



UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Istorie și filosofie
Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie

Ion EREMIA

ISTORIA ROMÂNILOR

Epoca medievală

Note de curs

*Aprobat de
Consiliul Calității al USM*

Chișinău, 2018
CEP USM

**CZU 94(=135.1)"8/17"(075.8)
E 65**

**Recomandat de Departamentul Historia Românilor, Universală și Arheologie
și de Consiliul Facultății Istorie și Filosofie**

Recenzenți:

Pavel COCÂRLĂ, dr. hab., prof. univ.

Valentin TOMULEȚ, dr. hab., prof. univ.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Eremia, Ion.

Istoria românilor: Epoca medievală: Note de curs / Ion Eremia; Univ. de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și filosofie, Dep. Istoria Românilor, Universală și Arheologie. – Chișinău: CEP USM, 2018. – 199 p.

Bibliogr.: p. 193-198 (81 tit.). – 50 ex.

ISBN 978-9975-71-979-7.

94(=135.1)"8/17"(075.8)

E 65

ISBN 978-9975-71-979-7

© I. Eremia, 2018
© USM, 2018

CUPRINS

Preliminarii	5
I n t r o d u c e r e	7
I. Români și migratori	11
I.1. Problema organizării social-politice a comunităților daco-romane după retragerea aureliană. Începutul procesului de feudalizare a societății românești ..	11
I.2. Formațiuni statale incipiente în arealul românesc nord-dunărean în secolele IX-XIII.....	18
I. 3. Migratorii târzii și societatea românească în secolele IX-XIII.....	26
II. Constituirea statelor medievale la români	34
II.1. Premisele constituirii statelor independente românești.....	34
II.2. Constituirea Țării Românești	35
II. 3. Constituirea Țării Moldovei.....	39
II. 4. Problema statului medieval Țara Dobrogei.....	50
III. Organizarea politică internă a Țărilor Române în secolul al XIV-lea– mijlocul secolului al XVIII-lea	52
III. 1. Instituția domniei	52
III. 2. Organele supreme de conducere a Țărilor Române.....	56
III. 3. Instituțiile puterii locale din ținut (județ), oraș, sat.....	60
IV. Societatea românească în secolul al XIV-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea ..63	
IV. 1. Structura socială a societății medievale românești. Domeniul feudal. „Rumânia” și „vecinia”.....	63
IV. 2. Reformele din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.....	77
V. Economia Țărilor Române în secolul al XIV-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea	82
V.1. Dezvoltarea economiei țărilor române (agricultură, meșteșugari, comerț, circulația monetară, îndeletniciri subsidiare).....	82
V. 2. Comerțul Țărilor Române	89
VI. Țările Române și statele creștine în secolul al XIV-lea–secolul al XVI-lea	93
VI. 1. Relațiile Țării Românești cu statele creștine până la sfârșitul secolului al XVI-lea	93

VI. 2. Relațiile Țării Moldovei cu statele creștine până la sfârșitul secolului al XVI-lea.	98
VII. Țările Române și Imperiul Otoman în secolul al XIV-lea–secolul al XVI-lea	113
VII. 1. Relațiile Țării Românești cu Imperiul Otoman.....	113
VII. 2. Relațiile Țării Moldovei cu Poarta.....	117
VII. 3. Transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Porții	125
VII. 4. „Capitulațiile” – acte fundamentale care au determinat menținerea autonomiei Țărilor Române în sistemul Imperiului Otoman.....	127
VII. 5. Formele de manifestare a suzeranității otomane.....	129
VII. 6. Teritorii românești sub administrație otomană directă	131
VIII. Problema unității politice a Țărilor Române în epoca medievală	133
VIII. 1. Problema unității politice până la Mihai Viteazul.....	133
VIII. 2. Aderarea Țărilor Române la coaliția antiotomană	134
VIII. 3. Încăunarea lui Ieremia Movilă în Țara Moldovei	138
VIII. 4. Prima unire politică a Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul	142
VIII. 5. Problema unirii Țărilor Române după Mihai Viteazul	147
IX. Situația politică externă a Țărilor Române în secolul al XVII-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea	150
IX.1. Rivalitatea polono-austro-turcă pentru influență în Țările Române în prima treime a secolului al XVII-lea.....	150
IX. 2. Țările Române în timpul domniei lui Gheorghe I Rakoczy, Matei Basarab și Vasile Lupu	158
IX.3. Situația politică externă a Țărilor Române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.....	162
IX.4. Influența relațiilor politice europene asupra situației politice externe a Țărilor Române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.....	173
X. Țările Române și Imperiul Otoman la sfârșitul secolului al XVII-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea	184
X. 1. Cauzele și începutul regimului otomano-fanariot în Țările Române.....	184
X. 2. Statutul politico-juridic al Țărilor Române în timpul regimului fanariot	187
Bibliografie selectivă	193

PRELIMINARII

Istoria românilor prezintă o parte a procesului istoric universal, de aceea însușirea de către studenți a moștenirii milenare din istoria culturii și civilizației românești, evident, are un rol prioritar în procesul de pregătire a specialiștilor în domeniul istoriei. *Istoria românilor* este o parte a civilizației universale. Prin urmare, este necesar să studiem istoria românilor în contextul istoriei universale, acordând constant atenție rolului și locului ei în procesul istoric mondial.

Scopul predării cursului este de a prezenta istoria românilor în toată complexitatea ei, cu momentele de glorie, dar și laturile ei tragice, respectând cu strictețe obiectivitatea procesului istoric. Numai această abordare poate corecta viciile care au fost admise în trecut și forma o idee clară despre adevăratele evenimente și fenomene istorice.

În această perioadă de timp, au loc importante procese în evoluția civilizației umane din spațiul Carpato-Danubiano-Pontic, cum ar fi: definitivarea procesului de formare a poporului român, formarea noilor clase și păături sociale, desființarea treptată a obștii sătești, geneza și consolidarea unor noi relații între oameni, apariția centrelor urbane, formarea și dezvoltarea statelor medievale românești, dezvoltarea economiei – agriculturii, meșteșugurilor și comerțului, constituirea culturii medievale românești.

Epoca medievală în istoria românilor este epoca rezistenței împotriva tendințelor anexioniste din partea unor puternice state vecine. În pofida acestor tendințe, elita politică românească a știut să promoveze o politică externă armonioasă și să mențină ființa statală a Țărilor Române. Tot în epoca medievală a fost pe deplin conștientizată unitatea etnică, culturală și lingvistică a românilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania, Mihai Viteazul realizând prima unire politică a celor trei Țări Românești. Este de remarcat și faptul că anume în această perioadă s-au constituit premisele trecerii societății românești la epoca modernă.

O atenție deosebită se va acorda examinării problemelor ce țin de evoluția societății românești în perioada prestatală – relațiile cu migratorii târzii și consecințele aflării acestora în spațiul românesc, studierea premiselor istorice în care au apărut primele formațiuni statale incipiente, formarea statelor medievale românești independente.

Nu vor rămâne în afara atenției nici problemele ce țin de organizarea politică internă și structura societății medievale românești. Dintr-o nouă perspectivă, se va examina problema unirii Țărilor Române.

Problemele de politică externă a Țărilor Române, relațiile cu țările creștine și cu Imperiul Otoman, ocupă un loc important în asigurarea unității și coerenței logice a cursului. O atenție sporită s-a acordat statutului politico-juridic al Țărilor Române

în sistemul Imperiului Otoman, rezultat atât din relațiile războinice, dar mai ales din negocierile și tratatele semnate.

Drept rezultat al studierii cursului de *Istoria românilor*, epoca medievală, studenții înscriși în programele oferite de Facultatea de Istorie și Filosofie vor fi apți:

- să investigheze independent probleme discutabile ale istoriei românilor în epoca medievală;
- să studieze, analizeze și să interpreteze sursele istorice, documentare și narrative care se referă la istoria românilor în epoca medievală;
- să elaboreze referate, recenzii, prezentări de carte, proiecte de cercetare, inclusiv cu privire la problemele controversate ale istoriei românilor în epoca medievală;
- să prezinte, într-un limbaj academic și accesibil atât specialiștilor, cât și publicului neavizat, cunoștințe ce țin de istoria românilor în epoca medievală și rezultate ale propriilor investigații etc.

Disciplina *Istoria românilor, epoca medievală*, este destinată, în primul rând, studenților anului I, inclusă în programele de studii care pregătesc atât istorici-cercetători, cât și profesori de istorie pentru învățământul preuniversitar și alți specialiști pentru economia națională, precum și tuturor interesaiților de dezlegarea unor probleme controversate de istorie a românilor. Disciplina are un rol important în formarea culturii politice și cetățenești, formarea identității naționale.

Conținutul notelor de curs *Istoria românilor, epoca medievală* corespunde curriculumului disciplinei cu același titlu din planul de învățământ.

Introducere

Obiective:

- Să definească noțiunile: „*epocă medievală românească*”, „*vlah*”, „*voloh*”, „*român*”, „*moldovean*”
- Să identifice izvoarele istoriei medievale a românilor
- Să argumenteze diferite opinii referitoare la periodizarea epocii medievale românești
- Să estimeze principalele probleme de cercetare a epocii medievale românești

Începând cu acest semestru, vom studia disciplina ***Istoria românilor***, epoca medievală, adică istoria populației autohtone, dintr-un imens spațiu geografic din stânga Dunării, cu unele referințe la românii de la sud de Dunăre. În legătură cu această disciplină, chiar de la început se impun câteva observații:

1. Nu avem niciun motiv etnic, cultural, istoric sau de altă natură, ca să vedem în locuitorii băștinași din statele medievale românești Țara Românească și Moldova și, de asemenea, din Transilvania, cazuri etnice deosebite, pentru a-i studia separat, fără a cădea pradă unor grave erori, în sensul creării de noi popoare (moldoveni, munteni, olteni, bucovineni, transilvăneni, maramureșeni, vrânceni ș.a.). În același timp, este de reținut că noi putem scrie o *Istorie a Moldovei, a Țării Românești, a Dobrogei, a Bucovinei, a județului Vaslui, a raionului Orhei, a satului Sărata Galbenă, a satului Mitoc*, dar din aceasta nicidecum nu reiese că în toate aceste locuri erau popoare diferite. Studiarea ***Istoriei românilor*** în epoca medievală, nici pe departe nu presupune studierea separată a istoriei lor față de istoria celorlalte etnii, care au trecut prin spațiul românesc, unele dintre ele au dispărut (pecenegii, uzii-oguzii, cumanii, tătarii), altele au continuat să viețuiască împreună cu românii (rusinii, țigani, armenii, evreii, grecii ș.a.).

2. Apreciind civilizația românească ca o civilizație distinctă, în același timp o vedem ca o civilizație la care și-au adus contribuția toate etniile conlocuitoare de aici, o vedem ca o civilizație, care s-a aflat într-o strânsă legătură cu civilizația europeană, iar de la un anumit moment al istoriei ei, de asemenea, cu civilizația orientală, islamică.

În această ordine de idei, acuzațiile ce se aduc precum că studiind ***Istoria românilor***, s-ar neglija istoria altor etnii conlocuitoare, nu au niciun suport documentar, logic sau de altă natură.

Termenul **moldoveni** îl avem fixat de la sfârșitul secolului al XIV-lea, în legătură cu expediția regelui maghiar împotriva Moldovei din anul 1395: regele Ungariei a mers **contra moldovenilor**. Dar regele, referindu-se la locuitorii Maramureșului, îi numea pe aceștia **maramureșeni**. Așadar, termenii **moldovean**, **maramureșean** etc. sunt de fapt niște regionalisme, și nu entități etnice, popoare diferite.

Surse istorice italiene atestă sintagma „**poporul padovan**” (*Statutul comunei Padova*, 1265). Evident, este vorba de locuitorii orașului Padova, și nu despre un popor deosebit. La sfârșitul secolului al XIII-lea în Italia erau cca 70 de state-orașe, deci trebuie să concluzionăm că avem și cca 70 de popoare diferite, concluzie care nu are nimic comun cu realitatea istorică.

Cărturarii noștri din epoca medievală (Grigore Ureche, Varlaam, Dosoftei, Miron Costin, Dimitrie Cantemir ș.a.) aveau însă, după cum ne vom convinge pe parcursul studierii cursului, opinii destul de clare în această problemă. Foarte interesante se prezintă criteriile de apreciere a poporului în *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe* (1646) care sunt: **neamul, este românesc, limba, este română și credința, este ortodoxă**, cartea fiind adresată tuturor acelor care sunt de un **neam** cu noi, adică cu locuitorii Moldovei, care au aceeași **limbă**, aceeași **credință**.

Moldoveniștii de astăzi, pentru care este caracteristic falsificarea intenționată și neglijarea surselor istorice, mai invocă un argument – termenul **moldovean** ar fi apărut cu mult înaintea termenului **român**. Totuși, este de semnalat faptul că termenul **român** este fixat într-o sursă istorică din Toscana, în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Un autor anonim din Toscana, care a vizitat Ungaria prin anii 1313-1342, enumera printre popoarele care locuiau aici și pe **rumeni**.

Epoca pe care o vom studia pe parcursul acestui semestru a fost desemnată în mod diferit: *ev mediu, epocă medievală, veacurile de mijloc, feudalism, epocă feudală*. În ultimul timp, majoritatea cercetătorilor români consideră că cea mai adecvată apreciere ar fi **epocă medievală**. Cronologic, epoca medievală românească cuprinde perioada de timp de la hotarele secolelor VIII-IX și durează până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Limita cronologică inferioară – secolele VIII-IX, nu a trezit mari dubii printre specialiști, momentul fiind identificat prin:

- a) desăvârșirea procesului de formare a poporului român, concretizat prin făurirea culturii materiale unice de tip Dridu;
- b) fixarea numelui poporului cu termenul **vlah** în izvoarele scrise (sec. IX), termen tradus de către cărturarii din secolul al XVI-lea prin **român**.

Totuși, nici în această direcție cercetările nu s-au oprit. Ștefan Olteanu definește secolele IV-VIII drept etapa de constituire a premiselor procesului de apariție a raporturilor de aservire, iar secolele VIII-XI, drept etapa constituirii și afirmării marii proprietăți funciare, a claselor sociale fundamentale ale noii formațiuni sociale.

Limita cronologică superioară a epocii medievale constituie o problemă destul de controversată. La conferința științifică din 1971 de la Iași a fost discutată problema începutului epocii moderne în istoria românilor. În cadrul discuției, Leonid Boico a argumentat teza conform căreia epoca modernă românească începe cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, opinie care, cu toate că în cadrul discuției amintite s-au propus și anii 1821, 1829 și 1848 ca început al epocii moderne, a fost, în fond,

acceptată de istoricii români. Ioan Caproșu, Ioan Toderășcu și Gheorghe Pungă consideră că „sfârșitul epocii medievale este socotit, după cea mai chibzuită opinie, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când se pun toate problemele abolirii feudalismului și sunt sugerate perspectivele unei noi ordini sociale în Țările Române”.

Dar discuțiile nu au încetat. Răzvan Theodoreescu, cercetător al istoriei culturii românești, a introdus în circuitul științific noțiunea de **perioadă de tranziție de la medieval la modern**. Începutul acestei perioade, istoricul menționat o plasează la mijlocul secolului al XVI-lea (1550), și care, în opinia sa, continuă până la 1800. Mai mulți specialiști în domeniul culturii românești (Vasile Drăguț, Vasile Florea) au acceptat noțiunea introdusă de Răzvan Theodoreescu.

Istoricii străini, preocupați de istoria românilor, s-au pronunțat mai voalat asupra problemei date. Catherine Durandin, în *Istoria românilor*, publicată în anul 1995, își împarte lucrarea în câteva părți. Partea I. **Un statut și un stil (sec. al IX-lea–secolul al XVIII-lea)**. Partea II, este intitulată **Experiențele modernității** și începe cu compartimentul **Zorii secolului al XIX-lea**. Sinteza **Istoria României** (1998), redactată de Mihai Bărbulescu, Șerban Papacostea și Pompiliu Teodor (România), de Keith Hichins (SUA) și de Dennis Deletant (Anglia), s-a renunțat la formulele tradiționale: epocă veche, medievală, modernă și contemporană propunându-se: Partea I. **De la începuturile civilizației la sinteza românească**; Partea II. **De la geneza statelor românești la națiunea română (sec. IX-XVIII)**; Partea III. **Desăvârșirea națiunii române**, cu primul compartiment intitulat **Începuturile statului modern (1821-1860)**.

Autorii tratatului **Istoria României** (ediția a II-a, 2010) au intitulat volumul trei **Genezele românești**, partea I a căruia are cu titlul **Începuturi medievale** (sec. VII-XI). Partea a doua a volumului este numită **Împliniri statale** cu capitolul **Europa Evului Mediu „clasic” (sec. XII-XIII)** și cu două compartimente: *Economie și societate în spațiul românesc* și *Evoluția procesului de constituire a statelor medievale românești*.

Volumul IV (ediția I, 2001) intitulat **De la universitatea creștină către Europa „Patriilor”** include segmentul cronologic cuprins între mijlocul secolului al XIV-lea și sfârșitul secolului al XVI-lea. Aici termenul medieval apare numai în Capitolul IV, intitulat **În apărarea țării și a Creștinătății. Țările Române în ierarhia medievală a statelor europene** și include segmentul cronologic de la mijlocul secolului al XIV-lea până la mijlocul secolului al XV-lea. Capitolul V are titlul **Voievozi și cavaleri în apărarea țării și a Europei**. Volumul V este intitulat **O epocă de înnoiri în spirit european** și, cronologic, include segmentul **1601-1711/1716**, iar Volumul VI include aceea ce anterior s-a numit **Epoca fanariotă** cu titlul **Românii între Europa clasică și epoca luminilor (1711-1821)**.

Cele mai importante surse pentru studierea istoriei românilor în epoca medievală sunt sursele scrise, pe care le putem diviza în două mari grupe: surse **documentare** și surse **narative**. La rândul lor, acestea pot fi împărțite în **interne** și **externe**.

Sursele documentare interne sunt publicate (publicarea lor continuă) în mai multe colecții de documente, începând cu secolul al XIX-lea, cea mai reușită dintre ele fiind colecția inițiată în anii 70 ai secolului al XX-lea, ***Documenta Romaniae Historica***, care apare în România în patru serii: A) Moldova; B) Țara Românească; C) Transilvania; D) Relații între Țările Române, din ultima serie apărând doar un singur volum. În Republica Moldova documentele interne apar în seria ***Moldova în epoca feudalismului*** și includ, mai ales, documentele care se referă la spațiul dintre Prut și Nistru, documente descoperite în arhivele din Moldova și din Rusia (Sankt Petersburg, Moscova etc.). Publicarea sistematizată a surselor documentare externe a început tot în secolul al XIX-lea și a continuat ulterior. Aici ar fi de amintit cunoscuta colecție de ***Documente privind istoria României***, a lui Eudoxiu Hurmuzaki, care include documente din arhivele din Polonia, Viena, Vatican, Ungaria etc. De prin anii 70 ai secolului XX, o atenție deosebită s-a acordat publicării documentelor otomane de către istorici din România, cum ar fi Mustafa A.Mehmed, Tahsin Gemil, Valeriu Veliman, Mihai Maxim.

Sursele narrative, de asemenea, sunt de natură **internă** și **externă**. Primele cronici interne, scrise în limba slavonă, datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Din secolul al XVII-lea cronicile din Țările Române încep să fie scrise în limba română. S-au remarcat aici Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Axinte Uricarul, Ioan Neculce ș.a. în Moldova, Radu Popescu, Radu Greceanu, mai multe cronici rămase anonime în Țara Românească. Cronicile din Transilvania au fost redactate în limbile latină, germană etc. Cronicile externe, adică cele scrise de autori din afara spațiului românesc, de asemenea prezintă o sursă importantă pentru ***Istoria românilor***. Nu pot fi neglijate cronicile scrise în Polonia, Ungaria, Rusia, Imperiul Otoman etc., surse care oferă informații foarte utile pentru istoria noastră.

Istoriografia epocii medievale a românilor este foarte bogată. Istoricii au abordat numeroase probleme ce țin de istoria politică, istoria claselor și păturilor sociale, istoria economiei, culturii, orașelor, localităților urbane etc., o mare piedică în evoluția științei istorice a constituit-o perioada așa-numitei „construcții socialiste”, când istoricii erau obligați să reflecte procesul evoluției istorice prin prisma „uniciei metodologii corecte”, metodologia marxist-leninistă, centrul căreia îl constituia lupta de clasă. În pofida acestui fapt, în perioada dată au fost scrise lucrări excelente, consacrate celor mai diferite probleme de istorie. Totuși, mai multe probleme necesită o reexaminare științifică.

Dintre problemele care stau în fața cercetătorului epocii medievale a românilor, putem evidenția următoarele: etnogeneza românească; constituirea statelor medievale românești, relațiile cu Imperiul Otoman, originea și evoluția în timp a claselor și instituțiilor politice, politica internă promovată de domnii Țărilor Române, politica externă, relațiile cu Imperiul Otoman, studii prosopografice, de mentalitate și antropologie istorică, problema națiunii medievale românești etc.

I. Români și migratori

Obiective:

- *Să identifice specificul evoluției românilor de la sat la stat*
- *Să argumenteze procesul de feudalizare a societății românești în perioada prestatală*
- *Să aprecieze rolul migratorilor târzii în evoluția societății românești*

I.1. Problema organizării social-politice a comunităților daco-romane după retragerea aureliană. Începutul procesului de feudalizare a societății românești

Problema organizării social-politice a populației autohtone din nordul Dunării după secolul al III-lea e.n. constituie o problemă destul de complicată, în primul rând, în virtutea faptului că lipsesc, aproape cu desăvârșire, izvoarele scrise, iar izvoarele arheologice oferă date destul de modeste. Problema se complică și datorită situației politice deosebite în care s-au aflat teritoriile nord-dunărene în perioada anterioară anului 271 e.n., în sensul că nu toate regiunile din nordul Dunării au avut același statut politico-juridic. O parte a acestor teritorii au intrat efectiv în componența provinciei romane Dacia și Moesia Inferior. În pofida acestui fapt, cu toate că au avut loc schimbări esențiale în modul de viață al geto-dacilor, specialiștii consideră că populația autohtonă rurală a continuat să fie organizată, ca și mai înainte, în **obști sătești**.

Pe teritoriile din afara limesului roman, dar care nu era străin de influența civilizației romane, s-au conturat puternice uniuni de triburi, unul dintre ele având în frunte pe **carpii** autohtoni, iar din a doua jumătate a secolului al III-lea, în fruntea uniunii de triburi menționate s-au aflat **goții** – **vestgoții**, localizați la vest de râul Nistru, **ostgoții** – la est de acest râu. **Goții**, au stăpânit regiunile de răsărit ale Moldovei și Munteniei între anii **297-376**.

Ar fi de menționat și uniunea de triburi a **bastarnilor**, care a cuprins pe geții de la Dunărea de Jos și a existat până la sfârșitul secolului al III-lea (**anul 282**), când romanii reușesc să obțină o victorie strălucită asupra lor și circa 100 000 de bastarni sunt strămutați în Moesia Sud-Dunăreană.

Specialiștii consideră că populația autohtonă din uniunile de triburi menționate, de asemenea, era organizată în **obști sătești**. Așadar, populația rurală autohtonă, atât cea care a intrat în componența efectivă a Imperiului Roman, cât și cea rămasă în afara provinciilor romane, era organizată în **obști sătești**. După retragerea administrației romane din Dacia, au dispărut și **instituțiile statale**. Victor Spinei opinează că

ele au dispărut atât datorită **opoziției comunităților daco-romane**, cât și **influenței triburilor migratoare**, care s-au perindat pe aceste teritorii.

În noile condiții, unicele **instituții cu caracter politic**, singurele **proprietare ale pământurilor** din nordul Dunării, au rămas **obștile sătești**. Într-un anumit sens, și anume, în sensul evoluției societății locale spre formarea **instituțiilor statale**, comunitățile daco-romane din nordul Dunării au trebuit să urmeze din nou roata istoriei pentru a crea **statul**, dar, în condiții destul de vitrege, urmând a **înfrunta năvălirile distrugătoare ale slavilor și ale nomazilor**, precum și **izolarea tot mai pronunțată față de Roma**.

Un act din anul **374**, dar care redă evenimentele din anul **372** referitoare la martirizarea Sf. Sava Gotul, înecat în râul Buzău, oferă informații prețioase despre locuitorii unui sat din zona Buzăului. Conform lui Ștefan Olteanu, actul „demonstrează existența între Carpați și Dunăre, în secolul al IV-lea e.n., a **comunității agrare sedentare libere**, a **obștii teritoriale sătești**”, „satul lui Sava era un sat autohton de **oameni liberi**, adunarea satului acționând într-un cadru de deplină autonomie”. Ștefan Olteanu formula următoarele schimbări în cadrul societății locale: are loc generalizarea în cadrul **obștii sătești** teritoriale a familiei pereche ca rezultat al procesului de disoluție socială (cu reminiscențe ale **familiei patronimice**); afirmarea proprietății private; afirmarea inegalităților și diferențierii sociale; creșterea rolului factorului militar-politic în procesul de aservire colectivă a comunităților rurale. Toate acestea, în opinia autorului nominalizat, „conferă perioadei secolelor IV-VII ... caracterul de **epocă nouă**, deosebită de cea precedentă prin constituirea **premiselor procesului de apariție a raporturilor de aservire de esență feudală**”.

Năvala hunilor din a doua jumătate a sec. al IV-lea a dus la înlăturarea goților, la lichidarea uniunilor de triburi existente în spațiul est-carpatic, rămășițele populației autohtone, s-au retras în locuri mai ascunse, continuând să mențină vechea formă de organizare – **obștea sătească**. Hunii au dominat în răstimpul 376-454, fiind urmați de gepizi (454-568).

Izolarea spațiului românesc de lumea romană s-a datorat atât migrației unor triburi (huni, goți, avari, slavi), cât și faptului că pe la sfârșitul secolului al VI-lea – începutul secolului al VII-lea, în Imperiul Bizantin **limba latină** a fost înlocuită cu **limba greacă**.

Această izolare a fost parțial compensată cu transferul de populație romanizată din sudul Dunării, mai ales în fosta Dacie. O sursă din secolul al VII-lea, **Miracula Sancti Demetrii**, informează despre transferul din sud spre nord de către avari în Panonia (Sirmium) a unei mari mulțimi de români din provinciile sud-dunărene.

Specialiștii au observat și lipsa influențelor germanice și turanice din acest timp în antroponimia, toponimia și limba română. Stelian Brezeanu explică această situație prin lipsa unei simbioze între **românii creștini ortodocși** și migratorii **arieni** sau **păgâni**.

În istoriografia românească este acceptată teza conform căreia, după părăsirea Daciei de către romani, a avut loc **încetarea vieții urbane organizate**, dar, se atenționează că descoperirile arheologice atestă **continuitatea locuirii orașelor**, devenite acum ruine și se subliniază că viața orășenească a continuat pe o fâșie îngustă din nordul Dunării.

În concluzie la cele spuse *supra* se poate afirma că societatea românească în secolele IV-VIII a fost o societate **rurală**, a lipsit o **clasă politică**, celula de bază a fost **obștea sătească**, care, în temei, corespundea unui sat.

Conform opiniei specialiștilor, trăsătura caracteristică fundamentală a **obștii sătești**, numită și **teritorială** sau **vicinală**, consta în faptul că apartenența la obște **nu era determinată de criteriul de rudenie**, ci de **criteriul teritorial**, în virtutea căruia, membri ai obștii sătești erau persoanele care, prin voința întregii comunități, aveau un **drept de posesiune** asupra unei părți din teritoriul comun al obștii. În virtutea acestui criteriu, **teritoriul** avea nu numai o funcție economică, dar și una **socială**, de determinare a apartenenței la obște.

Petre Panaiteșcu considera că „obștea sătească trebuie definită ca o **comunitate de muncă**, în sensul că presta o muncă dirijată de comunitate și forma un cerc închis în privința drepturilor de folosință a pământurilor. Esențială, în opinia autorului, era **munca și organizarea ei și nu stăpânirea pământului**”. Cercetările efectuate de Ștefan Olteanu l-au dus la concluzia că **obștea** exercita și o **proprietate colectivă asupra uneltelor** de producție importante. Evident, în virtutea acestui fapt, **organizarea muncii** în obștea sătească constituia o trăsătură importantă a ei.

Traian Dumitrescu, pronunțându-se asupra organizării social-politice a Transilvaniei în secolele VIII-XI, afirma că **fondul funciar agricol** al obștii sătești se împărțea periodic, **pe familii**, de obicei din trei în trei ani, după necesități și posibilități de cultivare pentru fiecare familie, prin obiceiul **tragerii la sorți** (de aici **lotul funciar** se mai numea și **soartă**), dar autorul considera că nu tot fondul funciar era împărțit membrilor obștii, o parte din el „rămânea în folosința comună a obștii și era cultivat prin colaborarea tuturor familiilor, iar **produsele**, obținute de la acest ultim lot, constituiau **fondul comun**, rezerva comunității pentru vremuri grele (secetă, inundații, război)”.

Victor Spinei preciza că în componența obștii sătești intrau mai multe **cete de neam**, cu drepturi egale, constituite pe bază de rudenie, adică descinzând dintr-un strămoș comun. Pentru obștea sătească era caracteristic: stăpânirea în **devălmășie** de către membrii obștii a pășunilor, pădurilor, apelor curgătoare, iazurilor; împărțirea periodică a pământului arabil în loturi individuale prin tragere la sorți; obștile erau și unități social-politice de sine stătătoare cu atribuții autoadministrative; obștea era implicată direct în sfera existenței sociale a locuitorilor, inclusiv în anumite sfere ale vieții de familie; obștea avea obligația de a colecta dările datorate conducătorilor formațiunilor statale incipiente locale, dar și migratorilor; obștea asigura judecarea

cazurilor penale și era responsabilă de aplanarea cazurilor de încălcare a normelor de viață acceptate.

Conducerea obștii sătești, la faza ei inferioară, era efectuată de o persoană care inițial era **aleasă**. Mai târziu, funcția devine **ereditară**. **Conducătorul** era ajutat de un **consiliu** format din **bătrânii satului**, în anumite cazuri se convoca **adunarea întregii comunități sătești**. Izvoarele de mai târziu ne-au păstrat denumirea acestei căpetenii a obștii sătești – **jude** (lat. *judex* – judecător).

Creșterea demografică în cadrul obștii sătești a dus la formarea a ceea ce specialiștii au numit **obștea de vale**. Ea s-a format pe calea **roirii** unui sat, în cadrul propriului său hotar. **Obștea de vale** era condusă de un **sfat mic**, format din reprezentanții satelor roite dintr-un singur sat.

Către secolul al IX-lea, societatea românească depășise faza **obștilor de vale**, formându-se aceea ce N. Iorga a numit **romanii populare** sau **uniuni de obști, confederații de obști**. **Confederația de obști** avea o structură internă mult mai complexă. În fruntea ei se afla **sfatul cel mare**, format din reprezentanții obștilor sătești (de vale) componente. Funcțiile acestuia erau: rezolvarea litigiilor dintre diferite obști; organizarea apărării; stabilirea și asigurarea plății contribuțiilor în folosul întregii comunități; organizarea plății contribuțiilor față de migratori etc.

Conducătorul confederației de obști s-a numit **cnez** (termen de origine germană ajuns la români prin filieră slavonă), adică conducător al unui **cnezat**. În același timp, **cnezii** sunt apreciați de către specialiști și ca o **pătură arhaică de stăpâni de sate**, care au preluat funcțiile fostului **jude**. Faptul că **cnezii** sunt amintiți în izvoarele din Transilvania, Țara Românească și Moldova, în opinia lui P. Ponițescu, vorbește despre aceea că această formă politică de organizare a populației autohtone a fost o instituție generală românească, anterioară separării românilor în state diferite.

Ulterior, și aceste **romanii populare, cnezate** sau **confederații de obști**, urmărind mai mult scopuri de apărare, s-au unit între ele. Aceste noi organisme politice ale românilor sunt **voievodatele** sau **țările**, menționate în izvoare cu termenii *terra, zemlea, regnum*, iar conducătorii lor, fiind desemnați cu termenul latin *dux*, fiind cunoscută, după *Gesta Hungarorum*, și forma românizată a acestuia – **duca**, care are și înțelesul de **conducător militar**, dar și cu termenul de origine slavonă **voievod**, care are aceeași semnificație – **conducător de oaste**. Cu timpul, **voievodul** a acumulat și alte atribuții, devenind **șeful formațiunii politice respective, care treptat a evoluat la stat**. În felul acesta, **instituția cnezului** și a **voievodului** a evoluat la români altfel decât la slavi. La slavi **cnezul** era domn și stăpân cu drepturi depline, iar **voievodul** numai un conducător însărcinat cu conducerea oștirii, la români evoluția a fost inversă: **voievodul a devenit domn și stăpân**, iar **cnezul** a rămas în subordonare față de **voievod**. Acest fapt demonstrează că românii au acceptat numai **termenii slavoni**, urmând însă o cale proprie de dezvoltare.

Conceptul de *țară* cuprinde: **teritoriul, locuitorii, conducere proprie** – era deci o **solidaritate locală**. Caracteristic pentru țară era: structura socială orizontală, adică nu era încă profund ierarhizată; structura economică agrară; comunitatea de drept, exprimată prin **obiceiul și legea țării, legea românească (влашский закон sau волошский закон)**.

Care au fost factorii care au contribuit la dezvoltarea relațiilor feudale? În primul rând, ar fi de atenționat factorul **extern**, migrator, care a avut o influență duală: pe de o parte, a reținut dezvoltarea relațiilor sociale, a conservat obștile sătești, condiționând un proces lent de dezagregare, pe de altă parte, a contribuit la evidențierea unei pături înstărite, **căpetenia obștii**, membrii **sfatului oamenilor buni și bătrâni**, care, cu timpul, în virtutea poziției lor intermediare între comunitățile daco-romane și migratori, devin o pătură mai bogată, suprapusă celorlalți membri ai obștii.

Unii specialiști acceptă și o puternică influență asupra obștii sătești din partea Imperiului Bizantin, considerând că, cel puțin, două instituții ale obștii bizantine din secolele VII-VIII, **protimisis-ul** și **solidaritatea fiscală** sunt identice cu cele ale obștii românești. Această identitate presupune raporturi strânse între comunitatea daco-romană din nordul Dunării și Imperiul Bizantin, începând, cel târziu cu secolul al VII-lea. Valentin Georgescu consideră că „nu se poate dovedi împrumutarea instituției (**protimisis-ul** – *I.E.*) de la alte popoare și că teza unor istorici greci” care admit o origine bizantină „a instituției românești a **protimisis-ului** ... nu poate fi convingătoare”.

La factorii interni putem atribui următoarele: permanentizarea dreptului de folosință a loturilor arabile, care inițial erau repartizate prin tragere la sorți; membrii obștii dispuneau și de o anumită proprietate individuală (casa, grădina, via, livada etc.), ceea ce presupune existența proprietății individuale asupra uneltelor și mijloacelor de producție (animale, sape, seceri, hârlețe etc.); sporul demografic, introducerea unor noi unelte agricole (plugul asimetric), lărgirea suprafețelor cultivate, au constituit factori care au contribuit la crearea unui surplus de produse. Persoanele din cadrul obștii sătești, care îndeplineau diferite funcții sociale, își însușesc, sub forma dărilor, cadourilor etc., o parte a acestui surplus, îmbogățindu-se pe seama celorlalți membri ai obștii. În felul acesta, **obligățiile obștești** ale membrilor obștii, treptat, se transformă într-o formă primitivă a **rentei în natură**; funcțiile sociale, deținute de unele persoane în obștea sătească, a constituit premisa fundamentală a **însușirii** de către acestea și a unor **bunuri funciare**, pentru prelucrarea cărora erau atrași alți membri ai obștii sătești. Prin aceasta s-a pus începutul **prestațiilor în muncă**, care au evoluat spre aservirea celorlalți membri ai comunității sătești. În așa fel, obligațiile obștești ale țăranilor, treptat, se transformă într-o **formă primitivă a rentei în muncă – boierescul; centrele fortificate**, atestate de sursele istorice, începând cu sfârșitul secolului al IX-lea–începutul secolului al X-lea, apar la un anumit grad de dezvoltare social-economică a societății românești și constituie un element al pro-

cesului de feudalizare a societății. În acest centru era o **căpetenie** puternică. Pentru construcția centrului fortificat, era nevoie de brațe de muncă, muncă pe care o prestau **țăranii**. Sistemul de fortificații pe teritoriile locuite de români sunt identificate și arheologic în **Transilvania** – Cenad, Dăbâca, Biharea, Morești; **nordul Moldovei** – Cobâla-Botoșani; **Banat** – Slon, Pescari; **Dunărea de Jos** – Capidava, Dinogetia; **regiunea dintre Nistru și Răut** – Alcedar, Echimăuți. Absența totală a așezărilor fortificate în unele zone locuite de români este explicată prin lipsa unor tradiții de viață orășenești, natura raporturilor autohtonilor cu nomazii târzii, care nu puteau admite existența centrelor fortificate ale localnicilor.

O particularitate caracteristică a satelor românești de până la mijlocul secolului al XIII-lea era faptul că ele aveau, de regulă (după Ștefan Pascu – cca 70%), **denumiri nepatronimice** (Copaci – copac, Luncă – luncă, Rogoz – rogoz, Căpruța – căpriță, Vad – vad etc.). De pe la mijlocul secolului al XIII-lea, la români se intensifică procesul de feudalizare, despre ce vorbește toponimica satelor. „satul lui Dan”, „satul lui Bile”, „satul lui Petrea” etc. Așadar, apar un fel de „întemeietori”, un fel de **stăpâni ai satelor**, fenomen legat de procesul dezmembrării obștii satești.

Despre existența unei stratificări sociale pronunțate la români, ne indică și descoperirea unor **tezaure de monede** și **obiecte de podoabă**, care, fără îndoială, au aparținut păturii înstărite a comunității românești din acea perioadă.

Izvoarele scrise din secolul al X-lea și de mai târziu, dar care reflectă realități sociale începând cu acest timp, oferă mai multe informații, din care ne putem face o imagine generală despre structura socială a societății. **Elita** comunității românești, începând cu secolul al IX-lea, o constituiau **ducii, voievozii și membrii familiilor** lor. Inscriptiile descoperite pe teritoriul Dobrogei, care îi amintesc pe **jupan** Dimitrie (943) și pe **jupan** Gheorghe (a doua jumătate a sec. al X-lea) atestă existența de raporturi feudale, noțiunea de **jupan**, îmbinând funcțiile socială și politică. **Jupani, cnezi, juzi, vătămăni** – sunt termenii utilizați în surse pentru desemnarea feudalității românești din perioada de până la formarea statelor medievale independente. La faptul că spre secolul al XIII-lea la români exista deja o diferențiere socială vizibilă, indică și expresia papei Ioan al XXIII-lea, utilizată într-o scrisoare din **4 octombrie 1232** unde sunt amintiți **puternicii acelor părți**, care locuiau pe teritoriile de la est de munții Carpați. Istoriicii au văzut în aceștia pe conducătorii feudali locali. Procesul de feudalizare dintre Carpați și Dunăre este ilustrat de faimoasa **Diplomă a Ioaniților** (1247). Sub aspectul social, care ne interesează aici, actul evidențiază clar o structură socială ierarhizată, atestând existența a **maiores terrae** și **rustici**.

Informații prețioase privind structura socială a locuitorilor din formațiunile statale incipiente din Transilvania ne oferă cronica **Gesta Hungarorum**. Conform cronicii, autoritatea supremă era exercitată de **duce**, care dispunea de armată (**călăreți** și **pedestrași**), cel puțin **călăreții** puteau aparține unei **pături sociale mai înalte**. Restul locuitorilor erau **sărmani** și **săraci**.

Legenda Sfântului Episcop Gerard oferă informații despre structura socială a țării lui **Ahtum**. Sursa îi amintește pe **nobili**, care dispuneau de **moșii**, de turme și herghelii mari îngrijite de **păstori**, pe **robi**. Ahtum avea și o organizare militară respectivă (**oșteni**, **străji** pe Mureș), **garnizoane militare**. Era și o **ierarhie militară** corespunzătoare gradului de evoluție a societății românești. Sursa atestă și existența unui **aparat administrativ-fiscal**, care asigura colectarea veniturilor, menționându-i pe **vameși**. Mănăstirea ortodoxă cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul, ridicată de Ahtum, avea **călugări**, iar în frunte un **stareț**. O treime din populația orașului de reședință, Morisena, servea această mănăstire, era într-un anumit **grad de dependență** față de cler.

Cucerirea Transilvaniei de către Ungaria și răspândirea feudalismului de tip ungar au accentuat procesul de feudalizare a comunităților locale românești. Regele Ungariei, în virtutea **dominium eminens**, devine stăpânul întregului teritoriu al Transilvaniei. El a înzestrat nobilimea și Biserica Catolică cu moșii. Inițial, proprietatea regală era mult mai întinsă decât proprietatea nobiliară și bisericească, dar, cu timpul, situația s-a schimbat, grație daniilor făcute nobilimii și bisericii. Creșterea puterii marii nobilimi în defavoarea nobilimii mijlocii și mici a declanșat o puternică mișcare, regele Andrei al II-lea fiind nevoit să decreteze așa-numita „**bulă de aur**” (1222), conform căreia nobilimea mică și mijlocie obține aceleași privilegii pe care le avea nobilimea mare.

În legătură cu expansiunea ungară, s-a modificat esențial și situația feudalității românești din Transilvania. **Cnezii români** au nimerit în componența **domeniilor regale, nobiliare și bisericești**, unii au fost asimilați micilor nobili, fiind **intermediari** între noua putere și populația locală, alții au ajuns în starea de **țărani iobagi**.

Țărănimea dependentă a fost obligată să presteze servicii în muncă, natură și bani în folosul regelui, nobililor și Bisericii Catolice. Țăranii români, în virtutea ocupației lor agraro-pastorale, au fost obligați să presteze regelui **quingagesima ovium** (datul oilor) – o oaie cu miel și o mioară la fiecare 50 de oi.

Pe domeniile regale, pe teritoriile locuite de sași și secui, existau și categorii de **oameni liberi**, unii aveau anumite obligații militare, alții aveau o situație similară cu a țăranilor.

Așadar, structura socială a comunităților românești în perioada prestatală (în Transilvania, până la cucerirea efectivă a ei de către Ungaria în secolul al XII-lea), cuprindea două păături sociale principale: **nobilimea de obște** – cnezii, juzii, vătămanii, bătrânii satului din consiliul căpeteniei, care, treptat, se desprind de membrii de rând ai obștii; **țărănimea**, care, deși liberă, îndeplinea, în limitele vechiului drept românesc, anumite obligații în muncă și în natură, în folosul nobilimii de obște. **Slujitorii cultului și robii** prezentau păături sociale puțin numeroase.

În așa fel, procesul **genezei relațiilor feudale** și a **vieții statale** pe teritoriile din nordul Dunării, locuite de români, se prezintă ca un proces de evoluție și dezmem-

brare a **obștii sătești**. Opinia enunțată anterior, consideră Victor Spinei, precum că în această regiune, procesul genezei relațiilor feudale a fost similar cu același proces care a decurs în Europa Occidentală și a fost un rezultat al simbiozei elementelor antice (sclavagiste) cu structurile preluate de la comunitățile tribale în descompunere, nu se adevărește.

I.2. Formațiuni statale incipiente în arealul românesc nord-dunărean în secolele IX-XIII

a) *Considerații generale*

În secolele IX-XIII societatea românească a evoluat într-un context politic, religios, cultural etc. destul de specific. Privit sub **aspect etnic**, arealul nord-dunărean nu a fost un teritoriu „curat” românesc. Sursele atestă că pe aceste teritorii au locuit o perioadă îndelungată mai multe etnii – români, slavi, bulgari, unguri, peceneji, uzi, cumani, tătari, sași, secui, etnii care au lăsat urme mai adânci sau mai superficiale în civilizația locală. Totuși, realitatea a fost de așa natură, că elementul românesc s-a dovedit a fi prioritar. Din unghiul de vedere al supremației politice, arealul românesc a fost împărțit în două zone – a **Regatului Maghiar** în spațiul intracarpatic și a **nomazilor** din stepa euroasiatică în spațiul extracarpatic. În timp ce Europa Occidentală și Centrală devine o Europă **creștină catolică**, arealul românesc devine o Europă **creștină ortodoxă** de rit bizantin, cu limba cultului religios slavon. Cu toate acestea, unii autori (Stelian Brezeanu), sunt înclinați să vadă și un proces de „occidentalizare” a spațiului românesc, ca rezultat al influenței ungare prin pătrunderea feudalismului de tip ungar, integrarea factorilor politici români în sistemul politic maghiar (cazul Țării Severinului și al Țării lui Litovoi), subordnarea voievizilor locali din Transilvania autorității regale maghiare, introducerea unor norme de drept de inspirație occidentală în „țările” românești, care le limita vechea lor autonomie.

Privit din punctul de vedere al **organizării politice interne**, arealul românesc s-a caracterizat prin mai multe formațiuni politice („țări”), perioada de tranziție spre statul independent a durat secole întregi. Evoluția comunităților românești a decurs într-o strânsă legătură cu evoluția social-economică, politică și culturală a popoarelor vecine, fiind influențate de acestea.

b) *Formațiuni statale incipiente din Transilvania*

După ce au ocupat Panonia (sf. sec. al IX-lea), ungurii încep expansiunea spre răsărit. Conform cronicii **Gesta Hungarorum**, șirul cuceririlor maghiare începe cu ocuparea Cetății Hung (Muncaci, Ucraina), unde era **comite** Loborky. Cronica face o precizare esențială: „ceea ce, pe limba lor înseamnă **duca**”, adică **duce**. Având în vedere aceasta, dar și faptul că **duca** vine din latinescul **dux, -cis**, s-a tras concluzia că locuitorii erau români, numai ei puteau numi conducătorul lor cu termenul **duca**.

La scurt timp (**903**) Arpad a pretins țara lui Salanus, locuitorii căreia erau **sclavi**. Salanus, „de frică” sau „din dragoste”, a cedat întinse teritorii din țara sa.

Arpad a trimis soli și la ducele **Menuhorut**, cerând o parte din teritoriul țării sale. Centrul formațiunii statale incipiente a lui Menuhorut era cetatea **Byhor**, o fortificație întărită cu o suprafață de cca 17 250 m pătrați. Menuhorut a răspuns solilor unguri că îi este dator lui Arpad doar ca „un amic unui amic”, teritoriul pe care l-a cerut nu-l va ceda niciodată „nici din dragoste, nici din frică”, cu atât mai mult că acum „**grație stăpânului meu, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele**”. Aceasta atestă raporturi de **vasalitate-suzeranitate** între Menuhorut și împăratul bizantin Leon al VI-lea Filozoful (886-911). Arpad, nemulțumit de răspuns, a „trimis o armată împotriva lui Menuhorut”, care, împreună cu soția și fiica sa, a părăsit „mulțimea de soldați în fortăreața Byhor”, asediată de unguri. Apărătorii cetății au deschis porțile ei. Menuhorut, aflând despre aceste evenimente, a reluat negocierile cu Arpad, i-a promis să-i cedeze „întregul său regat, iar lui Zulta, fiul lui Arpad, pe fiica sa”. Arpad a acceptat propunerea lui Menuhorut și în consecință are loc alianța matrimonială dintre cei doi rivali, Arpad a luat ostatici pe fiii locuitorilor țării lui Menuhorut, care a rămas să stăpânească cetatea Byhor și țara sa. După decesul lui Menuhorut (**904**), „regatul” său a fost lăsat ginerelui său Zulta. Așadar, cronica ungară atestă că nu poate fi vorba despre o stăpânire ungară a țării lui Menuhorut, autonomia țării, păstrându-se și sub Zulta.

Tot în răstimpul de până la 907, un general al lui Arpad cu numele Tuhutum, a cerut permisiunea regelui să atace **Țara Ultrasilvania**, unde domnea un oarecare **Blac Gelou**, care era „**ducele blachilor**”, iar în țara sa locuiau „**blachi și sclavi**”. Cronica menționează bogăția țării lui Gelou, dar și că „locuitorii din acea țară sunt cei mai nevoiași oameni din toată lumea” și suferă foarte mult din partea nomazilor. **Gelou** a încercat să opună rezistență, dar oastea lui a fost zdrobită, singur a fost omorât în lupta cu ungurii. În aceste condiții, „locuitorii acelei țări ... de bună voie ... și-au ales domn pe Tuhutum ... și-au întărit cuvântul prin jurământ”. Tuhutum și urmașii lui au stăpânit această țară până în vremea lui Ștefan cel Sfânt (1001-1038), adică un secol întreg, autonomia locală a fost menținută.

Aceeași soartă a avut-o și țara de sub conducerea lui **Glad**, situată în Banat, între Mureș și Dunăre. Arpad a trimis o oaste împotriva lui Glad, care încearcă să se opună „împreună cu o mare armată de călăreți și pedestri, cu ajutorul cumanilor și bulgarilor și valahilor”. Dar oastea lui este zdrobită, el se retrage în cetatea **Kevea**, care a fost atacată de unguri. Glad a început negocierile de pace cu ei „dându-le de bună voie fortăreața, împreună cu diferite daruri”.

Așadar, sursa invocată atestă că, la această etapă, cele trei formațiuni statale incipiente au fost impuse să accepte suzeranitatea ungară, despre o stăpânire efectivă a Ungariei și o infiltrare a populației maghiare în aceste zone încă nu poate fi vorba. Cu atât mai mult că lipsesc mormintele de călăreți databile din vremea lui Arpad și

din anii imediat următori, dar și toponimele derivate de la numele lui Tuhutum și a fiului său Horca, frecvente însă la vest de valea Tisei (Victor Spinei).

De la începutul secolului al XI-lea, dispunem de noi informații despre formațiunile statale incipiente din Transilvania, amintite în *Legenda episcopului Sfântul Gerard* (sec. XII-XIV). Este vorba despre **voievodatul** condus de **Ahtum**, care cuprindea o parte a fostelor **țări** a lui Glad și Menumorut, și o parte din Oltenia. Centrul de reședință era la **Morisena** (Cenad). Ahtum s-a ridicat la luptă împotriva regelui Ștefan (1001-1038), avea o puternică oaste de cavaleri și pedestrași. El era creștin-ortodox, botezat la Vidin, „stăpânirea pământească” a obținut-o de la Imperiul Bizantin.

În legătură cu politica de cucerire a regelui Ștefan I, sursele fixează informații despre **Țara Ultrasilvană** a lui **Gyula (Geula)**. Surse ungare afirmă că el **era păgân**, dar surse bizantine informează că **Gyula a fost creștinat** la Constantinopol în jurul anului **950** și a primit titlul de **patriciu**. Prin aceasta, el devine „federat și vasal al Bizanțului” (Ioan-Aurel Pop). V. Spinei consideră că „rămâne de precizat dacă acest Gyula era identic cu principile transilvănean”. Se mai cunoaște și faptul că Gyula a fost prins, dus în Ungaria, unde a stat legat toată viața, **Țara Ultrasilvania** păstrându-și autonomia până în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

c) *Formarea voievodatului Transilvania*

De la începutul secolului al XII-lea, dispunem de primele știri referitoare la organizarea politică a Transilvaniei. Surse din anii **1111-1113** îl amintesc, printre dregătorii regelui maghiar, pe „*Mercurius, princeps Ultrasilvanus*”. Pornind de la singurătatea acestor știri, Ștefan Pascu considera că principele „se pare că n-a jucat vreun rol în istoria Transilvaniei ... nici nu și-a exercitat vreodată atribuțiile”, fiindcă „nici cel mai mic semn de activitate a acestuia în Transilvania nu se cunoaște”. Cu toate acestea, anul **1111** a fost considerat anul întemeierii **Voievodatului Transilvania**. Autorul constată că și după 1111-1113 în Transilvania și-au continuat existența cnezatele și voievodatele locale, acele „țări românești”, „ungurii nereușind să încadreze Transilvania din punct de vedere administrativ și juridic în regatul Ungariei”.

La **1176** sursele amintesc un nou conducător al Transilvaniei, **Leustachius Voyvoda**. Ștefan Pascu explică modificarea titulaturii conducătorului politic prin împotrivirea băștinașilor față de politica regilor unguri de a introduce o instituție străină în Transilvania, regele fiind nevoit să accepte titlul de voievod. Prin aceasta, s-a accentuat autonomia instituțională a Transilvaniei și, odată cu aceasta, autonomia politică. În ultimul timp, o parte din istorici consideră că anume anul **1176** ar fi anul constituirii voievodatului Transilvania.

Autonomia Transilvaniei s-a manifestat prin următoarele: Voievodul, deși numit de rege și considerat mare dregător al acestuia, deținea controlul asupra unui teritoriu precis, avea propria cancelarie, propriii dregători, era comandant suprem al armatei, judecător suprem; voievodul a avut titlul de **duce** (1241), **ban** (1261) și chiar „*regnum*”

Transilvanum” (1288); Voievodul avea toate drepturile unui suveran în Transilvania; s-au păstrat vechile instituții românești – **districtele** – românii având conștiința că locuiesc într-o țară românească; a activat instituția reprezentativă „**Adunarea obștii nobililor din Țara Transilvaniei**”, la care în 1291 au participat și românii.

În fruntea Transilvaniei s-a aflat **voievodul**, urmat de **vicevoievod**, apoi **loctiitorul vicevoievodului**, **curtea cu dregători** și, în sfârșit, **congregațiile** – instituție reprezentativă numită **Adunarea obștii nobililor din Țara Transilvaniei**, care îndeplinea atribuțiile Dietei din Ungaria.

Din punct de vedere administrativ-teritorial, Transilvania era divizată în comitate, districte românești, scaune săsești și secuiești.

Termenul **Transilvania** este alcătuit din două cuvinte latine *trans* și *silva*. Pentru prima dată este fixat la 1075 sub forma **Ultra Silvam**, apoi la 1111-1113 – **Ultra Silvanus**. *Gesta Hungarorum* amintește pentru a doua jumătate a secolului al XII-lea **Terra Ultrasilvania**. Rogerius, canonic orădean, utilizează termenul **Ultrasilvanus**. Treptat forma **Ultrasilva** s-a transformat în **Transsilva**, termen fixat în sursele istorice pentru prima dată în secolul al XII-lea.

Actualmente, unii istorici au revenit la o ipoteză mai veche înaintată încă în secolul al XVIII-lea, conform căreia **Ardeal** este o denumire mai veche traco-celto-dacică, devenit în limba ungară **Erdely**, **Erdő elü**, care înseamnă țara de peste păduri. **Ardeal** în documentele românești este atestat la 1432 sub forma **Ardeliu**.

Pentru supunerea teritoriilor de la răsărit de Tisa, ungurii au folosit și **ordinea călugărești misionare**. Înainte de 7 mai 1222, regele Andrei al II-lea dăruia cavalerilor teutoni Țara Bârsei „în Transilvania, dinspre cumani, deși este deșartă și nelocuită ca să o locuiască în pace și să o stăpânească slobod în veci ... le-am dat voie să-și ridice cetăți de lemn și orașe de lemn și să apere regatul împotriva cumanilor”. Hotarul de răsărit era „de-a lungul munților Carpați”. Indicația că Țara Bârsei ar fi fost nelocuită, nu corespunde realității. Papa Honoriu, într-un act din decembrie 1222 adresat teutonilor, scria: „pe oamenii ce locuiau în numitul ținut, atunci când vi s-a făcut dania vouă și casei voastre, vi i-a lăsat liberi, fără nici o cerință din partea sa”. Surse documentare din anii 1222-1224 indică că teutonii stăpâneau și „țara de dincolo de munții înzăpeziți” (Carpați). Dar Marele maestru al Ordinului Teutonic, Herman de Solza, se dorea supus direct al Papei, nu regelui maghiar, ceea ce papa Honoriu hotărăște pe 30 aprilie 1224: „**Țara Bârsei și cea de dincolo de munții înzăpeziți**, să rămână pe veci sub osebita oblăduire și apărare a scaunului apostolic”. Evident, o asemenea evoluție a evenimentelor nu putea fi tolerată și în primăvara anului 1225 Andrei al II-lea intra în Țara Bârsei, izgonind cavalerii teutoni. În așa fel, episodul teutonic, al unui stat teutonic la curbură Carpaților, supus direct papei, a luat sfârșit.

d) *Formațiuni statale incipiente la Sud de munții Carpați*

Sursele indică la existența unor formațiuni statale incipiente în spațiul dintre

Carpați și Dunăre încă din secolul al IX-lea. **Geografia** lui Moise Corenație conține o indicație asupra situației din Sarmatia Europeană și precizează că lângă sau în Munții Rifeici și lângă Țara Bulgarilor era „o țară necunoscută, căreia îi zice **Balak**”. Examinând informația, Aurel Decei concluzionează: „apare clar ca lumina zilei că țara aceea necunoscută căreia i se zice **Balak**, numai a valahilor, adică a românilor poate fi”. Opinia este împărțită de unii istorici români, dar nu de toți.

Problema țării **Balak** a fost reluată de V. Spinei. El preciza că **Geografia** atribuită lui Moise Corenație, în realitate ar aparține unui alt cărturar armean, Anania Siracat și ar data cu intervalul de timp cuprins între anii 600 și 700. Analizând informația referitoare la țara **Balak**, V. Spinei concluzionează că: „țara **Balak** trebuie căutată între **Nistru și cursul inferior al Dunării** și că ea este identică cu **țara valahilor**”. Dar, autorul se îndoiește asupra existenței unei țări românești în această regiune în secolul al VII-lea și afirmă că pasajul care o menționează „este o interpolare târzie, probabil ulterioară sfârșitului secolului al XII-lea”.

O primă informație clară asupra existenței unei „țări” românești între Carpați și Dunăre o depistăm în **Cronica** persanului Ulah al Rașid-ed-Din care afirma că o coloană a tătarilor a zdrobit (1241) „**românii negri**” din ținutul **Karaoulag**. După aceea tătarii au înaintat până la **Țara lui Miscelav**, localizată de istorici, la sud de munții Carpați.

O sursă importantă pentru cercetarea problemei o constituie faimoasa **Diplomă a Ioaniților** (1247). Cu toate că la timpul său Suilviu Dragomir a pus la îndoială autenticitatea știrilor furnizate de această diplomă, ulterior (2009) problema a fost reluată de către Ioan-Aurel Pop și Sorin Șipoș, care au demonstrat autenticitatea știrilor transmise de numitul act. **Diploma** enumeră formațiunile politice, care constituie obiectul daniei: „întrega **țară a Severinului** ... precum și **cnezatele lui Ioan și Farcaș**, până la râul Olt, afară de **țara voievodului Litovoi**, pe care o lăsăm românilor ... toată țara Cumania, de la râul Olt și Munții Transilvaniei”, „afară de **țara lui Seneslau, voievodul românilor**”. Se crede că între cnezatele amintite și coroana ungară existau raporturi de vasalitate.

Izvoarele arabe, de asemenea, conțin informații despre un suveran al românilor. An-Nuvairi, relatează următoarele despre încercarea cumanilor de a încheia un tratat de vasalitate cu domnul valah în anii 1242-1243: „**Când tătarii** s-au hotărât să năvălească asupra pământurilor cumanilor în anul **639(1242)** și la ei (la cumani – *I.E.*) a ajuns aceasta (știrea – *I.E.*), ei au început corespondența cu **Unus-han, suveranul românilor**, referitor la aceea că ei vor trece la el peste Marea Neagră, pentru ca el să-i ascundă de tătari. El și-a dat acordul (său) și le-a repartizat lor (pentru locuire) o vale între doi munți. Au trecut ei la el în anul 640 (1243). Dar când ei s-au așezat liniștit în acest loc, el și-a încălcat promisiunea sa față de ei, a săvârșit asupra lor o incursiune, i-a bătut și a luat în prizonierat pe mulți dintre ei” (text reprodus după Svetlana Pletneva). Din informația sursei arabe este imposibil de localizat exact țara

lui **Unus-han**, probabil era undeva în partea de răsărit a teritoriului dintre Dunăre și Carpați sau poate chiar între Dunăre și Nistru.

Așadar, în secolele IX-XIII, societatea românească dintre Dunăre și Carpați se afla într-un anumit stadiu de organizare politică, trăsătura distinctivă fiind pluralitatea formațiunilor statale incipiente, numite **țări, cnezate, voievodate**, care dispuneau de un teritoriu, populație, structuri politice, militare, ecleziastice, iar puterea supremă se găsea în mâinile unor familii, uneori străine (sau poate localnicii purtau nume străine), din care se alegeau conducătorii – cnezii și voievozii.

e) Formațiuni statale incipiente la răsărit de Carpați

Evoluția organizării politice a societății românești la est de Carpați în perioada prestatală este mai puțin oglindită în sursele istorice. Totuși, și aici sunt atestate formațiuni statale incipiente. Sursele menționează între anii 1150 și 1257 **Țara Bolohovenilor**, orașul **Bolohov**, precum și pe locuitorii ei **bolohoveni**. Conform lui V. Spinei, bolohovenii locuiau dincolo de hotarele nordice ale Moldovei, includeau teritoriile din vecinătatea cnezatului Halici și până în regiunea Bugului Superior. La 1231 bolohovenii îi ajutau pe unguri împotriva Volâniei și Haliciului. Mai târziu, la 1241, au fost obligați de mongoli să cultive grâu și mei pentru aceștia. Mai mult chiar, **bolohovenii au colaborat benevol cu mongolii** în timpul invaziei lui Batâi și după, ceea ce i-a determinat pe mai mulți istorici, încă din secolul al XIX-lea, să-i considere de **neam turanic**. Alți cercetători au opinat că locuitorii Țării Bolohovenilor au fost **slavi de răsărit**, dar, pe parcursul timpului, lor li s-au alăturat și s-au **amestecat cu ei, tichiile negre** (Grușevski), opinie considerată de unii istorici ruși contemporani drept cea mai argumentată (Maiorov). Mai mulți autori i-au considerat pe bolohoveni **români**, considerând că **bolohov** nu este altceva decât o schimonosire a termenului **voloh**. Constantin C. Giurescu, examinând problema dată, scria (1968): „Argumente preemptorii nu s-au adus nici pentru caracterul slav, nici pentru cel românesc, cu atât mai puțin cuman, al bolohovenilor. Se poate să fim în fața unei populații mixte, **români amestecați cu slavi**”. În anul 1257 bolohovenii au fost înfrânți de oastea cnezului halician Daniil Romanovici și nu mai apar menționați în sursele istorice: se consideră că au fost înglobați în acest cnezat.

Surse din secolele XII-XIII îi amintesc pe **brodnici** și **Țara Brodnicilor**, întotdeauna lângă Cumania est-carpatică. Pentru prima dată **brodnicii** sunt amintiți în anii **1146-1147**, ca fiind în **subordonarea cnejilor de la Suzdal**. Se admite că anume din estul Europei, ei **au venit în nordul Dunării**. De obicei, Țara Brodnicilor este localizată de specialiști în sudul Moldovei, iar Alexandru Boldur considera că era situată numai între Carpați și Siret. Referitor la **apartenența etnică** a brodnicilor, au fost enunțate cele mai neverosimile ipoteze. Ei ar fi fost: cumani, berindei, „de neam turcic” (Spinei); ruși (Karamzin); urmașii hazarilor creștinați, care apoi s-au numit cazaci (Gumiliov); detașamente de coloniști ruși liberi, care au plecat în stepă pentru a scăpa de asuprirea cnejilor ruși și a boierilor, și care s-au amestecat cu cumanii:

așadar, brodnicii sunt o populație rezultată din simbioza ruso-cumană (Pletneva); în marea lor majoritate au fost **valahi**, care se trag de la daco-geto-traci și ajung să fie moldoveni (Boldur). Câteva surse îi menționează pe **brodnici simultan cu valahii**, de aceea unii istorici cred că ei nu pot fi români. Explicarea termenului **brodnic** are mai multe ipoteze: ar proveni de la **brod** – vad; de la **brdo** – munte, ar fi munteni din Vrancea; de la **broditi** – nomad, vagabond; de la **berindei** – neam turanic; de la **pruteni** – locuitori ai Prutului; de la **bronnic** – ostaș mercenar, bine apărat cu **bronî**. Constantin C. Giurescu formula concluzia care rămâne valabilă și azi: „Numele brodnicilor, atât luat singur, cât și în actele în care apare alături de români, cumani și ruși, nu ne îngăduie să precizăm apartenența lor etnică. Iar judecând după împrejurările din prima jumătate a secolului al XIII-lea, nu este deloc exclus ca brodnicii din sudul Moldovei să fi fost români sau să fi cuprins și un important contingent majoritar românesc”. Pentru ultima dată, brodnicii sunt menționați la 1254.

O altă populație menționată în sursele din secolele XII-XIII pe teritoriile est-carpatice sunt **berladnicii**, amintiți prima dată la 1159. În acest an, Ivan Berladnic a venit în **orașele de la Dunăre** și a adunat o oaste de 6 000 de **berladnici** cu care a încercat să-și recupereze cnezatul Halician, dar intenția sa nu a reușit, el ajungând doar numai până la orașele de hotar, **Kucelmin și Ușița**. El s-a retras la Kiev, apoi la Thessaloniki (Grecia), unde, în 1162 a decedat, fiind otrăvit. Desigur apare întrebarea, de ce la Thessaloniki? În secolul al XII-lea aici era o puternică comunitate de negustori vlahi. Nu cumva el a venit la conaționalii săi? În anul 1160 **berladnicii** sunt menționați în apropierea gurilor Niprului, cu prilejul atacării Oleșiei, aflată în dependență de Kiev. Berladnicii sunt urmăriți de detașamentele de kieveni și înfrânți lângă Dțin, identificat de mai mulți cercetători cu Vicina sau Măcinul de la gurile Dunării. V. Spinei consideră neconvingătoare această identificare, afirmând că urmărirea de la gurile Niprului la gurile Dunării, pe teritoriile stăpânite de cumani, era o întreprindere nerealizabilă și consideră că Dținul trebuie căutat tot undeva la gurile Niprului. Sursele istorice nu atestă sintagma **Țara Berladnicilor**, dar unii autori sunt înclinați să creadă că o asemenea țară a existat în sudul viitoarei Moldove (Boldur). Apartenența etnică a **berladnicilor** este interpretată diferit. Unii istorici îi consideră români. V. Spinei, pornind de la faptul că erau foarte mobili, sursele menționându-i la Dunăre, la Nipru etc., consideră că ei erau o **populație nomadă sau seminomadă, de origine turanică**. Istoricul A. Maiorov îi consideră pe **berladnici, în fond, o populație rusă**, care locuia la Dunărea de Jos, se ocupa cu agricultura, comerțul, meșteșugăritul și cu jaful.

O altă problemă nerezolvată este **problema orașului Berlad**, amintit în vechile cronicile rusești. Al. Boldur îi atribuie o etimologie gotică – **Baur + Lad**, regiune, teritoriu nou-căpătat. Dacă este așa, continuă Al. Boldur, atunci Bârladul exista pe timpul goților (sec.II-III e.n.), fiind cel mai vechi oraș moldovenesc. Cronica rusă amintește orașul Berlad la 1174 cu mențiunea că se află **în afara țării rusești**. Mai mulți istorici

au interpretat afirmația dată în sensul că Berladul cronicii rusești este orașul Bârlad din sudul Moldovei. V. Spinei respinge această interpretare argumentând prin aceea că cercetările arheologice efectuate în zona actualului oraș Bârlad nu au dus la descoperirea vreunei reședințe cneziale din perioada respectivă, ci numai movile funerare ale turanicilor; specificarea din cronica rusă că Berladul se află în afara „țării rusești” nu atestă că el era înafara teritoriilor rusești, „țara rusă” incluzând atunci „numai vechiul nucleu al statului kievean, înglobând numai ținutul Kievului, Cernigovului, Pereiaslavlului, fără ca să includă celelalte regiuni rusești ca Haliciul, Rostovul, Smolenskul, Suzdalul și altele”. Așadar, Berladul amintit de cronica rusă putea fi situat în unul din cnezatele rusești, care nu intra atunci în noțiunea de „țară rusă”.

Unele știri răzlețe, cu o anumită doză de probabilitate, permit atribuirea unor formațiuni statale incipiente teritoriului de la răsărit de Carpați. Cronica ungară a lui Ioannis de Thwroc, publicată la 1488, ne informează că la **1068**, pe Someș, în câmpia Kirieeleison a avut loc o luptă între unguri și un principe **Osul** (*nomine Osul*), care a atacat Oradea Mare, venind de prin părțile răsăritene ale Carpaților. Cronicarul polon Jan Dlugosz informează că în anul **1070**, **vlahii**, adică românii din Moldova, luptau alături de pecenegi împotriva regelui Boleslav II (1042-1081) al Poloniei. Sursa medievală germană *Does Nibelungenlied* (*Cântecul Nibelungilor*), scrisă în jurul anului 1204, îl menționează pe **ducele Râmunc din Țara Vlahilor**. Țara lui Râmunc este localizată de mai mulți istorici pe teritoriile de la răsărit de Carpați. Actul papal din 14 noiembrie 1234, care îi amintește pe **valahi** și pe „pseudoepiscopii” lor din Episcopia Cumanilor, în opinia specialiștilor, în mod indirect, atestă și existența unor formațiuni statale incipiente, fiindcă, în Epoca Medievală „existența unui nivel superior de organizare ecleziastică presupunea existența unei autorități laice protectoare”. În anul 1247 misionarul franciscan Giovanni de Pian del Carpine amintește de un conducător **Olah**. Unii istorici au văzut în el un **voievod român** de la răsărit de Carpați. Se cunoaște faptul că la 1288 papa Nicolae IV (1288-1292) trimitea călugări să răspândească catolicismul în mai multe țări, printre care și în **Terra Vlacorum**, localizată de unii istorici la răsărit de munții Carpați. O sursă arabă din anul 1299 amintește o țară a românilor, **Avalac**, pe teritoriul viitoarei Moldove. Un alt izvor arab (An Nuwairi) și cronica emirului egiptean Baibars, relatând despre războiul civil din Hoardă (1300-1301), amintește de **țările vlahilor și rușilor, țara vlahilor** fiind localizată de Victor Spinei „în jumătatea de nord a Moldovei”.

O importantă sursă istorică este *Cronica germană* a lui **Ottocar de Stirya**, care, relatând despre evenimentele din anii 1307-1308, amintește și de o **Țară Românească (Walachenland)** de peste munți, aflată la hotar cu principatul Halici, condusă de un **rege**, care era **domn** (*her*) peste alți voievozi mai mici. Mircea D. Matei considera că „Suceava, apare astfel, în chip firesc, foarte posibilul centru politic, militar și administrativ al formațiunii politice amintite de Ottocar de Stirya”. În anul 1321 geograful și cronicarul arab Abulfeda consemna o „țară a românilor”

(**Abualak**) pe teritoriile viitoarei Moldove. Important apare și actul papei Clement al VI-lea (1342-1352) din 29 martie 1347 referitor la reînființarea episcopiei catolice de la Milcov. Papa subliniază că moșiile, bunurile și drepturile episcopiei și bisericii au fost „cotropite de puternicii din acele părți”. Aceștia, în opinia specialiștilor, erau organizați într-o „țară”, care ulterior a intrat în componența Moldovei. Unii istorici, ținând seama de densitatea așezărilor rurale în unele zone ale Moldovei, consideră că voievodate, „țări” românești au mai existat în regiunea orașului Bacău, în regiunea orașului Iași și în regiunea localității Herța din nordul Moldovei.

c) Problema formațiunilor statale în Dobrogea

Către secolul al X-lea, Dobrogea era sub controlul bulgarilor. În anii 914-917, pecenezii, foști aliați cu bulgarii, trec de partea bizantinilor și puterea politică a bulgarilor a fost înlăturată de la Dunărea de Jos. După acest eveniment, sursele indică existența în Dobrogea a unor conducători locali – jupan Dimitrie (943) și jupan Gheorghe (sf. sec.X), ceea ce constituie argumente indiscutabile de organizare teritorial-politică a Dobrogei.

Discuții serioase printre istorici a trezit o informație a Anei Comnena (1093-1153) din *Alexiada*, care plasa la anul **1086** următoarea știre: „Un oarecare neam scitic, jefuit zilnic de savromați, părăsindu-și locuințele, a coborât către Dunăre. Iar cum era nevoie să intre în înțelegere cu cei care locuiau în regiunea Dunării, toți fiind de aceeași părere, au dus tratative cu șefii acestora și anume cu Tatu, numit și Chalis, cu Sestlav și Satzas ... unul din ei stăpânind Drista (Siliștria), iar ceilalți Vicina și celelalte(orașe, ținuturi etc.) ...”.

În anul 1917 N. Iorga pentru prima dată pune problema existenței unor formațiuni politice românești la Dunărea de Jos, conduse de Tatu, Sestlav ș.a., opinie susținută și de alți specialiști. Ulterior (1935) C.C. Giurescu s-a pronunțat împotriva opiniilor lui N. Iorga și a susținătorilor săi, recunoscând doar caracterul etnic pestriț al locuitorilor, printre care vor fi fost desigur și români.

Istoriografia românească contemporană, în baza examinării surselor scrise și arheologice, admite existența unor organizații politice cu caracter local la Dunărea de Jos, înainte de venirea pecenezilor. Conducătorii și o bună parte din populație au putut într-un moment să fie și străini.

I. 3. Migratorii târzii și societatea românească în secolele IX-XIII

Primele invazii ale **vechilor slavi** pe teritoriile din nordul Dunării se referă la sfârșitul secolului al V-lea—începutul secolului al VI-lea, invazii după care slavii se retrăgeau. Începând cu mijlocul secolului al VI-lea (568), slavii se așază masiv pe aceste teritorii, dar pentru un timp scurt. În anul 602 ei trec în masă la sud de Dunăre. Influența politică a slavilor în această regiune a fost minimă, izvoarele bizantine amintesc o Gothie, o Gepidie, o Avarie, o Cumanie, dar o Sclavinie în nordul Dunării, în acest

timp, nu este pomenită. Prin deplasarea slavilor la sud de Dunăre, centrul de greutate al romanității orientale se stabilește în nordul Dunării, mai ales în Dacia, mai ferită de invaziile migratorilor. În afara arcului carpat, rămân grupe izolate de slavi.

Mai mulți istorici din Rusia de până la 1917, sovietici și din Rusia contemporană au afirmat și afirmă că hotarele cnezatului de Kiev ar fi atins Carpații și Dunărea. Totuși, chiar și în istoriografia sovietică au fost istorici care au contestat acest fapt. Așa, istoricul ucrainean V. Râcika, într-un studiu publicat la Kiev în 1988, concluzionează că hotarele sud-vestice ale Cnezatului de Kiev au atins, cel mult, doar cursul inferior al Bugului de Sud.

Este de menționat că încă în anii 80 a secolului al IX-lea cnejii din Kiev se aflau în stare de război cu **ulicii și tiverții**, două triburi care interesează în mod deosebit. Pentru prima dată, **ulicii și tiverții** sunt amintiți de un geograf anonim bavarez în *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* (**Descrierea orașelor și pământurilor de la nord de Dunăre**) scrisă în prima jumătate a secolului al IX-lea. Informația oferită este despre **Vnlizi (ulici)** și **Attorozi**, identificați cu **tiverții**. Sursa dată atribuie 418 orașe ulicilor și 148 de orașe „tiverților cumpliți”. Cronica rusă **Povestea vremurilor de demult** amintește că Oleg (?-912/922), cneaz novgorodean (879) și kievean (din 882) încearcă supunerea acestora. Mai târziu **tiverții**, în calitate de aliați ai lui Oleg, participau la expediția acestuia împotriva Bizanțului (907). Cu anul **944** se încheie orice amintire a **tiverților** în izvoarele scrise, când ei iarăși au participat, alături de Igor, la campania împotriva Imperiului Bizantin (941-944).

Supunerea **ulicilor**, are loc în prima jumătate a secolului al IX-lea de către Igor (cca 878-945), când el cucerește principalul lor oraș, Peresecino (940), situat la sud de Kiev. Conform cronicii, **Ulicii** nu s-au împăcat cu situația lor, și-au părăsit locurile natale și s-au deplasat spre Nistru și Dunăre: «Улучи и Тиверци сядяху бо по Днестру, приседяху к Дунаеву ... сядяху по Днестру оли до моря, и суть грады их и до сего дне ...». Istoricii nu au nicio îndoială asupra apartenenței **ulicilor** la grupul sudic al slavilor de răsărit.

Controverse serioase au trezit **tiverții**, însoțiți în unele cazuri de apelativul **тиверци, яже суть толковины**. Deoarece termenul **толковины** este explicat prin *traducători, interpreți*, s-a tras concluzia despre bilingvismul **tiverților**. Referitor la apartenența etnică a tiverților, s-a afirmat că ei ar fi fost slavi, de origine tracică, români, ar fi avut un caracter mixt, români și slavi, ar fi fost turanici. S. Pletneva (1990) atenționează asupra faptului că în **Cântecul despre oastea lui Igor** (istorici occidentali au demonstrat că este un fals din secolul al XVIII-lea I.E.), termenul **толковины**, este însoțit de apelativul **погаными тлъковинами**, interpretat de Pletneva *păgâni tălmaci*. Ea crede că *păgânii traducători* au fost al treilea grup etnic, care locuia împreună cu **ulicii și tiverții**, este vorba de neamul turanic, **tichiile megre**, care traduceau din cumană în rusă.

Arheologii le atribuie **tiverților** monumentele arheologice, horodiștele, situate între Răut și Nistru, datate cu secolele X-XI (Echimăuți, Alcedar, Lucașeuca, Țareuca, Mășcăuți, Rudi). Cercetările arheologice atestă că unele horodiști (Echimăuți) au fost arse, altele (Alcedar), au fost părăsite de locuitori (secolul XI).

Argumentând răspândirea puterii Kievului asupra teritoriilor de până la Dunăre, se citează următorul pasaj din **Povestea vremurilor de demult**: «*Не любо мне сидеть в Киеве, хочу жить в Переяславце на Дунае — ибо там середина земли моей, туда стекаются все блага: из Греческой земли — золото, паволоки, вина, различные плоды, из Чехии и из Венгрии серебро и кони, из Руси же меха и воск, мёд и рабы*». Dar se uită că anterior, la 968, când Kievul a fost atacat de pecenegi, iar Sveatoslav se afla la Pereiaslaveț, kievenii i s-au adresat cu cuvintele: «*Ты князь ищещь чужой земли и о ней заботишся, а свою покинул*». Amintindu-i de atacul pecenegilor și chemându-l să-i apere, kievenii îl întrebau «*неужели не жаль тебе своей отчизны, старой матери, детей своих?*». Așadar, Pereiaslavul era situat pe „pământuri străine”, nu erau „patria” lui Sveatoslav și a kievenilor.

Mai mulți istorici din Rusia de până la 1917, sovietici și din Federația Rusă actuală au afirmat și afirmă că hotarele cnezatului Halici s-ar fi întins până la Dunăre. Încă în anul 1985 istoricul ucrainean N. Kotlear a reluat examinarea tuturor surselor cunoscute privind expansiunea teritorială a Haliciului: *Actul lui Ivan Berladnic* scris, chipurile, pe 20 mai 1134, care de fapt este un fals; un fragment din *Cântec despre oastea lui Igor*, care este un poem epic și nicidecum nu poate fi utilizat în stabilirea hotarelor, cu atât mai mult că, cum am menționat deja, specialiștii occidentali au ajuns la concluzia că este un fals; *Lista orașelor rusești, apropiate și îndepărtate*, alcătuită mult mai târziu, după ultimele cercetări ale lui Ianin, către anul 1381. N. Kotlear demonstrează că niciuna din aceste surse nu rezistă criticii și nu pot fi utilizate pentru a demonstra expansiunea teritorială a Haliciului până la Dunăre. Examinarea surselor i-au permis lui N. Kotlear să argumenteze că hotarul de sud al Cnezatului Halician ajungea doar până în regiunea Nistrului de sus, cu orașele și castelele Vasilev, Onut, Bakota, Ușița, Kalius, Kucelmin, care erau orașele de hotar ale cnezatului. Este de remarcat faptul că nimeni dintre istoricii ruși sau ucraineni nici nu au încercat să demoleze argumentele lui N. Kotlear, atunci când ei ating acest subiect, pur și simplu le ignoră, ceea ce demonstrează valabilitatea lor.

Secolul al IX-lea constituie începutul unei noi etape a procesului de trecere a triburilor migratoare prin spațiul extracarpatic. Seria noilor migratori este deschisă de **triburile maghiare**. Migrarea lor spre Atelcuza (situată, conform *De administrando imperio* în bazinele râurilor Baruh, Kubu (neidentificate, Nistru, Prut și Siret), are loc în ultimele decenii ale secolului al IX-lea. Vestigiile materiale ale unguirilor din spațiul nord-pontic nu se pot deosebi de cele ale altor migratori, așa că nu se pot indica cu claritate zonele în care ei au locuit. V. Spinei, în temeiul studierii așezărilor românești din acea perioadă, a tras concluzia că **densitatea lor** indică faptul că teritoriile

respective nu au suferit perturbații din partea unor invadatori străini și „prin urmare, ungurii, chiar dacă au întreprins anumite raiduri la Vest de Nistru, nu au produs dislocări în masa populației locale și nu și-au stabilit sălașele în ținuturile din afara arcului carpatic”. La sfârșitul secolului al IX-lea ungurii se așază în Panonia, unde, conform surselor, i-au găsit pe **slavi** și pe **volohi**. Populațiile întâlnite aici au fost exterminate sau alungate, dar, desigur, nu trebuie de absolutizat acest fapt. Treptat, ungurii nomazi încep să se sedentarizeze, în afară de creșterea vitelor, ei încep să practice și agricultura, prelucrarea metalelor etc. Începând cu secolul al X-lea, ungurii încep primele campanii în Transilvania, momente la care ne-am referit mai sus.

În afară de unguri, în Transilvania pătrund triburile **secuilor**. Problema originii secuilor încă nu este pe deplin elucidată: ei sunt considerați rămășițe ale hunilor, că ar fi gepizi, avari, cabari, unguri, pecenegi, cumani. Ș. Pascu considera că „secuii sunt o populație rezultată din amestecul rămășițelor mai multor populații călărețe: huni, avari chazari, pecenegi, care, trăind în aceleași locuri, având un mod de viață asemănător, o limbă asemănătoare (türhică), s-au putut amesteca, dând naștere unei populații noi – secuii”. În opinia specialiștilor, termenul **secui** ar avea următoarele semnificații: păzitor, paznic; fugar, grup de oameni, care au fugit în timpul unei bătălii; om din neam ales, demnitar, neam nobil.

Atunci când ungurii se îndreptau spre Panonia, i-au întâlnit pe secui la hotarele Ruteniei. Aceștia li s-au alăturat și au ocupat împreună Panonia, dar, odată cu feudalizarea societății ungare, secuii se deplasau spre răsărit, ajungând către începutul secolului al XIII-lea la munții Carpați. Mai spre răsărit nu s-au putut deplasa, deoarece teritoriile est-carpatice erau controlate de cumani. Așadar, secuii se opresc și sunt nevoiți să se înțeleagă cu ungurii: în schimbul serviciului de paznici ai frontierelor, statul maghiar le-a recunoscut modul lor de viață.

Potrivit tradiției consemnate în cronică, în timpul așezării secuilor, în Transilvania au fost colonizați și **sașii**, o populație germanică. Primul document îi atestă aici prin anii 1192-1196. Inițial, coloniștii sași s-au așezat în județele Alba și Hunedoara. Ei au beneficiat de anumite privilegii din partea autorităților ungare. Obligându-se să păzească teritoriile de cumani, ei au căpătat dreptul să organizeze așezări, să valorifice terenurile pe care le-au primit, inclusiv subsolul, autonomie în cârmuirea locală, propria biserică autonomă, privilegii care erau reînnoite pe parcursul timpului.

Începând cu sfârșitul secolului al IX-lea, locul ungurilor în stepele nord-pon-tice a fost luat de neamul turanic al **pecenegilor**. În primii ani ai secolului al X-lea, pecenegii se aflau la gurile Dunării, iar spre mijlocul secolului, vaste teritorii până la Carpați au fost ocupate de pecenegi. Totuși, stabilirea în masă a pecenegilor în stepele de la est și sud de Carpați are loc abia în prima jumătate a secolului al XI-lea. O parte dintre ei au trecut pe teritoriul Transilvaniei și au fost asimilați. În toponimica din Transilvania sunt atestate mai multe toponime derivate de la numele pecenegilor. În unele regiuni (comitatul Cenad), enclavele pecenegilor s-au

menținut până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, fiind menționate într-un act din anul 1369.

Pe la mijlocul secolului al XI-lea, **pecenegii** sunt atacați de alți migratori **uzii** (**oguzii**) și în anii 1048-1049 trec în masă în Imperiul Bizantin, cuceresc regiunea Dorostolon, unde locuiesc circa o jumătate de secol. Dar, ulterior, soarta lor a fost mai mult decât tragică. Surse bizantine informează despre bătălia de la Lebunion din Tracia (29 aprilie 1091) în care trupe bizantino-cumane, susținute de 500 de cavaleri mercenari din Flandra au provocat o înfrângere totală pecenegilor, mii dintre ei s-au predat, dar noaptea au fost înjunghiați de bizantini. Pecenegii au încetat să mai prezinte o forță militară de temut. Ana Comnena în opera sa *Alexiada* afirma despre această luptă că „Un neam întreg de zeci de mii de bărbați a dispărut într-o singură zi”. Dar și această informație nu urmează a fi absolutizată. Izvoarele rusești și ungare îi mai amintesc periodic pe pecenegi până în secolul al XIII-lea inclusiv.

Uzii își fac apariția în stepele nord-dunărene încă din prima jumătate a secolului al XI-lea, supunând grupurile de pecenegi care nu au trecut la sud de Dunăre. Dar, din anumite cauze, cum ar fi presiunea din partea cumanilor, insuficiența teritoriului, atracția față de bogățiile Imperiului Bizantin, se deplasează la sud de Dunăre. Trece-rea Dunării are loc la 1064, folosind **monoxile**. În aprecierea specialiștilor, folosirea monoxilelor atestă prezența populației autohtone românești, or, nomazii traversau râurile cu ajutorul burdufurilor de piele, umflate cu aer. Uzii nu se rețin în totalitate la sud de Dunăre. O bună parte dintre ei revin la nord de râu, se deplasează mai departe și îi aflăm în serviciul cnejilor din Kiev, fiind amintiți chiar și în secolul al XIII-lea. Sub influența civilizațiilor mai avansate ei au fost asimilați, dispărând treptat, mai întâi ca forță militară, apoi și ca comunitate etnică distinctă. Unii specialiști consideră că **uzii** sunt strămoșii **găgăuzilor** de astăzi, creștinați la o anumită etapă a evoluției lor.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XI-lea, pe teritoriile extracarpatică pătrund și triburile **cumanilor**. Dominația cumanilor în această regiune este în afară de orice îndoială – zona extra-carpatică este numită în sursele timpului ***Terrae Cumania***, ***Cumania Neagră***. Cea mai veche cronică turcă, ***Oghuz-name***, păstrată într-o copie din secolul al XVII-lea, menționează că eroul eponim al cumanilor – Kipceak – a supus mai multe țări, printre care și cea a **românilor (Ulâg)**. V. Spinei consideră că acest eveniment ar fi avut loc în ultimele decenii ale secolului al XI-lea, când au loc primele infiltrări ale cumanilor în regiunile carpato-dunărene. O altă sursă relatează că la sfârșitul secolului al XII-lea cumanii s-au stabilit în preajma Imperiului Bizantin, unde „s-a alăturat poporului creștin, care locuia acolo. Acest popor creștin nu putea fi altul decât **poporul român**”.

Ca rezultat al invaziilor migratorilor, s-a creat o stare de instabilitate, o parte a așezărilor românești din zona extracarpatică au fost distruse. S-a schimbat structura etnodemografică. Populația băștinașă românească nu a fost total nici exterminată,

nici înlăturată, se retrage spre zonele deluroase, împădurite, spre munți, locuri ce ofereau posibilități mai bune pentru apărare și supraviețuire. Stepa a fost ocupată, în temei, de migratori.

Surse bizantine atestă procesul de sedentarizare a pecenegilor. Constantin Psellos (1018-1096/1097) menționa următoarele: „Căci neamul (pecenegii – *I.E.*), care mai ieri își întindea arcurile împotriva noastră, vorbesc de neamul de dincolo de Istru (Dunăre), aruncă acum săgeata pentru noi și pământul pe care-l jefuia, acum îl lucrează foarte bucuros ...”. Este limpede, nomazii puteau deprinde agricultura numai de la populația locală românească. O parte din elita migratorilor s-a integrat cu elita locală românească, influențând procesul de organizare politică.

Cumanii, de asemenea, s-au sedentarizat, însă procesul a fost destul de anevoios. Surse narative din secolul al XIII-lea îi prezintă pe cumani drept un popor nomad. Un cronicar francez, participant la asediul Constantinopolului din anul 1204, scria despre cumani: „Sunt un neam sălbatic, care, nici nu ară, nici nu seamănă, n-au nici colibe, nici case, ci au niște corturi de postav, locuința în care circulă și trăiesc din lapte, brânză și carne”. Autorul arab An-Nuwairi scria despre cumani, după invazia tătar-mongolilor din anii 1241-1242: „Aceștea își duc viața în sălașe, nu locuiesc în case și nu se stabilesc în clădiri, își petrec vara într-un ținut, iar iarna în altul”.

Ocupând un segment al drumului comercial „de la varegi la greci”, pecenegii au dat o lovitură relațiilor comerciale. Interesele populației românești au fost lezate prin faptul că i-au fost barate căile de acces spre Dunăre și Marea Neagră, teritoriile date fiind controlate de nomazi.

Mai multe **antroponime** pătrunse în limba română sunt de origine turanică: Balaban, Basarab, Coman, Talabă, Toxabă etc. În limba română s-au păstrat **toponime** și **hidronime** de origine turanică: Coman, Toxobeni, Tecuci, Covurlui, Vaslui, Baragan, Comana, Teleorman, Caracal, Hateg, Cozia, Hurez, Bahlui, Călmățui, Turlui etc. Boierimea din Țara Românească și Moldova utilizează antroponime de origine turanică arhaică, ceea ce sugerează aportul turanic la consolidarea clasei domnitoare (Victor Spinei). Un rezultat al raporturilor românilor cu turanicii a fost și adoptarea în limba română a unor **cuvinte de uz comun**: *beci, dușman, curgan, odaie, cioban, buzdugan, chior, ursuz* etc., precum și tradiții culinare (preparatele la ceaun și ciorba).

Cumanii au fost influențați și de religia creștină. Primele informații despre adoptarea creștinismului de către cumani se referă la anul 1132, când hanul Amurat a fost botezat la Reazan. În spațiul românesc, primele informații despre creștinarea cumanilor le avem din anul 1227, când fiul hanului cuman Bortz s-a creștinat în Ungaria, proces care s-a răsfrânt apoi și asupra cumanilor de la răsărit de Carpați, pentru ei întemeindu-se faimoasa Episcopie a cumanilor.

Natura raporturilor dintre români și turanici s-a modificat în secolul al XIII-lea, când ei, în urma năvălirii tătarilor, rămân în minoritate. Aceasta i-a silit să accepte formele social-economice ale băștinașilor, să colaboreze cu ei pe plan militar îm-

potriva dușmanilor comuni. Cu timpul, grupurile de cumani rămase după expediția tătarilor din anii 1241-1242, au fost asimilate de către populația autohtonă. Un rezultat al expediției tătare din 1241-1242 a fost faptul că o mare parte din cumani (cca 40 000) în frunte cu hanul Kotean au intrat în Ungaria și au primit loc de trai în regiunea dintre Dunăre și Tisa, ceea ce a trezit nemulțumirea profundă a ungarilor. Hanul Kotean a fost asasinat. În consecință, cea mai mare parte a cumanilor s-a retras prin Balcani în Asia Mică (lângă Niceea), alții au rămas în Transilvania, unde au fost asimilați.

În prima jumătate a secolului al XIII-lea, noi invadatori din stepă își fac apariția în spațiul nord-pontic. Este vorba despre **tătaro-mongoli**. Unii cercetători din Rusia (A.Guț) consideră că „mișcarea mongolilor spre Apus poate fi considerată ca o reacție la presiunile din partea Europei Apusene catolice asupra Răsăritului. Prin această acțiune demarează multiseculara contradicție dintre Apus și Răsărit”. În istoriografia românească s-a afirmat că „sub aspect religios, invazia mongolă a descurajat pentru o vreme și prozelitismul catolic manifestat, care mergea mână în mână cu expansiunea politico-militară a Ungariei și care, după cruciada a IV-a (1204), luase forma unor asalturi continue asupra teritoriilor ortodoxe”. Factorul mongol se prezintă ca principalul factor ce a zădărnicit tendințele de expansiune ale Regatului Ungar la sud și est de Carpați, „a dat timp de maturizare și consolidare statului moldovean” (Al. Gonța).

Inviazia tătărească a avut un caracter violent, războinic, a dus la nimicirea unor valori economice, demografice și culturale în regiunile locuite de români, cu toate că în unele ținuturi, localnicii au opus o rezistență dâră. Cronica rimată a francezului Filip de Mousket relatând despre expediția tătarilor din anul 1242 informează că „regele din Țara Vlahilor i-a învins (pe tătari – *I.E.*) la trecători (peste Carpați – *I.E.*)”. Este de reținut că grupuri de români chiar de la început s-au aliat cu tătarii și au participat cu ei la campaniile de cucerire. Așa, la 1241, un detașament de **blacos** asediau împreună cu tătarii orașul Assisi din centrul Italiei, informație contestată de unii istorici. În aceeași calitate, românii mai sunt amintiți ca aliați ai tătarilor în campaniile antiungare din anii 1314 și 1325. Nu trebuie să ne mire acest fapt. În rândurile trupelor tătaro-mongole luptau mai multe etnii. Spre exemplu, L. Gumilev, referindu-se la expediția tătarilor în Occident (1236-1242) afirma că alături de mongoli erau și ruși, numiți de o cronică ungară „cei mai răi dintre creștini”.

Regiunile de la Est și Sud de Carpați au devenit vasale mongolilor și și-au păstrat, în mare măsură, structurile interne, în schimbul plății tributului și participării cu trupe la acțiunile războinice ale tătarilor. Tătarii nu au încurajat unificarea formațiunilor statale incipiente românești, dar au permis existența și evoluția acestora în spațiul extracarpatic. De la tătari au rămas în documentele de limbă slavă anumite cuvinte legate de aplicarea sistemului fiscal impus de mongoli, cum ar fi: Bascacouți și Băscăceni – de la **baskaci** – cei care colectau impozitele (1431); **Tamga** – taxă

achitată la trecerea Nistrului (1420); **Tarcan** – scutire de vamă (1439). Au rămas și unele **toponime** (Tătari, Tătărași, Tătărești), **hidronime** (Tatarcea, Tătarca), **antroponime** (Tartar, Tătar, Tatar).

În legătură cu prezența tătaro-mongolilor pe teritoriile locuite de români, este de remarcat faptul că hotarul de Apus al Hoardei de Aur, în regiunea în care ne interesează, era râul Prut, regiunea Nistru-Prut fiind efectiv înglobată la Imperiul Mongol. Mongolii au rămas nomazi, dar ei au adus alte etnii din Asia Mijlocie, care au contribuit la dezvoltarea unei culturi materiale specifice, fiind cunoscute și două orașe – Şehr-al-Djadid (ulteriorul Orhei Vechi), iar altul, lângă actualul sat Costești (Ialoveni), cultură similară cu cultura orășenească din Asia Mijlocie. La Şehr-al-Djadid s-a bătut monedă tătarească. Cu anul 1368 sunt datate ultimele emisii de monedă. Se consideră că anume în acest timp, anii 1368-1369, mongolii au părăsit regiunea dintre Nistru și Prut, cu toate că un timp, ei s-ar mai fi menținut în zonele sudice ale regiunii dintre Nistru și Prut.

II. Constituirea statelor medievale la români

Obiective:

- Să definească conceptul de „independență” pentru țările românești extracarpatic
- Să identifice premisele constituirii statelor medievale românești
- Să compare procesul întemeierii Țării Românești și a Moldovei
- Să definească noțiunile: „Moldova”, „Țara Românească”, „Valahia”, „Muntenia”, „Transilvania”, „Ardeal”
- Să argumenteze specificul evoluției politice a Dobrogei în secolul al XIV-lea
- Să estimeze istoriografia consacrată problemei întemeierii Țărilor Române

II.1. Premisele constituirii statelor independente românești

Referindu-se la premisele constituirii statelor independente românești din epoca medievală, istoricii le divizează în două grupe: interne și externe.

a) Interne

Sporul demografic. În pofida îndelungatei perioade de migrații în perioada secolelor IX-XIII, a sporit considerabil numărul populației autohtone românești, care a fost în stare să asimileze rămășițele migratorilor. Nu poate fi neglijat nici procesul migrației românilor din interiorul arcului carpat, migrație care a avut un caracter lent, îndelungat, și nu el a fost factorul cel mai important în sporul demografic extracarpatic. Sporul demografic a determinat **dezvoltarea economică** a regiunilor date, lărgirea suprafețelor de teren lucrate, mărirea volumului producției agricole, apariția și dezvoltarea orașelor, care au devenit centre meșteșugărești și comerciale.

Nivelul politic destul de avansat. Către sfârșitul secolului al IX-lea, românii au fost organizați în formațiuni statale incipiente, care și-au continuat existența până în secolul al XIV-lea. Așadar, trăsătura distinctivă a societății locale a fost **pluralitatea formațiunilor statale** incipiente.

Ierarhizarea feudală tot mai pronunțată, apariția și cristalizarea unor noi clase și pături sociale, de asemenea, a constituit o premisă internă importantă a procesului de formare a statelor medievale românești.

b) Externe

Diminuarea puterii militaro-politice a Regatului Maghiar a constituit principala trăsătură a cadrului extern în care s-au constituit cele două state românești extracarpatic. Lupta împotriva tătarilor a secătuit forțele Ungariei și ea nu a putut face față mișcărilor îndreptate spre înlăturarea dominației maghiare.

Diminuarea hegemoniei tătarilor, mai întâi între Carpați și Dunăre, apoi între Carpați și Nistru, a fost un alt factor extern. Luptele permanente dintre tătari și un-

guri au dus la formarea unui „vacuum” de putere. În condițiile când nici ungurii, nici tătarii nu exercitau aici un control efectiv, a apărut posibilitatea reală de a se constitui statele independente, posibilitate care nu a fost ratată.

Interesele politice ale Poloniei erau îndreptate spre alte regiuni vitale pentru existența ei, Polonia se afla în stare de tensiune cu Ordinul Teutonic – acesta la 1308 a tăiat Poloniei calea spre Marea Baltică. Odată cu venirea la tronul polonez a lui Vladislav Lokotek (1320), începe renașterea națională a Poloniei care atinge punctul culminant în timpul lui Cazimir cel Mare (1333-1370). Marele Ducat al Lituaniei era ocupat cu problema alipirii teritoriilor vechilor cnezate rusești.

Desigur, apare și întrebarea, de ce s-au constituit două state românești în spațiul extracarpatic? N. Iorga și P. Panaitescu explicau aceasta prin „fărâmițarea feudală” a Regatului Maghiar. Țara Românească și Moldova s-ar fi desprins de monarhia ungară și s-au constituit ca state independente ca rezultat al fărâmițării politice a Ungariei. Stelian Brezeanu explica acest fenomen prin configurația geografică. Orientarea neconvergentă a cursului principalelor râuri, în opinia sa, a constituit cauza esențială a apariției a două state românești separate. Victor Spinei se referă la împrejurările de ordin politic, și anume: presiunea intensă a triburilor nomade de stepă din sudul Moldovei și estul Munteniei, iar mai târziu, prelungirea influenței maghiare în zona curburii Carpaților, ceea ce a diminuat temporar contactele dintre cele două regiuni; nucleele teritoriale în jurul cărora s-a realizat unirea formațiunilor politice din cele două regiuni românești erau despărțite de o distanță apreciabilă; direcțiile prioritare ale legăturilor celor două regiuni, comerciale și confesionale, nu aveau orientare identică; decalajul cronologic dintre înființarea statelor de la sud și est de Carpați se datorează menținerii mai îndelungate a stăpânirii mongole în Moldova.

II.2. Constituirea Țării Românești

Tradiția fixată de cronografia munteană ne-a transmis următoarea legendă despre formarea Țării Românești: „Iar când au fost la cursul anilor de la Adam 6798 (1290), fiind în Țara Ungurească (Transilvania – *I.E.*) un voievod ce l-au chemat Radul Negru voievod, mare **herțeg** (*dux*, în latină – *I.E.*) pre **Amlaș și pre Făgărași, rădicatu-s-au de acolo** cu toată casa lui și cu mulțime de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot felul de oameni, pogorându-se pe **apa Dâmboviței, început-au a face țară nouă**. Întâi au făcut orașul ce-i zic **Câmpul-Lung**. Acolo au făcut o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la **Argeș și iar au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie**, făcând curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorâse cu dânsul, unii s-au dat pe supt podgorie, ajungând **până la apa Siretului și până la Brăila, iar alții s-au tins în jos**, preste tot locul de au făcut oraș și sate **până în marginea Dunării și până în Olt**”. Așadar, conform sursei date, această „țară nouă”, inițial, constituirea ei s-a produs între **Carpați, Siret, Brăila, Dunăre și Olt**.

Relatarea cronicii continuă cu următoarele: „Atunce și **Basarabeștii** cu toată boierimea ce era mai **înainte preste Olt** s-au sculat cu toții de au **venit la Radu-Vodă, închinându-se să fie sub porunca lui** și numai el să fie preste toți. De atunce s-au numit de-i zic **Țara Românească**, iar titulușul domnului ... Io Radul voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Țara Românească dintru Ungurie descălecat și de Amlaș și Făgăraș herțeg ... Și-au domnit până la moarte, îngropându-l la biserica lui din Argeș. Și au domnit ani 24” – adică domnia lui s-a încheiat în anul 1314.

Așadar, la apus de Olt, era o altă țară, unde domneau Basarabeștii. În condițiile în care la est de Olt s-a mai format o țară, **Basarabeștii** au recunoscut supremația noului voievod, al lui Radul vodă, și i s-au închinat lui. Drept consecință al **acestei închinări**, adică al **unirii celor două țări**, s-a format un nou stat (țară) – Țara Românească.

Nu știm cum au evoluat evenimentele ulterior, dar cert este faptul că **Basarabeștii preiau puterea politică** în noul stat. Oricum, anume Basarab I va apăra țara de unguri la anul 1330.

Conform unor opinii exprimate în istoriografia românească, tradiția despre „înțemeierea” Țării Românești conține câteva realități istorice sigure.

Lichidarea statutului de autonomie a Țării Făgărașului. Actul a fost săvârșit de regele Ungariei Andrei al III-lea (1290-1301) în anul 1291. Cronica munteană, după cum s-a văzut, indică anul 1290 și asociază acest an de trecerea lui Negru-vodă, a cărui identitate reală nu este cunoscută.

Conform unor opinii, prin acțiunea sa de la Câmpulung, Negru-Vodă a înlăturat dominația maghiară asupra acestui oraș, unde era și o comunitate catolică, a desprins teritoriile de la sud de Carpați de coroana maghiară. Câmpulungul devine prima reședință a domniei Țării Românești. Voievodul din Câmpulung începe procesul de lărgire a posesiunilor sale, prin unificarea formațiunilor statale incipiente existente aici. La un anumit timp după „descălecatul” de la Câmpulung, reședința domnilor români, trece la Argeș, care devine al doilea „scaun” al domniei.

Pe de altă parte, în istoriografia românească se apreciază că țara voievodului **Seneslau**, amintită în sursele documentare ungare la **1241** și **1247**, își avea reședința la **Argeș**. Țara lui **ar fi rezistat invaziei mongole**, argumentându-se prin aceea că **arheologic nu s-au sesizat** urme de distrugere la Argeș. Pe la sfârșitul sec. al XIII-lea, în fruntea voievodatului de la Argeș s-ar fi aflat **Tihomir** (cca **1290-1310**). Așadar, în timpul acestuia, la Argeș ar fi venit faimosul **Negru-Vodă**.

În istoriografia românească s-a enunțat și ipoteza că o primă tentativă de unificare a spațiului românesc ar fi întreprins-o **Litovoi**, amintit în actul din **1247**, care stăpânea la apus de Olt. Pe la 1273 el s-a răsculat împotriva suzeranității regelui maghiar, a refuzat plata tributului și a ocupat o parte din teritoriile considerate în stăpânirea directă a regelui maghiar. N. Stoicescu și Fl. Tucă considerau că anume cu ocazia răscoalei, **Litovoi** „ar fi cuprins o parte din fostul voievodat al lui Seneslau

și, prin acest pas, să fi făcut **prima încercare de unificare a celor două voievodate**”. Dar încercarea lui Litovoi nu reuși: el pierde în urma luptelor cu ungurii, fratele său Bărbat este luat prizonier și eliberat ulterior pentru o mare sumă de bani.

Istoriografia românească **nu este unanimă** în aprecierea că unificarea Țării Românești sub un singur voievod, într-un stat unic, a fost **rezultatul acțiunilor voievodului de la Argeș** și că **anume lui** i s-au supus ceilalți voievozi, inclusiv cel de la apus de Olt, dar nu se neagă faptul că cel de la Apus de Olt s-a supus celui de la răsărit de Olt. Așadar, **o altă realitate istorică** transmisă de tradiția munteană, privind „întemeierea” Țării Românești, este **închinarea conducătorului politic oltean** și a boierilor săi, față de voievodul muntean de la răsărit de Olt, care ar fi fost cu centrul la Câmpulung: a fost o „**închinare**” a căpeteniilor voievodatului lui Litovoi față de mai puternicul voievod din stânga Oltului (*Istoria României*, 1998).

Actul de „închinare” a voievodului din dreapta Oltului este interpretat drept „integrarea în Țara Românească a unei puternice autonomii teritoriale, autonomie cvasi-statală, care a caracterizat timp de secole statutul Olteniei”. Este vorba de menținerea autonomiei Olteniei, manifestată prin introducerea instituției **băniei**. Banul era ca un al doilea domn: el putea dăruia și confisca moșii, condamna la moarte, emitea diverse porunci, fără a se consulta cu domnul din stânga Oltului.

Cea mai timpurie **relatare scrisă externă** despre „descălecatul” lui Negru-Vodă, de „națiune ungară”, în Valahia, aparține raguzanului **Giacomo di Pietro Lucari** (1551-1615), care datează evenimentul cu anul **1310**. S-a presupus că anume acesta este anul când și-a început domnia Basarab, alții se îndoiesc de acest lucru. Oricum, este recunoscut faptul că, la un anumit moment, în fruntea noului stat, Țara Românească, vine Basarab I (?-1352), care a primit titlul de **mare voievod**, fixat de inscripția pe lespedea funerară, care atestă decesul lui la 1352.

Primul document care atestă existența Țării Românești (*Transalpinum*) este datat cu 26 iulie 1324, Basarab este numit de rege „**Bazarab, woyvodam nostrum Transalpinum**”, ceea ce atestă raporturi de vasalitate dintre Basarab și regele Carol. Textul indică la serviciul diplomatic al unui mare demnitar ungar, ceea ce a permis unor istorici să aprecieze că negocierile dintre domn și rege „s-au încheiat cu un **acord** (1324), care **recunoștea unitatea Țării Românești** sub conducerea lui Basarab și achizițiile ei teritoriale, în **schimbul recunoașterii suzeranității regelui** și a încadrării țării în aria spiritualității catolice”(*Istoria României*, 1998).

Un act papal din anul **1327** îl consideră pe Basarab printre **supușii regelui Ungariei** și, în această calitate, papa solicita domnului român apărarea dominicanilor trimiși pe teritoriile supuse Ungariei în calitate de inchișitori împotriva „ereticilor”.

Cu toate acestea, câțiva ani mai târziu, regele Carol întreprinde o campanie împotriva Țării Românești. Cauzele acestei expediții nu sunt încă pe deplin lămurite. Unele *acte* ale regelui Carol îl acuză pe Basarab că stăpânește ilegal „țara noastră Transalpină”. *Cronica pictată de la Viena* informează că expediția maghia-

ră a fost întreprinsă la îndemnul voievodului ardelean Thoma și a demnitarului Dionisie, în pofida faptului că „voievodul plătise întotdeauna cu credință darea cuvenită Maiestății sale regelui”. O *cronică ungară* din secolul al XVI-lea afirmă că expediția din 1330 a fost cauzată de dragostea unui secu pentru frumoasa soție a lui Basarab.

Examinând problema dată, istoricii au mai adăugat următoarele cauze care ar fi provocat expediția: regele Ungariei ar fi hotărât să-l pedepsească pe Basarab pentru sprijinul acordat anterior voievodului Ladislau Kan al II-lea (1294-1315), care dorea autonomia deplină a Transilvaniei (I. Lupaș); nemulțumirea unor conducători locali olteni de supremația lui Basarab, care, pentru a-și atinge scopurile ar fi apelat la sprijinul regelui Carol (N. Iorga); Țara lui Basarab ar fi constituit un obstacol în calea comerțului ungar spre Dunăre (E. Lăzărescu, G. Brătianu, N. Stoicescu, Fl. Tucă); Acordul încheiat de rege cu Basarab la 1324 ar fi provocat nemulțumirea nobilimii ungare. Mai târziu, „impus de aceste forțe”, Carol a întreprins expediția împotriva lui Basarab „pentru a restaura dominația regatului său la sud de Carpați (*Istoria României*, 1998).

Expediția ungară începe în septembrie 1330. Regele reușește să ocupe cetatea Severin pe care o acordă demnitarului Dionisie, amintit mai sus, precum și titlul de ban. În aceste condiții, Basarab trimite la rege o solie, care propune regelui să încheie **pace**; o sumă de **7 000 de mărci** (=100 kg Au sau 1500 kg Ag), fiindcă regele s-a „ostenit cu strângerea oștirii”; **tribut anual**; un **fiu ostatic** la curtea regelui. În același timp, regele a fost avertizat: „dacă veniți și mai mult înlăuntrul țării, nu veți putea nicidecum să înconjuerați primejdia”. Regele a refuzat să primească propunerea de pace și a continuat să înainteze în adâncul Țării Românești. Oastea ungară a fost lipsită de posibilitatea de aprovizionare și, în aceste condiții, regele a „ordonat o împăcare” cu Basarab, care ar fi promis regelui securitatea întoarcerii lui acasă. Dar, în locul numit Posada, „mulțimea nenumărată a românilor” a atacat oastea ungară. Lupta a durat între 9-12 noiembrie 1330. Oastea ungară a fost complet zdrobită. Regele abia reuși să scape cu viață.

Consecințele bătăliei de la Posada au fost multiple: înfrângerea oștii ungare a însemnat eșecul încercărilor Ungariei de a-și restabili controlul asupra regiunii dintre Carpați și Dunăre; s-au pus capăt tendințelor regalității de a lichida Țara Românească; statul românesc de la sud de Carpați și-a obținut independența, documentele ulterioare numindu-l pe Basarab „schismaticul”, „necredinciosul nostru român”, care s-a împotrivit „stăpânului său firesc”, ceea ce, în mentalitatea ungară, însemna și împotrivirea „fățîș rânduielilor dumnezeiești”. Evident, obținerea independenței Țării Românești nicidecum nu o putem califica drept împotrivire „rânduielilor dumnezeiești”.

În sursele timpului, țara de la sud de Carpați apare cu mai multe denumiri: *Terra Bazarab*, *Terra Transalpina* în sursele ungurești de limbă latină; *Basarabinu*

zemliju în sursele sârbești. *Ungrovlahia* în sursele Patriarhiei de la Constantinopol; *Walahia, Wlahia* în documentele papale. Băştinaşii, fără îndoială, i-au zis întotdeauna Țara Românească, termen fixat chiar în primul act cunoscut în limba română, faimoasa scrisoare din 1521 a orăşeanului Neacşu din Câmpulung.

II. 3. Constituirea Țării Moldovei

Începuturile **statului** pe teritoriile est-carpătice, care de la un anumit moment al evoluției societății de aici a fost cucerit de unguri și a început să se numească de către regii Ungariei *terre nostre Moldauane*, este mult anterioară instaurării stăpânirii efective maghiare și a decurs sub suzeranitatea nominală a migratorilor. Dominația maghiară, realizată prin „Drăgoșești”, cu toată presiunea exercitată asupra societății locale, a creat condiții noi pentru evoluția organizării politice, a adus o experiență politică mai avansată, a impulsionat dezvoltarea relațiilor social-economice, a adus elemente noi în procesul de organizare militară, administrativă, fiscală etc. De toate acestea regalitatea maghiară avea nevoie pentru a exploata mai eficient noile teritorii cucerite. Însă nu există niciun temei să se creadă că regele Ungariei, prin intermediul lui Dragoș, ori Dragoș de sine stătător **a creat statul Moldova** și s-a proclamat voievod sau domn.

La un moment dat al dominației maghiare în spațiul est-carpatic, când stăpânirea era efectuată printr-un alt locțiitor regal, Sas (cca 1354-1363), care, doar în temeiul cronicilor interne, se crede că era fiul lui Dragoș „descălecătorul” (Rezachevici, 2001), dar nu există nicio certitudine în acest sens, în „țara” Moldovei a izbucnit o răscoală antimaghiară, considerată drept „prima mișcare pentru independența Moldovei” (Gorovei, 1973), despre care aflăm din diploma regelui Ludovic I din 20 martie 1360. Răscoala din Moldova a fost înfrântă de trupele conduse de Dragoș din Giulești, apreciat de rege „credinciosul nostru român din Maramureș”. Pentru această ispravă el, fiii săi și urmașii acestora au fost răsplătiți de rege cu sate din Maramureș, subliniindu-se că dania respectivă este făcută „fără vătămarea drepturilor altora”, și, de asemenea, alte privilegii. Precizarea atestă că în răscoala antimaghiară din Moldova nu a fost implicat factorul maramureșean, ci doar cel local, în acest caz, persoana sau persoanele din Maramureș implicate ar fi trebuit să-și piardă bunurile funciare, lucru care însă nu s-a întâmplat, Dragoș fiind răsplătit cu sate, care în acel moment făceau parte din domeniul regal, actul regelui subliniind că satele donate sunt „ale noastre”.

Actul din 20 martie 1360 apare semnificativ din mai multe puncte de vedere. În primul rând, pentru prima dată este atestat numele „țara noastră a Moldovei”, cu indicația clară că ea aparține regelui maghiar. În documentul respectiv nu apare nici titlul și nici numele celui ce se afla în acel moment în fruntea „țării”, o administra în numele regelui, dar nici numele conducătorului răscoalei.

De o importanță deosebită pentru elucidarea subiectului privind „țara” Moldovei în timpul „Drăgoșeștilor” este opera lui Ioan de Târnave, cronicar oficial al regelui Ludovic I (1342-1382), care și-a redactat lucrarea la puțin timp după moartea regelui. El utilizează sintagma „*terram Moldaviae*”, dar nu pentru a desemna **statul** condus de Bogdan I, ci pentru a ne informa că ea, „*terram Moldaviae*”, era supusă Ungariei: „Bogdan, voievodul românilor din Maramureș, adunând pe românii acestui district, a **trecut în taină în țara Moldovei, supusă Coroanei Regatului Ungariei**”. În continuare, cronicarul aduce la cunoștință că după trecerea lui Bogdan în Moldova „crescând mult numărul românilor din acea țară (*terram*), ea s-a constituit în stat (*regnum*)”. În așa mod, Ioan de Târnave utilizează două noțiuni pentru a desemna organizarea politică a Moldovei: *terram* – pentru perioada cât Moldova a fost supusă Ungariei și *regnum* – pentru perioada de după înlăturarea dominației maghiare. În legătură cu aceasta, este de observat faptul că termenul latin *terrae*, pe lângă multiplele înțelesuri pe care le are, nu are și înțelesul de **stat**. În același timp, termenul *regnum*, iarăși, pe lângă multiplele înțelesuri pe care le conține, are și semnificația de **stat**.

Desigur, apare întrebarea, cum s-a numit această „țară”, dacă ea avea o denumire, situată în zona râului Moldova, până a deveni „țara noastră (a regelui – I.E.) a Moldovei”? Sursele cunoscute nu oferă nicio informație în acest sens. În schimb, este cunoscut cum se numea o altă „țară” cu centrul la Siret, unde, conform unor aprecieri, trec deja „Drăgoșeștii” cu Sas, „*Valachia et civitate Sereth*”. În acest oraș, pe la 1340 sau 1349 au fost martirizați frații ordinului franciscan Blasius și Marco. Veridicitatea acestei informații este însă contestată de V. Spinei. El consideră că lucrările utilizate de mai mulți autori care redau evenimentul dat „au reproduș în mod eronat atât anul, cât și locul evenimentului” și că „informațiile cele mai demne de crezare privind data martirului de la Siret a doi franciscani le oferă Bartolomeo de Pisa: „*In Cereth Walachie minoris a dictis infidelibus circa annum Domini 1378 duo fratres sunt martyrio coronati*”. Contestarea este pusă sub semnul întrebării de Laurențiu Rădvan. Oricum, într-o scrisoare din anul 1377, semnată de papa Grigore al XI-lea adresată mamei lui Petru Mușat în care ea era numită „*Margarita de Cereth, domina Walachie minoris*”, atestă că denumirea cea mai veche, cel puțin a „țării” cu centrul la Siret, era *Valahia*, numită ulterior și *Valahia Minoris*. Ulterior, pentru desemnarea Țării Moldovei, termenul *Valahia Minoris* este fixat în câteva scrisori ale regelui Sigismund al Ungariei și într-o scrisoare a judei și juraților orașului Brașov, toate de după 1395. Regele Sigismund relatează despre campania împotriva lui Ștefan, care era voievodul „**Minoris Walachye seu terre nostre Molduana**”. Judele și jurații orașului Brașov, în ianuarie 1396 amintesc de campania regelui Sigismund „**contra Stephanum minoris Olachie**”, fără a mai aminti și numele de Moldova.

Așadar, documentele citate oferă denumirea „țării” de la răsărit de munții Carpați, care era până la devenirea ei „țara noastră (a regelui – I.E.) a Moldovei”, or, este

imposibilă apariția denumirii de **Walachye**, **Olachie** pentru a desemna **Moldova**, abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Apelativul **minoris** era adăugat pentru a o deosebi de Țara Românească, care era **Walachia maior**. Oricum, termenul **Walachye**, de origine străină, atestă **unitatea teritoriului românesc extracarpatic** de până la cucerirea maghiară a regiunilor de la răsărit de Carpați. Pentru a rupe această unitate și pentru a împiedica Țara Românească „să se întindă în limitele extracarpatic firești”, cancelaria lui Ludovic I a dat, dar mai probabil, a acceptat denumirea dată de coloniștii sași locului unde ei s-au stabilit inițial – Moldova – întregii regiuni cucerite de ei – **terre Moldauane**, termenul Moldova, de asemenea, este de sorginte străină. Înțeleptul cronicar Miron Costin era absolut conștient de această realitate și în a sa veritabilă operă *De neamul moldovenilor* scria: „Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărâlor acestora, numele vechiu și mai dreptu iaste **rumân**, adecă râmlean, de la Roma”. Și continua cronicarul: „Și așa iaste acestor țări și țărâi noastre, Moldovei și Țării Muntenesti numile cel dreptu de moșie, iaste **rumân**, cum să răspundu și acum toți aceia din țările ungurești lăcuitori și muntenii țara lor și scriu și răspundu cu graiul: Țara Românească”.

În al doilea rând, actul regelui Ungariei din 1360 indică clar că în Maramureș și în Țara Moldovei locuia aceeași populație, care se numea în actele oficiale ale cancelariei maghiare cu termenul **olahos**, adică **români**. Alte surse, de asemenea, indică unitatea etnică a locuitorilor din spațiul extracarpatic. Genovezii din Caffa, pentru a-i deosebi pe locuitorii celor două state românești extracarpatic, îi numeau pe cei din Țara Românească „valahi ungureni” (*valachus sive Ungarus*), iar pe cei din Moldova „valahi poloni” (*Vallacus Pollanus*).

În al treilea rând, actul din 1360 atestă că mișcarea românilor din Moldova a fost o răscoală antimaghiară, ceea ce fixează dorința lor de a înlătura dominația străină care se manifesta pe plan politic, religios, economic și social. Pentru reprimarea ei, regele a fost nevoit să trimită trupe suplimentare în frunte cu Dragoș din Giulești.

În al patrulea rând, actul atestă reinstaurarea dominației ungare în Moldova prin Dragoș din Giulești, dar, precizează Ștefan S. Gorovei, „în favoarea voievodului Sas”. Oricum, actul din 20 martie 1360 consideră și Ioan-Aurel Pop „pune în lumină un eveniment opus celui de întemeiere”.

Șerban Papacostea acorda o importanță deosebită anului 1359, care, conform aprecierilor sale, era anul înăbușirii de către unguri a răscoalei din Moldova. Numitul autor consideră că în acest an regele Ludovic I ar fi adoptat o nouă soluție politică pentru Moldova, instituind aici, în locul **mărcii**, un **voievodat** în frunte cu nobilul maramureșean Dragoș, care acceptă dominația ungară. Acest voievodat al lui Dragoș, numit în actul regelui din 20 martie 1360 „*țara noastră a Moldovei*”, era, în aprecierea aceluiași autor, „la nivelul **voievodatelor de strictă subordonare**”.

Examinând manuscrisul *Cronicii sârbo-moldovenești*, Valentina Pelin menționa că autorul ei „introduce **știrea** despre întemeierea Moldovei în 1359”, „după

sursele documentare cunoscute de autor”. Supozițiile autoarei o duc, în cele din urmă, la concluzia forțată că „știrile din istoria internă, deși doar patru la număr, sunt în măsură să profileze în linii mari schimbările social-politice ce au avut loc în Țara Moldovei de la consolidarea ei statală în 1359”. Așadar, autoarea ajunge într-un mod destul de superficial de la o simplă **știre**, introdusă de autor în cronica examinată după niște **bănuite** „surse documentare”, pe care le-ar fi cunoscut, la consolidarea statală a Țării Moldovei la 1359. Această știre a fost introdusă în cronografia moldo-venească mult mai înainte, în așa-numitul *Letopiseț anonim* al Moldovei sau *Letopisețul de la Bistrița*, începutul scrierii căruia, conform unei opinii, a fost pus încă în timpul lui Alexandru cel Bun, conform alteia, „cronica a fost redactată, probabil în mai multe părți, în vremea lui Ștefan cel Mare”. Referitor la sursele ei, se consideră că „știrile dinainte de domnia lui sunt luate probabil din letopisețele generale, în care erau intercalate știri sporadice din istoria Moldovei, plus amintirile păstrate de cei bătrâni”. Cât privește *Cronica sârbo-moldovenească*, ea a fost scrisă mai târziu, după 1512. În afară de aceste două cronici menționate, informația referitor la faptul că Țara Moldovei s-ar fi „început” la 1359 o conțin și *Cronicile Putna nr.1 și nr.2*, redactate în timpul lui Ștefăniță (1517-1527).

În legătură cu informațiile cronicilor noastre, mai este de menționat faptul că așa-numita *Cronică moldo-rusă*, redactată în timpul domniei lui Ștefăniță și adusă apoi în Rusia, de asemenea conține informația că Țara Moldovei „s-a început” în anul 1359, dar susține că Dragoș a cerut învoire de a trece la răsărit de Carpați de la regele Vladislav, informații care sunt contradictorii, fiindcă la 1359 rege în Ungaria era Ludovic I. În sfârșit, este de amintit și *Cronica moldo-polonă*, scrisă pe la 1564-1565 în Moldova, prelucrată și finalizată de un autor polon, în anul 1566, și care ne informează că Dragoș „a venit” în Moldova în anul 1352.

Letopisețele menționate, care sunt unicele surse ce indică „întemeierea” Moldovei, în virtutea ambiguității informațiilor și a contradicțiilor care le conțin, nu pot fi considerate surse demne de încredere, ce ar oferi date autentice privind data constituirii statului Țara Moldovei.

Asupra anului 1359 s-a pronunțat Pavel Parasca, el consideră că „evenimentul (venirea lui Bogdan în Moldova – *I.E.*) ar fi avut loc, așadar, ceva mai înainte de această dată (2 februarie 1365 – *I.E.*), poate chiar, de ce nu, în 1359”. Într-adevăr, de ce nu?

Răspunsul a fost dat de Ștefan S. Gorovei care formula întrebarea: „De ce nu se poate admite, însă, anul 1359 nici pentru venirea lui Bogdan I în Moldova?”. Istoricul ieșean, examinând textele documentelor din 14 mai 1453; 24 iunie 1360 și 2 februarie 1365 demonstrează că „la 24 iunie 1360, Bogdan era încă stăpânul unei părți din moșia Cuhea”, ceea ce ar fi fost imposibil, dacă Bogdan ar fi trecut la 1359 în Moldova, stăpânirea „Drăgoșeștilor” prin Sas, continuând până pe la 1363.

Niciun istoric, care admite într-un fel sau altul trecerea lui Bogdan la est de Carpați în 1359, nu a încercat să demonstreze șubrezenia argumentelor invocate de

Ștefan S. Gorovei, ci, pur și simplu, din anumite motive neafișate, le ignoră, ceea ce, în opinia noastră, demonstrează valabilitatea lor în continuare.

Examinând sursele documentare din Maramureș de la mijlocul secolului al XIV-lea, Ovidiu Pecican conchide că este „aproape sigur” că trecerea lui Bogdan de Cuhea în Moldova s-a produs în intervalul 1361-septembrie 1363, precizând ceva mai jos că totuși este vorba de anii 1362-1363.

Informații prețioase privind esența și semnificația acțiunii lui Bogdan în Moldova oferă actul lui Ludovic I de Anjou din 2 februarie 1365, act care fixează câteva momente fundamentale pentru înțelegerea subiectului în discuție. Conform actului menționat, Bogdan și fiii săi, prin acțiunea lor antimaghiară, au săvârșit o „vină de necredință” față de rege, „plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în suspomenita noastră țară moldovenească, uneltesc să o păstreze spre paguba maiestății noastre”. Așadar, în aceste cuvinte sunt clar exprimate „necredința” și tendințele de independență ale lui Bogdan și, evident, a clasei politice, atât cea venită cu el, cât și cea băștinașă, din Moldova, care îl susținea, ceea ce era mult mai grav pentru dominația maghiară.

Între timp, în Țara Românească se produsese un eveniment care, de asemenea, era „spre paguba” regelui Ludovic I, care se considera „stăpân” și în statul de la sud de Carpați, unde, „cu învoirea trădătoare și tainica înțelegere a românilor și a locuitorilor acelei țări”, în noiembrie 1364 la domnie, fără a se consulta cu regele, a fost ales în scaun Vlaicu (Vladislav I)(1364-1376), act care a fost apreciat la Curtea maghiară drept o încălcare a „drepturilor” regelui asupra Țării Românești.

În așa fel, aceste două evenimente: trecerea lui Bogdan în Moldova și alegerea lui Vladislav I domn al Țării Românești, ambele considerate drept încălcări flagrante ale „drepturilor” regelui maghiar în regiunile extracarpatiche, au pus Curtea de la Buda în fața dilemei – ce-i de făcut? În acel timp, Ungaria nu dispunea de forța militară necesară pentru a interveni și la sud, și la est de Carpați.

Într-o conjunctură atât de complicată și nefavorabilă, regele se hotărăște la o intervenție militară în Țara Românească. La 5 ianuarie 1365, Ludovic I poruncește demnitarilor săi din comitatul Ung să se prezinte la 24 februarie la Timișoara pentru a participa la campania împotriva Țării Românești, campanie desfășurată ulterior împotriva Bulgariei (la 2 iunie 1365 era cucerit Vidinul), ceea ce a ținut un timp îndelungat forțele ungare mobilizate pentru realizarea direcției sudice a politicii externe a Curții de la Buda.

Cât privește Moldova, Curtea de la Buda a promovat altă politică. Actul din 2 februarie 1365 surprinde acest moment și informează foarte limpede că regele „cu **buna învoire și încuviințare** a prealuminatelor principese, doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după **îndelungată sfătuire** cu prelații și baronii noștri”, a hotărât să confişte moșia Cuhea, care aparținuse lui Bogdan, pentru a o dona fiilor lui Sas: Balc, Drag, Dragomir și Ștefan. Așadar, regele a considerat

prioritară direcția sudică a politicii sale externe, a preferat să lupte pentru interesele sale în Țara Românească și mai departe la sud de Dunăre, și, prin aceasta, oficial a recunoscut înfrângerea militară în Țara Moldovei, s-a dezis de ideea de a continua acțiunile împotriva lui Bogdan și a făcut doar aceea ce a putut să facă împotriva lui: i-a confiscat moșiile din Maramureș. În acest context, ocuparea Moldovei de către Bogdan, în lumina actului din 2 februarie 1365, nu mai este privită de Curtea de la Buda ca „o problemă internă a regatului maghiar”, ca „un conflict cu un supus, care trebuie readus sub obediență”. Bogdan nu mai era supus regelui și problema aducerii lui sub ascultare nici nu s-a pus. Diploma regală nu exprima, chiar și într-o formă voalată, gândul Curții de la Buda de a mai reveni în Moldova, confiscarea urmărind doar stoparea unor asemenea acțiuni în alte regiuni ale regatului, „pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora”.

Abordând subiectul în discuție, Veniamin Ciobanu considera că Diploma din 2 februarie 1365 „consfințe independența *de drept* și *de fapt* față de Ungaria” (Ciobanu, 1984). Ștefan S. Gorovei, apreciază că prin Diploma din 2 februarie 1365 Ludovic „recunoaște independența Moldovei” (Gorovei, 1979), documentul respectiv este evaluat de numitul autor drept „un veritabil act de recunoaștere a nașterii statului moldovenesc de sinestătător” (Gorovei, 1973), actul „consemnează ieșirea Moldovei de sub suzeranitatea Coroanei Sfântului Ștefan”, iar regele „recunoștea independența Moldovei” (Gorovei, 1997). Totuși, Ștefan S. Gorovei atenționează și asupra faptului că „*de iure*, domnii Moldovei puteau fi priviți în continuare ca vasali ai Ungariei, iar regele acesteia ca «*dominus naturalis*» al lor; aceasta era, fără îndoială, optica regelui de la Buda, dar ea nu avea un corespondent *de facto*”. Această situație, în opinia autorului, a fost depășită abia prin depunerea de către Petru Mușat a jurământului de la Liov față de regele Poloniei în anul 1387.

În concluzie la aprecierea actului regal invocat *supra*, am putea afirma că *de facto* dominația ungară în Țara Moldovei a fost înlăturată în momentul pătrunderii lui Bogdan în Moldova și alungării lui Balc (1363-1364), *de iure* independența țării a fost recunoscută de Ungaria prin Diploma din 2 februarie 1365. Este de subliniat, în mod deosebit, faptul că independența Moldovei a fost obținută ca rezultat al înfrângerii puterii militare maghiare de aici care era condusă de „sluga credincioasă” a regelui, Balc. Dacă „*dreptul cuceritorului*” i-a conferit anterior regelui Ungariei un drept *de iure* și *de facto* asupra teritoriului de la răsărit de Carpați, mișcarea victorioasă antiungară i-a oferit lui Bogdan același drept la independența românilor din Țara Moldovei. Bogdan a înlăturat prin forță puterea militară ungară, și-a apărât țara de încercările regelui de a reveni în Moldova, regele a recunoscut înfrângerea, l-a pedepsit pe Bogdan prin confiscarea moșiilor lui din Maramureș, supus Regatul Maghiar și deci prin același drept, al celui mai puternic, Bogdan a redat *de facto* și *de iure* independența „*țării*” Moldovei, independență recunoscută și de rege prin actul din 2 februarie 1365, creându-se astfel condițiile favorabile pentru constituirea **sta-**

tului propriu-zis. Iar faptul că Sas, soția lui și multe rude ale lor au rămas în Moldova, după cum atestă aceeași Diplomă regală, „desigur ca prizonieri”, sublinia C. Rezachevici, era o garanție împotriva invaziilor ulterioare posibile din partea ungarilor, una din soluțiile medievale de a tempera intențiile războinice ale adversarului.

Desigur, cele afirmate mai sus, referitor la aprecierea actului din 2 februarie 1365, în sensul recunoașterii de către regele Ludovic I a independenței *de facto* și *de iure* a Țării Moldovei, pot trezi suspiciuni, or, în textul actului, o recunoaștere evidentă a acestor realități, în terminologia cunoscută astăzi nouă, nu este făcută și el poate fi interpretat fie în sensul unei „zăbovești” a regelui pentru a interveni ulterior în Moldova, fie că el a fost nevoit să accepte mutual situația creată, sperând, și în acest caz, la o nouă posibilitate de a interveni în Moldova. Evident, domeniul posibilităților nu ține de cercetarea istorică, cu atât mai mult că acceptările mutuale și speranțele la viitoare posibilități de redresare a situațiilor, avem chiar și în cazurile când documente juridice foarte oficiale constată și recunosc independența unui stat sau altuia. În cazul nostru, este important să nu uităm că în epoca medievală **forța** era metoda principală de modificare a hărții politice europene, iar aplicarea ei era considerată un **act legitim** al istoriei. Dacă înțelegem problema în așa mod, atunci este limpede că nimic nu putea împiedica constituirea statului est-carpatic: nici etica epocii medievale, nici autoritatea regală maghiară. În ultimă instanță, problema era de competența societății locale, care a rezolvat-o așa, cum de obicei se rezolvau asemenea probleme în epoca dată. Dacă spre mijlocul secolului al XIV-lea, societatea locală era „coaptă” pentru înființarea propriului stat, Curtea de la Buda nu era și nici nu putea fi „coaptă” pentru aceea ce numim astăzi recunoașterea oficială a statului Țara Moldovei. Acest element al relațiilor internaționale, recunoașterea oficială a statelor, nu era încă cunoscut Europei din epoca medievală și deci nici nu trebuie să cerem de la suveranii de atunci o asemenea recunoaștere. De aceea, considerăm că nu este corect ca pentru epoca medievală să punem procesul obținerii independenței Țării Moldovei în funcție de modul cum a fost ea obținută și să pretindem la o recunoaștere din partea regalității maghiare, după obiceiul și în terminologia caracteristică epocii contemporane nouă.

În acest context, considerăm un moment foarte important al actului din 1365, relația lui Bogdan și a fiilor săi, declarați „necredincioși învederați” ai regelui și învinuiți în „blestemata lor vină de necredință”, în „viclenie și necredință” cu regale maghiar. Este cât se poate de limpede că relația de vasalitate-suzeranitate între vasal și senior a fost deteriorată total. În această situație, regele îl pedepsește pe Bogdan, moșiile lui din Maramureș sunt confiscate și date slugii credincioase a regelui, lui Balc. Drept rezultat al acestor acțiuni, între Bogdan, devenit stăpân al fostei provincii ungare Țara Moldovei, pe care tinde „să o păstreze” și pe care, în cele din urmă, o transformă în „*regnum*”, și Ludovic I, rege al Ungariei, intervin cu totul alte relații, nu numai *de facto*, care sunt destul de clare, dar și *de iure*. După cele întâmplate,

regele Ungariei nu mai avea niciun drept juridic, conform conceptului medieval, asupra lui Bogdan și domnilor ulteriori. Un asemenea drept putea să apară numai în urma depunerii de către aceștia a omagiului de vasalitate față de rege, indiferent în ce condiții, siliți de rege sau benevol. Un asemenea omagiu, după cum se va arăta *infra*, intervine destul de târziu. Și dacă un timp destul de îndelungat domnii Moldovei nu s-au recunoscut vasali ai regilor unguri, evident că aceștia, conform normelor juridice ale timpului, nu aveau niciun drept să-i trateze ca pe vasali și, de fapt, nici nu-i trata așa. Spre exemplu, expediția regelui Sigismund de la începutul anului 1395 a fost împotriva „lui Ștefan, voievodul Valahiei Mici sau al țării noastre a Moldovei”. Așadar, pretenția apare numai față de Țara Moldovei, nu și față de domnul ei, dar regele înțelegea că problema putea fi rezolvată numai prin forță, aplicarea căreia era atunci considerată un act legitim al istoriei. Dar și pretenția asupra „țării noastre a Moldovei” este absurdă, or, la 1395, teritorial, Țara Moldovei era cu totul alta decât provincia ungară de până la 1365.

Rezumând raționamentele anterioare, subliniem încă o dată că apreciind actul din 1365 avem în vedere **esența**, nu **forma** lui. Actul dat nu are un caracter atotcuprinzător, inclusiv în sensul recunoașterii exprese a independenței Moldovei, și nu evidențiază o tehnologie juridică înaltă, într-un fel, el reglementează doar relația regalității maghiare cu Bogdan: cel din urmă este pedepsit conform dreptului medieval în vigoare – este lipsit de moșiile sale din Maramureș. Gestul, inamical pentru Bogdan, s-a dovedit a fi benefic pentru Țara Moldovei. El atestă clar acordul Ungariei cu situația ce s-a creat la est de Carpați, nu se face nici cea mai mică aluzie la viitoarele intenții sau acțiuni ale regalității în această zonă. Pornind de la acestea, considerăm că avem tot temeiul să apreciem actul din 1365 drept un act de recunoaștere *de facto* și *de iure* a independenței Țării Moldovei, desigur în altă terminologie, decât aceea pe care o cunoaștem noi astăzi.

Procesul de constituire a **statului** propriu-zis a început numai după preluarea puterii politice de către Bogdan și obținerea independenței. Acesta era conceptul medieval al timpului privind constituirea **statului** Moldova și istoricii ulteriori care s-au ocupat de subiectul dat nu au adus niciun argument care să-l conteste. Bogdan este nu numai „făuritorul neatârării” Moldovei, ci și acel care a pus bazele formării **statului** independent. Până la venirea lui Bogdan, Moldova era doar o provincie maghiară, iar noțiunea de *țară*, utilizată de cancelaria maghiară pentru Moldova, nu a avut și nici nu putea avea nici *de iure*, nici *de facto* semnificația de **stat**.

Totuși, este de evidențiat situația inexplicabilă că în tradiția fixată de cronicarii moldoveni nu Bogdan apare ca întemeietor al Moldovei, ci Dragoș. Evident, apare întrebarea, de unde să fi avut otomanii informații mai exacte despre „întemeietor”, de ce ei nu au împrumutat tradiția moldovenească și de ce aceste informații, referitoare la Bogdan, nu le cunoșteau sau le tăiau moldovenii? Este de semnalat și informația lui **Giacomo di Pietro Luccari** din opera publicată în anul 1605, unde afirma că

după Sas a domnit Bogdan „care a numit regatul Bogdania” și a primit titlul regal de la împăratul bizantin.

Victor Spinei este înclinat să creadă că „preluarea de către turci a informațiilor privind întemeietorul statului românesc dintre Carpați și Nistru s-a făcut de la tradiția locală, fie în mod direct, fie prin filiera tătarilor. La începutul secolului al XV-lea se mai păstra prin urmare amintirea rolului deținut de Bogdan în procesul apariției organismului statal de la răsărit de Carpați, astfel că turcii au putut lua cunoștință de acest episod marcant al istoriei românești. Tradiția moldovenească de mai târziu l-a frustrat pe Bogdan de recunoașterea celor înlăptuite de el în sfera organizării statale, atribuind reușitele sale lui Dragoș”.

Cea mai timpurie cronică otomană, care amintește numele Moldovei în formele „**Kara Boğdan**” și „**Kara Boğdanda**”, a fost alcătuită de cărturarul Yazicioğlu Ali (1424). Iată pasajul respectiv: „Apoi Berke han i-a dat și stăpânirea Crimeei. Din Crimeea și până în ținutul Kara Bogdan, multă vreme a fost teritoriu islamic. În Kara Bogdan există încă un mescit ctitorit în numele lui. În fine, se spune că în el necredincioșii adăpostesc porci”.

Cât privește problema încoronării, Pavel Parasca acordă încredere informației cronicarului raguzan Giacomo di Pietro Luccari (1551-1615), referitor la aceea că Bogdan a fost primul care „a primit titlul de rege de la împăratul grecilor”, informație contestată însă de alți cercetători (V. Spinei). În ce ne privește, considerăm că nu putem neglija totalmente o adresare a lui Bogdan I la Constantinopol în acest sens și acceptarea ei de către împăratul bizantin Ioan V Paleologul, ținând cont de faptul că românii din nordul Dunării, după cum s-a remarcat și mai sus, către mijlocul secolului al XIV-lea aveau deja legături seculare cu Imperiul Bizantin. Imperiul Bizantin era centrul spiritual al ortodoxiei și Constantinopolul, fără îndoială, avea destule motive religioase și politice pentru ca să-l susțină pe ortodoxul Bogdan, care se ridicase împotriva regelui catolic al Ungariei. De aceea, recunoașterea lui Bogdan în calitate de „rege” și transformarea țării sale în regat – *regnum*, adică **stat**, echivala cu recunoașterea **statului** de o putere politică ortodoxă, ceea ce însemna legiferarea existenței statului Moldova alături de celelalte state europene.

Cât privește denumirea Moldovei și cu termenul **Bogdania**, este de reținut și informația unei cronici descoperită de C. Rezachevici la Cracovia și care reflectă istoria Moldovei din secolul al XIII-lea până în anul 1622, sursă care amintește de „Bogdania sau țara lui Bogdan, din pricină că acest principe îi fusese ctitor”. Semnificativ este faptul că autorul *Cronicii* Moldovei de la Cracovia, cum a numit-o sugestiv descoperitorul ei C. Rezachevici, îl consideră întemeietor al **statului** pe Bogdan. „Apelativul Bogdania – consideră C. Rezachevici, a fost păstrat un timp de **tradiția populară autohtonă**, consemnată de Giacomo di Pietro Luccari” într-o lucrare publicată la Veneția în anul 1605. Dar, această tradiție populară autohtonă a fost „înlocuită abia în cursul veacului XVII de legenda «descălecatului» lui Dra-

goș”, de asemenea autohtonă „din care dispare Bogdan I și numele țării derivat de la el”. Așadar, pe teren moldovenesc ar fi existat două tradiții populare autohtone, una care l-ar fi amintit pe Bogdan, de la el a apărut și s-a păstrat numele de **Bogdania**, alta, care îl desemna ca întemeietor pe Dragoș, dar numele țării nu deriva de la el, explicându-l prin cunoscuta legendă despre Molda, prima, din motive necunoscute, dispărând în secolul al XVII-lea.

Relativ recent, asupra problemei în cauză s-a pronunțat și Mihai Maxim. Apreiindu-l pe Bogdan drept „cuceritorul independenței” Moldovei, autorul afirma că anume el era „considerat de lumea turco-tătără drept adevăratul fondator al acestui stat. Turcii obișnuiau să desemneze state și popoare după numele fondatorilor lor”. În opinia aceluiași istoric, denumirile de Bogdan (Bogdania) și Kara Bogdan (Bogdania Neagră), care desemnau Moldova în sursele turco-osmane, proveneau, evident, de la numele lui Bogdan.

Domnia lui Bogdan I s-a încheiat, în împrejurări necunoscute, pe la sfârșitul anului 1367. Constantin Rezachevici, utilizând informațiile din *Cronica* de la Cracovia, consideră că ele oferă datele necesare pentru rezolvarea problemei cuprinsă în pasajul relatat de Jan Dlugosz referitor la domnia unui Ștefan în Moldova la 1359 și lupta fiilor săi, Ștefan și Petru, pentru scaunul țării. Numitul autor opinează că după moartea lui Bogdan I, pe la sfârșitul anului 1367, a început lupta pentru scaun între cei doi nepoți ai săi, Ștefan și Petru, tatăl cărora, Ștefan, fiul lui Bogdan, decedase, conform *Cronicii* de la Cracovia, „către anul 1358”. În consecință, Petru devine domn al Moldovei, iar fratele său Ștefan este nevoit să fugă în Polonia vecină. Conform informației cronicarului polon Jan Dlugosz, Ștefan solicită sprijinul regelui promițând să accepte suzeranitatea acestuia.

Anul **1358**, menționat în *Cronica* Moldovei de la Cracovia, prezintă o eroare a autorului acestei cronici, o eroare mecanică, luată dintr-o sursă necunoscută nouă, dar de care avea știință și Jan Dlugosz, și care, total arbitrar, plasa domnia lui Ștefan în anul 1359. Data de 1359, semnalată de Jan Dlugosz, a fost contestată, din mai multe motive, de mai mulți istorici (C.Racoviță, C.Cihodaru).

Examinând sursa dată în contextul evenimentelor pe care le descrie, considerăm că anul corect semnalat în *Cronica* anonimă a Moldovei ar trebui să fie **1368**, și nu 1358. În acest caz, evenimentele s-ar fi desfășurat în felul următor. După moartea lui Bogdan I, care a survenit pe la sfârșitul anului 1367, el, conform *Cronicii* Moldovei de la Cracovia, „lasă un fiu numit Ștefan”. Evident, îl „lasă” în scaun, „domn și voievod”, după cum afirma Jan Dlugosz, fiindcă noi știm că de fapt, Bogdan a avut doi feciori, cel de-al doilea fiind Lațcu. Așadar, fraza *Cronicii* Moldovei că Bogdan „lasă un fiu” vorbește despre aceea că problema succesiunii a fost rezolvată, scaunul țării a trecut la Ștefan, fiul cel mai mare al lui Bogdan. Acesta însă, după o scurtă domnie, a decedat către anul **1368**, ceea ce înseamnă de fapt **1367**. În continuare, *Cronica* ne informează că Ștefan „lăsase doi fii, Ștefan și Petru”, știre ce poate fi interpretată în

sensul că domnia lui Ștefan, fiul lui Bogdan I, a fost foarte scurtă, moartea lui veni pe neașteptate și în scaunul țării nu a fost desemnat niciunul dintre cei doi fii ai săi, anume de aceea între ei apare, conform *Cronicii* „o ceartă asupra moștenirii”.

În condițiile în care Bogdan mai avea un fiu, Lațcu, apare inexplicabil de ce nu moștenește el scaunul Moldovei, ci dreptul la moștenire trece la nepoții lui Bogdan, la cei doi frați, Petru și Ștefan, care încep cearta între ei. Este posibil să avem în față acel drept la succesiune al agnaților, adică al rudelor mai în vârstă pe linie paternă, pe linie masculină (Gorovei, 1991), dar, în acest caz, trebuie să admitem că Lațcu era mai mic decât cei doi nepoți ai lui Bogdan. Pare mai plauzibilă aserțiunea că acest drept nepoții lui Bogdan I l-au primit numai în virtutea faptului că tatăl lor, Ștefan, fiul lui Bogdan, nu decedase către 1358, ci a venit cu Bogdan în Moldova și după decesul acestuia a domnit un timp, ceea ce le-a asigurat acestora dreptul la succesiune. Conflictul dintre cei doi frați se încheie în favoarea lui Petru, fiul mai mic al lui Ștefan, care, după informația *Cronicii* anonime, a fost ajutat de popor. Fratele mai mare, Ștefan, s-a văzut nevoit să se refugieze în Polonia. Domnia lui Petru, începută prin ultimele zile ale lui 1367 sau începutul lui 1368, decurge relativ liniștit până când Ștefan revine cu ajutor polonez, dar este înfrânt în bătălia de la „Plonini” din vara anului 1368. Este posibil că anume așa să fi evoluat evenimentele politice din Moldova după decesul lui Bogdan I. Evident, scurtele domnii din acest răstimp nu au lăsat practic nici surse documentare, doar surse străine narative destul de vagi, care totuși nu trebuie neglijate.

Conform datelor oferite de *Cronica* anonimă de la Cracovia, Petru a mai domnit un timp în Moldova, s-a împăcat apoi cu fratele său Ștefan, cel din urmă „cârmui partea de răsărit sau Basarabia din acest timp (Bugeacul din veacul XVII, când scrie autorul – *nota lui C.R.*), și Petru păstra pentru sine partea apuseană sau Moldova prezentă”. Ideea stăpânirii lui Ștefan, în sudul Basarabiei, este destul de interesantă, cu atât mai mult că izvoarele istorice amintesc existența în vara anului 1368 a unei stăpâniri tătărești a principelui Dimitrie, care se întindea în sudul Basarabiei și nordul Dobrogei. Este de reținut că „domnul (*domini*) Dumitru, principele tătarilor” este amintit într-un privilegiu vamal al regelui Ludovic I din 22 iunie 1368. Acest principe, Dimitrie, a fost unul din cei trei principii tătari, care, alături de Kutlibah și Kociubei, erau considerați stăpâni ereditari în Podolia.

Cât privește termenul **Moldova**, s-au emis mai multe ipoteze pentru explicarea lui. Legenda cu privire la vânătoarea lui Dragoș explică termenul Moldova prin aceea că el ar proveni de la numele căței Molda, care s-ar fi înecat în râul care a primit apoi numele ei. De la râu a primit numele și țara. B. Petriceicu-Hașdeu (sec. XIX), a înaintat *teoria gotică*. Conform ei, Moldova ar proveni de la unul din cuvintele gotice – **Mulde** – râu prăfos, sau **Molde** – șes, mărginit de dealuri. Mai târziu, la acest termen s-ar fi adăugat sufixul de origine slavă **-ova**. Iorgu Iordan argumenta *teoria slavă*, conform căreia Moldova ar proveni de la **molid**, la care ulterior s-a

adăugat sufixul *-ova*, de aici *Molidava* – țara molizilor. Aurel Decei (anii 30 ai sec. XX) a înaintat *ipoteza tătărească* a originii termenului Moldova, care ar deriva de la numele unui demnitar tătar – *Ymor filius Molday* – amintit la **1287**. Alexandru Boldur (1975) argumenta *teoria tracică*. Conform ei, termenul Moldova ar fi alcătuit din două cuvinte, unul de origine indoeuropeană – *mol* – ceea ce înseamnă **mal**, și cuvântul de origine tracică *dava* – loc întărit. În ultimul timp, a fost înaintată teoria conform căreia, termenul Moldova ar proveni de la cuvântul *moldahias*, din limba mesapă, care este considerată un dialect al limbii ilirice și înseamnă **moale, blând, dulce** (V. Ia. Grosul). Mai sunt și alte teorii, dar niciuna nu este acceptată unanim de către istorici.

II. 4. Problema statului medieval Țara Dobrogei

Sursele medievale ne oferă date foarte sumare despre evoluția vieții politice în Dobrogea, care, între 971 și 1204 s-a aflat sub stăpânire bizantină – Thema Paristrion. O Diplomă din secolul al XIII-lea (1230), din timpul lui Asen al II-lea, amintește de **Țara Cavarnei**, care ar fi servit drept nucleu pentru viitorul stat din secolul al XIV-lea, amintit ca existent la 1325.

Se mai cunoaște că la 1346 în fruntea acestui stat se afla Balica (1346-**1354?**), considerat de unii specialiști întemeietorul acestui stat, capitala Karvuna, azi Balcic. Tot în același an, Balica a acordat ajutor Anei de Savoia din dinastia Paleologilor în lupta împotriva lui Ioan al VI-lea din dinastia Cantacuzino, trimițând un detașament de cca 1 000 de ostași în frunte cu fiii săi, Teodor și Dobrotici. Repede însă Paleologii s-au împăcat cu Cantacuzinii și la **1347** bizantinii atacau Cavarna – Balica și Teodor au căzut în luptă, iar în fruntea statului a rămas Dobrotici (1354-1386), considerat unificatorul statului dobrogean. Unii istorici sunt de părere că Balica și Dobrotici ar fi descendenți ai turcilor selgiucizi, colonizați anterior (uzii) și trecuți la creștinismul ortodox în Dobrogea. Unii istorici consideră că statul Dobrogea (**Узи Эйялет**) a existat între 1346 și 1417 și se prezintă ca începutul statului găgăuz.

Dobrotici, încă la 1346, s-a căsătorit cu fiica primului sfetnic al Paleologilor și prin anii 1347-1348 a primit titlul de „despot”, titlu care se acorda unor membri ai familiei imperiale, unor importanți stăpânitori politici, conducători de mari state de la marginea Bizanțului. În felul acesta, apare Despotatul Dobrogean. În 1359, Dobrotici cucerește Dobrogea până la gurile Dunării, intrând în conflict cu negustorii genovezi de la Vicina. În anul 1369, Dobrotici împreună cu Vladislav I al Țării Românești l-au ajutat pe Ivan Strațimir să revină la tronul Vidinului. În calitate de protector al orașelor de la Dunăre, Dobrotici va duce un îndelungat război împotriva genovezilor care s-au așezat în aceste orașe de pe la 1335 și care, în condițiile războiului, au apelat la ajutorul turcilor. În anul 1386, în împrejurări necunoscute, lui Dobrotici i-a urmat fiul său **Ivanco** (1386-1388). El caută să mențină independența statului său în

fața genovezilor și turcilor, a bătut monedă cu inscripție în limba greacă, reușind să se împace cu turcii (1386) și cu genovezii (1387).

În anul 1387, sultanul Murad a cerut lui Ivanco și țarului Ivan Șișman de la Târnovo (în 1371 Bulgaria s-a dezmembrat în două țarate – Șișman la Târnovo și Strațimir la Vidin), să-i acorde ajutor în lupta împotriva sârbilor, dar aceștia au păstrat neutralitatea. Turcii au fost înfrânți de sârbi și toată mânia lor s-a revărsat asupra Dobrogei. În 1388, Ivanco ajunsese să stăpânească toată Dobrogea (cu excepția Deltei Dunării), cronicarul **Leunclavius** menționând în hronicul său: „*Ivanco, qui Varnæ cum regione finitima Dobritze vocata regulus erat*” (adică „Ivanco, care era regișorul Varnei și al regiunii vecine numite Dobrogea”).

Cronicarul Leunclavius relatează că în 1388 „după ce a fost luat Șiștovul, vizirul a pornit mai departe cu oastea sa împotriva acelor cetăți și castele, pe care mai înainte valahii transalpini le ocupaseră trecând Dunărea în Bulgaria (este menționată, printre altele, și Hârșova). Fără greutate le-a luat pe toate, iar garnizoanele au fost luate în captivitate”.

În urma expediției, peste jumătate din teritoriul Dobrogei cade sub dominația Imperiului Otoman. După acest episod, numele lui Ivanco nu mai apare menționat nicăieri și nici nu se știe care a fost soarta lui. Se presupune fie că a murit în luptă, fie că a fost luat în captivitate de către turci.

Mircea cel Bătrân nu se împacă cu această situație și organizează o nouă expediție în Dobrogea și reușește, la 1388, să alipească aceste regiuni la Țara Românească. Din anul următor, modificarea teritorială este fixată în titulatura domnului muntean „stăpânitor al părților Podunaviei”, iar în Tratatul cu polonii din 1390 se intitula: „*Woiwoda Transalpinus, Efogaras et Omlas dux, Seurini comes, terrarum Dobrotici despotus et Tristi dominus*”.

III. Organizarea politică internă a Țărilor Române în secolul al XIV-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea

Obiective:

- Să determine locul și rolul instituției domniei în sistemul de guvernare al Țărilor Române
- Să determine și să compare funcțiile și atribuțiile instituțiilor puterii centrale
- Să evalueze locul și rolul puterii locale în administrarea ținuturilor (județelor), orașelor, satelor
- Să compare organizarea politică internă a Țărilor Române cu a unui stat medieval occidental

III. 1. Instituția domniei

Investigațiile specialiștilor au demonstrat că **monarhia** a fost forma de organizare a vieții de stat la români în epoca medievală. **Monarhul** era desemnat în actele vremii de limbă slavonă cu termenii *zocnodapъ* și *boesodъ*, în cele de limbă latină **dux**, **palatin**, **domine**, în cele de limbă română **domn** și **voievod**. Uneori domnii din Țara Românească, începând cu Mircea cel Bătrân, s-au numit și **despoți**, dar ei și-au asumat acest titlu în mod arbitrar, pentru ca să arate că sunt și stăpâni ai teritoriilor din dreapta Dunării, dar nu au primit acest titlu de la împărații bizantini.

Referitor la **modul de succesiune** la scaunele Țărilor Române, s-a constatat că el a fost **ereditar-electiv**: urmașul la conducere era ales numai pe linie masculină, dar dintre membrii familiei domnitoare. Potrivit lui Emil Vărtosu, „femeile erau, tacit, dar categoric îndepărtate de la domnie”. Ele puteau intra numai în consiliul de regență. De asemenea, urmașii domnițelor erau excluși de la moștenirea scaunului domnesc.

Pretendentul la scaunul domnesc trebuia să întrunească o serie de calități: să fie din „os domnesc”; să nu fie „însemnat”, adică mutilat intenționat – de regulă, unii dintre ei erau însemnați prin „tăierea” nasului sau urechii, ceea ce semnifica pierderea automată a dreptului la scaun. Dreptul la scaunul țării îl aveau în măsură egală frații și fiii domnului decedat, frații și fiii unui voievod anterior, urmașii pe linie nelegitimă, din flori, numiți cu termenii de *copii*, *baistruci*.

Acest sistem a fost considerat în epocă „un neajuns”, de aceea, în vederea prevenirii consecințelor nefaste pentru țară (lupta dintre diferite fracțiuni boierești pentru putere, de unde susținerea diferiților candidați la domnie, apelarea la ajutorul străinilor pentru rezolvarea problemelor interne), domnul își asocia la domnie o persoană (fiu sau frate), indicând în felul acesta dorința sa boierilor, care urmau să aleagă domnul țării după decesul său. Candidatul ales de boieri urma să fie con-

crat „din mila lui Dumnezeu”, uns cu mir și încoronat de către mitropolitul țării în Biserica Mitropoliei, obicei care a rămas în vigoare și după instaurarea suzeranității otomane.

După instaurarea suzeranității otomane, sistemul politic al Țărilor Române nu a suferit modificări esențiale. În fruntea acestora continuă să se afle **domnul**, care ocupa scaunul domnesc în baza vechiului principiu electiv-ereditar. În Țara Românească acest principiu fusese încălcat în virtutea impactului otoman încă în secolul al XV-lea, în Moldova, abia la 1538, când otomanii impun în scaunul țării pe Ștefan Lăcustă. Ulterior, amestecul otomanilor în procesul desemnării domnilor se intensifică și mai mult. Petru Rareș, pentru a obține a doua oară scaunul Moldovei, plătește bani grei Porții. Caracteristic pentru Țările Române a fost faptul că **domni** puteau fi aleși și copii minori, dar, conform obiceiului pământului, *de iure* mama lor era numită regentă, *de facto* regent era unul dintre marii boieri. Regența era admisă numai în cazul când pretendentul era minor. În caz de **interregn** sau când domnul lipsea temporar, erau numiți locțiitori (caimacami). Domnul era considerat major la vârsta de 15 ani. Mai mulți domni din Moldova și Țara Românească au fost aleși fiind minori (Ștefăniță, Constantin Movilă, Mircea Ciobanul, Mihnea II Turcitul ș.a.). Unele regente au semnat acte oficiale. Spre exemplu, Margareta Movilă semna un act „Marghita, doamna răposatului Simion Movilă Voievod”. Elizabeta Movilă semna un document „Doamna Elisafra, mama domniei sale domnului”, iar în un altul, extern, se intitula: „din mila lui Dumnezeu, văduvă a domnului și voievodului Țării Moldovei”.

După instaurarea suzeranității otomane, un intermediar mult mai activ între domni și boierime au devenit sultanul și marii demnitari de la Poartă. Istoria politică a Țărilor Române atestă cu lux de amănunte că nu puțini domni au căzut jertfă părelor boierești de la Poartă. În unele cazuri, boierii vor ridica singuri domni din rândurile lor (Gheoghe Ștefan, 1653) sau puternice familii boierești vor impune domni (Craioveștii îl vor ridica pe Neagoe Basarab (1512-1521)). Unele familii boierești vor sta ferm alături de domnie (Buzeștii îl susțin activ pe Radu Șerban după 1601).

Treptat, dispare un așa element al suzeranității cum era **coroana domnească**. În Moldova, domnii au purtat coroană până la Bogdan Lăpușeanu (1568-1572) inclusiv. Ulterior, mai sunt reprezentați pe tablourile votive cu coroane Movileștii și Ștefan II Tomșa (1616). Conform unor informații, domnii români mai erau reprezentați cu coroane domnești pe picturile din bisericile creștine și în secolul al XVIII-lea, unde pericolul de a fi observați de turcii musulmani era foarte mic.

În pofida faptului că domnii români erau confirmați sau chiar primeau scaunul de la sultan, ei erau consacrați în funcție „din mila lui Dumnezeu”. Autoritatea sultanului este recunoscută, dar numai după autoritatea divină. Otomanii nu au contestat niciodată amintita formulare din actele românești. A făcut-o doar un principe creștin, Sigismund Bathory, care a contestat dreptul domnilor Moldovei și

ai Țării Românești de a fi consacrați „din mila lui Dumnezeu”. (Tratatul cu Mihai Viteazul din 20 mai 1595 și cu Ștefan Răzvan din 3 iunie 1595). Totuși autoritatea sultanului nu este neglijată. Codul de legi adoptat în Țările Române (***Carte românească de învățătură*** – 1646; ***Îndreptarea legii*** – 1652) prevede: „cel ce vor sudui pre împăratul (sultanul – *I.E.*) sau pre **domnul locului**, atunce într-un chip se vor certa și boiarin și cei mai proști”.

Domnul era **judecătorul suprem**. Cu toate că judeca împreună cu membrii Sfatului domnesc, el putea ignora opinia acestora în materie de judecată. Domnul indica ce procese puteau fi judecate de către judecătorii domnești pe loc, și care la domnie, hotăra procedura de judecată atunci când pentru anumite crime nu existau dispoziții prevăzute în *obiceiul pământului* sau în *Pravile*. Domnul acorda anumite drepturi de judecată bisericii și proprietarilor laici. Nu avem nicio indicație privitor la faptul cine îl judeca pe domn, în cazurile în care se considera că el este nedrept. Dimitrie Cantemir scria că domnul putea fi pedepsit doar „de conștiința lui și de Dumnezeu, care, câteodată folosește pe sultan ca mijloc de îndreptare sau de pedepsire a domnului”. Sunt și cazuri când boierii, nemulțumiți de domni, s-au ridicat împotriva acestora și i-au omorât, fapte condamnate de cronicari.

După instaurarea suzeranității otomane, domnul rămâne autoritatea **judecătorească supremă** în țară, dar în cazurile în care el, în opinia boierilor, încălca legea, îl pârau la sultan și domnul putea fi judecat de către sultan sau de înalții demnitari otomani. Cu toate acestea, otomanii nu dețineau funcția judecătorească supremă în țară și nici nu puteau judeca oarecare procese. Abia la începutul secolului al XVIII-lea, otomanii puteau judeca și în Moldova. N. Stoicescu ajungea la concluzia că „orice demnitar turc trimis în țară (Moldova – *I.E.*) cu o anumită misiune se putea, dacă era nevoie, transforma în judecător”

Funcția fiscală supremă o deținea, de asemenea, domnul. Numai cu acceptul lui se introduceau impozite noi sau se anulau unele vechi. Domnii se consultau cu boierii din Sfat, dar puteau nesocoti opinia acestora. Ei puteau acorda imunități și privilegii fiscale bisericii și proprietarilor laici, erau responsabili de plata haraciului către otomani, ei erau adevărații stăpâni ai vistieriei, cu toate că era și un dregător special – **vistiernicul**. **Vistieria** (rizniță, scarb, socroviște) sau tezaurul domnesc, sta la baza finanțelor statului și era la dispoziția domnului. În **vistierie** se aflau nu numai bani, ci și pietre scumpe, lingouri de aur, obiecte din aur și argint, cărți legate în aur și argint, arme prețioase, haine scumpe etc. Unii domni au dispus de tezaure foarte bogate. Tezaurul lui Vasile Lupu în 1653 a fost încărcat în 100 de căruțe, fiecare din ele fiind trasă de 8-10 cai. Din vistierie se întreținea Curtea domnească, se plătea tributul Porții, erau plătiți mercenarii, se „miluiau” bisericile din țară și de peste hotare etc. Când erau maziliți, de regulă, domnii luau tezaurul cu ei.

Neîndeplinirea obligațiilor față de otomani atrăgea după sine mazilirea domnului. Pentru a satisface cerințele mereu crescânde ale acestora, domnii introduceau noi

impozite. Începând cu secolul al XVII-lea, a fost introdus impozitul „banii steagului” sau „darea sceptrului domniei” (se plătea la urcarea în scaun a domnului), „dajdia calului” (cheltuieli pentru cumpărarea cailor daruiți dregătorilor otomani), „caii împăratului” (bani sau cai pentru oastea otomană).

Pentru colectarea impozitelor, domnia a organizat o rețea impresionantă de mici dregători cu atribuții fiscale: olăcari, globnici, deșugubinari, conăcari, bezmenari, zloțași, gălbănași, tălerași, leoași, dajnici țărănești, ilișeri, globnici de ținut, deseatnici de stupi, gorștinari de oi, gorștinari de mascuri etc. Practic, fiecare impozit era colectat de un dregător aparte.

Funcția militară supremă, de asemenea, era deținută de domn, el fiind comandantul suprem al armatei. Numai el putea chema „oastea mare” a țării. Inițial, proprietarul funciar trebuia să se prezinte la oaste cu un detașament de oșteni. După instaurarea suzeranității otomane, rolul armatei locale decade și crește rolul oștii de mercenari. Domnul avea la dispoziție o oaste de circa 10 000 de oșteni și, la chemarea Porții, trebuia să participe la campaniile militare alături de otomani.

Domnul conform principiului *dominum eminens* era stăpânul întregii țări. Nimeni nu putea întemeia sate noi fără aprobarea domniei, chiar dacă ocina era boierească sau mănăstirească, domnia încasă dări de pe teritoriul întregii țări, domnul confisca averile boierilor vicleni, el întotdeauna identifica **țara** cu propria moșie. Domnul exercita autoritatea supremă și asupra **domeniului domnesc**. În virtutea faptului că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea rolul militar al cetăților moldovenești a decăzut, treptat au fost desființate și ocoalele, ele fiind vândute sau donate boierilor. De asemenea, în **domeniul domnesc** intrau **ocoalele de târguri** sau **orașe**, satele din jurul **morilor** și ale **Curților** domnești. **Ocoalele** erau unități administrative distincte și erau administrate de dregători domnești. **Domeniul domnesc** se mărea și datorită faptului că domnul cumpăra sate sau le confisca de la boierii vicleni. **Domeniul domnesc** nu a prezentat un domeniu stabil și, în general, a avut tendința de descreștere ca rezultat al **daniilor** făcute de domn boierilor, mănăstirilor, elementelor militare, mai ales de origine străină. Spre exemplu, în Moldova, la mijlocul secolului al XVI-lea, domeniul domnesc cuprindea cca 11% din satele țării, iar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, practic dispare (cca 1-2% de sate). În Țara Românească, domeniul domnesc al lui Radu ce Mare cuprindea 37 de sate, al lui Neagoe Basarab – 68 de sate, al lui Radu Paisie – 73 de sate, al lui Mihai Viteazul – 209 sate, al lui Constantin Brâncoveanu – 111 sate.

Domnul era și stăpânul orașelor din Țările Române. Orașele și hotarele lor nu intrau în ocoale. Începând cu secolul al XVIII-lea, mai multe orașe au fost cedate de către domni boierilor.

Raporturile dintre domni și marea boierime, cu unele excepții, au fost întotdeauna tensionate. Pentru menținerea relațiilor cu boierimea, domnii au folosit întotdeauna privilegiile, imunitățile, funcțiile înalte în aparatul de stat, domeniile de

moșii acordate boierilor. Cu toate acestea, erau și nemulțumiți, care, organizându-se în partide ostile domnului, complatau împotriva lui.

În Țările Române, domniile au fost întotdeauna autoritare, realitate fixată, nu fără regret, de cronicarul Grigore Ureche: „Pre Moldova iaste acest obicei de pier (boierii) făr-de număr, far-de judecată, far-de leac de vină, însăși (domnul) părăște, însăși umple legea”. Boierimea românească a căutat întotdeauna să diminueze rolul domniei în viața politică a țării. „Modelul polonez” îi aranja cel mai mult, dar în realitate, foarte rar le-a reușit acest lucru. Cazurile de calificare a domnului drept o „matcă fără ac” erau foarte rare. De regulă, sabia domnească potolea poftele de putere ale boierilor.

Legislația adoptată la mijlocul secolului al XVII-lea (1646, 1652), de asemenea era chemată să asigure securitatea domniei nu numai din partea celor „de jos”, ci și din partea boierilor. *Cartea românească de învățătură* (1646) și *Îndreptarea legii* (1652) prevedeau destul de clar: „de să va afla vre-un boiaren viclean unui domn și hain țării și de se-ar arăta înt-acesta chip și unul de cei mai mici, atunce mai mult se-ar certa cel mai mare boiaren decât cel mai mic și om mai de jos”.

Se cunoaște faptul că începând cu 1387 și până în secolul al XVII-lea inclusiv, mai mulți domni ai Moldovei au recunoscut suzeranitatea regilor Poloniei. Deși pur nominală, unii dintre regii Poloniei au încercat să reglementeze raporturile dintre domn și marea boierime. Drept exemplu servește Tratatul moldo-polon semnat la 4 aprilie 1459 la Overchelăuți. La cererea regelui, Ștefan cel Mare promite domnilor (=boierilor valahi) care, „din consimțământul Maiestății Regești servesc lui Petru Voievodul, ca să se restituiască bunurile lor paterne și juste și să fie onorați după meritele lor”. De asemenea, în anul 1523, în legătură cu conflictul dintre boieri și Ștefăniță, regele Poloniei Sigismund a trimis doi ambasadori la Ștefăniță-Vodă să-l roage iertarea boierilor fugiți în Polonia.

III. 2. Organele supreme de conducere a Țărilor Române

a. Sfatul domnesc și marii dregători

Începând cu secolul al XIV-lea, sursele documentare atestă că domnii români conduceau statul cu ajutorul marii boierimi, numiți în actele scrise în limba latină cu sintagma *consilieri supremi* (**supremi consiliari**), întruniți într-un organ desemnat în actele scrise în limba slavonă cu termenii **рада, совет, сватовом болером**. Componenta Sfatului domnesc depindea de voința domnului, de regulă, aceștia erau rude apropiate ale domnului și mari boieri: în funcție de situație, de problemele discutate, domnul putea convoca în ședințe și boieri mai mici. De la mijlocul secolului al XV-lea, membri ai Sfatului domnesc au devenit mitropolitul și episcopii eparhioți. Unii specialiști afirmă că lipsa mitropoliților din Sfatul domnesc după moartea lui Ștefan cel Mare s-ar datora opoziției acestora de a-l înscăuna în fruntea țării pe Bog-

dan al III-lea, cel Orb, datorită defecțiunii sale fizice. Membrii Sfatului domnesc nu erau remunerați pentru activitatea realizată, aceasta fiind o obligație față de domn. Totuși, pentru serviciile lor, ei primeau proprietăți funciare.

Până la sfârșitul secolului al XVI-lea, nu avem informații că Sfatul domnesc era o instituție cu caracter sedentar: ședințele erau ținute acolo unde se afla domnul. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, odată cu creșterea influenței otomane în Țările Române, termenul de **sfat** a fost înlocuit cu termenul turcesc **divan** (prima amintire în actele din Țara Românească în 1587, în actele din Moldova în 1603). Uneori, în actele interne din Moldova secolului al XVII-lea întâlnim și termenul **Poartă**. Din secolul al XVII-lea, la ședințele **Sfatului domnesc** care primeau solii străine asistau și câțiva reprezentanți ai Porții. De la începutul secolului al XVIII-lea, în **Sfatul domnesc** era prezent un împuternicit permanent al Porții – **divan-efendi**.

Printre principalele funcții ale Sfatului domnesc erau funcțiile **judecătorească** și **fiscală**. În Țările Române Sfatul domnesc era instanța supremă de judecată, judeca orice procese, reconstitua sau anula actele de proprietate, pierdute sau distruse. De asemenea, Sfatul domnesc supraveghea modul în care erau cheltuite veniturile statului, deși domnul putea dispune de ele cum considera el, împreună cu domnul fixau cuantumul impozitelor, țineau sub control activitatea marelui vistiernic.

Domnul era ajutat să conducă de către un număr de mari dregători. **Marele logofăt** era principalul dregător din Moldova, șeful cancelariei de stat, „tălmăcea” documentele, judeca pricini, hotărâcea moșii, le împărțea succesorilor. Miron Costin afirma că sub ascultarea marelui logofăt se afla „toată nobilimea din țară, care poartă numele de curteni”. Totuși este de menționat că până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Moldova locul principal în **Sfatul domnesc** aparținea marelui vornic, ulterior – marelui logofăt. El amenda împricinații care nu se prezentaseră la procesele de judecată. Veniturile marelui logofăt îi reveneau din moșii și din exercitarea atribuțiilor sale: acei care beneficiau de serviciile marelui logofăt erau obligați să-i dea o anumită sumă de bani.

Marele vornic, cum s-a afirmat deja, inițial juca rolul principal în Sfatul domnesc. În obligațiile acestuia intra administrarea domeniilor domnești și încasarea veniturilor. Marele vornic a avut și atribuții **militare** – după domni, ei erau comandanții supremi ai armatei din Moldova, lor le revenea sarcina de apărare a țării de invaziile tătarăști; **fiscale** – pentru diferite încălcări, încasau impozite – când fiul Nedelei din Sărățeni a făcut „o șugubină cu o față mare” și a fugit în Polonia, Nedelea a fost obligată să plătească „deșugubina” și **judecătorești** – judecau diferite procese. În ultimele decenii ale secolului al XV-lea, în scopul de apărare vornicia în Țara Moldovei a fost bifurcată: vornicul Țării de Jos (Bârlad) și vornicul Țării de Sus (Dorohoi). De pe la jumătatea secolului al XVII-lea întâlnim vornicii de Poartă.

Portarul și hatmanul de Suceava: a avut atribuții militare speciale, inițial comandant al garnizoanei reședinței domnești. A dispus de atribuții judecătorești

asupra membrilor din trupele pe care le comanda și asupra robilor. Începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, portarii de Suceava sunt deja numiți și **hatmani** (germ. *Hauptman*). La începutul secolului al XVIII-lea, marele hatman era comandantul suprem al oștirii moldovene. În Țara Românească hatmanul nu este amintit.

Marele spătar în Moldova, oficial, avea funcția decorativă, de a purta însemnele domniei la ceremonii, dar îi întâlnim și în calitate de conducători militari, judecau diferite pricini, fixau amenzi, anchetau diferite cazuri. În Țara Românească, marele spătar a fost comandantul suprem al armatei.

Marele postelnic, conform unor aprecieri, era un fel de ministru de externe. Miron Costin afirma că „postelnicul judeca toată curtea domnească aprozi, curieri și turci”, trebuia să cunoască limba turcă. El deținea și funcția de pârcălab al Iașilor, avea dreptul de a judeca locuitorii capitalei.

Marele vistiernic era responsabil de evidența veniturilor țării, impunerea și perceperea impozitelor, răspundea de toate cheltuielile banilor din vistierie.

Marele paharnic sau ceașnic controla perceperea desetinei din vin cuvenită domnului. El dădea aprobarea pentru începutul culesului viilor din apropierea orașelor Huși, Hârlău și Cotnari. Judeca pricinile de proprietăți de vii.

Marele stolnic avea atribuții specifice legate de alimentare la curtea domnească.

Marele sulgiu trebuia să asigure aprovizionarea cu carne a curții domnești, iar după instaurarea suzeranității otomane și „sulgeria împărătească”, adică pe cea din capitala Imperiului.

Marele ban era cea mai înaltă funcție în Țara Românească, își avea reședința la Craiova și, real, dispunea de atribuțiile domnului de la Târgoviște sau București. Dregătoria lipsește în Moldova până la începutul secolului al XVIII-lea. În timpul celei de-a doua domnii a lui Antioh Cantemir (1705-1707), dregătoria de **mare ban** a fost instituită și în Moldova. Ioan Neculce ne informează că „i s-au făcut venit câte un ban de drobul de sare de la ocnă”.

Toți acești mari dregători erau membri ai Sfatului domnesc. Dar mai erau dregători înalți, care erau invitați de domn la ședințele Sfatului domnesc, atunci când el considera necesar. Printre aceștia erau marele comis – responsabil de grajdurile domnești; marele pitar – asigurarea cu pâine a curții domnești; marele jicnicer – responsabil de colectarea cerealelor din țară pentru necesitățile curții domnești; marele șetrar – responsabil de corturile domnești, tunuri, ghiulele, praful de pușcă; marele medelnicer, care asigura băutura la masa domnului. Toți aceștia, pe lângă funcțiile directe, la porunca domnului, puteau exercita funcții fiscale, militare și judecătorești.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Moldova și în Țara Românească a fost instituită dregătoria de **mare agă**, care era comandantul **dărăbanilor** și supraveghea ostașii din paza de noapte a Curții domnești (M. Costin). Tot ei aveau grijă de iluminatul capitalei în timpul nopții, inspectau piețele, supravegheau ca

luminările să fie fabricate numai de meseriași creștini, din ceară curată și să se respecte prețurile. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Moldova a fost instituită funcția de **serdar**. Conform aprecierii lui Miron Costin, acesta era un fel de hatman de câmp cu reședința permanentă la hotarul dinspre tătari. Sub ordinul lui se aflau **călărașii**.

După transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Imperiului Otoman, în fruntea ei s-a aflat **principele**, ales de Dietă și confirmat de Poartă. El era comandantul suprem al armatei, judecător suprem și stăpân al vistiерiei. **Principele** conducea țara cu ajutorul unui **Consiliu**, format în 1542. În componența lui intra un număr de cca 12-22 de persoane. Era un organ consultativ. În anul 1548, **Consiliul** este restructurat. La ședințele noului **Consiliu** participau câte 5 reprezentanți de la cele trei națiuni privilegiate și 5 de la **Partium**. **Dietă** era un organ legislativ, se convoca anual, participau mai mulți reprezentanți de la cele trei națiuni privilegiate.

În Transilvania s-a păstrat vechea organizare teritorial-administrativă: **comitatele**, **districtele** românești și **scaunele** sașilor (9 la număr), ale secuilor (7 la număr).

b) Marea Adunare a țării și Adunările de obște

Pentru rezolvarea problemelor interne și externe mai importante, domnii români au convocat *Marea Adunare a țării și Adunările de obște*. Atunci când se aduna toată țara „privilegiată” cu marii boieri, cler, în vederea rezolvării unor probleme vitale ale țării, se poate vorbi de *Marea Adunare a țării*. Dar, tot pentru rezolvarea aceluiași probleme majore, domnul putea convoca o adunare a reprezentanților boierilor și clerului, care se numește în izvoare *sfat de obște, adunare de obște*. Prima amintire o avem deja la 16 septembrie 1408, când domnul se adunase cu „sfatul nostru și cu adunarea de obște” (*с нашою радою и с посполною*). Se consideră că aceste adunări de stări ar fi o continuare a vechilor tradiții de adunări de obști sătești. Prin atribuțiile lor, aceste două tipuri de adunări, nu pot fi bine distinse.

Se consideră că *adunările de stări* au ales domni în Țara Românească (1418, 1512), în Moldova (1504, 1517, 1527 etc.). În Moldova, la 1456, un sfat de circa 60 de boieri a discutat și a acceptat plata tributului către Poartă, iar în anul 1538, o adunare de stări decidea supunerea față de sultan și semna tratatul respectiv cu Poarta.

O *Mare Adunare a țării* ar fi fost la 1457 – alegerea lui Ștefan cel Mare domn al Moldovei, la 1574, atunci când Ioan-Vodă cel Cumplit a consultat țara referitor la relațiile cu Imperiul Otoman: să plătească tributul dublat, solicitat de Poartă sau să se ridice la luptă. Pentru secolele următoare unii autori consideră că au continuat să funcționeze *Marea Adunare a țării și Adunările de obște*, alți autori, spre exemplu Petre Panaitescu, au opinat că din secolul al XVII-lea, din cauza suzeranității otomane, *Marea Adunare a țării* decade.

III. 3. Instituțiile puterii locale din ținut (județ), oraș, sat

Din punct de vedere administrativ-teritorial, teritoriul Țării Românești a fost împărțit în **județe**, care, se crede, că au o origine dinaintea constituirii statelor independente. Prima amintire a județului o avem într-un act din anul 1385. Termenul provine de la cuvântul latinul *iudicium*, care ar semnifica scaun de judecată, ceea ce indică atribuția judecătorească străveche a acestor unități administrative. Conducătorii de județe s-au numit **sudeți**.

Moldova era împărțită în **ținuturi** (lat. *tentum* – a ține). Prima amintire în surse se referă la anul 1399. Conform unor opinii, în fruntea ținuturilor care aveau cetăți se aflau **pârcălabii**, a celor care nu aveau cetăți și se aflau în interiorul țării erau **sudeții**, iar în fruntea ținuturilor care se aflau la hotarele țării erau **staroștii**. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pârcălabilor li s-a adăugat obligația de a judeca locuitorii din satele mănăstirești. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, domnia a instituit funcția de **mare vătaf de ținut**, ceva mai mici în grad decât pârcălabii. Inițial, dregătoria a avut un caracter militar, dar în legătură cu reducerea puterii militare a Moldovei, **marii vătafi** de ținut au ajuns simpli slujbași administrativi cu funcții fiscale.

Toți acești dregători au o origine prestatală. Ei erau principalii dregători ai puterii centrale în ținuturi și județe și aveau mai multe atribuții. Este vorba, în primul rând, de **atribuțiile fiscale**: ei contribuiau efectiv la colectarea impozitelor, controlau după catastihurile vistieriei plata impozitelor și realizarea obligațiilor în muncă față de stat, repartizau între locuitori impozitele extraordinare. Dregătorii locali au avut **atribuții judecătorești**: pentru judecarea proceselor din țară (proces de furt, omor, răpiri de fete) erau folosiți pârcălabii. **Atribuțiile militare** prevedeau că, în caz de război, fiecare unitate administrativ-teritorială trebuia să prezinte la oaste un anumit număr de oameni, care formau o unitate militară numită **steag**.

Din punct de vedere administrativ-teritorial, Transilvania era împărțită în **comitate**, **districte** și **scaune**. **Comitatele**, inițial corespundeau vechilor așezări ale triburilor maghiare și prezentau organizații ale cetăților și domeniilor regale. Apar în secolul al XII-lea. Era condus de un **comite**, numit de regele Ungariei sau de voievodul, ulterior, principele Transilvaniei, și locțiitorul său, **vicecomitele**. Aceștia erau ajutați în exercitarea atribuțiilor de către **juzii nobililor** și de **obștea nobilimii comitatelor**. Comitatele erau împărțite în **plăși**, conduse de un **pretor**. Toți aceștia au avut atribuții fiscale, judecătorești și militare.

Românii își aveau propriile organizații teritoriale – **districtele**. Cele mai importante erau cele din Banat, Făgărași, Hunedoara, Valea Rodnei.

Secuii erau organizați în **scaune**, de la sintagma latină *sedes iudiciara*, scaun de judecată. În frunte erau doi dregători: „**marele căpitan**” și „**jude pământean**”.

Sașii, de asemenea, erau organizați în scaune. În frunte se afla un **jude regal** și un **jude al pământului**. Acești dregători aveau atribuții fiscale, militare și judecătorești.

Târgurile sau **orașele** din Țările Române au constituit unități administrative cu un statut special, erau considerate domnești și se bucurau de autonomie. Sursa acestei situații a constituit obiectul unor discuții îndelungate. N. Iorga afirma că orașele moldovenești se conduceau de la început după „dreptul german de Magdeburg”, introdus prin intermediul orașelor din Galiția. N. Grigoraș admitea alături de „obiceiul pământului” și „dreptul de Magdeburg”. P. Panaitescu considera că dreptul de Magdeburg nu poate fi admis în Moldova și opina că orașele țării se cârmuiau după „un obicei al pământului special pentru orașe”. Examinând problema dată, C.C. Giurescu formula concluzia: „Examinarea tuturor actelor interne moldovenești publicate din intervalul 1384-1625 ne îndreptățește să afirmăm că ele nu amintesc niciodată dreptul de Magdeburg” și propunea ca teoria dreptului de Magdeburg să fie abandonată. Numitul istoric considera că temeiul organizării orașelor moldovenești a fost „obiceiul pământului”. Ca unitate administrativă, orașul cuprindea trei zone: vatra târgului (clădirile, străzile și alte construcții); hotarul târgului (terenurile cultivate de orașeni); ocolul târgului (satele din jurul orașelor care ascultau de dregătorii domnești ai târgului, nu de dregătorii ținutului).

În orașe coexistau două categorii de organe administrative. În primul rând, este vorba de cele **alese de orașeni**. Aceștia erau sudețul și pârgarii în Țara Românească, și șoltuzul, sau, cum mai este numit uneori, **voitul** și 12 **pârgari** în Moldova. Sarcina principală a acestora era de a supraveghea ca membrii comunității urbane să respecte normele de conviețuire în oraș. Într-un act scris în limba română de la sfârșitul secolului al XVI-lea (1593-1597), adresat administrației orașului Bistrița, șoltuzii din Suceava își spun „**birăul cel rumânesc**” și birăul „**cel armenesc**”, populația orașului fiind reprezentată de doi șoltuzi și 24 de pârgari, care reprezentau populația românească și armenescă a orașului. Ei au avut atribuții judecătorești, administrative, fiscale, militare. În secolul următor orașul a avut același mod de conducere ca și în perioada anterioară. Armenii din Suceava aveau șoltuzul lor. Aceasta ne indică un act de la sfârșitul secolului al XVI-lea și un altul din decembrie 1669. În secolul al XVII-lea, apare marele pârgar, care nu intra în numărul celor 12 și era un fel de locțiitor al șoltuzului. Din a doua jumătate a aceluiași secol, președinte al instanței judiciare din orașe era **ureadnicul**, delegat de domn.

În al doilea rând, este vorba de **organele administrative numite de domn sau de persoana căruia domnul îi cedase orașul**. Aceștia erau vornicul de târg în Moldova și pârcălabul de oraș în Țara Românească cu atribuții fiscale și judecătorești, ei reprezentau interesele domniei în orașe.

În afară de acestea, în orașe este cunoscută **Adunarea generală a orașului** la care participau locuitorii orașului cu drept de vot. Se întrunea cel puțin o dată pe an, când se alegea șoltuzul și pârgarii, dar și în cazuri grave, când orașului i se cerea o nouă contribuție, sau când domnul înstrăina o parte din hotarul orașului. De asemenea, surse târzii amintesc **Sfatul bătrânilor**, care era pe lângă consiliul

șoltuzului. Despre atribuțiile acestui Sfat se cunoaște foarte puțin, el este amintit în surse din secolul al XVIII-lea în legătură cu judecarea unor procese.

O parte din **satele** românești s-au aflat sub administrația ocoalelor domnești. De asemenea, au existat sate boierești, sate mănăstirești sau episcopale, slobozii mănăstirești, iar de la sfârșitul secolului al XVI-lea și slobozii boierești. Reprezentantul proprietarului s-a numit **vornic** sau **ureadnic**, iar alesul obștii sătești s-a numit **vătăman** (în Moldova) și **jude** (în Țara Românească). Aceștia au avut atribuții locale destul de reduse, cum ar fi asigurarea încasării impozitelor, judecarea unor procese, participarea la hotărnicii, selectarea oștenilor etc.

IV. Societatea românească în secolul al XIV-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea

Obiective:

- *Să analizeze structura socială a societății românești în epoca medievală*
- *Să definească noțiunile: „rumânie” și „vecinie”*
- *Să caracterizeze clasele și categoriile sociale din Țările Române*
- *Să aprecieze rolul „legăturii” lui Mihai Viteazul*
- *Să compare tipurile de proprietate funciară în Țările Române cu cele din statele medievale occidentale*
- *Să aprecieze rolul reformelor sociale ale domnilor fanarioți*

IV. 1. Structura socială a societății medievale românești. Domeniul feudal. „Rumânia” și „vecinia”

Boierimea a constituit starea socială dominantă a societății românești. Sursele documentare și narrative atestă **boierii mari** și **boierii mici**, clasificare care avea la bază **originea**, **dregătoria** și **censul de avere**. Ponderea numerică a boierimii este imposibil de stabilit. Conform unor aprecieri făcute în baza studierii recensămintelor austriece din Oltenia, boierimea alcătuia cca 1% din populația regiunii, cifră ce se consideră că poate fi transferată asupra Țărilor Române (Șerban Papacostea). În același timp, dacă se ține cont de opinia unor istorici (C. Giurescu, Al. Gonța ș.a.) că toți proprietarii de moșii, cel puțin în Moldova, preciza Ștefan S. Gorovei, indiferent de suprafața ocinilor, erau boieri, la această stare socială urmează a fi incluși **răzeșii** și **moșnenii**. Aceștia, conform aprecierilor lui Șt. Ștefănescu și D. Mioc, alcătuiau cca 1/3 din totalul țăranilor. Privit din acest unghi de vedere, numărul boierimii românești sporește considerabil.

Examinând problema dată, Cristian Nicolae Apetrei formula concluzia: „trăsătura principală a boierimii române a fost întotdeauna dreptul medieval de proprietate, în fapt un drept de stăpânire, cel care deschidea oricui calea către o funcție în aparatul administrativ al statului”. Autorul subliniază însă că „obiectul asupra căruia se exercita acest drept rămâne încă în dezbatere: este vorba și despre pământuri, și despre oameni (țărani dependenți) sau numai despre pământuri”. Autorul crede că „cheia rezolvării acestei probleme se află în precizarea statutului pe care l-au avut răzeșii și moșnenii: asimilarea lor cu o țăranime liberă și proprietară, care s-a conservat pe parcursul întregului ev mediu, ar conduce în mod obligatoriu la reducerea clasei boierești la nivelul acelor stăpâni de pământuri care exploatau munca țăranilor dependenți; acceptarea ideii că răzeșii și moșnenii sunt urmașii sărăciți ai boierimii

din primele veacuri de existență a statelor medievale românești ar echivala automat cu afirmarea statutului nobiliar pentru toți stăpânii de pământ, indiferent dacă aveau sau nu țărani dependenți pe ocinile lor”. Autorul înclină spre a doua variantă.

După origine, boierimea românească era: autohtonă, tradițională, din perioada prestatală; de origine străină, din păturile înstărite ale migratorilor, care au acceptat normele de viață ale populației autohtone; ridicată din rândurile altor pături sociale, de regulă pentru servicii militare; de proveniență străină, mai ales greacă, apărută începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

În proprietatea boierimii românești intrau moșii care s-au numit: **moșiile ereditare**, „**ocinele**” și „**baștinile**”, fixate în actele timpului cu termenii „**otnina**” și „**dedina**”. Aceste moșii se transmiteau prin **ereditate**, proprietarul avea dreptul să le vândă, să le dăruiască etc.; moșiile **dobândite**, indicate de sursele timpului cu termenii „**cuplenie**” sau „**văcuplenie**”; moșiile **dăruite** de domn boierilor „pentru dreaptă și credincioasă slujbă”. Dreptul boierului asupra ocinei nu era absolut, acest drept aparținea numai domnului în baza **dominium eminens**. În baza acestui drept, domnul confisca domeniile boierești în caz de **hiclenie**, în caz de refuz să presteze **obligațiile militare** sau **economice** față de domn. Boierii erau nemulțumiți de faptul că își pierdeau moșiile în cazurile de hiclenie. O primă biruință a boierilor este fixată într-o hotărâre de judecată a lui Miron Barnovschi din 19 ianuarie 1627, care preciza că „cum **nu se cuvine să se piarză nici un sat pentru hiclenie**”. Moșiile rămase fără stăpân deveneau domnești și el le putea dona cui dorea.

Dacă ne referim la originea domeniului feudal în Țările Române, este necesar de subliniat că **domnul** era proprietarul suprem al teritoriului întregii țări, în virtutea principiului **dominium eminens**. D. Cantemir scria că „atât cronicile noastre interne, cât și hrisoavele domnilor de odinioară arată că ... altădată ... **toată Moldova era moștenirea domnului**”. O opinie similară a fost expusă de boierii moldoveni la 1782: „**tot locul țării Moldovei dintr-un început a fost stăpânit de domni**, iar aceștia au dăruit moșii boierilor după slujba și cinstea fiecăruia”. Adunarea boierilor Moldovei din anul 1817 s-a pronunțat în sensul că, atunci când Dragoș a venit în Moldova, el a **lăsat moșiile celor care stăpâneau cu ele**, fiindcă, venind pe teritoriile est-carpatice, el „**au găsit pământul locuit**, n-au discălicat pământul Moldovei pustiu, ca să se poată prepune, cum că de vreme ce ... au fost pustiu, apoi dar pământul au fost domnesc”.

Un loc important în structura proprietății de pământ l-a avut **domeniul domnesc**, care a inclus teritoriile țării, ce nu aparțineau vreunui stăpân. Treptat, domeniul domnesc s-a diminuat, în Moldova dispărând la mijlocul secolului al XVII-lea. Este de menționat și **proprietatea personală a domnului**, el avea o parte din moșii în proprietate privată, pe care le transmitea urmașilor săi.

În istoriografia sovietică (P. Sovetov) s-a considerat că în structura proprietății funciare feudale a predominat **marea proprietate de ocină**. Mare proprietar era

considerat acel boier care deținea un număr de trei sate și mai mult și acestora le aparținea cca 50% din proprietatea de pământ laică. **Proprietari de pământ mijlocii** sunt considerați acei care dispuneau de la 1 la 3 sate, ei aveau cca 31% din proprietatea de pământ laică. **Mici proprietari de moșii** erau considerați acei care aveau în stăpânirea lor **părți de sate** și alcătuiau cca 19% din numărul total de sate.

În istoriografia românească a fost exprimat un alt punct de vedere. Pentru Moldova secolului al XIV-lea, s-au păstrat doar câteva documente care atestă întăriri de trei sate, două sate și două jumătăți de sate. Pentru Țara Românească, asemenea acte nu s-au păstrat. Pentru Moldova primei jumătăți a secolului al XV-lea, documentele indică domenii feudale de la 1 la 10 sate, dar predomină domeniile alcătuite din 1-2 sate. Domenii din 8-9-10 sate sunt excepții. Pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea sunt domenii și mai mari, dar excepții. Aceeași situație o avem și pentru Țara Românească, unde actele fixează pentru prima jumătate a secolului al XV-lea moșii de la 1 la 6 sate. Predomină domeniile cu 1 sat. Celelalte sunt excepții – câte un document sau două pentru domenii de 4-5-6 sate. Pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea, în Țara Românească avem domenii de până la 25 de sate și părți de sate. În atare situație s-a tras concluzia că cele mai multe domenii feudale sunt formate dintr-un sat sau două; de la 5 sate și mai mult sunt foarte rare; de la 10 sate și mai mult sunt excepții. Cu alte cuvinte, în structura proprietății funciare din Țările Române **predomină domeniile mici și mijlocii**, marile domenii sunt foarte puține.

Pentru Țările Române a fost caracteristică că după moartea boierului, domeniul lui se putea destrăma, fiindcă moșia era moștenită nu de un fiu, ci de toți fiii, frații și nepoții boierului decedat. În Țara Românească mai exista și **prădalica**, dreptul domnului de a lua moșia boierului decedat. Laurențiu Rădvan specifica că „Prădalica nu se aplica în oraș sau pe moșia sa; dacă vreun orășean murea fără urmași, partea sa rămânea orașului; dacă murea cu datorii, creditorii erau obligați să vândă numai orășenilor. Această situație este unică pentru orașele din Țara Românească”.

Domeniul mănăstiresc, probabil, s-a format înainte de constituirea statelor medievale independente, ulterior s-a completat, mai ales, din contul daniilor domnești și boierești, mai puțin ca rezultat al acaparării forțate a unor moșii.

Boierimea românească s-a bucurat de numeroase privilegii: **privilegii administrative**: boierul beneficia de dreptul de a ocupa o funcție în aparatul de stat; **privilegii fiscale**: erau totale sau parțiale, nu se transformau într-un drept al boierilor, rămâneau la discreția domniei. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, marea boierime este obligată să plătească impozite; **privilegii judiciare**: uneori boierii au obținut dreptul să judece unele pricini pe moșiile lor. Domnia a lăsat după sine judecarea proceselor considerate deosebit de grave – șugubina, omucidere; **privilegii economico-demografice** – căpătau dreptul de a chema locuitori străini pentru a întemeia sate noi sau pentru a le repopula pe cele ruinate.

Vorbind despre proprietatea de pământ din Țările Române, este necesar de amintit și despre fenomenul imunității (lat. *immunitas*, *immunis*), adică despre eliberarea proprietarilor de moșii de la anumite obligații și impozite. Imunitatea se desemna cu termenul tătăresc **tarhan** – privilegiu. Valeria Costăchel, V. Hanga, D. Giurescu, Șt. Ștefănescu ș.a. considerau că **imunitatea** este anterioară formării statelor medievale și corespunde cu apariția relațiilor feudale. V. Costăchel admitea că formulele documentelor „săi fie de ocină și de ohabă”, „uric cu tot venitul”, sunt identice cu **immunitas** din documentele scrise în limba latină. V. Hanga, D. Giurescu, Șt. Ștefănescu nu acceptă o asemenea identificare, fiindcă formulele citate apar practic în toate documentele, fie de danie, de cumpărătură, de împărțiri ale moșiilor etc.

Spre deosebire de autorii citați mai sus, Manole Neagoe (1977) considera că până la formarea statelor medievale românești nu au existat condițiile necesare apariției **imunității** și deci ea nu a putut să apară înaintea formării statelor medievale independente. Autorul formula următoarele concluzii privitoare la imunitate: domeniile ecleziastice din Moldova și Țara Românească nu s-au bucurat de privilegiile care să acorde stăpânilor lor o imunitate deplină; privilegiile de imunitate acordate bisericii cuprind mai multe scutiri decât cele acordate boierilor; imunitatea în Țările Române apare după formarea statelor feudale; imunitatea are caracterul unor scutiri pe care domnia le acordă parțial și temporar.

Dacă în Europa Occidentală imunitatea consfințează un drept inalienabil al imunistului asupra domeniului său, în Țările Române imunitatea acordată mănăstirilor nu se transforma într-un drept al acestora, ci rămânea o favoare, care depindea de bunăvoința domniei. De aceea, în Țările Române, s-a simțit nevoia ca fiecare domn să reînnoiască privilegiile acordate sau, același domn, confirma de mai multe ori o scutire acordată de el însuși.

Boierimea mică – este cunoscută în Țările Române cu termenii **nemeși, curteni, călărași, roșii**. **Nemeșii** au fost o categorie socială de stăpâni de pământ (E. Russev), ei nu au fost o categorie socială, ci o categorie privilegiată (Al. Gonța). Erau proprietari de ocine mijlocii. De pe la începutul secolului al XVII-lea urmașii lor sunt numiți **mazili**. Au plătit o dare specială, **dajdea nemeșească**.

Curtenii – urmașii boierilor mici, slujitori domnești obligați să facă serviciul militar, primeau de la domni ocine cu drept de folosință și alte privilegii. După corpurile de oaste unde slujeau s-au numit **hânsari, dărăbani, călărași**. Au plătit dări speciale în folosul statului – **dajdea curtenească, dajdea călărășească** etc.

Răzeșii – apar în actele moldovenești începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea. Pentru desemnarea lor în actele din Moldova, se folosea și termenul **moșnean** sau **răzeși-moșnean**. În *Descrierea Moldovei* D. Cantemir îi plasa pe răzeși după boieri, curteni și călărași, dar prefera să-i aprecieze „mai degrabă țărani liberi decât boieri”, asimilându-i cu odnodvortșii ruși. În anul 1773 un locuitor din satul Soloneț-Ciripcău, ținutul Sorooca, aprecia **esența răzeșului** în felul următor: „Pe răzăș, aceasta îl

face să fie răzăși, că stăpânește împreună cu mulți alții o moșie, fără să știe nici unul dintr-înșii care este partea lui, ce știe numai în idee fieștecare câte parte i se vin dintr-acel tot nedespărțit”. S-a afirmat că „răzeși însemna de fapt, copărtași, proprietari în devălmășie ai pământului, termen sinonim cu acela de moșneni în Țara Românească, adică **țărani liberi proprietari**” (N. Stoicescu și P. Panaitescu). C. Giurescu (1943) considera: „Clasa boierească cuprindea prin urmare pe toți proprietarii agrari, indiferent dacă erau mari sau mici, bogați ori săraci, cu dregătorii ori fără. Cine are sau cumpără moșie este boier”. Șt. Gorovei împărtășește aceeași opinie: „Răzeșii și mazilii sunt părți componente ale stării **boierești**”.

Răzeșii locuiau pe pământul țării, proprietar suprem al căruia era domnul. *De facto*, pământul era în proprietatea obștii satești și stăpânirea era efectuată de către răzeși în **devălmășie**. Cristian Nicolae Apetrei: răzeșii și moșnenii „nu sunt altceva decât urmașii decăzuți din punct de vedere economic ai vechii boierimi din primele două secole de după întemeiere”. Pornind de la faptul că, deoarece răzeșii după proveniența lor sunt boieri, atunci boierul, chiar și sărăcit, nu încetează a fi boier. Statutul lui juridic se schimbă numai atunci, când el își pierde moșia. După starea lor materială, mulți răzeși se apropie de starea materială a țăranilor, în diferite condiții pierd moșiile, completând rândurile țăranilor liberi fără pământ. Așadar, dilema cine sunt răzeșii – boieri sau țărani liberi proprietari de pământ – pare să-și fi găsit rezolvarea. Oricum, este clar că aprecierea boierului ca un „reprezentant al clasei exploatatoare, care, de obicei, făcea parte din rândul marilor proprietari de pământ și deținea o funcție înaltă în stat” – nu mai poate fi acceptată. Răzeșul își putea vinde ocina sa, după delimitarea de ocinile celorlalți copărtași. Pentru desemnarea ocinei răzeșești, se utilizau termenii *jirebie* (1592), *bătrân*, *moș*, *răzeșie*. Din punct de vedere juridic: răzeșii erau oameni liberi, se supuneau direct domniei, plăteau dări, munci, slujbe doar domniei.

Actul amintit mai sus din anul 1773 specifica pentru **megieși**: „Și că pe megieș această îl face megieș, că locul ce stăpânește este despărțit cu hotare și sub a lui numai deosebită stăpânire. Și că din ceasul ce un răzeș s-au despărțit partea lui cu hotare de loc, din ceasul acela au încetat a fi răzeș și au rămas numai megiaș cu moșia răzeșilor nedespărțiți într-înșii, că alminterea n-ar avea deosebire megieșul de răzeșie”.

O categorie socială, similară cu **răzeșii** din Moldova, au fost **moșnenii** în Țara Românească, desemnați și cu termenii **naslednici**, **megieși**, **cnezi**, **judeci**. Sunt apreciați ca țărani liberi cu moșie. Erau organizați în obști satești, proprietatea asupra pământului fiind în devălmășie. Obștile moșnenești erau constituite din cete de neamuri, structurate pe bătrâni sau moșii, pe delnițe, stăpânind funii de moșie, părți de loc, inegale ca întindere, loturi individuale și posesiuni în comun, în hotarele devălmășiei. În rândul obștii moșnenești, are loc diferențierea de avere, pătrunderea elementelor străine, înfrățirile, zălogirile, momente care duc la destrămarea ei.

Pentru Transilvania au fost caracteristice următoarele clase și pături sociale. În primul rând, ar fi de menționat **marea nobilime**, în rândurile căreia au pătruns și puțini români. Rezus Câmpeanu o numește **marea nobilime de origine română maghiarizată**. Aceasta a constituit un permanent liant între autoritatea provincială și populația majoritară. Puteau fi înnobilați iobagi, libertini ș.a., de către principii Transilvaniei. Aceasta era considerată o noblețe adevărată, cu descrierea blazonului nobiliar, valabilă pe întreg teritoriul Transilvaniei. De asemenea, înnobilarea putea fi făcută și de către alți nobili, dar ea era valabilă numai pe moșiile nobilului respectiv. Aceștia puteau pierde în orice moment această noblețe.

Boierii erau în Țara Făgărașului, în virtutea faptului că s-au constituit în cadrul Țării Românești.

Libertinii – în actele timpului sunt înregistrați ca oameni liberi, dar și ca supuși. Erau dependenți, dar scutiți de serviciile pe care le îndeplineau iobagii. De regulă, îndeplineau serviciul militar pentru stăpân.

Clerul din Țările Române forma câteva pături bine distincte. Înaltul cler era alcătuit din **mitropoliți** și **episcopi**. Numărul acestora nu era prea mare, dar rolul lor în societate era extrem de mare. Majoritatea mitropoliților din Țările Române au fost mari cărturari, au contribuit în mod esențial la dezvoltarea culturii.

Călugării din mănăstiri au fost cea mai importantă pătură a clerului. Mănăstirile dispuneau de averi considerabile. Până la mijlocul secolului al XVII-lea, **clerul mănăstiresc** s-a bucurat de numeroase privilegii fiscale, poslușnicii mănăstirilor erau scutiți de plata impozitelor către stat, cu excepția **dării împărătești**. În unele cazuri, satele mănăstirești erau chemate să acorde „agiutoriu” țării. Mănăstirile au beneficiat de danii din partea domnilor: bani, obiecte de podoabă, sate, vii etc. Clerul a avut și dreptul de judecată.

Preoții de mir din satele și orașele românești au alcătuit ultima parte a **clerului**. În general, preoții de la sate aveau puțină învățătură, lucrau la câmp alături de ceilalți săteni și, practic, nu se deosebeau de ei. Ca și ceilalți locuitori ai țării (țărani, orășeni), ei achitau o serie de impozite în folosul statului. Uneori, preoții beneficiau de privilegii. Unii domni din Moldova au încercat să generalizeze scutirea de dări a preoților asupra întregii țări. La 8 iulie 1632, Alexandru Iliaș declară că a „cercetat toată țara” și a aflat de situația foarte grea a preoților de mir. Rezultând din acestea, domnul poruncește ca preoții să fie scutiți de toate impozitele. Cu toate acestea, preoții din sate urmau să plătească „darea schiptrului domniei”, care se plătea odată cu instalarea unui nou domn în țară, dare de care erau scutiți preoții din orașele unde existau biserici domnești. În pofida acestui fapt, măsura nu a fost dusă până la capăt, situația preoților de mir nu s-a îmbunătățit.

În Transilvania, Biserica Ortodoxă a fost oprimată. Însă, arhiepiscopi ortodocși sunt cunoscuți încă din secolul al XIV-lea. De pe la mijlocul sec. al XVI-lea aici pătrund ideile Reformei și, în 1543, Dieta de la Cluj proclamă principiul libertății

religioase. La 1568, este recunoscut **unitarianismul**. Doar Biserica Ortodoxă a rămas la starea ei de „religie tolerată”, situația preoților români nu era de invidiat, unii dintre ei ajungând iobagi. Totuși în secolul al XVI-lea, actele mai atestă preoți-cnezi, preoți-nobili, preoți-voievozi. **Preoții** români erau înregistrați în registrele urbariale separat sau în listele iobagilor. Unii dintre ei poartă și titlul de boieri. Situația lor reală era aproape de cea a iobagului. La 1624, Gabriel Bethlen scutește preoții români din Țara Făgărașului de dijmele din semănături și din vite. Aceste scutiri au fost confirmate pe parcursul secolului al XVII-lea, ceea ce ne vorbește despre faptul că în realitate ele nu se respectau, se comiteau abuzuri.

Masa principală a locuitorilor Moldovei și a Țării Românești era alcătuită din populația rurală care nu era o pătură omogenă. **Țărănimea** s-a bucurat de o atenție sporită din partea cercetătorilor. În satul românesc locuiau atât proprietari de pământ, cât și locuitori care nu posedau moșii, numiți în actele timpului cu termenii **oameni, țărani, săteni, vecini, plugari** etc.

Un deosebit interes la subiectul dat prezintă cele trei documente-adresări ale lui Ștefan cel Mare în martie 1481 locuitorilor din județele Brăila, Buzău și Râmnic ale Țării Românești: „tuturor boierilor, și mari, și mici, și tuturor judecilor și tuturor judecătorilor, și tuturor săracilor (**сиромыхом**). Răspunsul boierilor este dat de la numele tuturor boierilor, cnezilor și de la toți „**власех**”, termen tradus de specialiști prin termenul „**rumânii**” și interpretat în sensul că este vorba de **țăranii dependenți**. Așadar, termenul **сиромыхом** din scrisoarea domnului Moldovei este asimilat de boierii munteni cu termenul **власех**, ceea ce înseamnă **rumân** – adică avem primul caz de utilizare a numelui poporului în **sens social** – țărănimea săracă, care, fără îndoială, alcătuiă majoritatea absolută a populației țării. Să ne aducem acum aminte de faptul că la 1470, Ștefan cel Mare îi acorda tătarului Oană dreptul de a locui în Moldova așa cum locuiesc liber toți volohii (**волохи**) după dreptul voloh (**волоскому закону**), adică toți românii după dreptul românesc.

Este de reținut faptul că termenul **власех, влах**, utilizat în Țara Românească, nu semnifica numai starea socială a celei mai numeroase părți a populației. La sfârșitul anului 1431, Vlad Dracul cerea de la brașoveni să nu facă pace cu românii (**власи**), adică cu Țara Românească. Un privilegiu comercial (1441-1442) de la același domn permitea libertatea comerțului pentru brașoveni în țara sa, dar și al românilor (**власи**), în Brașov. Un act din anii 1476-1477 anunța brașovenii că domnul este gata să primească în serviciul său pe oricine „fie că va fi ungur (**угрин**), fie că va fi secui (**сакуй**), fie român (**влах**) – este vorba, așadar, de românii din Ardeal, și nu de țărani dependenți.

Istoriografia românească a acordat o atenție deosebită clasei țărănești evidențiind următoarele pături de țărani: țărani vecini, țărani nevecini șezători pe moșii boierești, țărani cu învoială, țărani liberi cu pământ și locuitorii sloboziiilor (N. Corivan, 1957); țăranii cu pământ propriu, țăranii dijmași, țărani aserviți

(Gh. Cronț, 1960); țărani dependenți, oamenilor cu învoială, țărani liberi fără ocină, țărani care dispuneau de loturi proprii (moșneni și răzeși) (V.Mihordea, 1972). Șt. Ștefănescu și D. Mioc (1979) evidențiază pătura **țăranilor liberi** fără moșie numiți în documente „cnezi fără ocină”, „judeci (liberi) cu capul, fără moșie” sau țărani cu învoială. Ei se bucurau de libertatea personală, dar locuiau pe pământ străin. Această categorie de țărani a apărut în a doua jumătate a secolului al XVI-lea din moșnenii care și-au vândut ocinile, din rumânii eliberați fără delniță, din coloniștii străini, numiți și **lăturași**. Ei evidențiază și pătura **țăranilor aserviți**, care, după gradul de dependență, formau mai multe categorii: rumânii sau vecinii, poslușnicii, colibașii, slobozianii. Rumânul era **dependent personal** de stăpân, avea în **folosință ereditară** un lot de pământ (delniță, jirebie). Delnița sau jirebia era partea de moșie proprie – devălmașă sau delimitată pe teren – aflată în stăpânirea țăranului în momentul aservirii, sau, în cazul unei așezări ulterioare pe domeniu, un lot pus la dispoziția sa de către stăpânul domeniului. Nici vecinii (rumânii) nu erau o pătură omogenă: erau **vecini buni**, mai înstăriți, cu delniță și vite, și **vecini mai săraci**, cu părți mici de teren sau complet lipsiți de lot și de vite de muncă. **Țăranii aserviți** (rumânii) aveau același regim fiscal ca și **țăranimea liberă** (țăranii cu învoială). Doar între munca pe domeniu a **rumânilor** și a **țăranilor cu învoială** este o deosebire de structură: **rumânii** sunt la discreția stăpânului feudal în privința duratei și felului muncii, în timp ce **oamenii cu învoială** prestează numai munci agricole, sub forma clăcii, un anumit număr de zile pe an, mai puține în Țara Românească, mai multe în Moldova.

M. Dogaru (1981) vede în **țăranii liberi** pe răzeși și moșneni. Val. Georgescu afirma că mai mulți istorici români s-au pronunțat pentru admiterea existenței originare a țăranimii libere proprietare de pământ (P. Panaitescu, H. Stali, V. Costăchel, I. Donat ș.a.). Alți istorici (C. Giurescu, C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Al. Andronic) consideră că orice proprietar de pământ este boier. În opinia autorului, țăranii dependenți erau: domnești, boierești, mănăstirești. **Țăranii liberi**, în secolele XVI-XVII, erau în Țara Românească (cnezi, judeci, moșneni) și în Moldova (răzeși).

Al. Gonța (1986), scriind despre aducerea în Moldova începând cu secolul al XVI-lea a oamenilor străini pentru a repopula țara, menționează că ei se numeau cu diferiți termeni: oameni, săteni, țărani, dar mai ales vecini. Autorul menționat consideră că „folosit de popor pentru a defini pe oamenii străini veniți din țări străine, cuvântul vecin a fost adoptat treptat în scris ... mai întâi pentru a-i distinge de autohtonii megieși și numai mai apoi în sensul de oameni în dependență personală față de stăpân”. Și continuă Al. Gonța: „Reprezentând condiția socială cea mai modestă, noțiunea vecin se va extinde cu timpul și asupra tuturor locuitorilor care vor pierde părțile lor de moșie și vor ajunge în situația străinilor fără pământ. Împreună cu aceștia, ei vor îngroșa rândul țăranilor destinați a fi legați de glie. Cu timpul, în situația acestora (a vecinilor – *I.E.*) vor fi asimilați și sătenii cu dependență reală din

satele boierești de ținut, iar începând cu secolul al XVII-lea, toți locuitorii satelor vor fi legați de glie, situație care va dura până la reforma lui C. Mavrocordat (1749)”. Remarcăm doar că prin reforma din 1749 nu s-a pus capăt legării de glie a țăranilor.

Examinând satele de ocol, considerate domnești, Al. Gonța susține că aici locuiau megieși liberi, care erau de două categorii: megieși păstori (locuiau în zona Câmpulungului și în Țara Vrancei) și agricultori pământeni. Dacă satele sunt de ținut, țăranii vor fi boierești sau mănăstirești, dependenți de stăpânul de moșie. Caracteristic pentru toți acești țărani – megieși liberi, boierești și mănăstirești – ei nu sunt niciodată purtători ai titlurilor de proprietate. Ștefan Gorovei (1998) consideră că „o categorie de țărani liberi și proprietari de pământ nu a existat în Moldova medievală”. Dar o categorie de țărani liberi fără pământ a existat? Autorul răspunde negativ și la atare întrebare: „liberi în Moldova medievală erau numai stăpânii de pământ (= boierii) și orășenii”.

Prezentarea acestor opinii atestă faptul că problema țăranimii românești în epoca medievală există și că masa principală a locuitorilor Țărilor Române încă nu a beneficiat de o explicare cât de cât acceptabilă de către toți cercetătorii.

Vom trece acum la examinarea unor documente care, sperăm, ne vor ajuta într-o anumită măsură, să stabilim statutul juridic al **vecinului**, în speranța că stabilirea acestui statut ne va permite să înțelegem mai bine situația țăranimii în general. De la bun început, este de menționat că, alături de termenii **vecinie**, **vecinătate**, în documentele din epoca medievală, apare și termenul **țărănie**, menționându-se că unele persoane au fost în **țărănie**, au „**căzut la țărănie**”, pierzând proprietățile. Deci, pierderea proprietății însemna modificarea statutului social al persoanei – ea trece la **țărănie**. Nu putem judeca însă după actele păstrate dacă **țărănia** este identică cu **vecinia** sau fostul proprietar nimerit în **țărănie** a avut un statut similar cu al **țăranului lăturaș**.

Surse documentare din secolul la XVII-lea atestă că unele persoane **se dau vecini**, dar stăpânul urma să le „**poarte de grijă cum va purta și altor vecini**”. Actele în cauză nu dezvăluie esența acestei fraze, oricum ea duce la gândul că și proprietarul avea anumite obligații față de vecin, în sensul de a-l ocroti, de a-l păzi. Dar aceasta nu s-a respectat niciodată.

Deosebit de interesant, sub aspectul condiției juridice a vecinului, este actul din 6 iulie 1659 care prevedea că stăpânul are dreptul „să-l ducă unde-i va fi voia”. Adică, prin act domnesc este consfințit dreptul proprietarului asupra persoanei vecinului. În acest timp, țara se conducea după *Cartea românească de învățătură* ... din 1646. Nici unul din articolele sale nu vorbește despre un asemenea drept al boierului asupra vecinului. Este exclusă posibilitatea unei asemenea prevederi și în vechiul drept românesc (*jus Valachicum*). În acest caz, domnul se folosește de dreptul său prioritar și rezolvă în favoarea boierului o situație pentru care normele de drept scrise și „obiiceiul pământului” nu prevedeau nimic. Acestea nu erau unicele acțiuni considerate de vecini ilegale. Ei erau **vânduți** ca și ȣiganii, locurile de finet, case, heleștee etc.,

schimbați, trimiși ca zestre, dăruți, împărțiți între diferiți stăpâni. Starea de vecinie se transmitea de la părinți la copii. Toate asemenea acțiuni nu-și găseau acoperire în *Pravile* și în „obiceiul pământului”, erau considerate de țărani ilegale și dacă nu obțineau dreptate de la judecata domnească, fugeau pe alte moșii sau în țări străine.

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, avem primele documente care atestă că starea de vecinătate se răspândea și asupra persoanelor care șezuseră un timp îndelungat într-un sat, 10-15 ani. Autorul anonim al *Cronicii* atribuite lui Nicolae Costin, scrisă la începutul secolului al XVIII-lea, relatând despre evenimentele din timpul domniei lui Constantin Cantemir, afirmă că „acum boierii au creat un nou obicei și spuneau că cine a stat în sat boieresc 12 ani trebuie să rămână acolo vecin”.

Astfel, în baza materialelor cercetate, se conturează concluzia că vecinia în Moldova a fost **lipsa dreptului țăranului de a se strămuta pe alte moșii**. Niciun document **nu consemnează dreptul stăpânului de moșie asupra persoanei vecinului** ca un drept legitim, juridic. Faptul că în realitate vecinul era tratat de domni și boieri ca o „unealtă vorbitoare” a proprietarului de moșie era o încălcare flagrantă a normelor de drept existente atunci în Țara Moldovei. Țăranii s-au opus permanent stării de vecinătate și fugeau de pe moșiile pe care se aflau. Caracteristic pentru primele documente de la începutul secolului al XVII-lea, care se referă la căutarea vecinilor fugiți, este faptul că nu este indicată limita timpului pentru vecinii fugiți, ori trebuiau căutați toți vecinii, indiferent de timpul de când au fugit din satele lor. Primul document care indică limita timpului pentru vecinii fugiți este din anul 1612. *Cartea românească de învățătură* din anul 1646 stabilea faptul că țăranii nu au dreptul să plece din satul și de la stăpânul lor, în caz că vor fugi, nimeni nu avea dreptul să-i primească. Conform legislației, țăranul trebuia căutat până era găsit.

Țăranii vecini din Moldova au plătit statului o serie de impozite. Cea mai stabilă dare a fost **cisla**. Vistieria „arunca birul pe satul întreg, urmând ca locuitorii dependenți și liberi să-l repartizeze între dânsii după «puterea» fiecăruia, adică după situația economică, altfel că unii plăteau mai mult, iar alții mai puțin. Acest mod de calculare a **impozitului** fiecărui locuitor «pe capete și pe bucate, după prilejul său», purta numele de **cislă**”. **Cisla** se plătea în bani. Țăranii mai plăteau o serie de dări în natură, în bani și în muncă.

Unele grupuri restrânse ale populației din Moldova, care ulterior deveneau vecini, și anume, locuitorii străini care erau chemați pentru repopularea satelor părăsite sau pentru fondarea unor noi sate s-au bucurat temporar de un regim fiscal special, numit **ruptoare** (înțelegere). Acest sistem de impozitare este cunoscut în Moldova de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Până la sfârșitul secolului următor, acest regim fiscal a fost caracteristic pentru străinii colonizați în satele din Moldova. În anul 1700 Antioh Cantemir a încercat înfăptuirea unei reforme fiscale: „scoasă și ruptă pe c-i aședza pre oameni pe puțină cu pecetluituri roșii domnești pe fețe, pe tot omul nume, și cu giurământ mare, că vor da de patru ori într-un an” (Ion Neculce). Țăranii

vecini au prestat o serie de impozite și stăpânului de moșie: în natură, în muncă și în bani.

Poslușnicii erau în dependență personală față mănăstiri. De regulă, erau oameni străini, dar puteau fi și „oameni de țară plecați mai de multă vreme și reîntorși acum”. Scutiți de o serie de dări domnești, plăteau dări în natură mănăstirii respective.

O situație asemănătoare o aveau **colibașii** – o parte a țăranimii săracite care locuia în colibe. Uneori, așezându-se samovolnic cu traiul pe moșiile proprietarilor, colibecele lor erau distruse.

Pe lângă curțile proprietarului de moșii mai era o pătură socială – **slugile**, care aveau un statut deosebit de cel al vecinilor: stăpânii nu aveau dreptul să-i „ducă în satele sale unde-i va fi voia”.

În satele Moldovei a existat și o țăranime liberă din punct de vedere juridic, dar fără pământ, cunoscută și sub numele de **lăturași**, care avea dreptul de a se strămuta pe alte moșii. Ea provenea fie din rândul proprietarilor săraciți, fie din vecinii eliberați.

Țăranimea din Țara Românească a prezentat o pătură neomogenă. De regulă, specialiștii indică următoarele categorii de țărani: **vecinii** sau **rumânii**, supuși proprietarilor de moșii, se foloseau de loturi (delnițe) de pământ din domeniul feudal; **țăranii cu învoială**, adică vecinii (rumânii) care și-au răscumpărat iertarea personală (ei erau liberi „numai cu capul”). Ei și-au păstrat dreptul de strămutare pe alte moșii; **țăranii liberi (moșneni)**, care locuiau pe pământurile lor proprii.

Să examinăm, mai întâi, problema **rumânilor**. Până la jumătatea secolului al XVI-lea, această categorie de țărani era numită, ca și în Moldova, cu termenul de **vecin**. Din anul 1572, începe să fie utilizat termenul **rumân**, actul respectiv amintindu-l pe „Voico rumân”. Dar termenul vecin nu a dispărut, ci se folosește în continuare pentru desemnarea acestei categorii de țărani.

Istoricii au încercat să explice atare fenomen: de ce numele etnic al unui popor, la un anumit moment al istoriei sale, a început să fie utilizat pentru desemnarea locuitorilor care și-au pierdut libertatea personală? Ion Brătianu explica numele **rumânilor** prin faptul că „ceilalți locuitori se deosebeau prin nume diferite, precum **moșteni, boieri, călărași, mazili ...** formând clase deosebite și cu privilegii, așa că toți acei care rămăneau afară din acele clase erau de drept aserviți”. Ioan Filitti pornea de la aceea că Mihai Viteazul a introdus șerbă și „toți locuitorii de pe moșia altuia au căzut în dependență și, în consecință, termenul de rumân și-a schimbat și el înțelesul din om de rând în om dependent”. Șt. Ștefănescu, referindu-se la problema dată, opina că, deoarece în stare de vecinătate ajunge în secolul al XVI-lea majoritatea „populației țării, termenul de **vecin** devine sinonim cu cel etnic de **vlah** – din documentele slave cu corespondentul său – **rumân** – din documentele românești”.

În legătură cu problema dată, mai sunt de reținut două momente. În primul rând, pentru desemnarea acestei pături a țăranimii din Țara Românească, mai sunt folosiți

termenii **vlahi**, **vlași**, iar într-un act din 27 mai 1603 ambii termeni (**rumân** și **vlași**) sunt utilizați concomitent.

În al doilea rând, este de reținut faptul că folosirea termenului **rumân** pentru a desemna starea socială a țăranimii dependente nu a exclus folosirea acestui termen pentru desemnarea etniei, sursele documentare amintind **boiarii rumâni**, grecii care s-au căsătorit și „au **luoat române**”, **călugări rumâni** etc. Așadar, în epoca medievală termenii **vlah** și **rumân** sunt sinonime și o altă interpretare a lor este falsă, termenul **rumân**, sub aspect etnic, a continuat să fie folosit de boierii mari, de pături sociale mai puțin înstărite și de clerici.

În Țara Românească, starea de **rumânie** a însemnat, spre deosebire de Moldova, și din punct de vedere juridic *pierderea libertății personale a rumânului*. Caracteristic pentru documentele din Țara Românească este că ele conțin formula că un țăran sau altul „s-a vândut”, menționându-se, uneori, numai „capetele noastre, fără de ocină și cu câți feciori ne va dăruî Dumnezeu”. Atunci când țăranul muntean se elibera din rumânie se specifica că s-a eliberat „cu capul”, deci și-a eliberat persoana sa, expresie pe care, de asemenea, în documentele din Moldova nu o întâlnim.

Cu toate că rumânia a existat ca o situație legală în Țara Românească cu mult înainte de domnia lui Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu (1846) afirma că anume el a fost primul domn care a legiferat rumânia. El își argumenta opinia sa printr-un act de la Radu Mihnea din 24 aprilie 1613 în care se afirma: „Iar domnia mea am căutat și am adeverit ... cu toți cinstiții dregătorii Domnii mele cum că acești rumâni mai sus-ziși i-au fost apucat așezământul lui Mihai Voievod la acești boieri mai sus-ziși. Deci Mihail Voievod domnia sa așa au fost făcut așezământ atunci, cum care pe unde va fi acela să fie rumân vecinic unde se va afla”.

În 1915 C. Giurescu critica opinia lui N. Bălcescu. El pornea de la faptul că rumânia era cunoscută în Țara Românească anterior domniei lui Mihai Viteazul și că rumânii fugeau de la stăpânii lor. Rezultând din acestea, Giurescu sublinia că principalele cauze care îi determinau pe rumâni fugă erau **impozitele și intervențiile militare străine**, ambele manifestându-se destul de frecvent în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Perturbații demografice serioase au fost cauzate de campania otomană asupra Țării Românești din august 1595. Evident, mulți rumâni au fugit din calea oștilor otomane și, considera C. Giurescu, Mihai Viteazul, care avea nevoie de bani pentru a putea strânge impozitele, a și emis o poruncă conform căreia toți **rumânii** trebuiau să rămână pe locurile lor. „Așezământul – concluzionează C. Giurescu – însemna în **realitate desființarea dreptului stăpânului de rumâni de a urmări și aduce stăpânirea lor pe rumânii fugiți și așezați în altă parte** Așa trebuie înțeleasă faimoasa legătură a lui Mihai Viteazul”. O analiză competentă a evoluției istoriografiei românești cu noi mărturii documentare pe problema dată, după C. Giurescu, este făcută de fiul acestuia, Constantin C. Giurescu (1977), care confirmă

concluzia tatălui său că Mihai Viteazul nici n-a introdus, nici n-a consfințit rumânia. În ce privește „**rumânii de legătură**”, amintiți în actele secolului al XVII-lea alături de „**rumânii de baștină**”, C.C. Giurescu argumentează că aceștia sunt acei pe care „legătura” lui Mihai Viteazul i-a găsit în alte sate.

În Țara Românească domnii au emis porunci de readucere a rumânilor pe moșiile de unde au fugit. Interzicerea de a pleca pe alte moșii este fixată și în Codul de legi *Îndreptarea legii* (1652), prima parte a căreia includea *Cartea românească de învățătură* ... din 1646, adoptată în Moldova.

Pătura socială a **slobozianilor** a existat și în Țara Românească, formată mai ales din coloniști străini, care se bucurau un anumit timp de anumite privilegii, urmând apoi să achite impozite.

Pătura **țăranilor liberi** era alcătuită din moșneni (moșteni) și megiași. Situația acestora este foarte grea și ei, deseori, din cauza dărilor, nimereau în categoria rumânilor. În unele cazuri, rumânii se răscumpărau din rumânie împreună cu ocina lor și deveneau iarăși „slobozi și megiași”. În alte cazuri, rumânii se eliberau numai „cu capul”, adică fără ocină.

Țăranii au plătit o serie de impozite statului feudal: renta în natură, în muncă și în bani. Conform catastihurilor lui Constantin Brâncoveanu, numărul impozitelor încasate concomitent în anii 1694-1704 atingeau cifra de 48 de denumiri: bir, miere, ceară, fin, zaharele, de podvoad, de conace, ceai de olac, lucru domnesc, fumărie etc.

Și în Țara Românească a fost cunoscut sistemul **ruptorii** al regimului fiscal pentru satele de colonizare. După încercarea lui Antioh Cantemir (1700) de a răspândi sistemul ruptorii și asupra altor categorii de țărani, același lucru îl face și Constantin Brâncoveanu (1701). Reforma a avut o anumită importanță prin aceea că a favorizat repopularea satelor părăsite din cauza fiscului, iar prin aceasta s-a mărit numărul contribuabililor, parțial s-a pus capăt abuzurilor agenților fiscali.

Țăranii au plătit o serie de dări și proprietarilor de moșie. Renta în natură s-a numit **găleată**, cuantumul ei nu se cunoaște. **Dijma și deseatina** erau renta în natură plătită proprietarului de țărani personal liberi, dar fără pământ. Darea de pe vițade-vie s-a numit **vinărici boieresc**. Deosebit de răspândită era și **renta în muncă** – sursele indicând 3-5 zile pe an. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea apare o variație nouă a rentei în muncă – **claca**.

Renta în bani în folosul proprietarului de moșie, ca și în Moldova, era mai puțin răspândită. Pentru prima dată este fixată în anul 1623. De asemenea, **claca** putea fi transformată în bani.

Țăranii dependenți din Transilvania s-au numit cu termenii **iobagyones, jeleri, slugi, villani, rustici, coloni**. Țărănimea românească, care locuia mai ales în districtele de margine: Banat, Țara Hațegului, Țara Făgărașului, Țara Maramureșului, și-a păstrat un timp mai îndelungat libertatea. Un timp oarecare, s-a bucurat de libertate și țărănimea secuiască datorită privilegiilor anterioare obținute de la regii unguri.

Treptat însă, o parte a țărănimii pierde aceste privilegii și ea trece, mai ales începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în categoria țăranilor iobăgiți.

Țărănimea din scaunele săsești, oficial, nu a fost iobăgită. Mai complicată a fost situația țăranilor sași de pe pământul crăiesc, adică de pe acele teritorii care nu făceau parte din „universitatea sașilor”. Aceștia treptat au fost transformați în iobagi.

După înfrângerea răscoalei țărănești din 1514, situația țăărănimii transilvănene s-a agravat și mai mult. **Dieta**, convocată cu ocazia înfrângerii răscoalei, a prevăzut o serie de dispoziții care urmăreau pedepsirea țăranilor răzvrățiți. Printre altele, se prevedea ca toți țăranii „să fie supuși domnilor lor de pământ printr-o deplină și veșnică șerbie”. Iobagii pierdeau dreptul de strămutare dintr-un loc într-altul împotriva voinței domnilor lor. Se legaliza **robota** la o zi pe săptămână. Iobagii erau considerați legați de pământ, indiferent dacă au luat parte la răscoală sau nu. Starea de **șerbie a iobagului** este fixată și în faimosul **Tripartitum** întocmit de Ștefan Werboczy. După transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Porții otomane, această politică față de țărănime continuă.

Intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania (1599-1600) a provocat fuga în masă a iobagilor de la stăpânii lor. De aceea, Dieta din august 1602 convocată la Mediaș prevede readucerea lor la vechii stăpâni. În anii următori, această prevedere a fost reînnoită. Dieta din ianuarie 1653 adoptă Codul de legi cunoscut cu numele de **Approbatae**. Referitor la iobagii fugiți, sunt mai multe articole, în general urmărindu-se readucerea lor în locul de unde au fugit.

Orășenii, sau **târgoveții**, au alcătuit în Țările Române circa 10% din numărul total al locuitorilor. Din punct de vedere juridic, **orășenii** erau liberi, supuși numai domnului. Populația orașelor românești avea o structură complexă. **Meșteșugarii**, se pare, au fost componenta de bază a societății urbane. Pătura **meșteșugarilor** era destul de neomogenă. O parte dintre ei erau destul de bogați, având în proprietate privată ateliere, prăvălii, dughene, pivnițe etc., făceau parte din sfatul orașului sau dețineau funcții în aparatul administrativ central. Cea mai mare parte a meșteșugarilor erau însă săraci, mulți dintre ei nu aveau nici casă sau atelier propriu, fiind nevoiți să le arendeze. În perioada dată, un loc important în activitatea meșteșugarilor a ocupat și agricultura.

Negustorii constituiau o altă parte componentă a populației urbelor românești. În pofida afirmației lui D. Cantemir că „om moldovean este rareori negustor”, sursele documentare atestă existența a numeroși negustori locali care se ocupau atât cu comerțul intern, cât și cu cel extern. Ca și în rândurile meșteșugarilor, la negustori exista o diferențiere socială vizibilă.

În orașele românești, mai ales în capitale, în orașele care aveau cetăți și în cele de la hotare, se aflau detașamente de **oșteni**, care au constituit o altă componentă a orășenilor. De asemenea, în orașele românești locuiau **boieri**, reprezentanții **clerului**, un anumit număr de **țărani** și **robi**. O trăsătură caracteristică a populației urbelor

românești era prezența mai multor etnii. Aici locuiau armeni, polonezi, sârbi, evrei ș.a. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sporește considerabil numărul grecilor. Orășenii erau obligați să achite statului impozite în muncă, natură și bani.

Robii au constituit pătura cea mai oprimată a locuitorilor Țărilor Române în epoca medievală. Pentru desemnarea acestei pături sociale, se foloseau termenii **holog** (în documentele de limbă slavă) și **sălași de ȋigani** (în documentele de limba română). Proprietarul avea dreptul asupra **persoanei** robului. Robul nu putea fi juraător sau martor. Pentru omorârea unui rob, se recurgea la principiul „moarte pentru moarte”, dar pentru robul omorât se putea plăti bani sau se dădea în loc un alt rob. Stăpânul suprem al tuturor robilor din Țările Române era domnul, care permitea bisericii și boierilor să aibă robi. Robul rămas fără stăpân era considerat domnesc. În perioada secolului XIV- începutul sec. XVIII, în Țările Române au fost robi numai ȋigani și tătarii. Sursele robiei erau: capturarea de prizonieri tătarii, starea de robie se transmitea prin ereditate copiilor, persoana liberă care se căsătorea cu un rob își pierdea libertatea, robii ȋigani erau cumpărați din țările vecine sau dăruți de domnii vecini. **Robii ȋigani** erau împărțiți, dăruți, vânduți, transmiși ca zestre etc. de către stăpânii lor. Robii ȋigani practica diferite meserii, dar se îndeletniceau și cu agricultura, creșterea vitelor. Ei plăteau o serie de dări: dajdie domnească, dajdie hătmănească, lucru domnesc, gloabe, ciubote etc. ȋigani care fugeau de la stăpânii lor trebuiau căutați și aduși înapoi. Este de reținut faptul că ȋiganul se putea elibera din robie plătind o anumită sumă de bani. ȋigani puteau fi eliberați din robie de către stăpânii lor. Uneori, ȋigani se bucurau și de alte privilegii din partea domniei, cum ar fi să umble prin țară „să se hrănească cu muncă dreaptă”.

IV. 2. Reformele din prima jumătate a secolului al XVIII-lea

Venind în scaunele de la Iași și București, domnii fanarioți au promovat în Moldova și în Țara Românească o serie de reforme menite să consolideze autoritatea domnească, să înlătore abuzurile marii boierimi, să înfăptuiască o repartizare echitabilă a impozitelor asupra contribuabililor. Toate schimbările le-au făcut în interesele Porții, fiind aici reprezentanții ei.

Revenind la domnia Moldovei, Nicolae Mavrocordat (1711-1715) găsi țara într-o situație deplorabilă. Pentru a ameliora situația, el revine la sistemul „ciferturilor”.

Cel mai de văză domn fanariot reformator a fost fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin, care a domnit pe parcursul anilor 1730-1769, de 4 ori în Moldova și de 6 ori în Țara Românească. Unul dintre primele lui hrisoave care prevedeau anumite schimbări a fost hrisovul din 7 noiembrie 1733 și **se referea la mănăstirile** din Moldova. Acestea erau scutite de dări, egumenul urma să fie ales din aceeași mănăstire de mitropolit și de sobor și trebuia confirmat de domn. Egumenii nu puteau fi schimbați fără știrea domnului, erau obligați să administreze bine mănăstirile,

iar acei care vor aduce pagube vor fi destituiți din funcție și obligați să restituie cheltuielile.

Reforma fiscală ne este cunoscută prin hrisovul din martie 1737, când C. Mavrocordat era domn în Țara Românească. Conform hrisovului, boierii, de la mare logofăt și până la logofătul al treilea, și de asemenea fiii lor, în dregătorii sau nu, sunt scutiți de dajdia mazilească. Hrisovul prevedea că mazilii care nu au avut dregătorii până la logofătul al treilea urmau să plătească dajdia mazilească. Mazilii trebuiau să plătească ciferturile. Se interzicea categoric pătrunderea altor stări sociale în categoria mazililor. Pentru fiecare boier și cucoană al cărui soț fusese în dregătorie, a fost stabilită o leafă, a fost desființat venitul suplimentar al acestora, pentru slujba prestată la stat. S-a micșorat numărul slujitorilor privilegiați (spătărași, arnăuței etc.). Aceștia urmau să plătească dările ca și țărani. Reforma fiscală a fost confirmată prin hrisovul din 1741. Dările au fost înlocuite prin una singură, pe persoană și pe avere. A fost lichidat sistemul responsabilității fiscale colective.

Și în Moldova Grigore Ghica (1739-1741) a avut grijă de organizarea mai bună a fiscalului. Domnul a hotărât ca toți locuitorii, fără excepție, să plătească dările, orânduind patru „ciferturi” pe an. Cei căsătoriți urmau să plătească 8 lei pe an, ceilalți – 4 lei. Intenția sa nu a fost pusă în aplicare, fiindcă a fost înlocuit cu Constantin Mavrocordat, care a introdus 10 lei pentru toți.

O altă reformă a fost promovată în Țara Românească prin hrisovul din 7 februarie 1740. Actul a fost numit de Ilie Minea **constituție**. În actul dat, Constantin Mavrocordat este indicat drept domn „principe al celor două Valahii și al Moldovei”. Conform domnescului hrisov, mănăstirile și preoții erau scutiți de plata dărilor, s-a poruncit să fie aleși opt epitropi care să aibă grijă de buna gospodărire a mănăstirilor. Protopopii, care mergeau în județe pentru inspectarea și instruirea preoților, au fost lipsiți de dreptul de a avea închisori și de a-i ancheta pe preoți. Marii boieri erau scutiți de impozite, iar celor care nu au vreo funcție, dar îndeplinesc un anumit lucru pentru domnie „primi o leafă potrivită cu recompensa lucrărilor lor în administrarea justiției”. Articolul următor prevedea ca pentru „săracii” care nu pot veni la Curtea domnească să-și judece procesele vor fi delegați comisari, care vor primi leafă de la vistierie și „vor face săracilor dreptate”, îi vor apăra de abuzurile strângătorilor de dări. Persoanele care se ocupau cu colectarea dărilor, care trebuiau să trăiască din leafă și să nu mai strângă impozite suplimentare. „Văcăritul este șters pentru totdeauna” și se suprima „pogonăritul pe vii”. Hrisovul prevedea că țărani nu au dreptul să treacă de pe o moșie pe alta, iar acolo unde se află, să lucreze numărul de zile stabilit și să plătească dijma după obicei. Fiecare locuitor urma să-și plătească dările în locul unde se află. Ultimul articol al **constituției** fixa încă o dată plata dărilor în 4 ciferturi, impozitele pe persoană, după puterea fiecăruia.

Reforma administrativă a fost înfăptuită de C. Mavrocordat în Moldova în timpul celei de-a doua domnii (1741-1743). Ținuturile mici au fost subordonate ți-

nuturilor mari, având o conducere comună (Hârlău și Dorohoi, Lăpușna, Orhei și Soroca). La 1742 administrația Sorociei a fost separată de cea a Lăpușnei și Orheiului. În calitate de subdiviziuni ale ținuturilor au fost introduse ocoalele, în fruntea cărora s-au aflat ocolașii. Conducerea supremă a ținuturilor a fost dată ispravnicilor, care au avut atribuții administrative, fiscale și judecătorești, dar limitate de puterea domnească. Ispravnicii nu plăteau impozite. Ei trebuiau să-i apere pe locuitori de abuzurile proprietarilor de moșii, judecători, strângătorii de dări etc.

Promovarea **reformei judecătorești** este atestată și în Țara Românească, și în Moldova. Constantin Mavrocordat este primul dintre domnii Țările Române care a cerut ca „dreptatea la judecată să nu se vândă, iar șerbilor nu silă să le fie lege”. Despre reforma judecătorească în Țara Românească se cunoaște că în județe judecători supremi erau ispravnicii. Cei care rămăneau nemulțumiți de judecată puteau apela încă, consecutiv, la trei instanțe: boierii judecători din capitala țării, divanul domnesc, domn. În București au fost înființate trei tribunale, care judecau după legile lui Iustinian. De asemenea, s-a introdus procedura în scris. Ceva mai multe informații avem despre reforma judecătorească în Moldova (1741-1743). Ispravnicul era judecătorul suprem în ținut. El judeca pe boieri, mazili, țărani, afară de cazurile de omor. Tâlharii erau anchetați, apoi trimiși la Divan. S-a introdus sistemul întocmirii cărților de judecată: una rămânea la judecată, alta se dădea păgubașului. Fiecare ținut avea o condică unde se înscriau procesele. La judecată trebuiau să fie prezente ambele părți. Dacă nu se prezentau – erau aduși forțat. Prin reforma judecătorească are loc o specializare a judecății. Anterior, marii dregători puteau judeca orice procese, acum acest drept al lor este limitat. Marii logofeți judecau pricini de moșii, marele vistiernic – plângerile împotriva slujbașilor și problemele legate de adunarea impozitelor, marele aga judeca orășenii etc. În capitala țării au fost numiți trei judecători care trebuiau să asiste pe marii boieri la judecată.

Reforma judecătorească a prevăzut și căsătoria ȣiganilor robi care aparțineau la doi stăpâni diferiți. Conform regulamentelor, stăpânii nu aveau dreptul să despartă pe cei căsătoriți, în schimb stăpânii robilor aveau dreptul să-și împartă copiii ȣiganilor. Regulamentele interziceau categoric căsătoriile dintre moldoveni și ȣigani. Chiar dacă asemenea căsătorii vor avea loc, atunci moldoveanul ori moldoveanca și copiii lor nu vor fi robi, această stare va fi păstrată numai după ȣigan ori ȣigancă. Căsătoriile mixte erau împiedicate și prin faptul că cei care doreau să intre în căsătorie urmau să plătească sume considerabile de bani.

Unul dintre cele mai importante acte adoptate de Constantin Mavrocordat a fost Hrisovul cu privire la **abolirea rumâniei** în Țara Românească, aprobat la 5 august 1746. În document se subliniază că de la strămoși au rămas unele „vechi legături” care „vedem că nu numai că nu au fost de nici un folos, ci și de mare pagubă sufletului creștinescu”. La acestea se referă și acest „vechiu și rău obicei al rumâniei”. Starea rumânului este definită destul de clar, el se află „suptu jugul robiei noastre”.

Documentul în cauză mai face o precizare esențială: rumânii au fost „vânduți cu moșiile lor den vremile cele vechi la strămoșii noștri” și acum ei sunt „la stăpânirea noastră”. Motivația eliberării este de ordin religios: nu este „lucru creștinescu” să-i ținem în robie și, pentru ușurarea sufletelor noastre și a părinților, a moșilor și strămoșilor”, domnul cere că dacă la boieri sau la mănăstiri „vor fi rumâni cu moșiile lor, moșiile să rămâie la stăpânirea noastră, să le stăpânim cum și până acum”, dar să fie eliberate „capetele rumânilor, fără de moșie”.

Așadar, domnul și boierii sunt conștienți de faptul că rumânii au fost vânduți cu moșiile lor „la strămoșii noștri”, dar acum se eliberează numai persoana rumânului, nu și moșia sa, care odată cumpărată, nu mai poate fi restituită. Domnul cere ca rumânii să fie eliberați fără răscumpărare, deși ei, după cum s-a arătat, au fost vânduți, deci pentru ei s-au plătit bani, prezentând lucrurile ca o iertare a rumânilor pentru pomenirea sufletelor stăpânilor de rumâni. Dar el și-a dat seama că odată ce rumânii cândva au fost vânduți, actualii proprietari pot refuza eliberarea lor gratuită, de aceea instituie o sumă de 10 taleri pe care „să-i facă rumânii cum vor putea”, cu sau fără voia stăpânului, să-i dea lui. Dacă stăpânul rumânului va refuza să-i primească, atunci rumânul să vie să facă „jalbă la Divan”. Rumânii eliberați de către stăpâni, cu sau fără răscumpărare, deveneau oameni liberi, asimilați cu așa-numiții **lăturași**. Actul nu ne redă nimic despre dreptul de strămutare a rumânilor eliberați, de unde s-a tras concluzia că ei aveau „un drept de strămutare limitat”. Referitor la numărul zilelor de clacă, după cum reiese din mai multe documente, au fost 12 zile. Conform hrisovului din 1746, rumânii au alcătuit clasa țăranilor **clăcași**, liberi din punct de vedere juridic, dar dependenți economic față de proprietarul de moșie.

Hrisovul cu privire la vecinii din Moldova a fost dat la 6 aprilie 1749. În studiul de sinteză *Istoria României* (3, 1964) documentul este apreciat un act „pentru desființarea veciniei în Moldova”. Exact așa era apreciat hrisovul și de Al. Gonța. G.D. Iscriu scrie că din ziua promulgării actului, vecin urma să însemne „om liber, dar fără pământ”. P. Teodor, în sinteza *Istoria României* (1998) vede esența actului din 1749 în „condamnarea tendinței boierilor în Moldova ... de a-i readuce pe șerbi la condiția de robi, prin fixarea corvezilor, se pune capăt servajului în Țările Române”. Actul din 1749 a fost un răspuns la plângerile din partea țăranilor. Ca rezultat al acestor jalbe, domnul a căutat răspunsul la trei întrebări: „Ce volnicie, ce supunere au stăpânii moșiilor” asupra vecinilor?; Vecinii „cu cât sunt mai supuși decât lăturașii ce ședeau pe moșii boierești și făcu slujba lor”?; A fost obiceiul să-i stăpânească pe vecini „ca pre robi ... au ca pre țigani”?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, la 6 aprilie 1749 domnul a convocat o Adunare a țării care a constatat: „vecinii robi nu sunt, nici se stăpânesc cu nume de robie”. Adică, din punct de vedere juridic, persoana vecinului este liberă; „Numai țiganii au acea robie”, ei slujesc cu femeile și copiii lor în toate zilele stăpânilor lor; „Vecinii numai partea bărbătească slujescu”, la lucru ieșind numai un om din casă,

indiferent câți copii sunt în familie; Vecinii slujesc ca și „lăturalnicii”; Vecinii nu au „acea supunere ca robii”; Vecinul este ca și un „sătean megieș fără de moșie”, diferența față de acesta constând în aceea „că din sat nu este volnic să iasă”, fiindcă așa poruncă este de la domnie, de la vistierie și aceasta este prevăzut și în pravilă: „săteanul să nu fie volnic a ieși din sat și de unde va ieși să se ducă la urmă”. Acest lucru a fost respectat întotdeauna.

În continuare, actul din 1749 constata că din „îndrăzneala unora din stăpânii moșiilor”, vecinii au fost vânduți, împărțiți, strămutați dintr-un loc în altul, dați ca zestre, cu toate că stăpânii satelor „n-au fost volnici” să facă asemenea lucruri, care erau „o supunere ca de robie”. Hrisovul domnesc poruncește, de acum înainte, stăpânii de moșie să nu aibă „volnicia” de a-i supune pe țărani ca pe robi. În caz că se va vinde moșia, oamenii să nu se vândă, ci ca săteni ai satelor ei să-și facă slujba obișnuită, slujba să o facă „cu nartu”, 24 de zile de om pe an și să plătească dijma.

Examinarea acestui act normativ demonstrează indubitabil că în Moldova, vecinii, din punct de vedere juridic, au fost liberi. Proprietarul de moșie nu a avut niciun drept asupra persoanei vecinului. Cu toate acestea, în practică, stăpânii de moșii s-au comportat față de vecini ca față de propria lor avere. Actul din 1749 condamnă această practică a boierilor și nicidecum vecinia ca atare, fiindcă, spre deosebire de rumânul din Țara Românească, vecinul din Moldova nu era „suptu jugul robiei”, el era liber din punct de vedere juridic.

Din aceste considerente, nu putem aprecia actul din anul 1749 drept un act care ar fi desființat vecinia, fiindcă o vecinie clasică în Moldova juridic nici nu a existat. Prin hrisovul domnesc a fost păstrată legarea de glie a țăranului, persoana căruia era liberă așa cum fusese dintotdeauna, și a fost condamnată practica boierilor de a-i trata pe vecini ca pe niște robi.

V. Economia Țărilor Române în secolele XIV-mijlocul secolului al XVIII-lea

Obiective:

- *Să explice procesul evoluției economice a Țărilor Române*
- *Să aprecieze locul și rolul agriculturii și creșterii animalelor în economia Țărilor Române*
- *Să demonstreze că orașul era centrul de producție al mărfurilor și comerțului*
- *Să estimeze rolul comerțului în economia Țărilor Române*

V.1. Dezvoltarea economiei Țărilor Române (agricultură, meșteșugari, comerț, circulația monetară, îndeletniciri subsidiare)

Conform unor aprecieri, până la mijlocul secolului al XVI-lea, economia Moldovei a mers pe cale ascendentă. De la mijlocul secolului al XVI-lea și până în anii 70 ai secolului al XVII-lea, a avut loc o încetinire a ritmului de dezvoltare a economiei, încetinire legată de instaurarea dominației otomane. Mai târziu, după 1689, această încetinire era explicată prin aceea că Țările Române nu erau situate într-o regiune cu țări puternic dezvoltate, de aceea nici ele, în virtutea acestui fapt, nu puteau să se dezvolte mai rapid. Și, în sfârșit, ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea sunt apreciate ca o perioadă de decădere economică. Conform altor aprecieri, „secolul al XVII-lea se caracterizează printr-o lentă înviorare a economiei Țărilor Române”.

Instaurarea suzeranității otomane a frânat dezvoltarea economică a Țărilor Române, încetinirea evoluției economice s-a datorat mai multor factori, acest fenomen nefiind însă o politică specială a Porții față de Țările Române. Poarta era interesată să obțină de la acestea cât mai multe venituri și, desigur, pentru a le obține, era necesar să se dezvolte economia și comerțul. Scrisoarea sultanului Selim al II-lea din anul 1574 către hanul Devlet Gheray ne dezvăluie destul de clar interesul Porții: „Poporul vilaietului Bogdan ne plătește haraci și majoritatea zaherelei Istanbulului bine păzit vine de acolo, de aceea dorința noastră cea mai mare este ca vilaietul să fie **locuit și prosper**”. Călătorul francez De La Croix menționa că turcii au pus de mai multe ori problema de a numi în fruntea Moldovei și a Țării Românești pașale, însă așa și n-au realizat atare intenție, deoarece ei consideră că scot cu mult mai multe bunuri de la acești guvernatori creștini decât ar scoate de la pașalele turcești, cu atât mai mult că, în afară de tribut, creștinii le mai dau mari sume la trei ani de zile pentru reconfirmarea în scaun. Interesul economic al Porții față de Țările Române a fost bine sesizat de călătorul francez; pentru a aduce venituri, economia Țărilor Române trebuia să se

dezvolte pe cale ascendentă. Doar Moldova, în virtutea circumstanțelor vitrege din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, a intrat în faza decăderii economice, unii domni nefiind în stare să plătească tributul. În Țara Românească și în Transilvania evoluția economică a mers permanent pe linie ascendentă.

Lipsa unor surse exacte – statistici sau recensăminte ale populației Țărilor Române în perioada secolului al XIV-lea–prima jumătate a secolului al XVIII-lea, face imposibilă evaluarea exactă a unui important factor ce a determinat evoluția economică a Țărilor Române – factorul demografic.

De fapt, există anumite informații statistice. Cronicarul otoman Mustafa Ali (sec. XVI) menționează că în timpul lui Soliman în Moldova erau 30 000 de familii, în Țara Românească 48 000, iar în Transilvania 50 000. Șerban Papacostea, apreciindu-le ca „indicații credibile”, speră că ele „reflectă incomplet realitatea” și că „încercarea de a stabili, pe baza lor, numărul populației, ni se pare, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu numai hazardată, ci și de-a dreptul imposibilă”.

Cercetările efectuate în această direcție demonstrează că în perioada dată, în Țările Române, a crescut numărul localităților și, desigur, numărul populației. Date foarte aproximative ne arată că în Moldova, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, erau circa 400 mii de locuitori, iar în Țara Românească – circa 500 mii locuitori. În Transilvania, care a suferit mult mai puțin din cauza războaielor, numărul populației era în continuă creștere și este apreciat la circa 1 mil., românii alcătuind circa o jumătate din locuitori.

Situația demografică în Țările Române a fost determinată de mai mulți factori. Dintre aceștia: desele războaie și năvălirile tătarăști în urma cărora mulți oameni erau omorâți sau cădeau în robie, foametea, ciuma și fuga locuitorilor în țările vecine au provocat un regres demografic. Totuși, aceasta nu a fost unica tendință în evoluția demografică a Țărilor Române, izvoarele narative menționând și perioade de redresare, când satele și orașele erau „pline de oameni”. Domnia, fiind interesată în repopularea Țărilor Române, formarea noilor sate, acorda boierilor și mănăstirilor dreptul de a aduce oameni din țări străine și de a-i așeza pe moșiile lor. Deja la 1428 Alexandru cel Bun întărea unui boier un loc pustiu pentru a întemeia un sat, politică continuată și de domnii ulteriores. Asemenea întăriri de locuri pustii s-au întărit mai ales din secolul al XVI-lea, cu indicarea clară că întemeietorii satelor pot aduce oameni străini pentru a le popula. Spre exemplu, la 7 aprilie 1662, Eustratie Dabija îl împuternicește pe episcopul de Huși Serafim și vătămănușul său din Plopeni să aducă oameni străini din Țările Turcească, Leșească, Muntenească, Ungurească „fiecare limbă vor fi”, care vor fi scutiți 4 ani de impozite. În general, pentru perioada dată a fost caracteristică o creștere lentă a numărului populației în Țările Române.

Ocupația principală a locuitorilor Țărilor Române în epoca medievală a fost agricultura, care avea un caracter extensiv, țăranii desteleneau și defrișau noi terenuri, cele folosite câțiva ani, erau lăsate să se „odihnească”. G. Iscriu și G. Papuc,

afirmând că „agricultura cu ramurile ei anexe a fost domeniul principal al economiei românești în evul mediu”, menționează: „Disputarea priorității cu creșterea vitelor a fost – și este încă – în istoriografia noastră o creație nefericită a celor care ori n-au cunoscut specificul societății românești, ori, chiar dacă l-au cunoscut documentar, le-a fost imposibil să-l înțeleagă, lăsându-se amăgiți de aparențe”.

Locul principal în producția agricolă a țăranului îl ocupa cultivarea cerealelor (grâul, orzul, secara, meiul, ovăzul). Acest fapt este confirmat de numărul mare de documente care amintesc, încă de la începutul secolului al XV-lea, morile și „coloadele de grâu”, iar ulterior desetina de grăunțoase. Așa, din cele circa 500 de documente de la sfârșitul secolului al XVI-lea – secolul al XVII-lea din Moldova care pomenesc renta în natură, în 80% din ele se indică impozitul de pâine. Acest fapt atestă convingător că ocupația de bază a țăranilor era producerea pâinii, a grăunțoaselor.

La lucrarea pământului, alături de plugul de lemn și sapă, se folosea, pe scară mai largă, plugul cu brăzdar și cuțit de fier, la strângerea roadei se foloseau coasa și secera.

Din prima jumătate a secolului al XVII-lea în Transilvania, iar din a doua jumătate a aceluiași secol și în Moldova, și în Țara Românească, se introduce o nouă cultură agricolă – porumbul. El capătă o largă răspândire în Țările Române și datorită faptului că inițial nu era impozitat. Tot din secolul al XVII-lea ne-au parvenit primele știri despre cultivarea tutunului, se măresc suprafețele cultivate cu in și cânepă. Din secolul al XVIII-lea românii încep cultivarea cartofului.

O altă ocupație agricolă legată de lucrarea pământului și care a avut o dezvoltare mult mai largă în perioada dată a fost viticultura, bine cunoscută în toate cele trei țări românești, obrocul anual de vin fiind menționat în Moldova la 1411. În Moldova erau regiuni viticole întinse: Cotnari, Huși, Odobești, Iași, Vaslui ș. a. Vinurile românești, deseori amintite de călătorii străini, erau, în opinia acestora, de o calitate nu mai joasă ca cele europene și constituiau un important obiect de export.

Un important rol în gospodăria agricolă a românilor a avut pomicultura. Livezile sunt pomenite des în izvoarele documentare din secolul al XV-lea–prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Dintre pomii fructiferi sunt amintiți merii, vișinii, nucii, prunii, perii, cireșii, gutuii ș.a.

Terenurile agricole lucrate asigurau populația Țărilor Române cu legume. Izvoarele indică, începând cu secolul al XV-lea, existența grădinilor, țăranii români cultivau varza, ceapa, usturoiul, prazul, sfecla, pătrunjelul, linte, mazărea, fasolea, ridichea, pepenii verzi și galbeni etc.

Un rol important în economia Țărilor Române a avut și creșterea animalelor. Unii autori consideră că sursa principală a veniturilor în epoca medievală în Țările Române revenea creșterii animalelor, de aceea creșterea animalelor a jucat rolul principal în economia Țărilor Române. În legătură cu aceasta, este de remarcat faptul că din analiza documentelor privind veniturile a 43 de mănăstiri în 1739 și a 53 de

mănăstiri în 1740 în Țara Românească, Sergiu Columbeanu constată că „cele mai mari venituri erau cele rezultate din vânzarea băuturilor, depășind cu mult nu numai veniturile legate de sectorul creșterii de animale, ci și veniturile legate de pe urma cerealelor”. Înseamnă oare aceasta că producția băuturilor era ocupația de bază a moșiiilor mănăstirești cercetate?

Pășunile naturale și pădurile au constituit locurile principale pentru pășunatul animalelor în timp de primăvară-toamnă, unde erau lăsate chiar fără păstori. Pentru timp de iarnă se pregătea fânul, menționat deseori în izvoare. Dintre animalele domestice, cele mai răspândite în Țările Române erau oile, vitele cornute mari, caii, porcii ș.a. Animalele constituiau un important obiect de export, aduceau locuitorilor un venit considerabil, cu care își achitau o bună parte din impozite.

Dintre ocupațiile subsidiare ale populației Țărilor Române pot fi menționate prisăcăritul, pescuitul și vânătoarea. Izvoarele atestă existența prisăcilor (unii boieri aveau până la 900 de stupi) și impozitul respectiv pe miere și pe ceară. Un act din 6 aprilie 1546 redă faptul cum, în unele cazuri, se determina suprafața unei prisăci. Conform actului numit, popa Gavril Sacară primea de la Petru Rareș un loc de prisăcă „cât este hotarul unei prisăci și cât va putea arunca un flăcău din mijlocul prisăcii, cu un băț în toate părțile”.

Pescuitul era mai dezvoltat în regiunea Dunării și a râurilor ce curg pe teritoriul Țărilor Române, însă izvoarele indică existența iazurilor și heleșteelor, special amenajate pentru pescuit.

O dezvoltare mult mai largă a atins în perioada dată, mai ales în Transilvania, mineritul. Din subsol se extrăgea fier, aramă, sare, aur, argint și alte bogății subpământene care aduceau mari venituri vistieriei, de aceea producția minieră era stimulată de principii.

În Moldova exploatarea sării a fost o prerogativă a domnilor. Din același timp, sunt menționate fântânile de păcură (1638 – s. Fărloiești, jud. Bacău).

Meșteșugurile au înregistrat o răspândire mult mai largă, mai ales în orașele transilvănene. Creșterea rolului pieței a determinat îmbunătățirea calității producției meșteșugărești. În orașele transilvănene se mărește numărul breslelor.

Orașele din Țara Românească și din Moldova sunt amintite în sursele istorice scrise încă din secolul al XIV-lea. Spre exemplu, Lista orașelor rusești apropiate și îndepărtate, redactată către anul 1381, amintește cca 13 orașe, care intrau în componența Țării Moldovei. Izvoarele istorice din secolul al XVII-lea indică un număr de 22 de orașe pentru Țara Românească și 32 de orașe pentru Moldova. Ele aveau un aspect exterior deosebit de cel al orașelor din Europa de Apus. Orașele românești nu aveau ziduri exterioare. Ele ocupau o suprafață mult mai mare decât cele europene. Casele erau construite din bârne unse cu lut și acoperite cu stuf. Din piatră se construiau numai bisericile. Orașele aveau un aspect semiagrar, un mare număr de orașeni se ocupau cu agricultura. Totuși, în perioada dată, în orașe are loc un proces

mai intens de separare a meseriilor de agricultură, meșteșugarii renunțând la practica agriculturii.

După constituirea statelor medievale, meșteșugurile orășenești din Moldova și Țara Românească au cunoscut o amplă dezvoltare. Creșterea vizibilă a producției meșteșugărești în orașe se observă din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Instaurarea suzeranității otomane în Țările Române a încetinit ritmul dezvoltării meșteșugurilor în orașe, dar începând cu a doua treime a secolului al XVII-lea, în timpul domniilor lui Vasile Lupu și Matei Basarab dezvoltarea meșteșugurilor a cunoscut un avânt substanțial, decăzând, după unele aprecieri, în Moldova spre sfârșitul aceluiași secol. Meșteșugarii din orașe se ocupau cu prelucrarea metalelor, izvoarele amintindu-i pe potcovari, căldărari, lăcătuși, săbieri, arcari ș.a. Evident, pentru ocupațiile lor, meșterii aveau nevoie de metal. Sursele de la sfârșitul secolului al XIV-lea atestă dezvoltarea mineritului la Bratilov, Păcuiul lui Soare, Coconi în Țara Românească, dar și la Iași, Suceava, Piatra Neamț în Moldova. În ambele state este fixată utilizarea forței hidraulice la reducerea minereurilor.

Moldova era vestită și prin prelucrarea silitrei. Un călător străin din secolul al XVIII-lea menționa că „nici o țară nu produce silitră mai bună ca Moldova”.

O continuă dezvoltare în orașele românești cunoaște prelucrarea pietrei (izvoarele menționându-i pe pietrari, zidari), a lemnului (în documente sunt amintiți lemnarii, dulgherii, tâmplarii), a pielii (sunt menționați în izvoare pielării, blănării, cojocarii, cizmarii, curelarii).

Caracteristic pentru perioada dată e faptul că treptat, în orașe se îngustează sfera meșteșugului la comandă și crește ponderea producției pentru piață. Meșteșugarii aveau propriile lor prăvălii, unde vindeau mărfurile. Totuși, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, se afirmă simțitor și rolul negustorului-intermediar între meșteșugar și consumator.

De la un anumit moment, meșteșugarii se organizează în frății și bresle. Conform lui Ștefan Olteanu „breslele erau uniuni profesionale bazate pe mica producție de mărfuri care aveau ca scop reglementarea atât a producției, cât și a desfacerii produselor”.

Referindu-se la breslele din Transilvania, Ioan Țiplic sublinia că „majoritatea breslelor sau corporațiilor meșteșugărești au luat ființă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar în secolul al XV-lea au intrat într-o fază de puternică dezvoltare, care a necesitat schimbări dese ale cadrului legislativ; cadru legislativ cerut de asociațiile meșteșugărești, dar supus promulgării puterii politice. Aceste acte reprezentau *constituția* după care se desfășura întreaga activitate și viață a asociațiilor”. În ce privește modul de conducere a breslelor, același autor sublinia că el: „era reglementat și legiferat prin intermediul statutelor. Statutele din 1376 au reglementat cele mai de seamă probleme în legătură cu viața economică și juridică a breslei, cu alegerea staroștilor și raporturile acestora față de membrii breslei, față

de conducerea oraşului etc.”. Referindu-se la funcţiile breslelor, autorul menţiona *funcţia economică* esenţa căreia era de a asigura „o producţie suficientă, de calitate corespunzătoare şi la preţuri potrivite. Pentru un produs necorespunzător din punct de vedere calitativ nu era răspunzător numai meşterul respectiv, ci întreaga breaslă. De aceea breasla avea grijă ca produsele care se vindeau la mare distanţă de locul de producţie să fie executate cu mare atenţie. Aceasta nu era numai o chestiune de onoare a breslei, ci şi una de natură materială extrem de importantă: câştigul meşterului şi al breslei prin învingerea concurenţei”. *Funcţia socială* a breslei este evaluată de Ioan Ţiplic în felul următor: „Legăturile sociale dintre membrii breslei erau foarte puternice. Petrecerile organizate cu prilejul primirii noilor membri în breaslă, a primirii ucenicilor, erau ocazii de veselie pentru toţi membrii breslei. Cea mai frumoasă serbare avea loc cu prilejul alegerii staroştilor, când participau toţi meşterii împreună cu soţiile lor.

Când un meşter breslaş se găsea la strâmtoare, breasla îl ajuta cu bani din lada ei sau cu materii prime din rezervele pe care le avea. Breasla se îngrijea şi de meşterul bolnav, acordând familiei acestuia pe perioada bolii împrumuturi plătibile după însănătoşire. Breslele aveau grijă cu stricteţe ca niciun membru al comunităţii să nu le facă de ruşine şi pentru a avea o garanţie în ceea ce priveşte calităţile etice, se avea în vedere încă din momentul primirii caracterul pretendentului. Era pretinsă cucernicie, prin care în sens larg erau înţelese ordine, onestitate, loialitate. Cel care tulbura armonia: acuza un meşter de minciună, îi arunca la mânia vorbe grele era aspru pedepsit ... Grija breslei faţă de membrii săi se manifesta şi cu prilejul înmormântării, meşterul decedat fiind înmormântat pe cheltuiala breslei şi chiar membrii familiilor se bucurau de acelaşi tratament”.

Breslele aveau şi o funcţie *politico-militară*: „întărirea oraşelor şi înconjurarea lor cu ziduri de apărare” întreţinerea, înarmarea şi apărarea acestora.

Nu mai puţin importantă era şi *funcţia religioasă*. „Breasla, sublinia Ioan Ţiplic, nu reprezenta numai o comunitate social-economică, ci şi o comunitate religioasă. Pe planul religios şi al moravurilor influenţele ei au fost la fel de importante şi de profunde ca şi în plan economic. Chiar şi numai numeroasele amenzi în ceară percepute pentru majoritatea delictelor de mai mică importanţă ne arată că relaţiile breslelor cu biserica erau destul de strânse”.

Dacă în Transilvania frăţiile şi breslele au luat naştere încă în secolul al XIV-lea, în Moldova şi în Ţara Românească ele sunt atestate clar doar în secolul al XVII-lea, cu toate că o sursă istorică scrisă, un *Tetraevangheliar*, aminteşte la 1570 *Frăţia zugrăvilor* din Suceava. O altă sursă de la sfârşitul secolului al XVI-lea aminteşte *Frăţia blănarilor şi cojocarilor* din Suceava. Prima breaslă clar fixată în izvoarele moldoveneşti este *Breasla blănarilor, croitorilor, bărbierilor, abagerilor şi cojocarilor* din oraşul Roman, atestată în 1641. La Bucureşti, în 1668 este înregistrată breasla bărbierilor. Către sfârşitul secolului al XVII-lea, în Moldova erau deja 12 bresle.

O anumită dezvoltare au meșteșugurile de la sate și de pe domeniile feudale. Sursele istorice scrise îi amintesc, începând cu secolul al XV-lea pe meșterii făurari, cojocari, căldărari, tăblari etc. Meșterii rurali prelucrau lemnul, piatra, pieile. Printre cele mai răspândite meșteșuguri la sate și pe domeniul boieresc erau țesutul și prelucrarea țesăturilor, sursele istorice atestă pivele de sumane și meșterii croitori. Meșteșugurile alimentare sunt atestate prin prezența numeroaselor amintiri în sursele istorice a morilor și a locurilor pentru construcția acestora. Actele interne îi menționează pe bucătari, miedari, dar și instalațiile de berărie și sladnițele. La unele mănăstiri și domenii boierești existau meșteri aurari-argintari, așa-numiții zlătari. Un pas înainte, față de perioada precedentă, a fost făcut de meșteșugarii rurali în secolul al XVII-lea. În domeniul prelucrării metalelor, la sate apar specializări noi, printre care pot fi menționați potcovarii, scobarii, arcarii, săbierii ș.a. Ca și în perioada precedentă, la sate se prelucra piatra (sunt amintiți în izvoare pietrarii, zidarii), lemnul (butnarii, dogarii, blidarii), pielea (cizmarii, ciubotarii), produsele agricole (morarii). În general însă, la sate se dezvoltau mai intens acele profesii de care avea nevoie, în primul rând, populația rurală. Schimbări esențiale au suferit și meșteșugurile de pe domeniile feudale. Specializările meșteșugărești sunt aceleași pe care le întâlnim în orașe și sate, însă spre sfârșitul secolului al XVII-lea se constată rămânerea în urmă a meșteșugurilor de pe domeniile feudale. Producția meșteșugarilor de aici începe tot mai mult să fie înlocuită cu produsele meșteșugărești din orașe, care erau de o calitate superioară.

Așadar, economia Țărilor Române s-a dezvoltat și în condițiile suzeranității otomane, evoluția fiind în general ascendentă începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu excepția Moldovei, unde din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea se observă o decădere economică. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, dezvoltarea economică a Țărilor Române, în ansamblul ei, a fost împiedicată de mai mulți factori, printre care: agravarea suzeranității otomane prin introducerea regimului fanariot și intensificarea exploatării fiscale de către aceștia, intensificarea exploatării feudale, situația demografică. Cu toate acestea, și agricultura, și meșteșugurile au înregistrat anumite progrese. Caracteristic pentru agricultura Țărilor Române din prima jumătate a secolului al XVIII-lea a fost răspândirea pe o scară mai largă a culturii porumbului. Ca și anterior, un loc important printre culturile cerealiere îl ocupă grâul, care se exporta, în primul rând, în Imperiul Otoman. Tehnica agricolă a rămas aceeași ca și în perioada precedentă, metodele de cultivare a pământului, de asemenea, erau înapoiate, predomina asolamentul cu două câmpuri. În pofida acestui fapt, unele date atestă existența unui comerț intern cu grâu, dar la un volum redus, comerț necesitat mai ales de dezvoltarea orașelor românești, ceea ce a dus la desprinderea, într-o măsură mult mai mare, a orașenilor de agricultură. O dezvoltare continuă a cunoscut și creșterea animalelor, ea constituind o importantă sursă de venituri atât pentru țărani, cât și pentru boieri. O anumită

dezvoltare au înregistrat și meșteșugurile, mai ales în orașe, cunoscând o specializare mult mai largă. Meșteșugarii sunt organizați în bresle. În această perioadă, producția de manufactură este la începuturi. Primele întreprinderi cu caracter manufacturier apar abia în deceniul al 5-lea al secolului al XVIII-lea. La ele ar putea fi atribuite unele tipografii din Iași și București. Manufactura de sticlărie din Moldova, a marelui paharnic Radu Racoviță de la Călugăra, apare în 1740. Conform privilegiului lui Grigore al II-lea Ghica, 12 sticlari aduși din Transilvania se obligau să livreze domniei 500 „table” de sticlă și 100 de sticle anual. Câteva ani mai târziu, pe la 1752, în Iași funcționa un atelier care producea lumânări.

V. 2. Comerțul Țărilor Române

Un rol important în economia Țărilor Române a avut și **comerțul intern, extern și de tranzit**. Comerțul intern se realiza în târgurile, iarmaroacele și balciurile organizate în diferite locuri anual, lunar și săptămânal. Comerțul intern era asigurat mai ales de existența târgurilor și iarmaroacelor în orașele românești, fiind amintite în Transilvania de la mijlocul secolului al XIV-lea, iar în orașele din Moldova și Țara Românească, din secolul al XV-lea. Laurențiu Rădvan menționează că „toate locurile în care se comercializa ceva purtau în secolele XIV-XVI același nume, de târg, indiferent dacă erau piețe din orașe sau de altfel, astfel că este dificil să deosebim piața obișnuită din oraș de bălciurile ce se țineau periodic”.

Comerțul extern și cel de tranzit, de asemenea, au jucat un rol important în economia Țărilor Române. La dezvoltarea comerțului extern și de tranzit a contribuit, în mare măsură, și faptul că Țările Române se aflau în calea unor drumuri comerciale internaționale care legau Rusia, Polonia, parțial țările Europei de Apus, cu Imperiul Otoman. Spre sfârșitul secolului al XIV-lea a început să funcționeze drumul comercial moldovenesc, care lega orașele din Polonia Cracovia și Liovul cu orașele de la Dunăre și Marea Neagră, Chilia și Cetatea Albă. Pe parcursul timpului, comerțul de tranzit a fost reglementat de mai multe privilegii comerciale acordate de domnii Moldovei și Țării Românești negustorilor străini. Unul dintre primele cunoscute este cel acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din orașul Liov în anul 1408. Privilegiul indică mărfurile, animale, blănuri, produse meșteșugărești etc., care tranzitau Moldova și urmau, după plata vamei, în orașele indicate (Suceava, Baia, Bacău, Tighina, Cetatea Albă), să fie duse în Hanatul Crimeii, Țara Românească, Ungaria. Domnii Moldovei au acordat privilegii comerciale negustorilor din cele șapte scaune săsești și brașovenilor (Iliaș, 1433, 1437), negustorilor brașoveni (Ștefan, 1435, 1437, 1444; Roman, 1447; Petru, 1448; Alexandru, 1449; Alexandru, 1452, Petru, 1455; Ștefan cel Mare, 1458), negustorilor lioveni (Petru Aron, 1456; Ștefan cel Mare, 1460), . În anul 1456, drept consecință a restabilirii relațiilor pașnice dintre Moldova și Imperiul Otoman, negustorii din Cetatea Albă obțin dreptul de a practica comerțul în posesiu-

nile otomane. Principalul drum comercial ce lega Moldova și Transilvania era de la Sibiu spre Brașov și Suceava, punctele de vamă în Moldova erau la Roman, Bacău, Troțuș, Adjud și Suceava. Obiectul comerțului îl constituiau postavurile, uneltele agricole (seceri, coase) și arme (săbii, platoșe, pumnale etc.). Din Moldova spre Transilvania se exportau mai ales produse alimentare. De pe la sfârșitul secolului al XV-lea locul principal în comerțul cu Moldova îl ocupă orașul Brașov.

Referindu-se la comerțul orașelor din Transilvania Ioan Țiplic menționa că „în secolele XIV-XV negustorii ... erau și meșteri sau mai exact meșterii breslași erau și negustorii propriilor produse. Pe lângă activitatea lor economică, negustorii îndeplineau de multe ori și funcții de diplomați, împuterniciți ai orașelor săsești sau chiar ai voievodului Transilvaniei, pe lângă curțile voievodale ale Țării Românești și Moldovei. De aceea atunci când se întrețineau bune relații între voievodate se realiza și o vie activitate comercială. Schimburile comerciale între Țările Române au fost deci puternic influențate de stadiul în care se aflau relațiile politice dintre ele. Pe lângă aceste piedici de ordin extern, în anumite perioade, au existat și altele de ordin intern, care au frânat dezvoltarea normală a legăturilor comerciale. Astfel, perioadele de anarhie din voievodate sunt slabe în legături politice și economice, fapt ilustrat și de scăderea numărului de documente ce redau legăturile interorașe și intervoievodate. Cronologic vorbind, Ștefan Pascu distinge o perioadă de regres economic la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, între moartea lui Mattia Corvin (1490) și bătălia de la Mohacs (1526)”.

Instaurarea suzeranității otomane a încetinit procesul de formare a pieței interne a Țărilor Române (unele teritorii chiar au fost anexate de Imperiul Otoman și transformate în raiale și pașalâcuri), dar nu l-a oprit definitiv. Schimbul intern dintre diferite regiuni geografice continuă să aibă loc. Faptul că Poarta a transformat unele regiuni din Moldova, Țara Românească și Transilvania în raiale și pașalâcuri a împiedicat includerea lor într-o piață internă unică. O altă piedică în dezvoltarea comerțului intern a fost sistemul de vămi interne, doar unele mănăstiri se bucurau de privilegii vamale, fiind scutite de obligația de a plăti vama mare, mică sau brudina. Cu toate aceste greutăți, izvoarele menționează un schimb intens între diferite regiuni geografice. Spre exemplu, vinul de la Cotnari, pâinea și poama din regiunile de câmpie erau duse spre Baia și alte regiuni muntoase. Minele de sare din Moldova, Țara Românească și Transilvania asigurau cu acest produs important toate regiunile românești unde el lipsea.

Schimbul dintre oraș și sat atinge o amploare mai mare în secolul al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Mari centre comerciale cu piețe orășenești permanente erau Iași, Suceava, București, Târgoviște, Brașov, Bistrița, Sibiu ș. a. În orașele în care piața permanentă lipsea se organizau iarmaroacele săptămânale. Izvoarele documentare și narrative ne permit să aflăm asortimentul mărfurilor care se vindeau: produse alimentare și meșteșugărești atât locale, cât și aduse din alte țări

(arme scumpe, postavuri, mătasuri, îmbrăcăminte, mirodenii, ulei de măsline, po-doabe din aur și argint etc.). În perioada dată, crește considerabil rolul negustorului, care își avea prăvălia sa și era intermediar între producător și consumator.

Instaurarea suzeranității otomane în Țările Române n-a dus la reorientarea imediată a comerțului extern spre Turcia. Abia în secolul al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea, volumul mărfurilor exportate în Imperiul Otoman îl depășește pe cel exportat în diferite țări europene. Acest fapt ne indică destul de limpede că, în pofida eforturilor Porții, ea nu a reușit să instaureze monopolul deplin asupra comerțului extern, multe mărfuri erau exportate și în alte țări. Dar, probabil, Poarta nici n-a avut nevoie de un monopol deplin asupra comerțului extern românesc. Pe bună dreptate, cunoscutul istoric român Constantin C. Giurescu consideră că „de fapt, așa-zisul «monopol» era un drept de preempțiune al Porții asupra anumitor articole de strictă necesitate pentru aprovizionarea Constantinopolului și pentru nevoile armatei. Ne referim anume la grâne – și în special la grâu și orz, – la oi, bovine și cai, la produse animaliere, miere și ceară, unt, seu, pastrama, cerviș, lână, piei. Ceea ce prisosea, după satisfacerea acestor nevoi, se putea vinde și în altă parte... Apoi otomanii nu erau interesați într-o serie întreagă de produse: porcii, a căror carne era interzisă consumului de către Coran, vinul, pentru aceeași rațiune, porumbul..., peștele, de care aveau și ei mari cantități, fructele și alte produse”.

În literatura istorică, s-a susținut că deși turcii plăteau produsele primite din Țările Române, prețul plătit era mizer, mult mai mic decât cel de pe piața internațională. C.C. Giurescu a ajuns la concluzia că prețul plătit de otomani pentru produsele primite era cu circa 10-20% mai mic decât cel de piață, preț considerat nici pe departe jaf al Țărilor Române.

În legătură cu natura comerțului dintre români și otomani, prezintă interes și observația cronicarului Ion Neculce referitoare la trecerea trupelor otomane prin Moldova spre Camenița în anul 1672: „Și într-acestu anu era mare belșug în țară de toate, și duce oamenii la urdie de vinde fără-nice o grije: ialoviță, miere, unt, poame de tot felul, cine de ce ave, de s-împlusă oamenii de bani”.

Privilegiile comerciale, acordate de către Poartă negustorilor englezi, au contribuit și la dezvoltarea raporturilor comerciale moldo-engleze. În orice caz, la 27 august 1588 domnul Moldovei Petru Șchiopul a acordat un privilegiu comercial ambasadorului englez William Harborne, care se întorcea în Anglia prin Moldova.

Intense legături comerciale aveau Moldova și Țara Românească cu câteva orașe din Transilvania – Brașov, Bistrița, Sibiu. Spre Transilvania se exportau animale (boi, cai, porci), piei, lână, ceară, vin, miere și alte produse. Din Transilvania se aduceau mărfuri, care în Țările Române extracarpătice nu se produceau sau se produceau într-o cantitate foarte mică (fier, plumb, aramă, vopsele, încălțăminte, țesături ș.a.). Deseori bovinele din Moldova, prin Transilvania, erau exportate mai departe în țările Europei de Apus, iar multe mărfuri (postavuri, îmbrăcăminte, po-

doabe) din Franța, Germania, Italia, Cehia etc., erau aduse în Moldova și în Țara Românească.

O altă direcție a comerțului extern al Țărilor Române era orientată spre orașele din Polonia și Ucraina – Lvov, Cracovia, Kiev, Sniatin, Camenița. Spre aceste regiuni se exportau mai ales boi, export care aducea un mare venit Moldovei. Dimitrie Cantemir ne spune că anual sunt mânate prin Polonia spre Danțing peste patruzeci de mii de capete de boi, „și de acolo sub nume de vite poloneze sunt vândute în țările vecine”. Încă din secolul al XVI-lea, mari exportatori de vite cornute mari în Polonia și Transilvania au fost domnii Moldovei Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Ștefan Tomșa, Iancu Sasul ș. a. Veniturile domniei de pe urma comerțului cu vite pot fi apreciate după cifrele de vânzări din epocă. Plata pentru arenda vămii din Hotin era de 80 000 taleri anual. În 1581, la iarmarocul din Sniatin s-au vândut 2020 de vite care aparțineau lui Iancu Sasul, cu 6 taleri vita (120 120 taleri). În anii 90 ai sec. XVI, numai la piața din Cernăuți se vindeau circa 30 mii de vite (180 000 taleri). În Polonia se exporta și tutunul din Moldova. Din orașele poloneze se aduceau în Țările Române metale și produse meșteșugărești (coase, cuțite, cuie, țesături, blănuri, podoabe etc.).

Domnii români erau interesați și în prosperarea comerțului de tranzit, așezarea geografică a Țărilor Române contribuind la dezvoltarea acestuia. Domnii și vistieria aveau mari venituri de la negustorii care treceau prin Țările Române. Pe această cale, se acumulau mari rezerve de bani, fapt ce avea o importanță deosebită pentru Țările Române, care în perioada vizată nu băteau monedă proprie decât în cazuri foarte rare. Atare monede au bătut Alexandru Lăpușneanu, Despot-Vodă, Ioan-Vodă cel Viteaz, Ștefan Răzvan, Ieremia Movilă, Eustratie Dabija-Vodă, Mihnea al III-lea. Însă monedele locale în perioada dată n-au jucat, practic, niciun rol în circulația monetară a Țărilor Române, rolul principal revenind monedelor străine din aur și argint (ducați, taleri, zloți, potronici, accele, groși, polu-groși etc.) bătute în Polonia, Imperiul Otoman, Țările de Jos, statele italiene și în alte țări. În acest răstimp, circulația monetară a fost determinată atât de suzeranitatea otomană, care a generat fenomenul împrumutului de către domnie a banilor de la cămătarii greci, cât și de „revoluția prețurilor”, care a dus la devalorizarea monedei.

VI. Țările Române și statele creștine în secolul al XIV-lea – secolul al XVI-lea

Obiective

- *Să identifice specificul promovării politicii externe de către domnii români în secolele XIV-XVI*
- *Să estimeze natura vasalității Țărilor Române față de Ungaria și Polonia*
- *Să compare politica externă a Țărilor Române în perioada de independență și a suzeranității polone și maghiare, și să identifice specificul lor*
- *Să estimeze rivalitatea polono-ungară pentru Țările Române în sec. XIV-XVI*

VI. 1. Relațiile Țării Românești cu statele creștine până la sfârșitul secolului al XVI-lea

Zdrobirea trupelor maghiare în anul 1330 și obținerea independenței Țării Românești a dus la tensionarea relațiilor dintre cele două state. Ameliorarea avea să vină abia cu urcarea pe tronul ungar a noului rege Ludovic cel Mare de Anjou. Apropierea româno-maghiară s-a datorat declanșării unei noi ofensive a Ungariei și Poloniei împotriva Hoardei de Aur (1340). În anul 1343 domnul Țării Românești Basarab I îl trimite la regele Ludovic cel Mare care venise în Transilvania pe fiul și asociatul său la domnie Nicolae Alexandru, restabilind în așa fel relațiile de bună vecinătate cu Ungaria. După decesul lui Basarab I (1352) în scaunul Țării Românești rămâne Nicolae Alexandru (1352-1364). Acesta a promovat o politică externă destul de abilă, stabilind relații matrimoniale cu dinastiile domnitoare din statele vecine, una din fiicele sale fiind căsătorită cu cneazul Serbiei Ștefan Uroș al V-lea (1345-1371), alta cu Ioan Alexandru (Strațimir)(1331-1371), țarul bulgar de la Vidin, iar a treia cu o rudă a regelui Ungariei. Totuși, aceasta nu l-a scutit pe domnul Țării Românești de relații tensionate cu Ungaria, provocate de rivalitatea pentru Cetatea Severinului. În pofida acestui fapt, în anul 1355 Nicolae Alexandru depune omagiul de vasalitate față de Ludovic prin care domnului român i se recunoștea stăpânirea asupra Severinului.

La moartea lui Nicolae Alexandru, românii săvârșesc un nou act care poate fi apreciat ca fiind „spre paguba” regelui Ludovic I, care se considera „stăpân” și în statul de la sud de Carpați, unde, „cu învoirea trădătoare și tainica înțelegere a românilor și a locuitorilor acelei țări”, în noiembrie 1364 la domnie, fără a se consulta cu regele, a fost ales în scaun Vlaicu (Vladislav I)(1364-1376). Actul a fost apreciat la Curtea maghiară drept o încălcare a „drepturilor” regelui asupra Țării Românești. Regele se hotărăște la o intervenție militară în Țara Românească, trupele maghiare

continuând campania și împotriva Bulgariei (la 2 iunie 1365 era cucerit Vidinul). Ulterior, Vladislav I se recunoaște vasal al Ungariei, primește Severinul, Amlașul și Făgărașul, regele Ungariei recunoaște existența statală a Țării Românești. Relațiile tensionate cu Ungaria s-au menținut și în timpul domniilor lui Radu I (1377-1383), fiul lui Vladislav-Vlaicu și Dan I (1377-1383), fiul lui Radu I. În anul 1386 în scaunul Țării Românești urma Mircea cel Bătrân (1386-1418), al doilea fiu al lui Radu I. Noul domn s-a văzut nevoit să țină cont de cele două puteri vecine – Imperiul Otoman și Ungaria. În acest timp, otomanii își întăresc treptat pozițiile în Balcani și în anul 1362 ei cuceresc Adrianopolul, care din 1365 devine a doua capitală (prima Brusa). În acest context, statele balcanice (Imperiul Bizantin, Serbia și Bulgaria) fac încercarea de a se coaliza împotriva otomanilor (1364 și 1371), dar suferă înfrângere. Drept consecință, în anul 1373, împăratul bizantin Ioan V Paleologul (1332-1391) recunoaște pe sultanul Murad I suzeran al său, acceptă plata tributului, promite ajutor militar și trimite la Poartă în calitate de ostatic pe fiul său Manuel. Cucerirea de către otomani a nord-estului Bulgariei (1388) neliniștesc serios Polonia și Ungaria, care, în același an semna un tratat ca să poată lupta „împotriva Moldovei și Munteniei”. Înfrângerea sârbilor de către otomani la Kosovopolje (15 iunie 1389) a complicat și mai mult situația Țării Românești. Fiind în relații tensionate cu Ungaria, Mircea cel Bătrân, prin intermediul domnului Moldovei Petru Mușat, în decembrie 1389 semna cu polonii un tratat de prietenie care prevedea și sprijin reciproc împotriva Ungariei.

Boierimea munteană, se pare, nu era mulțumită de politica autoritară a lui Mircea și susține un nou candidat la domnie, Vlad „Uzurpatorul” (noiembrie 1394/mai 1395-decembrie 1396). Susținut de otomani și de Ștefan I, domnul Țării Moldovei, Vlad își instaura autoritatea asupra unei mari părți din teritoriul Țării Românești. Mircea cel Bătrân, retras în Transilvania, a primit sprijinul voievodului Știber și semna un tratat de alianță cu regele Ungariei Sigismund (1387-1437).

Ținând cont de faptul că ungurii îl susțineau pe Mircea, Vlad promovează politica apropierei de Polonia și în mai 1395 se adresa cu un act de omagiu regelui polon Vladislav, prin care promitea ajutor împotriva tuturor dușmanilor. În același timp, el respingea alianța cu Ungaria și rupea legăturile cu Imperiul Otoman, fapt ce a atras nemulțumirea celor care l-au instalat în scaun.

Totuși, primejdia otomană i-a determinat și pe unguri să-și modifice atitudinea față de Țara Românească. Sursele istorice indică la negocieri de pace dintre cele două părți în anul 1394, negocieri, care, probabil s-au încheiat cu semnarea unui tratat. În orice caz, textul tratatului antiotoman din 7 martie 1395, semnat la Brașov, amintește de „credința și jurământul nostru (a lui Mircea – *I.E.*) făcut de noi mai înainte”. Conform tratatului, Mircea se obliga că va merge împotriva otomanilor de câte ori va merge și regele maghiar, dacă nu va merge regele personal, nu va merge nici Mircea, domnul român va asigura cu cele necesare trecerea trupelor regale prin țara

sa. Conform înțelegerilor, Ungaria susține Țara Românească în conflictul româno-otoman din 1394-1395, dar ajutorul este inefficient: în aprilie 1395 trimite ajutor lui Mircea, dar detașamentul este distrus.

În iulie 1395 regele Sigismund venea iarăși în sprijinul lui Mircea. Detașamentele lui Vlad sunt nimicite. În timpul campaniei Sigismund reușește să cucerească cetatea Turnu unde regele lasă o garnizoană ungară. Însă la întoarcere, la locul numit Posada, a suferit o mare înfrângere de la trupele lui Vlad. Acesta l-a îndemnat pe Sigismund să-i solicite o alianță (martie 1396), dar domnul muntean a preferat suzeranitatea regelui polon Vladislav al II Jagełło (28 mai 1396).

La 26 septembrie 1396 a avut loc lupta de la Nicopole în care oastea creștinilor a fost înfrântă de otomani, care au desființat țaratul bulgar de la Vidin, ceea ce a constituit o amenințare directă pentru Țara Românească. În atare condiții, boierimea a trecut de partea lui Mircea, care, ajutat de voievodul Transilvaniei Știbor a asediat cetatea Dâmboviței (decembrie 1396-ianuarie 1397), unde se afla Vlad Uzurpatorul. El a fost prins și dus în Ungaria unde a și decedat.

Mircea cel Bătrân ocupa la 1403 Chilia, iar în septembrie același an, prin intermediul lui Alexandru cel Bun, renova tratatul de alianță cu Polonia. La 1406 domnul Țării Românești se întâlnea la Severin cu Sigismund al Ungariei. Părțile au discutat situația din regiune.

După moartea lui Mircea, în Țara Românească începe o puternică criză politică internă. Fiul acestuia Mihail I (1418-1420) a fost nevoit să-și apere țara de otomani, regele Sigismund considerându-se în continuare suzeranul domnilor munteni. Unii dintre domni profitau de sprijinul otomanilor. Luptele dintre facțiunile boierești au slăbit simțitor țara. Se înrăutățise relațiile și cu Țara Moldovei, în anul 1427 Alexandru cel Bun ocupa cetatea Chilia, ceea ce a dus la noi lupte între cele două părți la sfârșitul deceniului al treilea.

În anii următori în viața politică a Țării Românești se implica tot mai mult Ungaria, care în 1436 îl instalează în scaun pe Vlad Dracul (1436-1447), care a încercat să promoveze o politică de înțelegere și cu ungurii, și cu turcii, dar nu i-a reușit. El este ucis în urma unei expediții a lui Iancu de Hunedoara (1446-1453), eveniment apreciat de istorici drept o mare greșală politică pentru guvernatorul Ungariei, iar pentru creștinătate o grea pierdere. Noul domn, Vladislav-Dan (1447-1456), a fost instalat de Iancu de Hunedoara.

Iancu de Hunedoara, un descendent din cnezi români, pentru serviciile sale, în anul 1441 a fost răsplătit de regele Ungariei cu demnitatea de voievod al Transilvaniei, iar din 1446 devine regent al Ungariei. Iancu direcționează politica externă a Ungariei pe făgașul antiotoman și în 1443-1444 organizează **Campania cea Lungă** care se încheie printr-o pace favorabilă semnată pe 10 ani. Nouă cruciadă antiotomană se încheie tragic pentru creștini, ei erau înfrânți la Varna (1444). Ulterior, în anul 1448 la Kosovo Iancu pierde lupta din cauza trădării lui Dan al II-lea, pretendent la tronul

Țării Românești. În 1456 Iancu de Hunedoara îi zdrobea pe otomani în bătălia de la Belgrad, iar în august 1456 moare de ciumă la Zemun.

În anul 1456 scaunul Țării Românești a fost ocupat de Vlad Țepeș (1456-1462; 1476-1477). Acesta a reluat politica de cooperare cu Matei Corvin, ales rege al Ungariei la 1458. De asemenea, Țepeș a semnat un tratat de pace cu brașovenii (1460) prin care aceștia se obligau să-i predea fugarii și să obțină sprijin militar de la sași și secui. La rândul său, Țepeș se obliga să nu permită trecerea dușmanilor prin țara sa spre Transilvania. Politica antiotomană a lui Vlad Țepeș a dus la înlăturarea lui din scaunul Țării Românești. În acest context, domnul Moldovei Ștefan cel Mare face mai multe încercări de a impune în scaunul Țării Românești persoane devotate lui, cum ar fi: Basarab Laiotă cel Bătrân (1475-1476 – cu întreruperi); Basarab cel Tânăr Țepeluș (1474, 1478-81 – cu întreruperi); pe un Mircea (martie 1481), declarând că este fiul său; Vlad Călugărul (1482-1495). Dar toți aceștia, după informațiile cronicilor interne românești, au închinat țara otomanilor. Încercarea lui Vlad Țepeș să revină în scaunul țării, de asemenea, a suferit eșec și el cade pe câmpul de luptă (1477).

În timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), suzeranitatea otomană s-a manifestat mai accentuat. În condițiile creșterii pericolului otoman, în 1507 Polonia și Ungaria semnau un tratat prin care se obligau să-l sprijine pe domnul Țării Românești în cazul unei năvăliri otomane. Ulterior, domnul muntean primea de la rege localitatea Geoagiul de Jos și încă 19 sate. Ca urmare a acestor evenimente, în decembrie 1507 Radu semna un tratat de pace veșnică cu Sibiul și cu cele șapte scaune săsești din Ardeal, prin care părțile se obligau la ajutor pentru a împiedica năvala turcilor în Transilvania sau Țara Românească; la necesitate, azil politic pentru domn, familia sa și boierii în orice oraș din districtele săsești; sașii nu vor permite aflarea la ei a vreunui pretendent la scaunul muntean; recunoștea serviciile domnilor munteni regilor Ungariei și chiar că „țara noastră este numai o parte a regatului Ungariei”. Relațiile lui Radu cel Mare cu Moldova au fost tensionate, din cauza faptului că el a primit boierii fugari, iar în 1507 chiar susține un pretendent la scaunul Moldovei.

După moartea lui Radu cel Mare (aprilie 1508), sub influența boierilor Craiovești, care nu agreau politica Ungariei în Țara Românească și nici intențiile unor domni de a se apropia de Ungaria, în Țara Românească domn devine Mihnea cel Rău (1508-1509), un fiu al lui Vlad Țepeș. În timpul domniei acestuia, situația țării s-a agravat și mai mult. Pe la sfârșitul lunii iulie-începutul lunii august regele Poloniei Sigismund îl informa pe Vladislav al Ungariei că „noul domn al Țării Românești altfel se poartă către Maiestatea voastră și către alți principii creștini decât cum se cuvine și cum obișnuiseră predecesorii lui. Într-adevăr am fost înștiințat că încearcă să introducă în țară o armată din Turcia, ca și legile și religia turcească”. În legătură cu aceste temeri, îi încredința (septembrie și noiembrie 1508) pe sibieni și sași că le este prieten și bun vecin. Într-adevăr în iulie 1509, Mihnea se recunoștea vasal al regelui Vladislav. Acest eveniment, de rând cu politica dură față de boieri, a provocat ne-

mulțumirea acestora și ei s-au adresat otomanilor după ajutor. Întorși în țară cu ajutor otoman, Mihnea s-a retras la Sibiu, iar în anul următor este omorât de câțiva boieri.

În scaunul Țării Românești a fost instalat un frate al lui Radu cel Mare, Vlad cel Tânăr (1510-1512). În august 1511, el recunoaște supremația regelui Vladislav al Ungariei și se pronunță împotriva otomanilor. Această acțiune a provocat nemulțumirea boierilor care din nou se adresează otomanilor. La începutul anului 1512, trupele otomane conduse de Mehmed-beg au intrat în Țara Românească, domnul a fost prins și decapitat.

Abia acum Craioveștii reușesc să instaleze în scaun pe un membru al familiei lor. Acesta era Neagoe, fiul marelui vornic Craiovescu, care, pentru a-și legitima dreptul la scaun, și-a creat o genealogie falsă, conform căreia el era fiul lui Basarab cel Tânăr, și a luat și numele de Basarab.

De rând cu păstrarea bunelor relații cu Poarta, Neagoe Basarab (1512-1521) a menținut relațiile diplomatice cu țările creștine, în primul rând cu Ungaria. În martie 1517 Neagoe Basarab semna un tratat cu Ungaria conform căruia brașovenilor li se permitea comerțul numai în trei orașe: Târgoviște, Câmpulung și Târgușor; în caz că turcii vor trece prin Țara Românească cu gând să atace Ungaria. Neagoe Basarab se obliga „dacă ni se va părea că putem sta înaintea lor, ca să-i oprim, apoi să stăm”, „iar dacă vom vedea că nu puteam sta înaintea lor” să dăm de știre regelui și brașovenilor. Câteva luni mai târziu, în iulie 1517 regele Ludovic îi dăruia lui Neagoe Basarab domeniul Geoagiului în comitatul Hunedoara, ca loc de refugiu în caz de nevoie.

Din timpul domniei lui Neagoe Basarab, avem primele știri despre legăturile Țării Românești cu Veneția (1518). O solie munteană era acolo pentru stabilirea unor relații de amicitie. În anul 1519, un sol comun Anton Paicalaș – de la Moldova și Țara Românească – se afla în Statul Papal și părțile se angajau: să participe împreună cu papa și cu ceilalți principii creștini la expediția împotriva lui Selim: - că nu vor încheia niciodată pace cu turcii fără învoirea papei; - papa, în orice tratat încheiat cu turcii, să-i considere pe domnii români ca aliați și să fie incluși în acel tratat în această calitate; - domnii români să fie părtași la împărțirea pământurilor și a bunurilor luate de la turci. Dar, acest plan de cruciadă antiotomană nu s-a mai realizat.

În anul 1522 scaunul Țării Românești este ocupat de Radu de la Afumați (1522-1529, cu întreperi). El intervine în luptele din Transilvania dintre Ian Zapolia și Ferdinand. La început îl susține pe Zapolia, dar, ulterior, începe negocierile cu Ferdinand I. Conform unor aprecieri, Radu a acceptat să fie mediator în negocierile habsburgico-otomane, dar domnul ajunge la un conflict cu boierii, care complootează împotriva lui. Domnul încearcă să fugă din țară, dar este prins și decapitat.

Noul domn, Moise-Vodă (1529-1530) este de orientare prohabsburgică. Cu toate că și el intră în Transilvania cu trupe, oastea lui nu participă la lupte. Orientarea prohabsburgică a domnului nu a fost sprijinită de boieri, care l-au asasinat.

Radu Paisie (1535-1545), cu toate că a primit domnia de la sultan, luă o atitudine antiotomană. El îi condamnă pe turci, care s-au ridicat împotriva creștinilor, se pronunță pentru unirea creștinilor, subliniind că el a „legat credință și ne-am unit în cuvinte” cu voievodul Iancu Zapolia. Relațiile lui Radu Paisie cu Petru Rareș nu erau dintre cele mai bune, despre ce ne vorbește un document de la Rareș (cca 1535-1537): „Dar așa să vezi domnia ta... din țara domniei mele, nu primi domnia ta slugile domniei mele (deci boieri fugari), căci se supără domnia mea pe domnia ta, și voi porni țara domniei mele împotriva domniei tale, tare mă voi bate cu domnia ta. Așa să știi, altfel nu va fi”. În decembrie 1540, Radu Paisie îi sfătuia pe transilvăneni să fie credincioși sultanului, căci altfel își vor pierde țara. Nemulțumit de otomani că au ocupat Brăila (1543), Radu Paisie semna un tratat cu Ferdinand prin care îl recunoștea rege al Ungariei, se obliga să nu-l sprijine pe Ioan Sigismund și să participe la coaliția antiotomană. Legăturile cu imperialii au dus la bănueli din partea Porții și el a fost chemat de sultan și surghiunit în Egipt, unde a și murit.

Unii dintre domnii ulteriori (Mircea Ciobanul (1545-52; 1553-1554; 1558-1559), Pătrașcu cel Bun (1554-1557)) au mai informat Habsburgii despre mișcările trupelor otomane, dar la o alianță antiotomană nu s-a ajuns. De fapt, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, relațiile domnilor Țării Românești cu puterile creștine practic încetează, supremația Imperiului Otoman era indiscutabilă.

VI. 2. Relațiile Țării Moldovei cu statele creștine până la sfârșitul secolului al XVI-lea

Relațiile externe ale lui Bogdan I practic nu sunt cunoscute. Unii autori nu exclud primirea de către el a unui ajutor din partea tătarilor, pentru a lupta împotriva Ungariei. Conform informațiilor cronicarului raguzan Giacomo di Pietro Luccari (1551-1615), Bogdan a fost primul care „a primit titlul de rege de la împăratul grecilor”, informație contestată însă de alți cercetători. În cazul veridicității ei, ar fi prima informație care atestă legăturile internaționale ale Țării Moldovei.

La moartea lui Bogdan I (sf. anului 1367) în scaunul țării a urmat fiul acestuia Ștefan, care, cel mai probabil, a decedat foarte repede. Pe la începutul anului 1368 lupta pentru scaun au început-o doi fii ai săi, Ștefan și Petru. Primul a fost nevoit să fugă în Polonia, unde a solicitat ajutorul regelui Cazimir cel Mare, promițându-i acestuia că se va supune el și țara în veci și va plăti un tribut anual.

Voievodatul Moldovei (*Waiwodatus Moldaviae*) este amintit și în tratatul semnat pe 14 martie 1372 între Carol al IV-lea, împărat german și rege boem, și Ludovic cel Mare, regele Ungariei, prin care primul promite că nu va revendica și nu va uzurpa o serie de teritorii (Ungaria, Polonia, Dalmația etc.), printre care este amintit și voievodatul Moldovei. Acest tratat nu-l consemnează pe Ludovic I ca suzeran al

Principatului Moldovei. În așa mod, Țara Moldovei, în relațiile internaționale, către această vreme, *de iure* este recunoscută ca stat independent.

Un nou pas spre recunoașterea externă a Țării Moldovei a fost întreprins de către Lațcu, care, „îndemnat de franciscanii din Siret”, la 1370 s-a adresat papei solicitând crearea episcopiei catolice în orașul Siret, independentă de Ungaria și de Polonia, dar prin intermediul episcopului Cracoviei. Acceptarea oficială a catolicismului în Moldova în frunte cu un prelat polon, atestă o nouă orientare politică externă a țării, „semn al existenței neatârinate a noului stat”. Papa a acceptat solicitarea lui Lațcu, numit „*dux Moldaviensis*”, dar „al **națiunii valahe**”, adică române și în 1371 franciscanul polonez Andrei Jastrzebiec a fost consacrat în calitate de episcop catolic la Siret. Acest pas al domnului, sublinia Jan Sykora, a fost „un act de independență, care a primit recunoașterea papalității”. Foarte posibil că ulterior și Petru Mușat a acceptat catolicismul odată cu mama sa.

Recunoașterea în anii 1381-1386 de către Patriarhia Ecumenică a Mitropoliei Moldovei cu statut canonic, de asemenea, semnifica recunoașterea Țării Moldovei pe plan internațional.

Tot un indiciu al creșterii prestigiului internațional al Moldovei este și deschiderea cunoscutului drum moldovenesc (*via walachiensis* – corect, **românesc** – *I.E.*) de comerț, care unea porturile Cetatea Albă și Chilia cu orașele poloneze Liov și Cracovia. *Via walachiensis* este amintit pentru prima dată în sursele istorice în anul 1382, ceea ce permite să afirmăm că spre această dată calea comercială amintită avea deja o durată de existență semnificativă.

La acestea, este de adăugat și dreptul domnului Moldovei de a bate monedă proprie. Ștefan S. Gorovei, referindu-se la prima emisiune monetară din Moldova, nu crede că este vorba de o „vasalitate față de Ungaria”. El consideră că prima emisiune monetară a țării trebuie pusă în legătură cu deschiderea drumului comercial moldovenesc și „pare foarte plauzibil” că e vorba de un drept conferit de suzeran, numai că momentul trebuie căutat după 26 septembrie 1387. La timpul depunerii omagiului de vasalitate de către Petru Mușat „Moldova se afla în stare de independență atât față de Ungaria, cât și față de Polonia și Lituania”.

Este de reținut și faptul că spre anul 1381, în mare parte, a fost finalizată și constituirea teritorială a Țării Moldovei. Domnii care au domnit după Bogdan I, treptat au lărgit hotarele țării și, conform *Listei orașelor rusești apropiate și îndepărtate*, către anul 1381 hotarele de nord ale Moldovei includeau Pocuția, spre răsărit hotarul era râul Nistru, cu stăpânirea de către domnul Moldovei a unui punct strategic de peste Nistru, cetatea Cern. Puțin mai târziu, poate după anul 1386 la Țara Moldovei a fost inclus și teritoriul țării lui Costea voievod, acea Țară Românească (Volohă), care, cel mai probabil era situată între Bistrița, Siret, Buzău și munții Carpați. Evenimentul este consemnat în actul domnului Moldovei Roman I (1392) în care el se intitula „marele singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu domn” și stăpân „de la munte până

la mare” și în cel din 5 ianuarie 1393, unde apare titulatura modificată a domnului Moldovei: „*воевода молдавский и дедичъ оусей Земле Волошъской*” (voievod al Moldovei și moștenitor al întregii Țări Românești), semn că la Țara Moldovei a mai fost alipită o Țară Românească, alta decât cea de dintre Carpați și Dunăre.

Examinând problema vasalității unui stat față de altul, Florentina Căzan și Cătălin Mustață menționează că pentru societatea medievală „orice relație ce implica fidelitate nu a mai fost altfel concepută decât ca o fidelitate vasalică ... ea era înțeleasă și exprimată sub forma unui respect vasalic, ce implica și o anumită ierarhie, fără ca această recunoaștere ... să însemne și o subordonare”. Evident, și între state era o ierarhie vizibilă, unele state, după potențialul economic și militar, erau destul de puternice, altele, mai puțin puternice. Autorii subliniază că în „cadru politic internațional al evului mediu” statele urmau „lanțul ierarhiei feudalo-vasalice, ceea ce nu le-a știrbit independența”, pasul fiind apreciat drept o „cale de unire a lor în corpul comun al creștinătății”.

Semnarea actului din 1387 de către Petru Mușat a fost determinată de necesități economice, politice și militaro-strategice, el fiind rezultatul „unei aprecieri lucide a avantajelor și dezavantajelor pe care le oferea ... subordonarea vasalică față de Coroana polonă”. Omagiul față de rege și Coroană era o justificare politico-juridică a temerilor față de viitorul țării, o manifestare a prudenței în orientarea politică externă a Moldovei, care trebuia să-i asigure existența ființei statale prin integrarea la aceea ce Ștefan Gorovei a numit „comunitatea europeană”. Suveranitatea unui stat, relativ slab din punct de vedere militar, în epoca medievală era bazat pe sistemul suzeranității altui stat mai puternic. Mai mulți cercetători au admis faptul că unele state, chiar dacă își asumă unele obligații față de altele nu-și pierd suveranitatea. În acest context, Valentin Al. Georgescu consideră că legăturile de vasalitate stabilite la început de domnii Moldovei cu polonii și ungurii „au fost practic și chiar juridic, lichidate sau golite de conținut real și echivalente unei **alianțe între egali**), chiar dacă trebuiau să respecte schemele și limbajul unei ierarhii formale”. Actul din 26 septembrie 1387 fixează cele două ritualuri în stabilirea relațiilor de vasalitate: **omagiul**, procedura căruia însă nu este descrisă și **actul de credință, jurământul**, săvârșit după ritul și obiceiul ortodox prin sărutul crucii care se afla în mâinile Mitropolitului ortodox Kiprian de Kiev.

În concluzie la cele spuse mai sus, se poate afirma că actul din 26 septembrie 1387 semnat de domnul Moldovei era un angajament luat între doi suverani și marii demnitari a două țări libere și suverane, dar inegale ca putere – Moldova și Polonia – după obiceiul **omagiului**, obicei feudo-vasalic răspândit în țările europene în epoca medievală. Conform omagiului și jurământului de credință, vasalul devenea „supus” suzeranului, dar aceasta nu însemna că vasalul își pierdea drepturile asupra țării sale. Petre Panaitescu s-a exprimat destul de explicit pe această problemă: „suzeranitatea nu implică pierderea independenței statului”.

Domnii ulteriori, Roman I și Ștefan II, de asemenea, au depus omagii de vasalitate (1393 și, respectiv, 1395) Coroanei polone, obligându-se să-i acorde sprijin militar. Promisiunea lui Roman I de a-i acorda regelui ajutor militar „contra oricărui dușman, neexceptând pe niciunul”, este totuși limitată – ajutorul nu trebuia să fie acordat în cazul unor conflicte ale regelui cu Lituania, Prusia și statele germane situate la vest de Cracovia. Ținând cont de realitățile politice de atunci, obligația militară a domnului Moldovei se reducea la o eventuală colaborare împotriva Ungariei. Desigur că actul din 1393 nici pe departe nu i-a asigurat lui Wladislaw Jagiello supușenia domnului Moldovei, care, se pare, în cele din urmă, s-a ridicat împotriva suzeranului său acordând sprijin militar cneazului Teodor Coriatovici (?-1414) al Podoliei, care manifesta tendințe de autonomie.

Ștefan II, instalat în scaunul țării de către regele polon, pe 6 ianuarie 1395 semna un tratat de închinare cu regele polon Vladislav II. Este primul act în care se menționează sprijinul polonez. În act este inclusă și făgăduința de credință a boierilor moldoveni, care alături de domn se obligau să fie credincioși regelui și Coroanei și să acorde sprijin militar împotriva tuturor dușmanilor regelui, fără nicio excepție. Dar, cu totul surprinzător apare obligația boierilor de a-l reține pe domn de la orice manifestări de dușmănie împotriva regelui, iar în cazul în care domnul „de acuma sau cel viitor n-ar vrea să fie ascultător”, boierii se obligau să fie „pe cinste, pe credință, fără înșelăciune, fără viclenie”, împreună cu regele, împotriva acestui sau viitor domn.

În ultimul deceniu al secolului al XIV-lea sunt fixate și primele manifestări de rivalitate polono-ungară pentru Țara Molodvei. La începutul lui ianuarie 1395, regele maghiar Sigismund întreprindea o expediție pentru a aduce în supunere „țara noastră a Moldovei”, dar suferă înfrângere. Mai târziu, în iulie 1397, Sigismund a semnat un tratat de alianță cu Wladislaw Jagiello, prin care primul renunța la teritoriile aflate în litigiu între cele două regate: Halici, Moldova și Podolia.

Luarea scaunului Moldovei de către Alexandru cel Bun (1399-1432) cu ajutorul lui Mircea cel Bătrân, dar contrar voinței regelui polon, care intenționa să aducă în Moldova un pretendent Ivașcu, a tensionat relațiile dintre cele două state. Domnul Moldovei semna tratatul de închinare și credință cu regele polon abia în martie 1402: adică Moldova a beneficiat de o independență totală pe parcursul a peste 2 ani de zile. Un nou tratat era semnat în 1404, confirmat ulterior în 1407. Dacă actul din 1402 este apreciat de specialiști în sensul că el a menținut independența totală a țării, actul din 1404 a beneficiat de o apreciere duală: Gheorghe Pungă îl aprecia drept un act „de supunere”, iar Pavel Parasca crede că la Camenița „s-a semnat un tratat pe principiul egalității părților semnatare, Moldova încetând de a mai fi tratată ca obiect de tocmeală în rivalitatea dintre Ungaria și Polonia”. Actul din 6 octombrie 1407 a fost apreciat de Gh. Pungă „doar un jurământ de credință”, iar Pavel Parasca consideră că prin acest act Alexandru cel Bun ar fi renunțat la „suveranitatea afirmată la Camenița” și a revenit „la relațiile de vasalitate-suzeranitate” cu Polonia. Textul semnat de Alexandru cel Bun la

25 mai 1411 are un vădit caracter antiungar: domnul Moldovei va fi împotriva craiului unguresc. Caracterul de alianță este evidențiat și de formula „cine i-ar fi vrăjmaș (regelui), acesta este vrăjmaș și nouă (domnului Moldovei)”. În cazul în care regele Ungariei va porni împotriva Poloniei, Alexandru cel Bun se obliga să pornească împotriva Ungariei, iar dacă Ungaria va ataca Moldova, domnul cerea ca Polonia să intervină împotriva Ungariei. Reînnoind „supunerea” față de rege, Alexandru cel Bun promite că nu va întreprinde nimic împotriva Poloniei, avertizându-l pe rege că promisiunea este valabilă numai în cazul în care el, regele „nu ne va face vre-o nedreptate, în Țara noastră și în ocina mea și în hotarele mele”.

La începutul secolului al XV-lea, problema luptei antiotomane devine o problemă stringentă a lumii creștine, ceea ce a determinat obligativitatea statelor europene de a-și uni forțele și de a contribui la stăvilirea avalanșei otomane. Acestei obligativități trebuia să i se confere un caracter juridic, întruchipat în tratate internaționale la care să adere cât mai multe state. În urma negocierilor, Ungaria și Polonia au ajuns la o „*mutuo concordatum*”, conform căreia Alexandru cel Bun era obligat să îndeplinească porunca regelui polon și să-i ajute pe unguri în lupta împotriva Imperiului Otoman, adică mobilizarea trupelor moldovene și participarea, alături de unguri urma să aibă loc **numai la porunca regelui polon Wladislaw Jagiello**. Prin aceste clauze, situația era total controlată de regele Poloniei – în ultimă instanță el, nu regele Ungariei, decidea dacă Moldova să se implice în războiul antiotoman sau nu. Prin prevederile de mai sus regele Sigismund câștiga doar niște promisiuni himerice referitoare la implicarea Moldovei în lupta antiotomană. Dar, desigur, regelui Sigismund trebuia să i se promită și ceva mai concret, lucru prevăzut în tratat: în cazul în care domnul Moldovei nu va asculta porunca regelui polon și nu va acorda ajutor regelui maghiar în lupta împotriva otomanilor, Alexandru cel Bun trebuia să fie înlăturat din scaun, iar Țara Moldovei urma să fie împărțită în două. În această eventualitate, partea de apus a țării și Chilia ar fi revenit Ungariei, partea de răsărit a Moldovei cu Cetatea Albă ar fi revenit Poloniei.

Așadar, tratatul de la Lublău a fost o manevră diplomatică foarte reușită a regelui polon Wladislaw Jagiello, dacă doriți, o trișare, o înșelare a regelui Sigismund al Ungariei. Promisiunile din tratat doar în aparență satisfăceau interesele teritoriale ale Ungariei, în esența lor, aceste promisiuni urmau să confere un aspect agreabil pentru a masca natura neplăcută pentru unguri. De aceea, aprecierea tratatului de la Lublău în sensul că regatele Ungariei și Poloniei s-au înțeles să împartă Moldova lui Alexandru cel Bun, cred că nu reflectă o situație reală, în realitate, realizarea acestui deziderat depindea întru totul de voința regelui Poloniei, pentru care era limpede că perspectiva unei confruntări militare polono-otomane era încă foarte îndepărtată și nedorită.

Examinarea statutului juridic internațional al Țării Moldovei în perioada de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până la sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun per-

mite să afirmăm că domnii Moldovei Roman I și Ștefan I au depus, ca și Petru Mușat, jurăminte de fidelitate regelui polon, jurăminte care nu au limitat cu nimic suveranitatea Țării Moldovei, suzeranitatea regelui fiind pur nominală. De la începutul domniei lui Alexandru cel Bun și până în martie 1402 Moldova a fost un stat independent și suveran, fără nicio obligație față de puterile vecine. Prin actul din martie 1402 se revine la suzeranitatea nominală poloneză, care nu a afectat cu nimic statutul anterior al țării. Prin tratatul de la Lublău (1412) Polonia a eliminat, cel puțin temporar, Ungaria din competiția pentru „suzeranitate” în Moldova și și-a asigurat suzeranitatea nominală exclusivă asupra Moldovei, ceea ce a asigurat țării o stabilitate internă și externă pe circa 20 de ani de zile.

Alexandru cel Bun și-a îndeplinit cu cinste obligațiile de vasal față de Polonia, trimițând detașamente de oșteni în ajutorul polonilor care luptau împotriva teutonilor (1422, Marienburg etc.). Politica pașnică promovată de Alexandru cel Bun pe parcursul întregii domnii a evoluat în forme violente la sfârșitul domniei sale când el întreprinde câteva expediții în Polonia și supune Pocuția. Tensionate au fost și relațiile cu Țara Românească, domnul căreia, Dan II, instigat de unguri, a căutat să ocupe Chilia (1429 și 1430).

După moartea lui Alexandru cel Bun începe o perioadă grea în istoria Moldovei. Nenumăratele lupte pentru scaunul țării dintre diferiți pretendenți au sleit și ruinat țara. Până la instalarea în scaun a lui Ștefan cel Mare, la domnie s-au perindat 9 domni, care s-au schimbat în scaunul țării de 18 ori. Toți aceștia au semnat tratate de închinare cu Polonia sau Ungaria, asigurându-și prin aceasta venirea și consolidarea la domnie. Dar, ținând cont de interesele părților, domniile lor au fost efemere și doar au adus țara la o stare de decadență.

În primăvara anului 1457, scaunul Țării Moldovei a fost ocupat de către Ștefan, supranumit ulterior cel Mare, un fiu al fostului domn Bogdan al II-lea. Ștefan reușește să-l alunge din scaun pe Petru Aron, care fuge în Polonia, și, drept rezultat al unor acțiuni energice, să se impună pe arena internațională. Pe 4 aprilie 1459 el semna cu Polonia tratatul de pace de la Overchelăuți și pune capăt ostilităților militare moldo-polone. Una din problemele centrale la negocieri și în actul semnat la 4 aprilie 1459 a fost problema Hotinului. Domnul Moldovei promitea să lase Cetatea Hotin în „posesiune și pace intactă” polonezilor, de asemenea vama ce ține de Cetatea Hotin și orașul propriu-zis. Locuitorii **cetății** și **orașului** primeau dreptul de a pescui în râul Nistru, ceea ce indică clar că partea dreaptă a râului, în zona Hotinului, era sub controlul autorităților moldovene. Domnul Moldovei cere categoric ca Petru Aron să fie îndepărtat din cetate și să nu „stea mai aproape de țările Moldovei decât în Smotricz”, oraș situat în Podolia de Est. Ultimele două clauze se referă la obligațiile vasalice ale domnului Moldovei. Ștefan promite că nu va încheia cu nimeni alianțe împotriva suzeranului, îl va sluji numai pe rege și va acorda „ajutorul necesar contra păgânilor”.

În martie 1462 erau semnate câteva acte prin care domnul Moldovei făgăduia regelui credință, dar personal, omagiul l-a depus abia în anul 1485.

Tensionate au fost și relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria, mai ales după cucerirea Chilie la 1465, dar campania regelui maghiar din 1467 s-a încheiat cu un dezastru total. După aceasta, în răstimpul 1468-1470 între cele două părți a fost semnat tratatul de pace. La sfârșitul lunii iunie 1475, solii unguri sosiți la Ștefan cel Mare numeau Moldova „**regnum Moldaviae**”, renunțând la formula „**terra nostra Moldaviensis**”, utilizată într-un act din 9 decembrie 1462. Actele din 12 iulie și 15 august 1475 semnate de Ștefan cel Mare și Matei Corvin reglementau relațiile dintre cele două state, dar sub forma caracteristică epocii medievale, de vasalitate-suzeranitate, în cazul dat pur nominală. Lipsa aluziei la îndeplinirea efectivă a ritualului prevăzut pentru acceptarea statutului de vasal al unui senior pare să ateste și faptul că regele Ungariei a acceptat să negocieze cu Ștefan ca cu un partener egal. Victoria lui Ștefan cel Mare de la Vaslui împotriva otomanilor a servit un argument decisiv în acest sens. Fraza „**regno nostro**” utilizată de Ștefan cel Mare pentru desemnarea Moldovei este chemată să sublinieze același statut al țării pe care îl are „**regnum Hungariae**”. Actele examinate atestă și consolidarea ființei statale a Moldovei, or regele, în scrisoarea semnată, utilizează pentru desemnarea Ungariei termenul „**regno ... nostrae**”, iar pentru desemnarea Moldovei termenul „**regno ejus**”, adică termeni ce probează același statut juridic internațional.

Complicate au fost și relațiile lui Ștefan cu domniile Țării Românești. Conflictul începea de la neînțelegerile de la hotar și au continuat cu expediții ale domnului Moldovei în vederea aducerii Țării Românești sub controlul său, ceea ce a provocat reacții violente din partea Imperiului Otoman. În atare situație, Ștefan cel Mare hotărâște să depună personal omagiul de credință regelui Poloniei, lucru pe care îl face în septembrie 1485 la Colomeea. Actele semnate atestă destul de limpede că este vorba de restabilirea acelorași relații de vasalitate-suzeranitate între două state egale, cu obligațiile reciproce ale vasalului și suzeranului, ceea ce le conferă, în esență, caracterul unei alianțe militaro-politice. Cu toate acestea, Polonia nu a fost capabilă sau nu a dorit să depună toate eforturile diplomatice și militare pentru a asigura securitatea Moldovei dinspre Imperiul Otoman. În consecință, Ștefan cel Mare s-a văzut nevoit să semneze pace cu Poarta (1486). Mai mult chiar, sub pretextul de a alunga pe otomani din Chilia și Cetatea Albă, în septembrie 1497, regele a intrat cu trupe în Moldova. Campania în Moldova s-a încheiat cu un dezastru total, Ștefan beneficiind și de ajutorul militar al otomanilor. Înfrângerea polonilor în Codrul Cosminului a însemnat sfârșitul definitiv al suzeranității polone asupra Moldovei. În urma negocierilor, la 13 iulie 1498 a fost încheiată o înțelegere polono-ungară prin care Jan Albert îl „repunea în grație” pe domnul Moldovei, se prevedeau modalitățile de retrocedare a prizonierilor, se asigura libertatea comerțului dintre Moldova și Polonia, domnul Moldovei urmând a-l informa pe rege despre mișcările turcilor. Tratatul moldo-polon din 12

iulie 1499 duce la concluzia că el a fost încheiat pe bază de paritate cu regele Poloniei, menționându-se supremația, fie și pur nominală a regelui Ungariei Wladislaw al II-lea peste Moldova, supremație recunoscută de Jan Albert. Prin tratatul dat, regele Poloniei renunța la pretențiile de suzeranitate asupra Moldovei. Moartea regelui Jan Albert pe 17 iunie 1501 îl determină pe Ștefan să revină asupra problemei Pocuției și domnul Moldovei instaurează controlul său asupra acestei provincii. În primăvara anului 1502, domnul Moldovei, care deja se afla în „țara Rusească” („*terra Russie*”), îl informa pe Ivan, starostele de Lypowycz, că aceasta este „țara mea”.

Referindu-se la raporturile moldo-polone, Florentina Căzan și Cătălin Mustăță menționau că „alianța moldo-polonă trebuie înțeleasă sub dublu aspect: ca o integrare în creștinătate, înțeleasă ca un corp politic, și ca alianță antiotomană, prin intermediul unui regat catolic, și apoi ca o alianță între două state vecine”. Autorii mai subliniază faptul că „domnii români au înțeles vasalitatea ca pe o alianță și nu subordonare”, situație care se observă „din întreg protocolul omagial depus de Ștefan cel Mare” în fața regelui polon la 1485, din conținutul actului scris, dar și din faptul că „nu a avut loc doar o închinare personală, ci și a țării, prin participarea boierilor, care și ei au jurat credință alături de domnul lor”. Acestui ultim fapt autorii îi acordă o importanță deosebită, explicând prin aceasta „de ce jurământul de vasalitate nu a fost însoțit de o investire cu teritorii din partea regelui polon, cum de fapt vasalitatea o cerea”. Nu putem omite nici opinia domnului Moldovei. În actul din 12 iulie 1475, referindu-se la relațiile domnului Moldovei cu Polonia, Ștefan cel Mare afirma că înaintașii noștri au avut cu acea țară „*confederacionis pacem*”.

În concluzie la cele de mai sus, putem afirma că până la începutul secolului al XVI-lea, fenomenul suzeranității s-a manifestat prin supunerea nominală a țării, relațiile de suzeranitate-vasalitate dintre Moldova și cu Polonia, pe de o parte, și cu Ungaria, pe de altă parte, în epoca respectivă au avut caracterul unor alianțe politico-militare.

După moartea lui Ștefan cel Mare, în pofida faptului că el îl asociase la domnie pe fiul său Bogdan, претендентii la scaun, fie din Istanbul, fie dintre boierii locali, nu au lipsit. Cu toate acestea, Bogdan reușește să se mențină în scaunul țării. Suveranii vecini Moldovei au avut o atitudine diferită față de Bogdan III. În anul 1504, regele Poloniei Alexandru, nemulțumit de cucerirea Pocuției de către Ștefan, trimite o solie la Istanbul, care trebuia să-l asigure și pe domnul Țării Românești că regele nu-l recunoaște domn pe Bogdan și să propună sultanului Baiazid o campanie comună împotriva Moldovei. Apelul la turci era un gest, cel puțin, necreștin. La refuzul lui Bogdan de a ceda Pocuția, polonezii îl amenință cu război, apoi îi propun încorporarea Moldovei în cadrul Poloniei, motivând că, în acest fel, vor rezista mai bine pericolului otoman. Dar Bogdan rămâne ferm pe pozițiile sale.

Pe de altă parte, regele Ungariei Vladislav se temea că în Moldova s-ar putea consolida puterea otomanilor sau a polonilor. Între timp însă, se deteriorează situ-

ația politică din Ungaria și, din punctul de vedere al lui Bogdan, ea nu mai putea fi considerată un sprijin eficace împotriva tendințelor sultanului de a-și subordona mai strict Moldova.

Domnul Moldovei încearcă rezolvarea problemei Pocuției prin căsătoria sa cu sora regelui polon, Elizabeta, în zestrea căreia urma să fie inclusă și Pocuția. Pe 6 septembrie 1505, la Cracovia era semnat un tratat moldo-polon prin care regele se obliga să-i dea în căsătorie pe sora sa Elizabeta. În martie 1506 a fost încheiat tratatul matrimonial și de alianță. Cu toate acestea, căsătoria nu a mai avut loc și Pocuția, cedată anterior de Bogdan, rămase Poloniei.

La scurt timp după aceasta, Bogdan III devine inconvenabil și regelui Ungariei Vladislav. Conflictul apare în 1507 din cauza Cetății de Baltă, dăruită lui Ștefan cel Mare. În opinia cercetătorilor, donațiunea a fost nominală: ea trebuia confirmată din nou pentru a fi păstrată de urmașii posesorilor răposați, lucru care nu a fost făcut de rege după moartea lui Ștefan. De aici și conflictul apărut.

În acest fel, Bogdan III devine insuportabil și polonilor, și ungarilor, fapt ce a dus la apropierea dintre Vladislav și Sigismund. Tratatul de pace și alianță, semnat de cei doi la 1507, avea referiri directe și la Moldova: Sigismund refuză în favoarea Ungariei suzeranitatea asupra Moldovei; Ungaria trebuie să rețină pe domnul Moldovei de la orice agresiune împotriva Poloniei; să-l determine să nu incite contra Poloniei pe turci și pe tătari; dacă domnul Moldovei n-ar fi de acord să participe la expediția polono-ungară împotriva Turciei, el urma să fie alungat din domnie (prin aceasta se reactualiza o parte a Tratatului de la Lublău din 1412); în cazul unui atac otoman, Polonia trebuia să sprijine Ungaria pentru apărarea Moldovei.

În toamna anului 1506 Bogdan începe ocuparea Pocuției pe care o deține până în vara anului 1509, când este ocupată de poloni. În ianuarie 1510 Bogdan e silit să semneze tratatul de pace cu polonii, pace mijlocită de regele Ungariei Vladislav. Conform tratatului, se instaura „înțelegere și liniște și pace veșnică”, iar căsătoria nu va mai avea loc, problema Pocuției rămânea deschisă. În noiembrie 1510, reprezentanții lui Sigismund s-au întâlnit cu reprezentanții Moldovei și au hotărât ca Pocuția să rămână sub administrația logofătului Moldovei până la o comisie mixtă ungaro-polono-moldoveană care urma să rezolve definitiv chestiunea.

Nu au fost stabile nici relațiile lui Bogdan III cu Radu cel Mare și Neagoe Basarab. La originea acestui conflict a fost faptul că Ștefan cel Mare alipise la Moldova ținutul Putna, pe care continua să-l țină Bogdan. În anul 1507 Radu cel Mare întreprinde o expediție în ținutul Putna. Bogdan răspunde cu aceeași monedă – arde și pradă în Țara Românească. În aceste condiții, Radu cel Mare trimite soli la Bogdan și în octombrie 1507 este încheiată pacea, care prevedea ca între cele două țări să rămână hotarul vechi, Radu să întoarcă toată prada luată din Moldova.

O nouă tensionare a raporturilor lui Bogdan cu Neagoe Basarab are loc în 1512 și în 1514. Motivul pentru cel de-al doilea conflict pare a fi acela că în iulie 1513

Bogdan s-a căsătorit cu Domnița Ruxanda, fiica lui Mihnea-Vodă, căsătorie care nu a fost pe placul lui Neagoe Basarab și el a susținut cu oaste pe un pretendent la scaunul Moldovei, Trifăilă, venit din Transilvania. Tentativa a fost însă nereușită: la sfârșitul lui februarie 1514, Trifăilă a fost prins și decapitat.

Bogdan III menține relațiile cu Moscovia, considerând-o un eventual aliat împotriva Poloniei sau tătarilor. În 1509, mergând împotriva Poloniei, Bogdan a încheiat o alianță cu Moscovia. La sfârșitul anului 1512 Polonia începe război împotriva Moscoviei, regele solicita ajutorul lui Bogdan III, solicitare care, probabil, a rămas fără oarecare acțiuni din partea domnului Moldovei. De asemenea, la începutul lui 1511, solii lui Bogdan cereau de la Rusia ajutor împotriva tătarilor.

După moartea lui Bogdan, domn al Moldovei devine un fiu nelegitim al acestuia, Ștefăniță, de aceea în calitate de regent a fost numit influentul boier Luca Arbore. În decembrie 1517, între Moldova și Polonia a fost semnat un tratat de alianță prin care părțile își luau angajamente reciproce în lupta împotriva otomanilor. Tratatul moldo-polon a mai fost confirmat în câteva rânduri pe parcursul anului 1518. Raporturile lui Ștefăniță cu polonii se tensionează pe la sfârșitul anului 1522 - începutul lui 1523, când Ștefăniță a luat o serie de măsuri pentru a limita puterea marii boierimi. Nemulțumiți, o parte din boieri fug în țările vecine, mai ales în Polonia, altă parte, în frunte cu Luca Arbore, este executată. Ștefăniță, în conformitate cu tratatele anterioare, cere extrădarea boierilor fugari, dar regele Sigismund refuză. Măsurile luate de Ștefăniță acutizează și mai mult situația, dar regele nu se decide la o campanie deschisă împotriva Moldovei, el se limitează doar la susținerea boierilor moldoveni în frunte cu Cosma Șarpe. Zdrobirea detașamentelor boierești venite din Polonia (septembrie 1523) a pus capăt stării de tensiune dintre Moldova și Polonia.

Ștefăniță a căutat să mențină relațiile și cu Moscovia. În 1522 regele Poloniei Sigismund consideră că moldovenii în alianță cu otomanii vor năvăli în Polonia, de aceea el nu permițe trecerea solilor lui Ștefăniță spre Moscova.

Raporturile lui Ștefăniță cu Radu de la Afumați (1522-1529, cu întreruperi) nu au rost dintre cele mai bune. Domnul muntean refuză să extrădeze boierii moldoveni refugiați în Țara Românească și Ștefăniță susține pe un pretendent (numele nu i se cunoaște) la scaunul din București, iar fără succes. Căsătoria lui Radu de la Afumați (sf. lui 1525) cu una din cele două fiice (Ruxanda și Stana) ale fostului domn Neagoe Basarab supără și mai mult pe Ștefăniță, care trebuia să fie și el prezent la alegere, fiindcă Neagoe Basarab îi promisese de soție pe una din fiicele sale. Cu toate acestea, Ștefăniță a propus o soluție de compromis: el se căsătorește cu cea de-a doua fiică, Stana, dar cu condiția ca Radu de la Afumați să accepte titlul de „voievodul cel mic al Valahiei”, iar Ștefăniță, titlul „mare voievod al Valahiei”. Deoarece Radu nu a acceptat această propunere, Ștefăniță, în februarie 1526, ataca Țara Românească, domnul muntean s-a văzut nevoit să extrădeze boierii moldoveni refugiați, care, aduși în Moldova, au fost executați. La rândul său, Radu de la Afumați pustiește sudul

Moldovei. Drept consecință, la sfârșitul anului 1526 Ștefăniță mai invadează o dată Țara Românească, de unde se întoarce bolnav și pe 14 ianuarie 1527, la Hotin, se stinge din viață.

Domn devine Petru Rareș, un fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare. Conform unor istorici, Petru Rareș a fost primul domn numit de sultan în scaunul Moldovei, conform altora, el a fost ales în scaun de către boierii țării. În domeniul politicii externe, Petru Rareș a moștenit de la predecesorii săi câteva probleme importante: problema desprinderii Poloniei de Imperiul Otoman și retrocedarea Pocuției; apărarea independenței în fața otomanilor; problema Ciceului și a Cetății de Baltă.

Pentru început, în mai 1527, Rareș semnează o convenție cu regele Sigismund I, care prevedea reglementarea neînțelegerilor de la hotare, reglementarea comerțului, retrocedarea fugarilor etc. La 13 decembrie 1527, la Cracovia solii lui Petru Rareș semnează un tratat de pace și de alianță cu regele Sigismund I. Domnul Moldovei este numit de rege „sincerul nostru amic” și îl asigură pe Petru Rareș că va domni în țară fără nicio piedică din partea Poloniei, care nu va susține niciun candidat la scaunul Moldovei. În cazul în care Rareș și-ar pierde scaunul, va putea veni în Polonia, cu boierii săi, de unde va primi ajutor pentru a reveni în țară. Tratatul prevedea și o eventuală campanie militară împotriva otomanilor, la care urma să participe și Ungaria.

Alegerea lui Ferdinand I și rege al Ungariei (1526) duce la aceea că el a căutat să obțină sprijinul lui Rareș pentru a-și consolida pozițiile propunându-i Bistrița și împrejurimile sale. Dar promisiunile lui Ferdinand erau încă prea timpurii. Ioan Zapolya, voievodul Transilvaniei, de asemenea a fost ales rege al Ungariei și a fost recunoscut de Poartă, Papă, Polonia, Venetia, Franța. Rareș era obligat să țină cont atât de această situație, cât și de poziția Porții. Domnul Moldovei începe negocierile cu Ioan Zapolya, cel din urmă promițându-i temporar Bistrița și înaintând pretenții de suzeranitate asupra Moldovei. În condițiile când Poarta îl sprijină pe Ioan Zapolya, Rareș nu are de ales. La porunca Porții, domnul Moldovei intra în ianuarie 1529 în Transilvania. În luna iunie 1529, Rareș întreprinde o nouă campanie în Transilvania. El reușește să zdrobească trupele habsburgice, ceea ce-i determină pe secui să treacă de partea domnului Moldovei, care instituie o administrație moldovenească în nord-estul Transilvaniei. În toamna anului 1529 trupele lui Petru Rareș intrau iarăși în Transilvania și atacau Brașovul. Brașovenii încep negocierile de pace cu Petru Rareș, ajungându-se la semnarea unei înțelegeri. În noiembrie 1529, Petru Rareș proclamă protectoratul Moldovei asupra Brașovului și Făgărașului și, în numele lui Ioan Zapolya, se declară protector al întregii națiuni săsești.

Înăripit de aceste succese, în august 1530 Petru Rareș cere regelui Sigismund retrocedarea Pocuției, dar a fost refuzat. În atare condiții, în decembrie 1530 Petru Rareș ocupă Pocuția, ceea ce a dus la înrăutățirea bruscă a raporturilor cu Polonia. Având consimțământul tacit al Porții, în vara anului 1531, trupele poloneze conduse

de hatmanul Tarnowski intrau în Pocuția. O primă înfrângere cavaleria lui Rareș a suferit-o pe 19 august 1531. La 22 august a avut loc cunoscuta bătălie de la Obertâni. Oastea lui Petru Rareș este înfrântă, polonii au luat mulți prizonieri și tunurile.

În tratatul polono-otoman din 1533 Țările Române extracarpătice erau calificate ca „robii și tributarii” sultanului. Sultanul a luat decizia să-l înlăture pe Petru Rareș și caută să realizeze acest plan în comun cu regele Sigismund. Dar polonezii puteau accepta „prietenia” otomanilor numai până la o anumită limită: atunci polonezii au considerat că demiterea lui Rareș în acest mod ar fi depășit atare limită și colaborarea polono-otomană ar fi fost foarte periculoasă, în primul rând, pentru planurile poloneze, rolul Poloniei de „apărător” al Moldovei ar fi fost redus simțitor.

Atmosfera a fost tensionată și mai mult de faptul că în 1534, în Transilvania pentru a institui „liniștea”, este trimisă o persoană de încredere a sultanului, Aloisio Gritti, fapt apreciat drept încercarea Porții de a-și institui aici dominația directă. Rareș, care intuiește această primejdie, caută din nou o apropiere de Habsburgi. Drept rezultat, cetatea Mediaș, unde se afla Gritti, a fost asediată de trupe moldovene și habsburgice. Gritti, sperând să se salveze, se predă lui Petru Rareș. Acesta îl predă însă austriecilor care l-au executat. Doi fii ai lui, aduși în Moldova, au avut aceeași soartă. Cu toate acestea, Soliman se angaja să-l ierte pe Rareș pentru uciderea lui Gritti, să contribuie la retrocedarea Pocuției, dar cu condiția ca domnul Moldovei să participe cu 6 000 de oșteni la lupta împotriva Habsburgilor. Rareș refuză oferta sultanului, continuă negocierile cu Habsburgii și la 4 aprilie 1535 semnează cu Carol al V-lea, fratele lui Ferdinand I, un tratat care prevedea: Rareș promite credință regelui Ungariei; Carol va fi sprijinit împotriva turcilor în cazul în care aceștia ar ataca regatul; regele îl va sprijini pe Rareș împotriva otomanilor. În același an, 1535, Rareș încheia cu Habsburgii un tratat de alianță. Cu toate că Ferdinand a susținut pretențiile lui Rareș asupra Ardealului, ajutor militar el nu a primit.

Ca și predecesorii săi, Petru Rareș s-a străduit să mențină bunele raporturi cu Rusia. La aceasta au contribuit, în primul rând, interesele politice ale domnului Moldovei. Pe de o parte, el urmărea atragerea Moscovei în coaliția antiotomană, pe de altă parte, în planurile lui Rareș, Rusia trebuia să împiedice acțiunile dușmănoase ale Poloniei împotriva Moldovei. Se știe faptul că în 1529, doi soli din Moldova se aflau la Curtea de la Moscova. Ca urmare a acestei solii, s-a încheiat alianța, amintită într-o notă din Registrul documentelor care cândva se păstrau în Departamentul solilor din Moscova: „*Carte de înțelegere a lui Petru voievodul voloh cu marele cneaz al întregii Rusii Vasile Ivanovici*”. În anii 1533 și 1535, domnul Moldovei s-a adresat Moscovei cu cererea de a-l apăra de pretențiile regelui Poloniei și marelui cneaz al Lituaniei. La 1539, solii lui Rareș erau din nou la Moscova și cereau prietenia și apărarea marelui cneaz, dar către acest timp Rareș părăsise Moldova.

Boierii moldoveni care l-au părăsit la 1538 pe Petru Rareș, temându-se de răzbunarea acestuia, hotărâsc să instaleze singuri în Moldova un domn. În decembrie

1540, Ștefan Lăcustă este omorât de boieri și în loc instalat Alexandru Cornea. Dar Poarta hotărăște numirea pentru a doua oară în scaunul domnesc pe Petru Rareș care ajunge la Suceava pe 21 februarie 1541.

Petru Rareș a căutat să retrocedeze Moldovei posesiunile ei în Transilvania: Ciceul și Cetatea de Baltă. Pe 18 octombrie 1541, la regina Elisabeta sosește un sol al lui Rareș care cere hotărât restituirea Cetății Ciceu și a Cetății de Baltă, iar la 19 noiembrie Petru Rareș amenința pe regina Elisabeta că va intra cu trupe în Transilvania pentru a-și lua cetățile.

În virtutea faptului că Sfântul Imperiu Roman se afla în raporturi ostile cu Poarta, la 1 martie 1542 Rareș semna o înțelegere cu Ioachim, margraf de Brandenburg, și conducătorul oștilor a tot Imperiul Roman, urmărind scopul să scape de „această robie turcească”, să „putem căpăta îndărăt cetățile și posesiunile noastre”, să putem fi legați, uniți și întrupați de-a pururea cu sacralul Imperiu Roman”. La 6 iulie 1542, Ioachim răspundea afirmativ propunerii lui Petru Rareș, considerând că a „încheiat și a așezat” cu domnul Moldovei „o **confederațiune** și oarecare pacte atingătoare de trebi secrete”. În felul acesta, Petru Rareș este primul domn care începe promovarea unei politici externe deosebite. Pentru a înlătura suzeranitatea otomană, el intenționează ca Moldova **să fie unită, legată și întrupată pentru totdeauna cu sacralul Imperiu Roman.**

Raporturile lui Rareș cu Polonia erau tensionate. Dintr-o scrisoare din 10 septembrie 1542 a lui Sigismund către domnul Moldovei, aflăm că la rege fuseseră deja două solii moldovene și regele îl asigurase că va porunci ca supușii săi să nu mai supere pe oamenii din Moldova, cerând ca același lucru să facă și Rareș.

La începutul lunii septembrie 1546, Petru Rareș s-a stins din viață. În scaunul țării rămâne fiul său Ilie Rareș. Regelui polon i se oferă prietenia și la 30 noiembrie 1546 este semnat un tratat moldo-polon care îi favoriza mai mult pe poloni. Același caracter îl are și tratatul cu Ioan Sigismund Zapolya, voievodul Transilvaniei, semnat la 26 august 1548. Iliaș Rareș se obligă să respecte față de principe „toată credința și supunerea”, el și boierii se „vor arăta credincioși”, îi vor „oferi orice ajutor”, vor retroceda dușmanii lui Ioan Sigismund veniți în Moldova, vor asigura liberul comerț al transilvănenilor în Moldova. Singur Iliaș nu obține nimic.

Datele prezentate consemnează că domnia lui Iliaș a constituit un dezastru pentru țară. Nefăcând față lucrurilor, el abdică de la scaun în favoarea fratelui său, pleacă la Istanbul și se turcește. Noul domn, Ștefăniță Rareș (iunie 1551-septembrie 1552), începe represalii împotriva boierilor, ceea ce îi face să fugă în Polonia. Situația se complică în septembrie 1551, când în Moldova revine Ilie Rareș cu intenția de a se instala în țară. Dar, după jefuirea unor regiuni din Polonia, se întoarce în Imperiul Otoman. Ștefăniță spera să întoarcă Moldovei cetatea Ciceu și Cetatea de Baltă, de aceea ordinul sultanului de a intra în Transilvania a fost bine-venit. Refuzul lui Ferdinand de a-l ajuta cu bani pentru a plăti tributul Porții și de a accepta planul lui de

alianță antiotomană, l-a întărit și mai mult pe Ștefăniță, care împreună cu turcii și tătarii intră în Țara Secuilor. Dar campania militară nu reuși. Retras în Moldova, Ștefăniță Rareș a fost asasinat de boieri, care l-au ales domn pe boierul Joldea (septembrie 1552). Dar Joldea nu a domnit. Din Polonia vine un fiu nelegitim al lui Bogdan al III-lea, Petre Stolnicul. Joldea a fost prins și călugarit.

Petre Stolnicul a fost ales domn de boierii refugiați în Polonia. El și-a luat numele de Alexandru, iar poporul l-a poreclit Lăpușneanu, după locul de baștină al mamei sale. De la bun început, Lăpușneanu a promovat o politică externă destul de activă. În septembrie 1552 el depuse jurământul de credință reprezentantului regelui sosit în Moldova. Domnul jură credință și ascultare; să aibă prieteni și dușmani pe acei ai regelui; în caz de război, să vină cu 7 000 călăreți în ajutorul regelui; se obligă, de asemenea, să nu facă niciun tratat public sau privat fără învoirea regelui. Ulterior (1553), el revendică în mod ultimativ cetatea Ciceu și Cetatea de Baltă. Fiind refuzat, la 24 februarie el pradă Țara Secuilor, dar gerurile mari și ciuma l-au silit să se întoarcă înapoi. Revenit în țară, Lăpușneanu întreprinde o expediție în Țara Românească (mai 1553) pentru a-l instala în scaun pe Mircea Ciobanul. Dar domnia acestuia nu a fost de lungă durată (mazilit în februarie 1554).

Pe 16 decembrie 1554, la Vilno este semnat un tratat de „bună amicie și de eternă pace” cu Polonia. Actul este destul de semnificativ. Nici cea mai mică aluzie de „suzeranitate” a regelui polon asupra domnului Moldovei. În martie 1556, sultanul acordă lui Ioan Sigismund titlul de principe al Transilvaniei și ordonă instalarea lui în scaunul de la Alba Iulia. La porunca Porții, în Transilvania intrau și ostile Moldovei și Țării Românești. Îndeplindu-și misiunea, în octombrie 1556 trupele moldo-muntene se întorc acasă, totuși Lăpușneanu nu reușește obținerea Ciceului și a Cetății de Baltă. În următorii doi ani, Lăpușneanu caută pe cale diplomatică să rezolve problema acestor cetăți. Nereușind, în vara anului 1558 domnul își mobiliza oastea pentru a intra în Transilvania. Dar sultanul îi interzice acest lucru, în virtutea faptului că regina Isabela a promis restituirea cetăților. Într-un termen scurt, domnul numește pârcălabul său la Cetatea de Baltă.

Politica lui Alexandru Lăpușneanu în Transilvania nu corespundea intereselor lui Ferdinand, de aceea el a luat toate măsurile ca să-l izgonească pe domnul neascultător. Pentru doi ani de zile (1561-1563), scaunul Moldovei este ocupat de Iacob Heraclid Despotul, intrat în țară cu mercenari străini. Cu toate că era un exponent al politicii habsburgice, în decembrie 1561 el revendică principelui Transilvaniei Ciceul, Cetatea de Baltă și minele de la Rodna, pregătind între timp și o expediție, respinsă de transilvăneni. Încercarea de a rezolva pe cale diplomatică divergențele moldo-transilvănene nu s-au încununat cu succes.

La 1 iunie 1562, la Praga era semnat un tratat între Soliman I și Ferdinand I, prin care cel din urmă renunța la toate pretențiile sale asupra Transilvaniei, iar otomanii promiteau să-i rețină pe domnii Moldovei și ai Țării Românești de la atacuri împotri-

va supușilor lui Ferdinand. Într-un anumit sens, prin acest act Despot-Vodă își pierde principalul său susținător.

Domnia de circa 8 luni de zile a lui Ștefan Tomșa nu a adus liniște țării. Polonia și Transilvania intervin în fața Porții pentru readucerea lui Alexandru Lăpușneanu care îl susține. După o încercare nereușită, în februarie 1564 Alexandru Lăpușneanu, susținut de turci și tătari, îl alungă din scaun pe Ștefan Tomșa, care fuge în Polonia unde este executat. Raporturile lui Alexandru Lăpușneanu cu Polonia au fost confirmate încă o dată prin Tratatul polono-otoman din 30 aprilie 1565, care în fond repeta clauzele Tratatului din martie 1554. Pe 9 martie 1568 Alexandru Lăpușneanu se călugări sub numele de Pahomie și „a dat schiptrul singurei stăpâniri fiului său Bogdan”. Trei zile mai târziu, Alexandru Lăpușneanu moare, otrăvit de boierii complotiști.

Domnia tânărului Bogdan Lăpușneanu nu s-a manifestat prin nimic deosebit. Felicitat de Ioan Sigismund cu ocazia înscăunării, el menține relații bune cu Transilvania. Cu Polonia semnează un tratat de închinare la 2 octombrie 1569, obligându-se: să mențină pacea, fidelitatea, sinceritatea și supunerea față de rege; nu va revendica niciodată Pocuția; libertatea comerțului etc. Învinuit de Poartă în relații prea bune cu Polonia, pârât la Poartă de boierii ori de pretendenții la scaunul țării, în februarie 1572, Bogdan este mazilit, scaunul țării a fost vândut lui Ioan-Vodă cel Cumplit.

Chiar la începutul domniei sale, Ioan-Vodă solicită polonilor extrădarea lui Bogdan, promițând că va deveni vasal al regelui Sigismund, revendicând totuși Pocuția. Conform unor surse, Ioan-Vodă ar fi întreprins o campanie în Pocuția. Dar raporturile cu Polonia au fost normalizate repede și în iulie 1572 Ioan-Vodă, cu asentimentul Porții, s-a recunoscut vasal al Poloniei. În același an, Ioan-Vodă depunea jurământul de credință și lui Maximilian al II-lea al Austriei, asigurându-l că „va sluji creștinătatea cu toată țara și resursele sale”. Dar, practic, Liga antiotomană nu s-a manifestat prin nimic. Ridicarea împotriva Porții a dus la pieirea lui și domn devine Petru Șchiopul. Noul domn și-a apărât scaunul, nu întotdeauna destul de eficient, de atacurile pretendenților cazaci, care uneori au reușit să se instaleze în scaunul țării. Relațiile Moldovei cu Polonia sunt reglementate de înțelegerile polono-otomane (Tratatul din 17 iulie 1577).

VII. Țările Române și Imperiul Otoman în secolul al XIV-lea–secolul al XVI-lea

Obiective

- Să analizeze politica otomanilor în Balcani și la nord de Dunăre
- Să determine specificul politicii de cucerire a otomanilor
- Să compare etapele relațiilor româno-otomane de la sf. sec. XIV până la sf. sec. XVI
- Să interpreteze conținutul „capitulației” de la Vaslui
- Să estimeze consecințele campaniei otomane din anul 1538 pentru Țara Moldovei
- Să argumenteze statutul politico-juridic al Țărilor Române în sistemul Imperiului Otoman
- Să aprecieze statutul teritoriilor românești aflate sub administrație otomană directă

VII. 1. Relațiile Țării Românești cu Imperiul Otoman

La începutul secolului al XIV-lea, o nouă forță politică se manifestă în Europa – Imperiul Otoman, care inițiază trecerea în Europa (Tracia) prin anii 1321 și 1327, prima garnizoană otomană fiind plasată în anul 1354 în cetatea bizantină Tzimpe (Pen-la Gallipoli). Mai târziu (1362), otomanii cuceresc Adrianopolul, care în 1365 devine a doua capitală a Imperiului (1365).

Începutul relațiilor Țării Românești cu Poarta este fixat clar în sursele istorice din anul 1388, când cele două părți sunt angajate în lupta pentru Dobrogea. Otomanii trec Dunărea (1388), dar sunt înfrânți de români. Aceasta a pus începutul unui îndelungat război între Țara Românească și Imperiul Otoman, care pe la sfârșitul deceniului al IX-lea sau începutul deceniului al X-lea al secolului XIV (autorii români oferă repere cronologice diferite: 1389, T. Gemil), (1390, M. Maxim), (1391, A. Decei), organiza o expediție a acângilor în stânga Dunării, prădând cumplit. Referindu-se la situația Țării Românești, o cronică otomană relatează că țara „încă nu era supusă, ea era în stare de război”, afirmație care contrazice alte cronică otomane care afirmă că era supusă. O sursă bulgară semnalează că: „Mircea, voievodul vlah i-a lovit pe turci și i-a nimicit rău și abia au scăpat”. Mircea nu lasă nepedepsită invazia otomană. El răspunde cu o expediție în iarna 1393-94 în timpul căreia distruge tabăra acângilor de la Karinovasî, situată la sud de Balcani.

Tradiția a păstrat însă informația că în anul 1393 Mircea cel Bătrân ar fi semnat la Nicopole un tratat, *capitulație* cu otomanii, conform căreia sultanul a consimțit ca domnul nou-supus să se guverneze după legile proprii, are dreptul să facă război și

pace, dreptul la viața și la moartea supușilor săi, creștinii care au primit islamul și vor reveni iarăși în Țara Românească la creștinism nu vor fi pedepsiți, locuitorii ce vor merge în posesiunile otomane vor fi scutiți de haraci și de alte contribuții, plata unui tribut de 3 000 piaștri roșii sau 500 piaștri de argint în monedă turcească.

Sursele istorice indică o altă invazie a otomanilor care a avut loc în Țara Românească pe la 1394-1395, care s-a soldat cu marea bătălie de la Rovine (*пов – șanț*); *hendek – șanț*) unde otomanii au fost înfrânți. Locul bătăliei nu a fost determinat: unii istorici cred că lupta ar fi avut loc undeva pe malul râului Argeș, alții – lângă Craiova, cei de ai treilea – pe râul Ialomița. Discuții se poartă și în ce privește data bătăliei: 10 octombrie 1394 sau 17 mai 1395 – data morții lui Konstantin Dejanovici, conducătorul unui detașament de sârbi, vasal sultanului, participant la bătălie.

Pentru anii următori, sursele istorice fixează ciocniri între Țara Românească și Imperiul Otoman, inclusiv pentru cetatea Turnu, cucerită pentru moment (1397), dar reîntoarsă de Mircea la 1399. În anul 1402 hanul mongol Timur Lenk îl zdrobea pe Baiazid lângă Ancara și, drept consecință, statul otoman se împarte în trei părți în care guvernau cei trei fii ai sultanului: Soliman – Adrianopol; Musa – Brusa; Mehmed – Amasya. Domnul Țării Românești caută să profite de situație. Prin anii 1405-1406 Mircea cel Bătrân încerca organizarea coaliției antiotomane, dar eforturile sale nu au avut succes. Dimpotrivă, pe la 1407-1408 otomanii atacau Dobrogea. Începând cu anul 1410, el acordă ajutor lui Musa, care devine stăpânul Rumeliei, dar ulterior este înfrânt de Soliman. În anul 1411, tot cu ajutorul domnului Țării Românești, Musa iarăși devine sultan, dar împotriva lui se ridică Mehmed. În iulie 1412, Musa este înfrânt și încercând să treacă în Țara Românească este omorât. În anul 1415 Mircea susține un nou pretendent la tronul sultanal, pe Mustafa, care pretindea că este fratele lui Mehmed. La 1416, acesta profitând de faptul că Mehmed era în Asia Mică, trece Dunărea, dar este înfrânt. Evident, otomanii nu au lăsat fără răspuns implicarea lui Mircea cel Bătrân în treburile otomane. În februarie 1417 ei întreprind o nouă expediție în Țara Românească și Mircea s-a văzut nevoit să se împace cu Mehmed I (1413-1421). Consecințele acestor lupte și-au găsit oglindire în sursele istorice. Un izvor bizantin informează: „și domnul Daciei, trimițând soli la el, a încheiat un tratat de pace, cu condiția să aducă tribut, pe care i l-a rânduit împăratul Mehmed”. Cronicarul Radu Popescu menționa că „văzând obrăznicia turcilor, s-au împăcat cu ei și i-au fost dând polcon, pentru ca să se odihnească țara cu pace”. O sursă otomană de asemenea fixa că „Mircea s-a împăcat cu sultanul și a trimis avuție”. Un călător strănotă la 1668 că „în 1415 domnul Țării Românești a fost silit să dea turcilor tribut”. Totuși, problema când s-a împăcat Mircea cu otomanii mai rămâne la ordinea zilei, invocându-se anii 1415 (Aurel Decei), 1417 (Mihai Maxim). A. Zamfirescu este înclinat să creadă informației unei surse postbizantine care relatează că „În anul 6928 (1 septembrie 1419-31 august 1420) sultanul Mehmed I a prădat Țara Românească. Și de atunci au fost siliți românii să dea haraci turcilor”.

După moartea lui Mircea cel Bătrân (1418), Țara Românească a intrat într-o profundă criză politică internă care a dus la întărirea pozițiilor otomane. În timpul domniei lui Radu Praznaglava (1420-1427, cu întreruperi) statutul politic al Țării Românești s-a deteriorat mai mult. Dan II (1422-1431, cu întreruperi) a continuat luptă împotriva otomanilor. Statutul de autonomie al Țării Românești a fost confirmat de Tratatul otomano-ungar din 1429. În timpul domniei lui Alexandru Aldea (1431-1436), pozițiile otomanilor se întăresc și mai mult: domnul s-a obligat să se prezinte la Poartă la porunca sultanului; să meargă cu oaste în Transilvania; să trimită la Poartă ostatici. Vlad Dracul (1436-1442; 1443-1447), înscăunat cu susținerea boierilor, refuză să plătească otomanilor haraci și respinge o invazie otomană. Dar el nu s-a bucurat de sprijinul deplin al Ungariei și s-a văzut nevoit să meargă la turci, pe care îi susține în campania din Transilvania (1438). Prin anii 1442-1443 a fost chemat la Poartă și întemnițat, eliberat ulterior cu promisiunea să păstreze pacea cu otomanii și să trimită doi fii ostatici: Radu (cel Frumos) și Vlad (Țepeș). Vladislav al II-lea (1447-1456) a promovat o politică de echilibru între Poartă și Ungaria.

În anul 1451 a fost semnat armistițiul dintre Ungaria și Imperiul Otoman pentru trei ani de zile prin care se recunoștea ființa statală a Țării Românești sub protecția Imperiului Otoman și Ungariei, dar domnul urma să plătească Porții haraci și să manifeste „ascultare, supunere și îndatorire”; obligații de vasal față de Ungaria, inclusiv plata unei sume de bani; în cazul în care nu va plăti și sultanul, și Iancu aveau „voia a-l tulbura și a-l sili la pace”; sultanul și regele Ungariei nu aveau dreptul să numească domni în Țara Românească, era un drept al țării, domnul actual urma să fie în scaun până la finalul armistițiului sau până la deces.

După expirarea a trei ani de zile, presiunea otomană asupra Țării Românești s-a intensificat. Iancu de Hunedoara întreprinde o campanie în Țara Românească, îi silește pe turci să se retragă. Dar intenția lui Iancu de a lua Amlașul și Făgărașul, considerat al Țării Românești, au înrăutățit relațiile dintre domn și guvernatorul Ungariei, care îl instalează în scaun pe Vlad Țepeș (1456-1462; 1476-1477). Acesta în anul 1459 a refuzat plata haraciului. Pasul era echivalent cu declarația de război Porții, care face încercarea de a-l înlătura din scaun. Drept răspuns, Vlad atacă și nimicește garnizoanele otomane staționate în centrele fortificate de pe ambele maluri ale Dunării. În vara anului 1462 turcii intrau în Țara Românească. Atacul nocturn i-a asigurat victoria lui Țepeș, totuși el s-a văzut nevoit să se retragă în fața forțelor mult mai numeroase ale otomanilor. Planul Porții de a supune pe calea armelor Țara Românească a eșuat, dar ei îl lasă în scaun pe Radu cel Frumos. Încercările lui Ștefan cel Mare de a scoate Țara Românească de sub influența otomană nu au avut succesul scontat, domnii instalați de el se închinau Porții. În timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), suma tributului plătit Porții a crescut de la 8 la 12 mii galbeni. Poarta a pretins supunerea completă față de sultan, domnul urma anual să sărute mâna sultanului. De asemenea, otomanii au luat sub controlul lor unele vaduri de la Dunăre și au cerut

să fie transferați în Imperiu vreo 4-5 mii de oameni, care ar fi trecut în Muntenia din zonele de la sudul Dunării.

În august 1511, Vlad cel Tânăr (1510-1512) recunoștea supremația regelui Vladislav al Ungariei și se pronunță împotriva otomanilor, acțiunea a provocat nemulțumirea boierilor care din nou se adresează Porții. La începutul anului 1512, trupele otomane conduse de Mehmed-beg au intrat în Țara Românească, domnul a fost prins și decapitat. Boierii Craiovești reușesc să instaleze în scaun pe un membru al familiei lor, Neagoe. Una din direcțiile principale ale politicii externe ale acestuia a fost menținerea bunelor relații cu Poarta, plata regulată a tributului. Cronicarul Radu Popescu menționa că Neagoe Basarab „a legat haraci la turci”. În septembrie 1515, Neagoe Basarab merge la Constantinopol pentru a prezenta personal omagiul de vasalitate.

Moartea lui Neagoe Basarab în septembrie 1521 a provocat tulburări în Țara Românească. În pofida a doi pretendenți, în scaunul Țării Românești rămâne fiul lui Neagoe Basarab, Teodosie. În timpul acestuia turcii devin adevărați stăpâni ai țării. Pașa de Nicopole, Mehmed-beg, ajunge să conducă în mod efectiv țara. El reușește să obțină steag de domnie de la sultan, trimite peste Dunăre pe Teodosie, introduce în Țara Românească administrația otomană, pune, conform cronicii *Istoria Țării Românești* „subași pen toate orașele și pen toate satele”. În așa fel, către anul 1522 situația în Țara Românească se agravase definitiv.

Logofătul Stoica, care se afla la Istanbul și cunoștea intențiile otomanilor de a transforma Țara Românească în pašalâc, conform Letopisețului Cantacuzinesc se adresează „la toți boierii ca să ridice domn mai curând pe Radul-Vodă din Afumați, pentru că piare țara de turci”. Boierimea munteană se adună în jurul lui Radu de la Afumați (1522-1529, cu întreruperi), care în decurs de câțiva ani duce lupte crâncene cu turcii. El era ajutat de orașele din Transilvania cu care avea încheiate înțelegeri. Lupta Țării Românești sub conducerea lui Radu de la Afumați împotriva turcilor i-a silit pe aceștia să respecte autonomia țării și să-l recunoască domn. Conform raguzanului M. Bocignoli, turcii „au început să negocieze cu valahii în vechile condiții” și drept urmare „s-a încheiat un tratat” conform căruia sultanul urma să numească domn pe unii dintre românii pe care i-ar avea lângă el; românii să plătească tribut tot așa ca și mai înainte și să lichideze datoriile. Conform unor surse, Radu a fost personal la Poartă în decembrie 1524, unde „și-a plecat capul la poala împăratului”. Închinarea a dus la recunoașterea lui Radu domn în Țara Românească, dar și la mărirea tributului la 14 000 de galbeni, depunerea omagiului de vasalitate la fiecare 3 ani.

Dintre domnii ulteriori doar Radu Paisie (1535-1545) luă o atitudine antiotomană. Dintr-o scrisoare a sa către autoritățile Brașovului, aflăm că el a primit domnia de la turci. Cu toate acestea, el condamnă pe turci, care s-au ridicat împotriva creștinilor și este de părere că și „creștinii să ne unim cu toții într-un gând și o credință”, amintindu-le că a „legat credință și ne-am unit în cuvinte” cu voievodul Ioan Zapolya.

Totuși, în decembrie 1540, Radu Paisie îi sfătuia pe transilvăneni să fie credincioși sultanului, căci altfel își vor pierde țara. Ceva mai târziu, nemulțumit de turci că au ocupat Brăila, în 1543, el semna un tratat cu Ferdinand prin care îl recunoștea pe acesta rege al Ungariei, se obliga să nu-l sprijine pe Ioan Sigismund, se angaja să participe la o coaliție antiotomană. Legăturile lui Radu Paisie cu imperialii au dus la bănuieli din partea Porții, precum că nu este fidel, el a fost chemat de sultan și surghiunit în Egipt, unde a și murit.

Unii dintre domnii ulteriori – Mircea Ciobanul (1545-52; 1553-1554; 1558-1559), Pătrașcu cel Bun (1554-1557) au mai informat Habsburgii despre mișcările trupelor otomane, dar la o alianță antiotomană nu s-a ajuns. Domnii Țării Românești din acest timp au fost supuși Porții. Ecaterina, soția lui Alexandru Mircea (1568-1577), caracteriza situația în felul următor: „această țară nu este moștenirea noastră; azi suntem și mâine nu suntem, după voia lui Dumnezeu, căci ne aflăm în mâna turcilor și nu știm unde vom fi la urmă”.

VII. 2. Relațiile Țării Moldovei cu Poarta

Surse istorice de la începutul secolului al XV-lea atestă că Moldova și Țara Românească făceau parte din coaliția antiotomană. Pe 16 aprilie 1404 regele Ungariei Sigismund îl informa pe Filip, ducele Burgundiei, despre aceea că voievozii Moldovei și Țării Românești fac parte din alianța constituită împotriva turcilor. Tratatul polono-ungar de la Lublău, semnat pe 15 martie 1412, îl obliga pe Alexandru cel Bun să îndeplinească porunca regelui polon și să-i ajute pe unguri în lupta împotriva Imperiului Otoman. Totuși, primele conflicte directe dintre Țara Moldovei și Imperiul Otoman se referă la anii 1419-1420, când Moldova acordă ajutor Țării Românești în lupta împotriva otomanilor. Este cunoscut faptul că la 1420 otomanii atacau Cetatea Albă, unii istorici cred că Chilia a fost pentru un timp scurt cucerită. La 1427 soli otomani erau la curtea lui Alexandru cel Bun: se crede că s-a discutat amestecul domnului Moldovei în relațiile muntenilor și ungurilor cu Poarta.

În timpul crizei politice interne din Moldova, izbucnită după moartea lui Alexandru cel Bun, unii dintre pretendenții la scaunul domnesc, veniți din Țara Românească, au beneficiat și de sprijinul otomanilor, primul dintre ei fiind Ștefan (1433-1435). Unii domni, pentru a feri țara de invaziile otomane, le-au oferit cadouri în bani, peșcheșuri. După căderea Constantinopolului la 1453, otomanii au pretins tribut, una din surse chiar pretinde că de acum la 1453 Moldova plătea tribut otomanilor, ceea ce nu corespunde realității. Au urmat îndelungate negocieri cu otomanii și pe 5 octombrie 1455 urma un ultimatum al lui Mahomed al II-lea adresat lui Petru Aron, care fixa faptul trimiterii la sultan al logofătului Mihul cu acordul de a plăti tributul solicitat: „Deci, dacă vei trimite haraci două mii de ducăți de aur domniei mele în fiecare an, atunci va fi încheiată pacea făcută”. Termenul fixat de sultan pentru plata

haraciului era de trei luni de zile: „Dacă va sosi la împlinirea acestora, atunci pacea să fie încheiată cu domnia mea. Dar dacă nu va veni, aceasta o știți voi”.

Actul boierilor moldoveni semnat la Vaslui pe 5 iunie 1456 legifera plata haraciului către Poartă. Viorel Panaite afirmă că „acceptarea plății tributului de către principii români echivala cu garantarea protecției de către Poartă... Ideea de «pace» presupune în esență schimbul protecției – tribut, cu păstrarea domnilor creștini la conducerea Principatelor și garanția păstrării obiceiurilor țării”. Prin pacea din anul 1456, afirmă același autor, moldovenii au devenit „tributari”, dar și „oameni ai tratatului”.

Câteva zile mai târziu, pe 9 iunie 1456, un nou act al sultanului menționa semnarea păcii cu Moldova, iar negustorii din Cetatea Albă primeau dreptul „să poată veni cu corăbiile lor și încheia la Adrianopol, Brusa și Constantinopol cu populația cumpărători și afaceri și să facă negoț”.

Venirea lui Ștefan cel Mare în scaunul Țării Moldovei nu a modificat cu nimic relațiile cu Poarta. Acestea s-au înrăutățit începând cu anul 1473, când Ștefan cel Mare a refuzat plata tributului către Poartă și întreprindea o expediție victorioasă împotriva lui Radu cel Frumos, supusul otomanilor. Acțiunile lui Ștefan echivalau cu declararea de război Imperiului Otoman. Drept consecință, trupele otomane intrau în Moldova, dar Ștefan cel Mare a apărut cu succes statutul de independență a țării pe câmpul de luptă de lângă Vaslui la 10 ianuarie 1475. O nouă campanie otomană în Moldova a avut loc în vara anului 1476. Dar scopul urmărit, modificarea statutului juridic al țării în raport cu Poarta nu a fost atins. Sultanul avea chiar și un pretendent la scaunul Moldovei, dar cu toate că Ștefan suferă înfrângere în bătălia de la 26 iulie 1476, totuși, în cele din urmă, el a reușit „să transforme înfrângerea într-o veritabilă victorie” (V. Ciobanu), sultanul întorcându-se acasă „mai mult înfrânt decât biruitor” (N. Pienaru). Consecințele acestei expediții pentru raporturile moldo-otomane încă nu sunt pe deplin elucidate, incontestabil este însă faptul că domnul Moldovei a reluat plata haraciului. Ștefan nu se considera supus al Porții, dar o asemenea perspectivă era întrevăzută de el: „voi fi silit, de nevoie, să mă supun păgânilor”, în cazul în care nu va primi ajutor de la creștini, anunța el Senatul venețian în mai 1477. Oricum, plata haraciului nu și-a modificat semnificația: era vorba de răscumpărarea temporară a păcii.

Relațiile cu Poarta au fost reglementate prin anii 1479-1481, când a fost semnat un nou tratat de pace cu Imperiul Otoman și sultanul ierta „vina” și înnoia „legământul contractual”. Conform tratatului, haraciul a fost dublat de la 3 000 la 6 000 de galbeni, domnul Moldovei „să se considere prieten prietenului și dușman dușmanului” și să „nu mai iasă din drumul dreptății ca în vremurile trecute”. La rândul său, sultanul promitea că „El, averea, țara lui nu vor mai suferi nici un atac din partea mea și a beilor sangeacurilor și din partea celorlalți robi ai mei văzându-l în făgașul cel drept va fi ațintit cu ochiul augustei mele favori și se va bucura de mărinimiile mele împărătești”.

În pofida actului semnat, relațiile pașnice dintre cele două state nu au fost de lungă durată. La 1484 otomanii cuceresc cetățile Moldovei Chilia și Cetatea Albă. Ștefan caută să obțină ajutor de la Polonia și Ungaria, dar fără succes. În această situație, la 1486 domnul Moldovei semna o nouă pace cu Imperiul Otoman, prin care a asigurat „dăinuirea elementelor fundamentale ale ființei politice și spirituale ale Moldovei”, apreciind statutul Moldovei în raport cu Poarta prin prisma acestui tratat prin fraza „suzeranitatea limitată a sultanului otoman” (Tahsin Gemil). Contemporanul acelor evenimente, italianul Filippo Buonaccorsi-Callimachus (1437-1496), apreciind situația scria că sultanul a fost nevoit să-l numească pe Ștefan „aliat și prieten”, Ștefan era vasal regelui polon și a cedat în fața turcilor „nu sub presiunea armelor, ci condiționat”. Muntenii și moldovenii, rezuma F. Buonaccorsi-Callimachus, au ajuns la învoială cu otomanii „nu ca învinși, ci ca învingători”. Participarea detașamentelor otomane, tătărești și muntenesți la luptele lui Ștefan împotriva polonilor din anul 1497 se înscriu pe deplin în noile realități ale raporturilor dintre cele două state.

Relațiile lui Bogdan al III-lea cu Poarta au fost menținute în limitele existente în timpul domniei tatălui său, prin plata tributului el menține pacea și neatârarea țării față de Poartă. Ca și tatăl său, în anul 1509, în luptele împotriva polonezilor, el capătă ajutor de la sultan. Situația lui Bogdan III se agravează în 1511, când Selim, fiul lui Baiazid, își exprimă deschis dorința de a ocupa tronul sultanal. Unul dintre aliații lui Selim a fost Bogdan III. La 25 ianuarie 1512, Selim recunoaște domnului Moldovei gârlele de la Dunăre, vama de la Oblucița, desetina și venitul de la cei care ară și pasc oile pe terenul din jur, așa cum le dăduse sultanul Baiazid II. În opinia lui Marcel Ciucă, acest document confirmă existența unei înțelegeri între Bogdan și Selim, înțelegere care a avut loc în preajma lui 25 ianuarie 1512 și în baza ei, domnului Moldovei i s-au acordat locurile amintite. Cu toate acestea, în 1513 Selim intenționa să-l înlăture din scaun pe Bogdan III, folosindu-se și de ajutorul hanului tătar. În 1514 se răspândea zvonul că Selim se pregătește pentru a trece Dunărea, în Moldova, urmărind scopul de a înscăuna un domn „ascultător poruncilor sale, ca să invadeze țările creștine împreună cu turcii”. Înțelegerea din 1512, primejdiile abătute asupra Moldovei în 1513 și 1514 au fost folosite de mai mulți istorici pentru posibilitatea existenței unei „închinări” a lui Bogdan III față de Selim, închinare la care indică și cronicarul Grigore Ureche.

Într-un studiu fundamental semnat de Șt. Gorovei (Moldova în „Casa păcii”...) consacrat raporturilor moldo-otomane, autorul conchide: „închinarea – adică restabilirea, după o întrerupere, a relațiilor dintre Moldova și Poartă – din vremea lui Bogdan al III-lea se dovedește astfel o creație târzie, **rod al confuziilor** din tradiția cronicărească moldoveană”. Oricum, Bogdan III reușește să mențină neatârarea țării față de Poartă până la moartea sa, care surveni în aprilie 1517.

Relațiile Țării Moldovei cu Imperiul Otoman în timpul domniei lui Ștefăniță (1517-1527) rămân tensionate. Creșterea pericolului otoman îi determină pe unguri

să înceapă negocierile cu Poarta și la sfârșitul lunii mai 1519, între Ungaria și Imperiul Otoman este încheiat un armistițiu pe 3 ani de zile, armistițiu care vizează mai multe țări – Polonia, Spania Burgundia, Regatul Neapolului, Sicilia, Statul Papal, Moldova și Țara Românească. În ce privește cele două din urmă, se stipula că „tributul, darurile și serviciile, cum după obicei s-au dat și servit Maiestății noastre împărătești, tot așa de aci înainte să servească și să dea, și nimic mai mult să nu se ceară sau să se reînoiască ...”.

Armistițiul însă nu este respectat. Selim al II-lea întreprinde pregătiri pentru a ataca Ungaria. Cu toate că în septembrie 1520 Selim al II-lea se stinge din viață, noul sultan Soliman Magnificul nu renunță la planurile de cucerire ale predecesorului său. În vara anului 1521, otomanii cuceresc câteva orașe printre care Belgradul. Soliman Magnificul a intenționat să atragă în expediția împotriva Ungariei și pe domnul Moldovei, dar sub pretextul primejdiei tătare, apoi invocând și pericolul polonez, Ștefăniță refuză să se încadreze în operațiile militare. Mai mult chiar. La 1524, detașamente otomane jefuiau în Polonia. Cu ocazia acestei campanii, otomanii au prădat și regiunile periferice ale Moldovei, de aceea Ștefăniță a organizat o ambuscadă la Tărășăuți (localitate în dreapta Prutului), zdrobind trupele otomane, acțiune care a rămas fără urmări pentru Moldova. Între timp continua războiul otomano-ungar. În urma unei noi ofensive otomane, declanșate în vara anului 1529, pe 8 septembrie a căzut capitala Ungariei, Buda. Conform unor surse otomane, la 10 septembrie, în tabăra otomană de lângă Buda, Petru Rareș ar fi depus omagiul de credință sultanului. T. Gemil, în virtutea unor scrisori ale lui Soliman către Sigismund I (octombrie 1531), consideră că „în 1529 a intervenit o schimbare însemnată în evoluția raporturilor moldo-otomane, care și-ar fi găsit formularea într-un document scris”. Pe de altă parte, el consideră că „posibilitatea unei reflectări denaturate sau a contaminării faptelor în literatura turcă ulterioară nu este deloc exclusă”. V. Ciobanu, referindu-se la închinarea lui Rareș, semnalează o umbră de îndoială asupra acestui eveniment: „în cazul în care aceasta a avut loc cu adevărat”.

Politica antipolonă a lui Petru Rareș de la începutul anilor 30 ai secolului al XVI-lea aruncă o lumină nouă și asupra relațiilor Țării Moldovei cu Poarta. Regele Sigismund, bănuind amestecul Porții în această problemă, trimite o solie la sultan, care, în scrisoarea de răspuns regelui, îl informa că domnul Moldovei și al Țării Românești sunt „robii și tributarii” Porții, nu au dreptul să negocieze cu țări străine, drept care ar aparține numai sultanului. La întrebarea dacă Petru Rareș a intrat în Pocuția la ordinul Porții, sultanul a răspuns negativ. Așadar, în condițiile când Poarta nu rezolvase definitiv problema Ungariei, iar purtarea războinică a lui Petru Rareș nu insufla încredere Porții, sultanul, care avea pace cu Polonia, nu susține acțiunea domnului Moldovei în Pocuția.

Anul 1538 a fost fatal pentru Petru Rareș. El nu lasă nepedepsită campania poloneză din Moldova din anul precedent și, în ianuarie, oastea moldoveană intra în Polonia

unde nimicește armata apărării curente (circa 2 000 de oșteni). Încercarea polonilor de a-l pedepsi pe Rareș suferă eșec: în februarie 1538, o nouă oaste poloneză este zdrobită pe Siret. În aceste condiții, regele Sigismund apelează la Poartă și cere ca sultanul să numească alt domn în Moldova. Este prima solicitare de acest fel din partea Poloniei. Prin această cerere polonezii dau frâu liber acțiunilor otomanilor în Moldova, acceptă ca sultanul să numească domn, ceea ce va afecta statutul politico-juridic al țării.

Campania otomană din Moldova a fost favorizată și de încercarea de coalizare a forțelor antiotomane, finalizată cu încheierea Ligii de la Nisa (1538 – Venetia, Papa de la Roma, Imperiul Romano-German). Înțelegerea de la Oradea (1538) dintre Ioan Zapolya și Ferdinand, de asemenea, nu intra în planurile otomanilor. Petru Rareș stingherea operațiile militare ale otomanilor împotriva Ungariei – trupele tătare erau împiedicate să treacă prin Moldova, de aceea aici trebuia înscăunat un domn fidel sultanului. Faptul că Petru Rareș a aderat la coaliția creștină, semnând tratate de alianță cu Habsburgii, a constituit o altă cauză a expediției din 1538. Nemulțumită de conducerea autoritară și de politică externă promovată de Rareș era și marea boierime, care s-a pronunțat pentru înlăturarea lui din domnie. Și, în sfârșit, Petru Rareș a refuzat să plătească turcilor haraci (1538). Pentru toate acestea, „răzvrătitul” Rareș trebuia pedepsit. Inițial, Soliman intenționa să transforme Moldova în pașalâc, dar curând a renunțat la acest plan, dându-și seama că aceasta ar putea provoca complicații serioase politicii otomane în Europa.

Pe 26 iulie 1538, trupele otomane în frunte cu sultanul pornesc din Adrianopol. În Moldova năvălesc și tătarii, dar Rareș reușește să-i zdrobească la Ștefănești. Pornind de la faptul că sultanul l-a anunțat pe Rareș că dacă acesta își va cere iertare, se va supune și va depune omagiul de credință, campania va fi abandonată, putem afirma că Soliman nu se grăbea să treacă Dunărea. Petru Rareș a adunat boierii pentru a le cere sfatul, ei s-au pronunțat pentru supunere, urmărind scopul de a salva țara. Petru Rareș s-a pronunțat pentru rezistență, dar nu a fost susținut de către boieri.

La 8 august, un sol moldovean sosi în tabăra otomană din Dobrogea, solicitând iertarea lui Rareș. Sultanul s-a declarat gata să-l ierte cu condiția că Rareș va veni personal și se va supune. Solul, știind de poziția lui Rareș, probabil a prezentat sultanului condițiile în care boierii erau dispuși să ușureze acțiunea militară a otomanilor, pe care le enumera un contemporan al acelor evenimente, Antonius Veranicus: să-l țină pe Petru de dușman, să-l izgonească din domnie; să le numească un alt voievod din neamul lor; să se abțină de la masacre, să nu le răpească avuțiile, soțiile și copiii să le fie nevătămați și liberi de captivitate; să nu ocupe țara pentru sine; să le îngăduie să păstreze drepturile, legile și credința lor; să primească tributul și darurile sancționate prin pactele strămoșilor lor și să se mulțumească cu acestea. Așadar, pentru a salva țara, boierii îl jertfesc pe Rareș.

În timp ce boierii negociau cu Soliman, la 17 august oastea poloneză trece Nistrul și asediază Hotinul. Atacul polonez nu poate fi interpretat altfel decât în sensul

că ei au mers împotriva Moldovei împreună cu otomanii. Pe 28 august Rareș începe negocierile cu Polonia, reușind să semneze tratatul de pace prin care domnul Moldovei renunța la Pocuția și se obliga să plătească polonezilor despăgubiri de război. Părțile se angajau să-și restituie reciproc prizonierii.

La 27 august, oastea otomană (circa 200.000) trece Dunărea. Rareș nu reușește să organizeze apărarea țării. Între 7-9 septembrie s-a văzut clar că boierii nu-l susțin și el se retrage în cetatea Ciceului. La 15 septembrie otomanii erau în fața cetății Suceava. Considerând inutilă orice rezistență, porțile cetății au fost deschise în fața lui Soliman. Două zile mai târziu, sultanul a convocat o adunare electivă la Suceava în timpul căreia boierii l-au „ales” domn pe Ștefan Getne, a acordat amnistie celor care au ridicat armele împotriva Porții și le-a făgăduit că „le vor fi asigurate și nevătămate libertatea, drepturile, credința, patria și avuțiile, afirmând că el a venit numai pentru a-l pedepsi pe voievodul Petru”.

În cinstea expediției împotriva Moldovei, Soliman a poruncit ca evenimentul să fie înveșnicit cu o inscripție pe o lespede de piatră instalată la cetatea Bender, în care, printre altele, se spunea: „Potcoava calului meu când a ridicat pulbere am devenit **cuceritor** al țării Bugdan”. Așadar, sultanul indica faptul ca Moldova a **fost cucerită**. Despre „cucerirea” Moldovei vorbesc și unele cronicile otomane. De aici, o parte din istorici au tras concluzia că la 1538 Țara Moldovei a fost **cucerită cu sabia**. Însă acest lucru nu e tocmai așa. Unul dintre cronicarii otomani, Abdul-Aziz-Efendi, relatând despre fuga lui Petru Rareș și împrăștierea armatei moldovenesti, scrie: „După aceea țara sa fiind **alipită fără împotrivire** de la un capăt la altul la țările islamice, a fost numit, potrivit obiceiului, un alt voievod pentru rânduiala treburilor Moldovei”. Deci, Țara Moldovei a fost alipită, **fără a se împotrivi**, la țările islamice.

Cronicile otomane mai afirmă că boierii s-au adresat sultanului cu rugămintea să le fie numit voievod Ștefan. Sultanul „a început să-și arate mila și dragostea sa față de locuitorii țării” și le-a dat pe Ștefan domn. E clar că nu asta era pricina. Ceva mai jos, același cronicar afirmă că sultanul, „**în scopul de a pune capăt tulburărilor**, care aveau loc la hotarele cetăților turcești Akkerman și Chilia, **a primit să dea titlul de voievod**, dar cu următoarele condiții, care **au fost fixate în scris**: se vor da turcilor teritoriile aflate între țărmul stâng al Prutului, adică spre Akkerman și până la râul Nistru; la cele două capete ale ținutului cedat turcii vor ridica două cetăți; voievodul să jure că nu se va răscula din nou și că va îndeplini orice firman; voievodul se leagă ca la fiecare doi ani să vină el însuși la curte și să aducă haraciul țării”. Mai departe se arată că voievodul a primit însemnele domniei și „în felul acesta a fost cucerită Moldova”. E clar că este vorba de o „**cucerire**” **prin tratat**, nu „cu sabia”, „cucerire” admisă de normele dreptului internațional islamic.

Consecințele campaniei otomane din 1538 au fost multiple. Conform cronicarului otoman Rustem-pașa (1500-1561), Țara Moldovei „a fost prădată cum n-au mai pățit ghiaurii de la întemeierea islamului”. Un act din 22 iunie 1546 amintește

campania din 1538, când „împăratul turcesc și cu puterile lui, și cu tătarii au prădat țara noastră până la Suceava”. Unii autori consideră că această campanie „a dus la pierderea independenței economice și politice a Moldovei”, „a marcat supunerea efectivă a Moldovei față de Poarta Otomană”. Sultanul a atentat la dreptul boierilor de a alege domn în țară și pentru prima dată au impus în scaunul Moldovei candidatul lor. Moldova a suferit și pierderi teritoriale. Otomanii au ocupat Tighina și Bugeacul. La Tighina a fost construită o cetate din piatră, iar numele orașului a fost schimbat în Bender, formându-se și o raia otomană cu același nume. Bugeacul devine loc de popas al tătarilor. S-a schimbat și semnificația haraciului. Dacă până la 1538 el era un preț al răscumpărării păcii de la sultan, un simbol al vasalității formale, de acum înainte devine „un semn al supunerii în fapt” (T.Gemil). Au fost limitate funcțiile domniei pe arena externă. Campania otomană a provocat o perioadă îndelungată de instabilitate politică a țării, scaunul domnesc trecând, în perioada 1538-1572, din mână în mână de 12 ori.

Domnia lui Ștefan Getne, poreclit Lăcustă, a fost, în aprecierea lui Șt. Gorovei „o năpastă pentru Moldova”. În domeniul politicii externe, Ștefan Lăcustă a promovat politica menținerii echilibrului dintre puterile vecine, „se îndepărtează de politica filootomană, ca al cărei exponent fusese înscăunat, se îndreaptă spre fâgașul politicii și alianțelor tradiționale ale Moldovei” (Șt. Gorovei). Totuși, presat de boieri, în noiembrie 1540, Ștefan Lăcustă întreprinde un atac asupra unei tabere otomane din Moldova, acțiune care a grăbit decizia sultanului să acorde domnia lui Petru Rareș. Ocupând scaunul Țării Moldovei pentru a doua oară, în anul 1542 Petru Rareș semna două tratate antiotomane cu Ioachim, electorul de Brandenburg, tratate care nu au mai fost realizate în practică.

O nouă tensionare a relațiilor moldo-otomane a avut loc în timpul domniei lui Ioan-Vodă cel Cumplit, când, la începutul anului 1574, sultanul a solicitat dublarea haraciului. Ceașul I-a preîntâmpinat pe domn că la Istanbul este deja un pretendent. Petru, fratele domnului muntean Alexandru, care este gata să plătească suma cerută. În această situație complicată, Ioan-Vodă a chemat o Mare Adunare a țării, în fața căreia a expus noua cerință a Porții și a propus să ridice armele împotriva otomanilor, propunere acceptată de cei adunați. Dar situația internațională nu favoriza o luptă împotriva Porții. Doar o parte din magnații poloni, independent de rege, au trimis în ajutorul lui Ioan-Vodă două detașamente alcătuite din șleahțici și cazaci, unul în frunte cu Ivan Sverceviski (1.200 de ostași) și altul în frunte cu hatmanul Pocotilo (600 de ostași). Prima bătălie cu trupele otomano-munteano-transilvănene a avut loc pe 24 aprilie 1574 lângă s. Jiliște. Cu toate că Ioan-Vodă dispunea de un număr mai modest de oșteni (cifrele indică 20.000 de ostași, efectivul trupelor otomane este evaluat între 40 mii și 102 mii oameni), el reușește să obțină victorie. Drept rezultat, o parte din oștile muntene i se alătură. Ioan-Vodă continuă marșul în Țara Românească, ocupă Bucureștii și, la începutul lunii mai, îl instalează în scaun pe Vintilă-Vodă,

un fiu al fostului domn Pătrașcu cel Bun (1554-1557). După aceasta, Ioan-Vodă asediază Brăila, cu gândul de a-i prinde pe Alexandru al II-lea și pe Petru Șchiopul, dar fără succes. Nu reușește nici să-l mențină în scaun pe Vintilă-Vodă: după patru zile de domnie acesta este asasinat de boieri. Zdrobirea unui detașament de turci și tătari lângă Lăpușna și asediul cetății Bender îi consolidează întrucâtva poziția, dar aceste evenimente nu hotărăsc soarta războiului cu Imperiul Otoman.

Succesele obținute de moldoveni erau foarte importante. Ele amenințau serios suzeranitatea otomană la nord de Dunăre și, în anumite condiții, puteau servi drept exemplu pentru alte popoare. De aceea, Poarta mobilizează forțe considerabile pentru a restabili situația în Moldova. La începutul verii anului 1574, o mare oaste otomană (numărul ei este evaluat între 50 mii și 200 000 de oșteni) se apropie de Dunăre. Ioan-Vodă ar fi încercat să-i oprească pe turci să treacă Dunărea, dar nu a reușit. Bătălia hotărâtoare a început la 10 iunie 1574, nu departe de lacul Cahul. Chiar de la începutul bătăliei situația lui Ioan-Vodă deveni critică. Oastea otomană numeric era superioară, cavaleria boierilor a trecut de partea otomanilor, iar o ploaie scurtă a udat iarba de pușcă și Ioan-Vodă a rămas fără artilerie. În aceste condiții, domnul s-a retras pe un deal de lângă s. Roșcani, bătălia continuând până pe 14 iunie. Turcii îi propun lui Ioan-Vodă să înceteze rezistența, promițându-i lui și oștenilor săi viața. Ioan-Vodă accepta propunerea, sosește în tabăra marelui vizir, dar după o scurtă convorbire cu acesta este asasinat. Așa s-a terminat încercarea lui Ioan-Vodă de a scoate Moldova de sub suzeranitatea Imperiului Otoman. Prin lupte s-a demonstrat că țara se poate elibera de sub suzeranitatea Porții, dar, în același timp, s-a văzut că libertatea obținută nu poate fi menținută, forța militară a Moldovei fiind inferioară forței militare a Porții. O consecință a fost și realizarea inițiativei domnului muntean de a-l instala în scaunul Moldovei pe fratele său Petru și prin aceasta a fost întrerupt obiceiul alegerii domnilor din dinastia Mușatinilor. Actul este apreciat de Șt. Andreescu drept „un precedent deosebit de prețios pentru acțiunea de mai tâziu a lui Mihai Viteazul”.

În condiții destul de grele, Petru Șchiopul reușește să achite haraciul, obținând un plus de bunăvoință din partea Porții. Deoarece cheltuielile erau mari, Petru Șchiopul s-a văzut nevoit să introducă noi impozite și să-și apere scaunul de pretendenții cazaci de dincolo de Nistru. Nevoia de bani îl determină pe Petru Șchiopul să activeze comerțul cu Transilvania, să redeschidă drumul de comerț cu Austria și Veneția, iar în 1588 el încheie un tratat comercial cu reprezentantul reginei Angliei la Istanbul, Guilelm Hareborne. În anul 1591 otomanii cer mărirea haraciului. Cu toate că boierii l-au sfătuit să plătească, el a refuzat sub motivul „că să face obicei carile nu va mai eși” și el nu vrea „sa ia blestemul țării asupra sa” și, însoțit de mai mulți boieri părăsește țara și se retrage în Țara Nemțescă (or. Tirol).

VII. 3. Transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Porții

Începând cu secolul al XVI-lea, țările europene sunt din ce în ce mai conștiente de primejdia otomană. În aceste condiții, Imperiul Habsburgic, Ungaria și Polonia încearcă să facă față noii primejdii și în anul 1515, la Viena, are loc semnarea unui pact familiar dintre Maximilian de Habsburg, regele Ungariei Vladislav și fratele său Sigismund, regele Poloniei care prevedea căsătoria urmașilor lui Maximilian și Vladislav. Cu alte cuvinte, se preconiza o coalțiție antiotomană polono-ungaro-habsburgică. Consiliul de la Lateran, convocat în anul 1517, a prevăzut organizarea unei cruciade antiotomane. Aceste acte nu au rămas necunoscute la Poartă, care, cu toate că în 1519 a semnat un armistițiu pe trei ani de zile cu Ungaria, începe pregătiri militare de amploare. Urcarea pe tronul sultanal a lui Soliman Magnificul, la începutul lunii octombrie 1520, avea să ducă la mari schimbări în Europa.

În iarna lui 1520-1521, otomanii atacau Banatul Severinului. În mai 1521 avea loc o Dietă a regatului ungar, în care s-a discutat chestiunea păcii și războiului. Situația era destul de complicată, ajutor de la alte țări creștine nu era. În august 1521, otomanii reușesc să ocupe Belgradul. Nici aceasta nu a dus la coalizarea țărilor europene. La 28 august 1526, pe câmpia de lângă Mohaci a avut loc o mare bătălie între trupele otomane și ungare, oastea ungară a fost zdrobită, iar regele Ludovic a fost omorât. Cu toate că în septembrie 1526 trupele otomane ocupau Buda, apoi și Pesta, Soliman nu valorifică din plin succesul ostii sale și se retrage din Ungaria. Într-un asemenea context, la coroana maghiară, rămasă liberă, sperau doi candidați: Ian Zapolya, voievodul Transilvaniei, și Ferdinand I, împăratul Imperiului Habsburgic. Ambii candidați reușesc să fie proclamați regi de către adepții lor în octombrie 1526 și, respectiv, în decembrie al aceluiași an. Era clar că numai lupta urma să decidă soarta coroanei ungare.

Ioan Zapolya și Ferdinand I s-au adresat sultanului, fiecare din ei solicitându-i sprijinul. Soliman și-a dat seama că susținerea lui Ferdinand ar fi însemnat unirea Ungariei cu Imperiul Habsburgic, fapt care nu corespundea intereselor sale de cucerire. Unica soluție era susținerea lui Ioan Zapolya. Ferdinand I nu se împacă cu opțiunea lui Soliman și începe operațiile militare împotriva lui Ioan Zapolya, care, suferind înfrângere, se retrage în Polonia. În atare condiții, Soliman se decide la o nouă campanie în Ungaria în susținerea lui Ioan Zapolya, care este instalat rege la Buda la începutul anului 1528. Cu această ocazie, între Zapolya și Soliman a fost încheiat un tratat prin care primul se recunoaște vasal al sultanului și se obligă la un tribut achitat o dată la 5 ani. Prin aceste acțiuni, Regatul Ungar se scindează în două părți, Ioan Zapolya își exercită autoritatea asupra Ungariei din stânga Dunării și asupra Transilvaniei, Ferdinand asupra Ungariei din dreapta Dunării. Ferdinand nu se împacă cu atare situație și el reușește să-l înlăture pe Zapolya din Buda. În timpul unei noi campanii otomane, în august 1529, pe câmpia de la Mohaci, Ioan Zapolya-

depune omagiul de vasalitate în fața sultanului Soliman și este iarăși întronat la Buda sub paza unei pașale otomane.

Ferdinand nu era mulțumit de evoluția evenimentelor din Ungaria și el întreprinde noi pași. În anul 1534 era omorât reprezentantul Porții în Ungaria, Aloisio Gritti, Ferdinand începe negocieri cu Ioan Zapolya, finalizate cu semnarea Tratatului de la Oradea (24 februarie 1538). Conform tratatului, Ferdinand și Zapolya își exercitau autoritatea asupra teritoriilor ocupate de fiecare, dar după moartea lui Zapolya, întreg teritoriul Ungariei urma să revină lui Ferdinand I. Așadar, prin noul tratat, într-un viitor nedeterminat, Poarta urma să piardă orice control asupra Ungariei, situație care nu-l aranja deloc pe Soliman. Dar în octombrie 1539, Ferdinand încearcă să-l înlăture pe Zapolya cu ajutorul otomanilor. Drept răspuns, în iulie 1540 Ioan Zapolya îl declară moștenitor al tronului Ungariei pe fiul său minor (născut pe 7 iulie 1540) Ioan Sigismund. Câteva zile mai târziu, pe 22 iulie, Ioan Zapolya a decedat.

Dietă, convocată la Sighișoara (septembrie 1540), îl proclamă rege al Ungariei pe minorul Ioan Sigismund. La aceeași Dietă a fost format un consiliu de regență pentru a-l tutela pe regele minor. În aprilie 1541 Poarta la confirmat rege al Ungariei pe Ian Sigismund. Nemulțumit, Ferdinand face încercarea de a ocupa tronul de la Buda, în virtutea Tratatului de la Oradea din 1538. Dar din nou intervine sultanul Soliman și în august 1541 trupele otomane ocupau iarăși Buda. Pentru a instaura „ordinea” în această regiune, sultanul a decis lichidarea Ungariei ca stat. Transilvania și câteva comitate de dincolo de Tisa au rămas sub autoritatea lui Ioan Sigismund, cu condiția plății unui tribut de 10.000 de ducăți. În virtutea faptului că Ioan Sigismund era minor, guvernator a fost numit Gheorghe Martinuzzi. Ungaria de Apus a fost lăsată în stăpânirea lui Ferdinand. Ungaria Centrală, aflată între posesiunile lui Ioan Sigismund și Ferdinand, a fost transformată în pașalâc otoman cu centrul la Buda.

Statutul politico-juridic al Transilvaniei obținut în 1541 a mai fost confirmat în 1566 (acest document s-a păstrat): „Țara va fi volnică și liberă să-și aleagă principe pe cine va dori și cerându-ne și nouă (sultanului – I.E.) a-1 întări, îi vom trimite calul nostru cel bun, împreună cu toate însemnele: buzduganul, steagul, sabia noastră împreună cu coiful împănat”. În felul acesta, Transilvania devine un principat autonom sub suzeranitatea Porții.

Dietă transilvăneană, convocată în august 1551, a depus jurământ față de Ferdinand și Gheorghe Martinuzzi a fost numit voievod al Transilvaniei. În așa fel, Transilvania a ajuns sub controlul direct al Habsburgilor. Această situație nici pe departe nu corespundea planurilor lui Soliman. De aceea, o oaste otomană intra în Transilvania, unde a ocupat câteva cetăți și a asediat Timișoara. Gheorghe Martinuzzi s-a adresat după ajutor Habsburgilor, dar primi numai vreo 5,5 mii de mercenari. Totuși, el mobilizează țăranii din comitatele Caransebeș și Lugoj, reușind, către mijlocul lunii noiembrie 1551, să-i alunge pe otomani din teritoriile ocupate. Dar cu aceasta

succesele lui se terminară. Gheorghe Martinuzzi este învinuit de Habsburgi în trădare și executat (17 decembrie 1551).

În anul 1552 otomanii întreprind o nouă campanie în Transilvania. Cu această ocazie, ei formează un nou pașalâc cu centrul la Timișoara. În Transilvania este numit voievod Andrei Bathory (1552-1553). Ulterior, în 1556 Dieta transilvăneană, la indicația Porții, iarăși îl „alege” rege al Ungariei pe Ioan Sigismund, care exercită funcțiile sale împreună cu mama sa Isabela. Dieta a recunoscut după stări dreptul de a-și alege regele, drept recunoscut și de Poartă, prin **ahidname** din 1566. După moartea lui Ioan Sigismund (martie 1571), stările transilvănene l-au ales voievod pe Ștefan Bathory, care a recunoscut suzeranitatea sultanului, fiind, la rândul său, confirmat de Poartă. Ștefan Bathory a continuat să plătească tributul, dar mărit – 15 mii de forinți, în anii 1575-1586. Din anul 1576 Ștefan Bathory a fost și rege al Poloniei.

VII. 4. „Capitulațiile” – acte fundamentale care au determinat menținerea autonomiei Țărilor Române în sistemul Imperiului Otoman

Istoria raporturilor Țărilor Române cu Poarta atestă faptul că, pe lângă numeroase confruntări militare, domnii români au negociat cu otomanii, au semnat tratate în care s-a prevăzut un statut special. O asemenea stare de lucruri nu a fost ceva specific doar pentru raporturile româno-otomane, ci un fapt bine cunoscut în lumea islamică încă din secolul al VII-lea. Instaurarea suzeranității otomane în țările române a fost un proces îndelungat și a decurs în perioade diferite în Țara Românească, Moldova și Transilvania. Dacă în Țara Românească instaurarea suzeranității otomane a avut loc încă în prima jumătate a secolului al XV-lea, în Moldova începutul acestui proces este pus în anul 1456, când țara acceptă plata tributului, iar în Transilvania abia în 1541. Recunoașterea oficială a suzeranității otomane a fost făcută prin niște acte scrise, tratate care în istoriografie sunt numite **„capitulații”** (de la cuvântul latin *capitulare* – a se înțelege, a încheia un tratat). În aprecierea lui Mihai Maxim, „ca formă, «capitulațiile» nu erau bilaterale, «tratate» în sensul modern și european al termenului, ci diplome, acte sau cărți de privilegii acordate în mod unilateral de suveranii otomani (musulmani în genere) unor persoane, comunități sau state nemusulmane, garantându-le anumite drepturi și privilegii”. „Capitulațiile” Țărilor Române cu Poarta, prin care ele au obținut anumite privilegii, au fost acordate de către sultani cu ocazia încetării ostilităților militare și acordul de a plăti otomanilor haraci. În pofida faptului că după formă ele erau diplome sultanale, „capitulațiile” au prezentat, în esența lor, tratate politice internaționale negociate, cu obligații reciproce ale părților. Ele au stabilit statutul politico-juridic al Țărilor Române care, în esența sa, era un statut de autonomie.

Cu toate că, pe parcursul timpului, otomanii au căutat să limiteze acest statut, în esența sa, el a fost menținut întotdeauna. În linii mari, în evoluția raporturilor Țării Românești și a Moldovei cu Poarta până la începutul secolului al XVIII-lea, se evidențiază două etape. Prima etapă cuprinde perioada de până la mijlocul secolului al XVI-lea, când aceste țări și-au păstrat atributele suveranității, printre care dreptul de a face pace și război, de a trimite soli și de a încheia tratate. A doua etapă începe în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când Țările Române au intrat sub un control mai strict al Porții și, în viziunea otomanilor, au încetat a mai fi subiecți de drept internațional (Viorel Panaite). În virtutea faptului că otomanii, conform vechilor prevederi ale islamului, tindeau să instaureze o lume islamică mondială, ei au urmat și căile elaborate pentru a atinge acest scop. Prima cale a fost războiul sfânt (**djihad-ul**), a doua – dobândirea de noi teritorii prin tratate. Teoreticienii dreptului internațional islamic au împărțit lumea în două părți: **dar al-islam** (casa islamului) și **dar al-harb** (casa războiului), cea din urmă trebuia să fie cucerită, transformată în **dar al-islam**.

Realitatea a arătat însă că între **dar al-islam** și **dar al-harb** nu era un hotar fix. Djihad-ul schimba permanent hotarele lumii musulmane și, între cele două lumi, islamică și neislamică, a existat un teritoriu numit de unii doctrinari ai islamului **dar al-ahd** (casa păcii). În **dar al-ahd** au intrat doar acele teritorii considerate de otomani ca dobândite prin tratate, tratate care cuprindeau anumite privilegii și obligații reciproce și confereau acestor regiuni un statut special, de **ahd**. Conform lui Mihai Maxim, statutul de **ahd** prevedea: păstrarea domniei de rit creștin, după alegerea prealabilă a candidatului „de către țară”, din sânul unei familii autohtone cu drepturi la tron, și confirmarea lui de către padișah; conservarea deplină a „drepturilor și libertăților” țării, a „legilor și credinței, după datina cea veche, cu alte cuvinte auto-guvernarea și autoadministrarea, fără niciun amestec otoman”; plata haraciului, peșcheșului către sultan și mării săi dregători; domnul urma să fie „prieten prietenilor și dușman dușmanilor” padișahului, adică să ducă o politică externă concertată cu cea a Porții și să furnizeze informații și detașamente auxiliare în caz de nevoie; la rândul său, Poarta era obligată să „apere” și să protejeze țara de orice agresiune externă; schimbul reciproc de negustori, fugari și prizonieri.

Acest statut îl primeau numai țările dobândite prin tratat. Celelalte, cucerite cu sabia, nu puteau beneficia de el. Așadar, statutul **de ahd** în fine a fost statutul politico-juridic al Țărilor Române în sistemul Imperiului Otoman. El a fost definit în istoriografie și cu termenii „vasalitate” și „suzeranitate”, subliniindu-se însă faptul menținerii autonomiei Țărilor Române. Alți autori (V. Panaite, Șt. Gorovei) au acceptat, pentru definirea cât mai exactă a statutului politico-juridic al Țărilor Române, termenul **protectorat**. Dreptul internațional musulman prevedea că în cazul în care teritoriile sunt dobândite prin tratat, atât sultanul actual, cât și urmașii lui sunt obligați să respecte tratatul încheiat. Pământul unei asemenea regiuni aparține

locuitorilor ei care plătesc haraci, bisericile rămân locuri de închinare. Aceste tratate sunt cunoscute cu numele generic de „capitulații” în terminologia otomană, **ahid-name**-le. Ulterior, sultanii, pentru a sublinia dependența domnilor români față de ei, au folosit și alți termeni: **berat** și **hatti-i şerif**. În Țările Române, termenii folosiți pentru desemnarea acestor acte au fost **hrisov**, **tractate**, **atşirif**, **diressă** etc.

VII. 5. Formele de manifestare a suzeranității otomane

De la bun început, este de menționat că gradul de dependență al Țărilor Române față de Poartă a fost diferit. Țara Românească, care a fost lovită prima de oștile otomane și a recunoscut suzeranitatea sultanului încă în prima jumătate a secolului al XV-lea, a cunoscut cea mai mare presiune din partea Porții. Moldova a fost mai puțin afectată, iar Transilvania a cunoscut suzeranitatea otomană în formele cele mai ușoare, încât în Tratatul de pace de la Westfalia (1648), țările europene au recunoscut Transilvania drept un stat independent.

Suzeranitatea otomană a generat unele fenomene noi în viața social-economică și politică a Țărilor Române. Unul dintre acestea e fenomenul ocupării scaunului domnesc din Moldova de către reprezentanți din Țara Românească, și invers. De asemenea, mai mulți boieri moldoveni au ocupat funcții de mari dregători în Țara Românească, și invers. Fenomenul indigenatului, care apare în secolul al XVI-lea, tot poate fi o consecință a suzeranității otomane. Domnul și boierii din Moldova, nesiguri de viața lor, obțineau prin indigenat dreptul de cetățean și nobil al Poloniei. Indigenatul le asigura liniștea, securitatea și bunăstarea în Polonia. Pătrunderea elementului grec în societatea medievală românească (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea), de asemenea, a fost o consecință a suzeranității otomane. Un alt fenomen generat de suzeranitatea otomană a fost amestecul tătarilor în viața politică internă a Țărilor Române. Forța tătarilor era folosită pentru pedepsirea domnilor „neascultători”, iar în anul 1595 sultanul chiar a concedat hanului Crimeii dreptul asupra scaunului Moldovei.

Alături de aceste fenomene, suzeranitatea otomană a avut implicații directe asupra modului de succesiune la scaun. Ca și anterior, domnul era ales de țară, era consacrat la domnie „din mila lui Dumnezeu”, dar confirmarea lui de către sultan era obligatorie, o parte a ceremonialului de înscăunare avea loc la Constantinopol. Fiind suverani în țările lor, în fața sultanului domnii români erau tratați ca niște robi, care oricând își puteau pierde domnia, viața și averea. Confirmarea la domnie nu era pentru toată viața domnului. După un anumit timp, de regulă trei ani, domnul urma să fie iarăși confirmat în scaun.

În ce privește politica externă promovată de domnii români, au fost exprimate cele mai diverse opinii. Așa, un englez din suita Lordului Paget, la începutul secolului al XVIII-lea, menționa că după ce Moldova s-a supus benevol turcilor, Poarta a

recunoscut după domni toate drepturile suverane în interiorul țării, **în afară de a declara război și de a bate moneda proprie**. Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* menționa: „A dispărut în timpul domniei fiului său Bogdan raza cea mai de seamă a gloriei Moldovei, puterea absolută a domnitorului, dreptul lui de a face război și pace”. Și mai departe domnul-cărturar continua: „De a declara război, a încheia pace, a semna tratate, a face legături politice prin soli cu principii statelor vecine – toate aceste drepturi s-au luat domnitorilor Moldovei”. Istoriografia nu este unanimă în ce privește problema politicii externe duse de domnii români. Istoricii au enunțat un șir de opinii – Țările Române n-au dus o politică externă proprie în perioada dominației otomane, alții afirmau contrariul. O parte din istorici au căutat să evidențieze anumite perioade în istoria relațiilor Țărilor Române cu otomanii – unii afirmă că Moldova a dus o politică externă proprie numai până la 1526 ori 1538. Oricum, Țările Române trebuiau să ducă o politică externă concertată cu cea a Porții, exprimată în formula „să fii prieten prietenilor și dușman dușmanilor” sultanului. Aceasta nu înseamnă însă că domnii români nu au promovat o politică externă proprie – ei au promovat o politică externă în taină față de otomani.

Țările Române au fost obligate să achite o serie de prestații în folosul Imperiului Otoman. **Tributul**, cunoscut cu termenul turcesc **haraci**, a fost prima obligație economică a Țărilor Române față de Poartă. Moldova și Țara Românească au început să plătească această dare în secolul al XV-lea, Transilvania după 1541. **Haraciul** se achita în **bani**, suma și semnificația lui nu au fost aceleași întotdeauna. Până la mijlocul secolului al XVI-lea, haraciul plătit de munteni și moldoveni avea semnificația de „răscumpărare a păcii”, iar din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, plata tributului s-a încărcat cu semnificații rezultate direct din noile raporturi de forțe (primirea sau confirmarea domniei; dovedirea fidelității față de sultan). Conform aprecierii, tributul plătit Porții reprezenta principala cheltuială publică, conform altora, **haraciul** nu a fost cea mai grea obligație economică a Țărilor Române față de Poartă.

După unele evaluări, către sfârșitul deceniului patru al secolului al XVI-lea, Țara Românească plătea 16.000 galbeni, Moldova 12.000-15.000 galbeni. La începutul secolului al XVII-lea, Moldova și Țara Românească plăteau câte 35.000 taleri fiecare. Haraciul plătit Porții de Constantin Brâncoveanu a variat, între anii 1687-1714, între 136.718 guruși (lei, taleri, galbeni) și 141.718 1/2 guruși. Tributul Transilvaniei a fost stabilit inițial la 10.000 florini, între 1575-1612 s-a plătit 15.000 florini, între 1612-1662 s-a revenit la suma de 10.000, iar din 1662 – 40.000 florini.

În afară de haraci, au mai existat o serie de dări în bani față de turci. **Mucare-rul mare** – se plătea la confirmarea domniei o dată la 3 ani. **Mucarerul mic** – se plătea la întărirea domniei. **Bairamlâcul** – se achita sultanului și marilor demnitari de bairam. **Lipsele banilor** – otomanii socoteau valoarea de schimb a monedelor în circulație sub cea reală, atunci când tributul era adus la Poartă, de aceea suma achitată sub formă de tribut era artificial ridicată. **Satarale** – o dare excepțională în bani

amintită la începutul secolului al XVIII-lea. **Banii steagului** – o dare excepțională introdusă cu scopul de a acoperi o parte din cheltuielile făcute la Poartă pentru a obține scaunul domnesc.

Țările Române au avut numeroase **obligații de aprovizionare** față de Poartă (oi, vite, grâu, secară, cai, seu, miere de albine, sare etc.). Uneori acestea sunt amintite ca dări speciale (berbecii, caii împărățești etc.). Otomanii au impus anumite restricții Țărilor Române, limitându-le sau luându-le dreptul de a exporta aceste produse în alte țări, în afară de imperiu. Cu toate acestea, izvoarele atestă cu lux de amănunte că otomanii nu au instituit un monopol strict asupra comerțului extern al Țărilor Române.

Țările Române au îndeplinit și o serie de **obligații militare** în favoarea Porții, ca: participarea cu un detașament de oșteni la campaniile militare alături de trupele otomane, asigurarea cu cele trebuincioase a locurilor de popas (menzilorilor) în timpul trecerii trupelor otomane prin Țările Române, participarea cu detașamente de lucrători la construcția sau repararea cetăților otomane, informarea Porții despre mișcările trupelor dușmane etc.

VII. 6. Teritorii românești sub administrație otomană directă

Izvoarele care reflectă raporturile româno-otomane consemnează obligația Porții de a păstra integritatea teritorială a Țărilor Române și de a le proteja de invaziile străine. Cu toate acestea, ea a fost permanent încălcată. S-a amintit mai sus că în anul 1484 otomanii au cucerit Cetatea Albă și Chilia. Drept rezultat al campaniei otomane din 1538, Poarta a anexat de la Moldova orașul Tighina și partea de sud a regiunii dintre Nistru și Prut – Bugeacul. Denumirea orașului Tighina a fost schimbată în Bender și aici a fost creată o raia otomană. Și tot în urma acestei campanii a fost formată raiaua Brăila. Politica de anexare a teritoriilor românești de către Poartă a fost continuată și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Ca rezultat al expediției otomane din 1552, în Transilvania a fost format un nou pașalâc cu centrul la Timișoara. Ulterior, la 1595, a fost formată raiaua cu centrul la Ismail, iar la 1622, raiaua cu centrul la Reni. În legătură cu slăbiciunea militară otomană din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Poarta cedează Imperiului Habsburgilor Transilvania (1699). Un timp scurt, Habsburgii au ținut sub control direct și Oltenia (1718-1739).

Așadar, către mijlocul secolului al XVIII-lea, imense teritorii românești erau înstrăinate: întreaga Transilvanie era supusă Habsburgilor, turcii și tătarii ocupau în regiunea Nistru-Prut circa 55,7% din întreg teritoriul regiunii, ceea ce alcătuia 27,2% din teritoriul întregii țări. Este de remarcat că hotarul dintre Moldova și raialele otomane nu a fost fix. Unii domni reușeau să recupereze o parte din teritorii. În anii 1541-1542, Petru Rareș reușește să recupereze o porțiune de pământ, unde erau așezate 26 de sate (inițial 35), dar cu condiția ca haraciul să fie mărit.

Mai târziu, în 1574, Petru Șchiopul reușea să obțină câteva sate, dar tot cu prețul măririi haraciului.

Considerate teritorii cucerite cu sabia, raialele și pașalâcurile au fost apreciate **dar al-islam**. Dreptul internațional musulman ne oferă un răspuns destul de clar referitor la situația din asemenea zone: „Dacă imamul supune o regiune prin forța armelor, atunci el, la viziunea sa, împarte teritoriul ostașilor sau lasă stăpânilor anteriori (în acest caz lor li se lasă averea necesară pentru agricultură), impunându-i la **djizye** (capitație, impozit pe persoană) și **haraci** (impozit pe pământ) pentru pământul care este declarat **vacuf** (vacuf – se numește un asemenea obiect asupra căruia nimeni nu are drept de proprietate, fiindcă acest drept este transmis lui Dumnezeu, oamenii au numai dreptul de folosință) în folosul ostașilor, și deci nu se împarte între ei, sau deportându-i pe proprietarii anteriori, aduce în locul lor pe alții de la care iau haraci și djizye, dacă ei sunt necredincioși, ori desetină, dacă ei sunt musulmani”. Este de remarcat faptul că teritoriile românești ocupate nu au constituit un obiect de colonizare pentru otomani. Musulmanii aduși au populat numai orașele, satele au continuat să fie populate de români. Bugeacul devine o zonă de mișcare permanentă a tătarilor. Populația locală a fost redusă la o stare de inferioritate. Ei nu aveau dreptul să poarte arme, să folosească vestimentație turcească etc. Localnicii și-au păstrat dreptul de judecată după obiceiurile și legile lor. Otomanii au acordat populației creștine autonomie administrativă și religioasă: ei aveau aleșii lor care le reprezentau interesele pe lângă autoritățile otomane. În pofida faptului că dreptul internațional musulman prevedea ca bisericile din teritoriile cucerite cu sabia să fie transformate în locuințe, în teritoriile românești ocupate de turci și tătari s-a menținut Biserica Creștină. Biserici creștine erau la Căușeni, Chilia, iar la Brăila se afla reședința unui mitropolit. În raiale, o parte din pământ a fost transformat în vacuf, cealaltă parte a rămas în proprietatea statului sau a fost împărțită marilor dregători otomani, domenii cunoscute cu numele de **hașuri** (proprietăți funciare mari), **ziameturi** (proprietăți funciare mijlocii) și **timaruri** (proprietăți funciare mici).

Administrația otomană, instaurată pe teritoriile românești, își exercita funcțiile numai asupra populației islamice. Creștinii, dacă își plăteau la timp impozitele și nu se răsculau, erau lăsați în pace. În fruntea provinciei se afla **beglerbeiul** (pașa) – guvernatorul, care dispunea de toată puterea militară și civilă, urmat de **defterdar** (responsabil de funcție), **serascher** (conducătorul militar), **kadi** (deținea în **carăle** sau **cadilâc**-uri funcții administrative, judecătorești și religioase). Cel din urmă era ajutat de un **naib**. Administrarea orașelor se efectua de un **kehaia**, ajutat de **serdarul de ieniceri**, **subași** (șeful poliției) și **muhtesib** (contabil).

VIII. Problema unității politice a Țărilor Române în epoca medievală

Obiective:

- *Să caracterizeze problema unității politice a Țărilor Române*
- *Să descrie procesul aderării Țărilor Române la coaliția antiotomană*
- *Să evalueze venirea lui Ieremia Movilă în scaunul Țării Moldovei*
- *Să analizeze procesul unirii politice a Țărilor Române sub Mihai Viteazul*
- *Să estimeze problema unirii Țărilor Române după Mihai Viteazul*

VIII. 1. Problema unității politice până la Mihai Viteazul

Referindu-se la campaniile muntene ale lui Ștefan cel Mare, istoricul Ion Ursu menționa că în urma expediției din toamna anului 1473 Țara Românească „a fost sustrasă de sub influența turcilor și adusă sub protecția marelui domn al Moldovei”. Pe de altă parte, Petre Panaitescu sublinia: „Ideea dinastică nu era abstractă, ca ideea de stat, nu era o idee socială ca cea națională, ci, pur și simplu, domnul era stăpânul, cum e stăpânul de moșie cu supușii lui. De aceea, Ștefan n-a încercat niciodată să unească Muntenia cu stăpânirea lui, deși a cucerit-o în mai multe rânduri. Acea țară era moșia altei familii, se putea pune acolo cel mult un pretendent mai docil decât domnul răsturnat”.

Politica munteană a lui Ștefan cel Mare a lăsat amprente vizibile în cronografia Țării Românești, care-i atribuie aici o domnie efectivă pentru o perioadă de cca 16-17 ani. Conform cercetărilor lui Leon Șimanschi, „calitatea de suzeran” al Țării Românești poate fi recunoscută domnului Moldovei pentru o perioadă de circa 6 ani, în răstimpul 1481-1486, Vlad Călugărul fiind încoronat „în regimul specific feudal, al relației suzeran-vasal, chiar dacă acesta nu se va fi concretizat în formele clasice, occidentale”.

După încercarea nereușită de a-l instala în scaunul Țării Românești pe Vlad Țepeș și omorârea acestuia la cumpăna anilor 1476-1477, Ștefan cel Mare întreprindea o nouă expediție în Țara Românească și îl așeza în scaun pe Basarab cel Tânăr Țepeluș (9 ianuarie 1478-iunie 1480), alungându-l pe Basarab Laiotă cel Bătrân, omul turcilor. În aprecierea cronicarului polon Jan Dlugosz, prin acest act Ștefan cel Mare a pus „sub stăpânirea sa toată Țara Românească și a alungat din ea pe turci”, „și-a făcut-o supusă sie”, ceea ce l-a determinat pe istoricul Ion Ursu să afirme că „prin aceste măsuri, el a făcut din Muntenia o țară unită cu Moldova. Stăpânirea lui se întindea în realitate și peste Muntenia. În unele scrisori externe el se întitulează «domn a toată Moldovlahia». Pentru o clipă România a fost, după sistemul de atunci,

realizată”. Țepeluș mai era apreciat drept „guvernatorul”, „loctiitorul” său. Această situație nu a durat însă mult timp, fiindcă înainte de 19 iunie 1478 Țepeluș a încheiat pace cu otomanii și s-a supus sultanului.

În același context, Nicolae Grigoraș afirmă că „nu se greșește dacă se susține că Ștefan cel Mare, cunoscător al situației din Transilvania și Țara Românească ... a urmărit unirea românilor din cele trei țări românești”.

Șerban Papacostea consideră că abia începând cu anul 1473 situația se schimbă și domnul Moldovei urmărește scopul de a aduce însăși Țara Românească sub controlul său, ceea ce a dus la implicarea Imperiului Otoman. Conform autorului, începând cu acest an și până la 1489 Ștefan cel Mare a inaugurat o nouă etapă a politicii sale externe, etapă care coincide cu cei șaisprezece ani de domnie în Țara Românească, perioadă de timp indicată de sursele narrative muntene. Acțiunile lui Ștefan din acest timp ar arăta clar „intenția sa fermă de a subordona Țara Românească, de a o aduce în vasalitatea sa”, intenție confirmată și de terminologia izvoarelor din acest timp, terminologie care exprimă „raporturi de suzeranitate-vasalitate dintre cei doi conducători de state”.

Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Szekely, referindu-se la „domnia” lui Ștefan cel Mare și în Țara Românească, „socotind aceste durate prin regresie, de la momentul «trădării» din 1484, s-ar ajunge la 1478 sau, respectiv, 1477”. Autorii nominalizați consideră că în aceasta „trebuie să se vadă o relație de tip feudovasal, singura care ar explica formula cronicii moldovenești privind «trădarea față de domn»”.

Așadar, cercetătorii contemporani admit o „domnie”, o „suzeranitate” a lui Ștefan cel Mare în perioada anilor 1473-1486, adică în răstimpul de cca 13 ani de zile.

Conform informației lui Grigore Ureche, pe la 1563 și domnul Țării Românești, care pe atunci era Petru cel Tânăr (1559-1568), ar fi încercat să ocupe Moldova: „domnul muntenesc, înțelegând de atâtea amestecături ce se făcea între domnia Moldovei, se gândi ca să se ispitească **să apuce țara**, să fie sub ascultarea lui socotind că pre lesne o va dobândi ...”. Este prima relatare cronicărească că un domn din Țara Românească, pe calea armelor, ar fi dorit supunerea Moldovei. Oricum, puțin timp mai târziu, la 1574, domnul Țării Românești Alexandru al II-lea Mircea, luptând alături de otomani împotriva lui Ioan-Vodă cel Cumplit, reușește să-l impună în scaunul Moldovei pe fratele său Petru Șchiopul, acceptat de boierii din Moldova.

VIII. 2. Aderarea Țărilor Române la coaliția antiotomană

Cuceririle otomane din secolul al XVI-lea au schimbat esențial harta politică a Europei. În scopul opririi ofensivei otomane și chiar a alungării turcilor din Balcani, țările europene au căutat să formeze alianțe. La 1587 exista un proiect de unire între Rusia și Republica Polonă, care prevedea și lupta comună împotriva turcilor. În proiect se preciza că în cazul unor posibile cuceriri în Balcani, aceste teritorii urmau să

fie incorporate Poloniei și Lituaniei. Dar planul nu a avut o finalizare practică. Între timp, Poarta se pregătea de noi acțiuni militare în Europa. La începutul anului 1592, era clar că operațiile militare vor fi desfășurate împotriva Imperiului Habsburgic. În același timp, otomanii depun toate eforturile pentru a menține pacea cu Polonia și a nu admite o coaliție polono-habsburgică. De aceea, în octombrie 1591, a fost reînnoit tratatul de pace otomano-polon, care viza și reglementarea raporturilor moldo-polone (domnul să nu provoace pagube polonilor, extrădarea fugarilor, libertatea comerțului etc.). În ianuarie 1592 tratatul polono-otoman a fost reconfirmat, iar domnii Moldovei, Țării Românești și principele Transilvaniei au primit porunca sultanului să se pregătească pentru o eventuală expediție împotriva Habsburgilor.

Operațiile militare dintre Imperiul Otoman și cel Habsburgic au început în august 1593. Trupele otomane obțin mai multe victorii și împăratul Rudolf al II-lea caută să formeze o puternică coaliție, la care să adereze Spania, țările italiene, Republica Polonă, Rusia și Țările Române.

La sfârșitul lunii septembrie 1593, la Moscova a sosit un sol de la Rudolf al II-lea, care a solicitat intrarea Rusiei în coaliția antiotomană. Dar țarul a declarat că va adera la Ligă numai în cazul în care la ea vor adera și celelalte țări europene.

Negocierile lui Rudolf al II-lea cu Polonia, de asemenea, nu au dat rezultatele scontate. Regele Sigismund al III-lea (1587-1632) motiva că el are încheiat tratat de pace cu Poarta, dar în cazul în care Poloniei i se vor garanta drepturile asupra Moldovei și Țării Românești, care îi aparțin „de drept”, regele ar putea adera la coaliție.

În același timp, Rudolf al II-lea negociază și cu cazacii. În octombrie 1593 sultanul Murad al III-lea îl informa pe principele Sigismund Bathory că Aron Tiranul a înștiințat Poarta despre încheierea unei alianțe între Habsburgi și cazaci, îndreptată împotriva otomanilor. Conform alianței, cazacii urmau „să instaleze un alt domn în Moldova și să o stăpânească”. Sultanul cere lui Sigismund să acorde sprijinul necesar domnului Moldovei.

Papa de la Roma și împăratul se adresau domnului Moldovei cu propunerea (1593) de a adera la coaliția antiotomană. Papa îl sfătuia pe domn ca la etapa inițială să nu acorde sprijin otomanilor în lupta împotriva Habsburgilor. Pentru ca refuzul să nu trezească bănuieli din partea otomanilor, papa cerea atragerea cazacilor în lupta antiotomană: în acest caz, Aron-Vodă putea să-și motiveze refuzul de a-i ajuta pe otomani prin aceea că-și apără țara sa de atacurile cazacilor.

Rudolf al II-lea a început negocierile cu Aron Tiranul și în februarie 1594 domnul Moldovei acceptă să participe la coaliția antiotomană. Negocierile au continuat până în august 1594, când la Iași a fost semnat tratatul, textul căruia îl aflăm de la Ioan de Marini Polii de la Raguza, solul împăratului Habsburgic. Conform tratatului, împăratul promitea „că-l va apăra cu cea mai mare credință și statornicie pe susnumitul strălucit principe, domnul Aron al Moldovei, domeniile căruia le alipește și încorporează, și pe supușii săi, și acei care aderă la Sfântul Imperiu Roman, împotri-

va oricăror pângăritori, împotriva oricărei puteri turcești sau altor inamici”. În caz de necesitate, se asigura refugiu domnului în posesiunile imperiale cu obligația împăratului de a „întoarce preastrălucitului principe demnitatea de altă dată”. Domnul Moldovei era obligat ca, atunci când armata creștină va ajunge în Ungaria, să informeze împăratul despre mișcările trupelor otomane. La 14 octombrie 1594, tratatul a fost prezentat împăratului pentru confirmare.

În vara anului 1594, Aron-Vodă a semnat o înțelegere cu Mihai Viteazul. Domnul Țării Românești, considerat omul turcilor, a rămas în afara atenției diplomației papale și imperiale. De aceea, el stabilește strânse legături cu Aron-Vodă, numindu-l „fratele meu, cu care făcusem jurământ ca unul pentru altul să ne punem capul”.

Către toamna anului 1594, s-a clarificat și poziția principelui Transilvaniei față de războiul otomano-habsburgic. La începutul lunii noiembrie 1594, Sigismund Bathory a aderat la coaliția moldo-munteană. Imediat după aceasta, Mihai Viteazul se ridică la luptă împotriva turcilor, urmat de domnul Moldovei Aron-Vodă. Noua revoltă a țărilor române împotriva Porții s-a datorat situației grele a acestora la sfârșitul secolului al XVI-lea. Creșterea tributului și a celorlalte dări față de Imperiul Otoman a agravat la maximum situația. Letopisețul Cantacuzinesc, relatând despre începutul domniei lui Mihai Viteazul, informează că „începură turcii a coprinde Țara Românească și a-și face lăcașuri și meceturi ... Că începuse a călca țara și legea creștinească”. Mihai Viteazul, într-o scrisoare din 1595 adresată polonezului Ioan Potocki, aprecia cauza ridicării la lupta antiotomană în felul următor: „Căci eu n-am avut de la turci nici o greutate sau vreo nedreptate, dar ceea ce am făcut, toate le-am făcut pentru credința creștinească”. Aceeași idee este reluată de domnul muntean și într-o scrisoare din 17 ianuarie 1601 adresată lui Rudolf al II-lea: „în această țară aș fi putut trăi liniștit, sigur și fără nici o frică, dacă nu mă simțeam chemat de credința mea față de Maiestatea voastră și față de întreaga creștinătate”. Fără îndoială, nu aceasta era situația reală. Scopul lui Mihai era să-i determine pe principii creștini să-i acorde ajutor împotriva otomanilor.

Acțiunile deschise ale domnilor Moldovei și Țării Românești au neliniștit Poarta. O cronică otomană informează că hanul Crimeii a cerut Porții să fie numit stăpân al Moldovei unul din emirii tătarilor, dar sultanul „neîncuviințând la aceasta, a trecut-o cu vederea”. În martie-aprilie 1595, Mehmed III poruncește lui Aron-Vodă să se unească cu sangeacul de Akkerman, Bender, Nicopole și Silistria împotriva polonilor și cazacilor în cazul în care aceștia ar ataca Imperiul Otoman. Dar Aron-Vodă nici nu gândi să satisfacă cererea Porții și continuă acțiunile antiotomane. În acest context, la 14 mai 1595 Poarta a revăzut statutul politico-juridic al Moldovei și al Țării Românești – se lichida institutul domniei și cele două țări au fost declarate provincii otomane – pașalâcuri. Dar această hotărâre a Porții urma să fie tradusă în viață.

Între timp, și principele Sigismund Bathory trece la realizarea planului său de supunere a Moldovei și a Țării Românești. Pentru a nu trezi mânia lui Rudolf II, încă

pe 28 ianuarie 1595, principele transilvănean a încheiat o alianță cu împăratul prin care se obliga să se ridice la luptă împotriva otomanilor. În aprilie 1595, Sigismund Bathory îi cheamă la el, în calitate de supuși, pe Aron Tiranul și Mihai Viteazul sau pe împuterniciții acestora. Mihai Viteazul a trimis delegați la Alba Iulia și aceștia, la 20 mai, semnav un tratat cu Sigismund Bathory. Anterior, pe 8 mai, Sigismund Bathory și-a adăugat la titulatura sa și titlul de principe al Moldovei și al Țării Românești. Principele și-a făcut și o nouă stemă ca principe imperial și al Transilvaniei, în care a inclus și stemele Moldovei și Țării Românești. Toate acestea denotă destul de clar intențiile lui Sigismund Bathory.

În istoriografia românească actul semnat de boieri a fost interpretat drept o trădare din partea boierilor, trădare pe care Mihai Viteazul a fost nevoit să o accepte.

Spre deosebire de Mihai Viteazul, domnul Moldovei Aron Tiranul a refuzat să plece personal sau să trimită delegați la Sigismund Bathory. În aceste condiții, principele transilvănean a luat hotărârea să-l înlăture pe Aron-Vodă din scaunul țării, lucrul făcut de garda domnească, alcătuită în temei de unguri, aflați sub conducerea lui Ștefan Răzvan. Acesta și devine domn în Moldova. Noul domn trimite la Alba Iulia reprezentanții săi, pe boierii Ion Călugăruș și Mihai, care pe 3 iunie 1595 au semnat un tratat similar cu tratatul semnat de munteni pe 20 mai.

O apreciere destul de obiectivă a acestor tratate a fost făcută de istoricul român Ion Sîrbu: „Privind aceste tratate, nu putem zice mai puțin decât că prin ele Moldova și Țara Românească sunt prefăcute în provincii. Nu-i vorba, am putea zice că și mai înainte erau ele un fel de provincii ale turcului, și turcul le numea așa, dar nu încetașeră a-și păstra ființa lor de state: erau state în toată forma în marele stat turcesc”.

Ca rezultat al acestor evenimente, către luna august 1595, se conturau limpede trei direcții posibile în evoluția politică ulterioară a țării. Prima direcție a fost trasată de domnul Moldovei Aron Tiranul. Esența ei consta în menținerea relațiilor strânse cu Imperiul Habsburgic și participarea activă la ostilitățile antiotomane. În caz de reușită a acțiunilor antiotomane, Moldova, în viziunea tratatului cu împăratul Rudolf al II-lea, urma să fie „alipită și încorporată” la Imperiul Habsburgic. A doua direcție prevedea aderarea Moldovei, condusă acum de Ștefan Răzvan, la planul principelui Transilvaniei Sigismund Bathory de a supune cele două țări românești extracarpătice puterii sale, lichidarea ființei lor statale, anihilând prin aceasta tendințele Habsburgicilor de a îngloba Țările Române la Imperiu. Însă mai era o parte a boierilor moldoveni, „fruntea boierilor”, cum avea să-i numească cronicarul Miron Costin, pe care, de asemenea, îi neliniștea soarta Moldovei. Este vorba de acei boieri care în timpul domniilor lui Petru Șchiopul și Aron Tiranul s-au refugiat în Polonia. Aceștia au fost partizanii celei de-a treia direcții a orientării politice externe a Moldovei. Motivul activizării boierilor refugiați este oferit de principele Transilvaniei Sigismund Bathory, care a încălcat vechea tradiție a țării și a pus „de la sine domn în Moldova”. Prin acest act a fost sfidat principiul de bază

al ascensiunii candidatului la domnie, principiul alegerii domnului de către țară. Nu întâmplător Miron Costin ține să menționeze că, deși regele Poloniei „au pus domnu din partea sa pre Eremia Movilă-Vodă”, această acțiune s-a făcut doar „cu alesul boierilor de țară”, evident al acelor boieri care erau refugiați în Polonia.

VIII. 3. Înscăunarea lui Ieremia Movilă în Țara Moldovei

Campania de înscăunare a lui Ieremia Movilă în Moldova a fost condusă de hatmanul Zamojski. Mișcarea trupelor polone spre hotarele Moldovei era atent urmărită de principele Transilvaniei Sigismund Bathory, care, imediat ce a aflat despre trecerea Nistrului de către poloni (27 august 1595, stil nou), a trimis un sol în tabără lui Zamojski. Solul transilvănean înmâna lui Zamojski scrisoarea lui Sigismund Bathory în care principele îl avertiza încă o dată pe hatmanul polon că Moldova este supusa sa și îi cerea să o apere de tătari. Dar avertismentul a fost respins. Încă pe 21 august (stil nou), unui sol al lui Ștefan Răzvan, care sosise în tabăra polonă, i s-a cerut ca domnul Moldovei să nu opună rezistență și să părăsească țara.

Este de remarcat că nici otomanii nu erau dispuși să intervină în Moldova. În orice caz, dintr-o scrisoare a sultanului Mehmed III către Ștefan Răzvan (aprilie-mai 1595), aflăm că cererea domnului Moldovei de a primi ajutor de la Poartă a fost respinsă, sultanul cerându-i ca el singur să-și apere țara. Câteva zile mai târziu, la 1 septembrie (stil nou), trupele poloneze au trecut Prutul, iar pe data de 4 al aceleiași luni, Ieremia Movilă – „cerut și ales de moldoveni”, – este numit domn de către hatmanul Zamojski. Încoronarea oficială a avut loc la Iași pe 6 septembrie 1595 (stil nou). Așadar, campania polonilor din 1595 în Moldova s-a încununat cu succes deplin. Ștefan Răzvan a fost alungat și în scaunul domnesc a fost instalat Ieremia Movilă.

La 27 august 1595, domnul și câțiva boieri semnau un act prin care căutau să dea o bază juridică raporturilor moldo-polone, să facă o apreciere a eforturilor depuse de polonezi în vederea instalării lui Ieremia Movilă în scaun, să schițeze un eventual statut politico-juridic al Moldovei. Cercetătorii, care au examinat actul, de regulă, au indicat doar pretențiile exagerate ale polonilor și nu au încercat să dezvăluie intențiile boierilor moldoveni, care au alcătuit acest document. Din atare punct de vedere, actul din 27 august prezintă în sine un exemplu strălucit de activitate manierată a diplomației moldovene.

În linii mari, în actul din 27 august, se evidențiază două părți. În prima parte, se subliniază că Ieremia Movilă este domn al Moldovei „prin mila lui Dumnezeu”, se recunoaște protectoratul lui Sigismund III, se recunoaște că regele „a binevoit să vină în ajutorul acestei țări”, că anume „prin favoarea și binefacerea regelui”, Iere-

mia Movilă este „în posesiunea Palatinatului Moldovei”. În continuare, domnul și boierii cer ca acest drept al lui Ieremia Movilă de a domni în țară să fie confirmat „printr-un privilegiu” pe care ei se obligă să-l respecte cu fidelitate. Autorii actului din 27 august promit că îndată ce acest privilegiu va fi acordat, Ieremia Movilă se obligă să recunoască supunerea lui față de rege și Coroană, țara „să fie membru fidel și inseparabil al Coroanei la fel ca și alte țări și palatinate ale Coroanei”. De asemenea, domnul se obliga să trimită la rege reprezentanții săi „care să exprime această supunere, pentru ca M.S. să binevoiască a ne lua sub aripa protecției ca pe supușii săi și să unească această țară pentru totdeauna cu Coroana”. Autorii actului mai cer ca regele Sigismund III „să binevoiască a ne dăruii postul de Voievod al Moldovei”. Evident, este vorba de transformarea Moldovei într-o simplă provincie poloneză, Ieremia Movilă urmând să devină un simplu conducător al acestei provincii, voievodat. Originea polonă a acestor „cerințe” ale politicianilor moldoveni este în afară de orice discuții și ele, în condițiile în care trupele polone erau la Iași, nu au putut să nu fie incluse în acest act.

Cu toate acestea, Ieremia Movilă și boierii cer să fie menținute după el „veniturile și pământurile care îi sunt destinate, pentru ca noi să putem face față acestui post”, deoarece țara este situată la marginea Poloniei, alături de vecini puternici și voievodul trebuie să fie gata să apere țara. Evident că prin această cerere se încerca să se anihileze tendința polonilor de a transforma Moldova într-o simplă provincie a Coroanei, regele nu devenea stăpânul direct al teritoriului Moldovei. Acceptarea acestei clauze de către rege urma să mențină după Ieremia Movilă dreptul suprem asupra teritoriului și asupra veniturilor publice ale țării, „voievodul” Moldovei fiind într-o situație total deosebită față de ceilalți voievozi ai provinciilor polone. Evident, în acest caz, noțiunea de „membru fidel și inseparabil al Coroanei” capătă cu totul alt sens, și anume, doar sensul de protecție al regelui asupra domnului și țării.

Prima parte a actului din 27 august se finalizează cu cererea domnului și a boierilor de a oferi moldovenilor posibilitatea de a obține moșii pe teritoriul Coroanei, de a permite căsătoriile mixte și același lucru să se prevadă pentru polonezi în Moldova. De asemenea, se mai prevedea respectarea reciprocă a religiei catolice și celei ortodoxe de rit grec.

Partea a doua a actului menționat oferea regelui o altă modalitate de reglementare a raporturilor moldo-polone și prevedea un alt statut politico-juridic al Moldovei. Aceasta însă numai în cazul când regele nu ar vrea să accepte supușenia lui Ieremia Movilă și a țării sale. Autorii actului din 27 august nu motivează prin nimic acest posibil refuz al regelui, dar îi dau clar de înțeles că ar putea să o facă. În atare caz, Ieremia Movilă se declara gata să fie recunoscător regelui pentru ajutorul acordat ca să obțină scaunul țării, promitea să depună eforturile necesare pentru a menține pacea între rege și sultan, se obliga să ofere „națiunii poloneze

dovezi de bune intenții”, avertizând regele de orice primejdie, iar mai târziu, îndată ce regele va dori, să se recunoască supus al Coroanei, să se unească la aceasta și să nu se alăture altui stăpân decât regelui. Evident, alternativa oferită regelui, într-un mod foarte onorabil pentru el, era mult mai favorabilă lui Ieremia Movilă și Țării Moldovei. Cu toate că statutul politico-juridic al Moldovei, în acest caz, nu este determinat, faptul că nu se face nicio aluzie la suzeranitatea Porții, pare să vorbească despre aceea că boierii moldoveni sperau să obțină independența țării. Aceasta, în opinia noastră, este esența actului din 27 august 1595, el prezintă în sine două oferte regelui Poloniei, de aceea aprecierea lui ca „tratat” moldo-polon este inadecvată.

Analiza actului din 27 august 1595 permite să revedem unele aprecieri făcute anterior lui Ieremia Movilă, că ar fi fost „un om al compromisurilor și surprizelor, o unealtă a turcilor și a polonilor” (N. Grigoraș), un „favorit polonez și acolit al turcilor” (C. Gollner).

Între timp, otomanii caută să traducă în viață hotărârea de a transforma Țările Române în pašalâcuri. În august 1595, marele vizir Sinan-pașa traversa cu trupele Dunărea. La 13/23 august 1595, lângă localitatea Călugăreni, Mihai Viteazul reușește să zdrobească trupele otomane care trecuseră Dunărea. Dar, cu toate acestea, s-a văzut nevoit să se retragă în fața puhoiului otoman. Turcii au înaintat în interiorul țării, ocupând pentru un timp scurt Bucureștii și Târgoviște. Ulterior, primind ajutor din partea creștinilor, Mihai Viteazul reușește să-i alunge pe otomani din țară, obținând o victorie răsunătoare la Giurgiu (15/25 octombrie), care a blocat intenția otomanilor de a transforma Țările Române în pašalâcuri.

Pe de altă parte, polonezii înțelegeau necesitatea de a ține cont de puterea otomană. Cancelarul Jan Zamojsky, în acord cu Ieremia Movilă, trimite un sol la Sinan-pașa, care trebuia să obțină recunoașterea noului domn al Moldovei din partea Porții, acesta obligându-se să reia plata haraciului. Propunerea era destul de atrăgătoare – era vorba despre restabilirea suzeranității Porții în Moldova prin intermediul polonilor, practic fără niciun efort din partea otomanilor. Poarta a avut o atitudine foarte prudentă față de această propunere, răspunzând că Țara Moldovei a fost cedată tătarilor, așa că toate negocierile urmează a fi purtate cu ei.

Către începutul lunii octombrie 1595 tătarii au intrat în Moldova. În zilele următoare, situația s-a încordat și în tabăra polonă de la Țuțora soseau știri îngrijorătoare despre pregătirile de luptă ale tătarilor și chiar câteva ciocniri între grupurile de cercetași poloni și tătari. După câteva ciocniri neînsemnate dintre poloni și tătari, părțile au început negocierile finalizate cu semnarea pe 22 octombrie a tratatului dintre han și hatmanul polon, care prevedea remiterea steagului de domnie lui Ieremia Movilă și garanția hanului că sultanul nu va schimba această decizie, reluarea de către domn a plății haraciului către sultan și a dărilor cuvenite către han. În afară de aceasta, hanul se obliga să părăsească Moldova în trei zile și să nu

mai năvălească împotriva acestei țări. După semnarea tratatului, pe 27 octombrie Jan Zamojski se retrage din Moldova. În așa fel, raporturile moldo-tătaro-otomane au fost normalizate. În noiembrie 1595, sultanul a recunoscut tratatul polono-tătar, iar în decembrie Ieremia Movilă a fost confirmat în scaunul Moldovei. Prin aceste acțiuni, în Moldova se instaurează o suzeranitate colectivă (condominium) polono-otomană.

Mihai Viteazul a fost obligat să țină cont de noile realități politice și s-a adresat domnului Moldovei cu rugămintea de a mijloci înțelegerea sa cu Poarta. Negocierile s-au terminat la începutul anului 1597, când Mihai Viteazul este recunoscut domn de Poartă și primește steagul de domnie.

În anul 1597, au loc schimbări esențiale în Transilvania. Sigismund Bathory, căruia nu i-au reușit planurile nici în Moldova, nici în Țara Românească, încheia cu Rudolf II un tratat conform căruia ceda acestuia Transilvania în schimbul a două ducate – Opellen și Ratibor din Silezia. După aceasta, Sigismund pleacă în noile sale teritorii, iar în Transilvania vin dregătorii lui Rudolf al II-lea.

Schimbări au loc și în politica externă a lui Ieremia Movilă. După ce a devenit domn, el începe o politică de minimalizare a influenței polone în Moldova. Despre acest fapt ne vorbește cât se poate de clar tratatul semnat de Ieremia Movilă cu polonii în martie 1597, care prevedea: instaurarea monarhiei ereditare pentru dinastia Movileștilor; respectarea de către poloni a hotarelor Moldovei; respectarea legilor țării; domnul urma să promoveze o politică fiscală pe care o considera oportună, fără amestecul regelui; el avea dreptul să acorde boierilor dregătorii. Se mai prevedea păstrarea religiei pravoslavnice, dreptul țării de a bate monedă, însă „în chipul leșeștilor”, aceasta explicându-se prin necesitatea ca ele să circule în întreaga Polonie. Regele se obliga să asigure securitatea Moldovei, domnul se îndatora să depună toate eforturile pentru menținerea păcii între poloni și turci, să asigure trecerea nestingherită a solilor și a negustorilor poloni în Turcia și înapoi.

Polonezii au considerat că au făcut un mare serviciu Porții prin scoaterea Moldovei din frontul antiotoman, acțiune suficientă, în opinia polonezilor, pentru ca sultanul să accepte incorporarea acestei țări la Polonia. În acest scop, în 1597 și 1598, la Poartă au fost trimise două solii, dar fără rezultat. Unicul succes obținut de polonezi a fost faptul că prin Tratatul din 4 august 1598 sultanul a recunoscut dreptul ereditar al dinastiei Movileștilor la scaunul Moldovei, dar e foarte important de subliniat că recunoașterea se făcea condiționat: sistemul ereditar se va menține atâta timp, cât Ieremia Movilă și urmașii lui vor arăta „devotament și credință față de măreța mea Poartă”. Fără îndoială, Ieremia Movilă a înțeles foarte bine rolul său în rivalitatea polono-turcă, de aceea în politica sa externă, el a trebuit să manifeste „credință” și regelui, și sultanului.

VIII. 4. Prima unire politică a Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul

În august 1598, Sigismund Bathory a revizuit tratatul încheiat anterior cu Rudolf al II-lea, a revenit la posesiunile sale din Transilvania și l-a chemat la el pe vărul său, cardinalul Andrei Bathory. În asemenea condiții, Mihai Viteazul, izolat total pe arena externă, caută o apropiere mai mare de Habsburgi, cerând chiar învoirea împăratului de a ocupa Moldova. Într-un asemenea context, o parte a boierimii muntene, care nu dorea un conflict cu Moldova, s-a adresat boierilor munteni fugari la Iași cu o scrisoare (1598) în care își exprimau dezacordul cu politica lui Mihai Viteazul de apropiere de Habsburgi și doreau să fie **în unire** cu Țara Moldovei, fiindcă „**toți noi suntem de o limbă și de o credință**”. Posibil ca boierimea munteană să fi fost nemulțumită și de faptul că pe 26 iunie 1599 Mihai Viteazul a reînnoit tratatul umilitor din 20 mai 1595.

La 5 septembrie 1599, boierii din Țara Românească se adresau iarăși boierilor munteni refugiați în Moldova. Scrisoarea a fost semnată de 11 persoane, în frunte cu mitropolitul de Târgoviște Eftimie. Boierii îl învinuiesc pe Mihai Viteazul de următoarele: Mihai a primit la 27 august 1599 steagul de domnie de la turci, dar aceștia se adună la Dunăre și vor lovi țara noastră, și ne vor robi; „căce că Mihaiu Vodă câți săraci au fostu scăpat mai denainte vreme den robia turcilor și a tătarilor, deatunce până acumu în toate lunile au băgat pre-acei săraci și le-au luat în toate lunile p(o) 15 talere până au perit țara de toți și s-au pustiitu”; „n-are cu ce plăti leafa la oșteni, au slobozit ostile prin țară, și unde află dobitocu sau pîne totul iau cu sila,... ne-au mâncat poama viilor de totu și ne iau muierile și featele de le rușinează”; se tem că turcii vor numi un turc la domnie; mai arată răfuielele lui Mihai cu marii boieri munteni. Boierii munteni roagă: „Cu aceasta ne rugăm să ne scoată și pe noi cum au scos Țara Moldovei și într-acel chip să fim și noi plecați și sa fim sub aripile luminatului mării craiului leșesc cum e și domnul Ieremie voevoda cu țeara Moldovei, **căci că sântem toți de o leage și de o limbă** și sîntu domni, de rudă bună, că de greci și alți hoți ne-am săturat, cum sîntem sătui de-acesta de Mihai Vodă...”. Principalul ce vor boierii: să-l numească pe fratele lui Ieremia Movilă, Simeon, domn în Muntenia, că să tocmească țara cum au tocmit și țara Moldovei, „de e pace de către turci”. Așadar, ei vor pace, nu confruntare cu otomanii. În atare situație, Ieremia Movilă se pregătea pentru o incursiune în Țara Românească și, în vederea realizării acestei expediții, a primit tunuri din Polonia. Dar și principele Andrey Bathory trimite solii săi la Ieremia Movilă, amintindu-i de înțelegerea cu privire la stăpânirea Țării Românești și expediția împotriva lui Mihai Viteazul nu a mai avut loc.

La rândul său, Mihai Viteazul desfășoară acțiuni rapide în vederea unirii celor trei țări românești. Schimbările care au loc în Transilvania favorizau expediția, în primul rând, asupra ei. Sigismund Bathory, după câteva luni de domnie în 1598,

renunță iarăși la tron în favoarea vărului său, cardinalul Andrei Bathory, singur se retrage în Moldova. În aprilie 1599, Andrei Bathory este recunoscut principe și de Dieta Transilvaniei. El se eschivează de la lupta cu Poarta, încheie alianțe cu Polonia și Moldova și începe negocieri cu turcii în vederea alungării lui Mihai Viteazul din Țara Românească. Iată în aceste condiții, Mihai Viteazul se decide la invazia în Transilvania, expediție ce a avut un succes deplin.

La începutul lunii noiembrie 1599, Mihai stabilește puterea sa în Transilvania. Motivele intrării lui Mihai Viteazul în Transilvania sunt expuse de ambasadorul raguzan Germanico Malaspina într-o scrisoare din 14 noiembrie 1599. Malaspina scrie că el a vorbit cu domnul, care i-a spus că „n-a venit (în Transilvania – *I.E.*) din pofta de stăpânire, nici din setea ce ar avea să verse sângele creștinilor”, dar împăratul creștinilor l-a îndemnat și impus să răzbune jignirile pe care le primise de la cardinal (Andrei Bathory – *I.E.*) și de la această nație (unguri – *I.E.*). Apoi Mihai a adăugat că și turcii l-au îndemnat să întreprindă acest lucru. În continuare, Malaspina mai scrie despre neînțelegerile izbucnite între Mihai Viteazul și Andrei Bathory, ales recent principe al Transilvaniei – cel din urmă ar fi cerut lui Mihai să părăsească țara pentru că nu-l suferă turcii și că „cardinalul era hotărât să se alieze cu turcii”. Mihai Viteazul, de asemenea, arată lui Malaspina scrisori din care rezulta că cancelarul Poloniei Jan Zamojski, Ieremia Movilă și cardinalul Andrei Bathory s-ar fi înțeles între ei să unească Polonia, Moldova, Țara Românească și Transilvania.

Vestea cuceririi Transilvaniei a fost comunicată de Mihai Viteazul și în alte țări. Pe 20 noiembrie 1599 Petre Armeanul, un sol al lui Mihai Viteazul, se afla la Moscova și avea o convorbire cu diacul de dumă Afanasie Vlasiev, relatându-i despre cucerirea Transilvaniei. Atitudinea rușilor a fost neutră: „Dumnezeu a vrut ca Mihai Voievod să biruiască pe vasalul turco-lituan Andrei Bathory și să ia în stăpânire Transilvania”. „Iar în ce privește alianța lui Mihai cu împăratul contra sultanului turcesc... ne bucurăm, și dorim ca să se tot înalțe puterea creștinilor asupra păgânilor, iar cea a basurmanilor să tot scadă”. La 20 decembrie 1599, Mihai Viteazul răspundea la o scrisoare de felicitare a lui Ieremia Movilă, căruia nu-i era pe plac acțiunea lui Mihai: „ai fi vrut totuși mai bine pentru noi (pentru Mihai – *I.E.*) ca aceea ce s-a întâmplat să nu fi fost”. Deci, Ieremia Movilă n-a acceptat operația de ocupare a Transilvaniei de către Mihai Viteazul.

Ocuparea Transilvaniei de către Mihai-Vodă și pregătirile lui în vederea cuceririi Moldovei necesită pași diplomatici în rezolvarea acestei chestiuni cu Rudolf al II-lea. În acest scop, în ianuarie 1600, Mihai înainta împăratului Rudolf următoarele cerințe: să-i lase Țara Românească și Țara Ardealului să-i fie de moșie lui și feciorilor săi; între Ardeal și Imperiul Habsburgic să fie menținut hotarul vechi; Mihai să poată distribui ocine și sate cui vrea el; să fie păstrate în Ardeal legile vechi, iar el, judecător suprem; împăratul să-i trimită ajutor împotriva turcilor și, de asemenea, ajutor bănesc; dacă Mihai va cădea în robie, împăratul să aibă grijă a-l scoate; ținu-

turile care mai înainte au fost luate de turci, când vor fi întoarse, să fie de moșie la Țara Românească și Țara Ardealului.

Cu totul alta era politica lui Rudolf al II-lea. Având bună știre de intențiile lui Mihai de a-și supune Transilvania, într-o scrisoare din februarie 1600, Rudolf al II-lea sublinia că Mihai, „aducând Transilvania sub puterea noastră, s-a supus pe sine și provincia sa” ... și noi „am primit în clientela și credința deosebită a noastră ... pe zisul Mihai, pe copiii lui, precum și Ținutul Țării Românești ... iar ținutul acela (Țara Românească – *I.E.*) să se moștenească de Mihai, de copiii lui de sex masculin, în mod succesiv din primul născut în primul născut”. Scrisoarea relevă clar tendința lui Rudolf al II-lea de a-și supune nu numai Transilvania, ci și Țara Românească. Totuși, cea din urmă era lăsată lui Mihai Viteazul și urmașilor săi, prevăzându-se instaurarea unei monarhii ereditare.

Poarta a recunoscut acțiunea lui Mihai Viteazul. La 26 ianuarie 1600, otomanii îl recunosc pe Mihai principe al Transilvaniei, iar pe fiul său, Nicolae Pătrașcu, domn al Țării Românești.

Gândul lui Mihai de a cuceri și Moldova era mai vechi, încă la 8 martie 1598, într-o convorbire avută cu diplomatul raguzan Ioan Marini-Poli, Mihai Viteazul spunea: „trebuie să-l alung pe acel voievod al Moldovei, ca dușman al creștinilor, nu pentru a-i cotoropi țara și nici dintr-o lăcomie oarecare, dar ca să nu poată aduce o piedică la planul expediției în Turcia”. Mihai Viteazul a încercat să obțină și acordul Poloniei de a intra în Moldova, dar a primit un refuz categoric.

Despre planurile lui Mihai Viteazul de a intra în Moldova știau și unii reprezentanți străini. Așa, spaniolul Santa Clemente comunica la 15 ianuarie 1600 lui Filip III despre intenția lui Mihai Viteazul de a ocupa Moldova și, mai adaugă el, Bulgaria. Și împăratul Rudolf al II-lea știa despre intenția lui Mihai de a lua Moldova, dar împăratul nu îngăduie intrarea lui Mihai în Moldova, motivând prin aceea că o asemenea acțiune ar slăbi ofensiva împotriva turcilor.

În Polonia, problema moldovenească era permanent la ordinea zilei. Unii mari demnitari vedeau posibilitatea unirii celor trei țări românești sub suzeranitatea Poloniei. Pe 10 martie 1600 hatmanul Tarnowski prezenta regelui un proiect de tratat conform căruia Țările Române urmau să fie unite sub dinastia lui Mihai Viteazul și suzeranitatea Poloniei, însă regele nu a acceptat acest proiect. Dimpotrivă, Mihai a fost avertizat de Sigismund III să renunțe la intențiile sale în privința Moldovei.

În pofida avertizărilor poloneze, la sfârșitul lunii aprilie 1600, trupele lui Mihai Viteazul (cca 45.000-50.000 de ostași), din trei direcții intrau în Moldova. Însuși Mihai, în fruntea unei armate de cca 28.000 de oșteni, trecea din Transilvania în Moldova prin pasul Oituz. O altă oaste (cca 7.000 de oșteni), tot din Transilvania, înainta în direcția orașului Câmpulung. Din Țara Românească venea Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, cu o oaste de cca 10-16 mii de oșteni.

Încercarea lui Ieremia Movilă de a organiza apărarea țării nu a reușit. Cele câteva ciocniri militare (lângă Tg. Trotuș, Suceava și s. Verbia) nu au adus victorie lui Ieremia Movilă și el s-a retras în grabă la Hotin, care a fost asediat de Mihai Viteazul, fără a reuși să-l cucerească. De sub zidurile Hotinului, pe 20 mai 1600 Mihai Viteazul anunța comisarii imperiali din Transilvania că „Moldova ... am luat-o ... astăzi sub stăpânirea noastră”. Ulterior, pe 27 mai, Mihai vine la Iași, de unde emite câteva documente interne în care se întitulează „**domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei**”. Cu această ocazie Mihai și-a făcut și un nou sigiliu care cuprindea stemele Moldovei și Țării Românești și, de asemenea, unele elemente ale sigiliului Transilvaniei.

Pentru conducerea Moldovei, Mihai Viteazul, care și-a ales ca oraș de reședință Alba Iulia, a numit o locotenentă din patru boieri moldoveni. Ulterior, Mihai l-a trimis în Moldova pe Marcu-Vodă, un fiu al lui Petru Cercel, domnia acestuia a fost însă foarte scurtă.

Mihai înțelegea că acțiunea sa va provoca nemulțumirea regelui Sigismund III, de aceea el trimite o solie în Polonia în care lămurea cauzele intrării în Moldova și se dezvinovăța în fața regelui: Ieremia Movilă a întărit turcii asupra lui, dorind ca el, Mihai, să piară; a cerut domnia Țării Românești pentru fratele său Simion; a găzduit pe Sigismund Bathory lângă el și s-au sfătuit cum să-l lipsească de domnie. Mihai cerea de la rege să nu dea crezare nimănui care l-ar vorbi de rău, se declara gata să slujească cu credință regelui, dar acela să-și exprime voia sa „mai deschis și mai luminat”.

Totuși, atenția principală a lui Mihai Viteazul era concentrată asupra Transilvaniei. Sub presiunea lui, Dieta din iulie 1600, pentru prima dată în istoria Transilvaniei, a luat decizii de îmbunătățire a situației românilor: pedepse aspre pentru nobilii care vor maltrata sau vor omorî pe iobagi; „toate satele din comunitate atât ungurești, cât și săsești să dea satelor românești pășunat liber cailor, boilor, juncilor și porcilor, afară de oi”; „persoanele preoților români să nu fie silite la munca iobagilor”.

După ocuparea Moldovei, Mihai Viteazul caută să clarifice relațiile sale și cu Rudolf al II-lea. În iulie 1600, el solicita acestuia să stăpânească Transilvania pe viață cu titlul de guvernator, după el fiii lui, iar dacă s-ar stinge neamul pe linie bărbătească țara să fie a împăratului. Este important de subliniat faptul că Mihai nu cerea o unire „veșnică” a Transilvaniei cu celelalte două țări românești. Cu totul alta era cererea pentru Moldova și Țara Românească: Moldova și Țara Românească să-i fie date pe veci, din fiu în fiu, indiferent de sex. Dacă însă neamul lui Mihai s-ar stinge cu totul, Rudolf să dea învoire ca ele însele să-și poată alege domnul, pe cine vor dori, numai să ceară steag de la împărat și să-i slujească. Judecățile în aceste două țări să fie efectuate de domn și sfetnicii lui după legile lor. Dar Rudolf nu acceptă propunerile lui Mihai Viteazul. Împăratul accepta (12 septembrie 1600) ca numai Țara Românească să i se acorde drept moștenire, în ce privește Transilvania, i se permitea doar să guverneze „pentru Majestatea sa”.

A încercat Mihai Viteazul să-i îmbuneze și pe otomani și a trimis sultanului 90.000 de ducați în calitate de haraci pentru Țara Românească, Moldova și Transilvania. Dar otomanii i-au acordat sprijin financiar (40.000 de galbeni) lui Ieremia Movilă, pentru plata mercenarilor.

Mihai Viteazul nu reușește să se întărească în Transilvania. În august 1600, un detașament de oșteni al lui Mihai Viteazul (circa 180 de oșteni) este atacat și distrus în târgul Huedin (Cluj), iar în septembrie nobilimea începe răscoala împotriva domnului. La 18 septembrie 1600, oastea nobilimii transilvane, sprijinită de trupe habsburgice conduse de generalul Basta, reușește să înfrângă oastea lui Mihai Viteazul la Mirăslău și, în această situație, boierimea moldoveană și o parte a celei muntene sprijină inițiativa polonilor de a-l readuce în Moldova pe Ieremia Movilă și de a-l instala în Țara Românească pe Simion Movilă. În atare context, în septembrie 1600, Ieremia Movilă revine la scaunul Moldovei. Cancelarul Zamojski, care l-a reinstalat pe Ieremia Movilă în domnie, a căutat să-i impună domnului un nou jurământ, care prevedea iarăși „unirea Moldovei cu statul Poloniei și chiar și o altă orânduire decât aceea care fusese până atunci legea domnilor”. Refuzul lui Ieremia Movilă de a presta un asemenea jurământ a tensionat raporturile cu Jan Zamojski, care „a început să se gândească la numirea unui alt domn” în Moldova. Dar Zamojski a fost nevoit să țină cont de factorul otoman. Impunerea unui alt domn în Moldova ar fi însemnat încălcarea Tratatului polono-turc din anul 1598.

Polonezii au încercat să-și satisfacă pretențiile lor și la Poartă. În capitala otomană sosi un sol polon (1600) cu propunerea ca oastea polonă, prin forțele sale, fără ajutorul cuiva să-l alunge pe Mihai din Moldova și Țara Românească, cu condiția ca ele să rămână în stăpânirea Poloniei, iar Poarta să se mulțumească doar cu haraciul. Polonezii erau gata să renunțe la Țara Românească, numai să-și păstreze controlul asupra Moldovei. Însă asemenea tentative la Poartă au eșuat. Intrarea trupelor poloneze în Moldova nu era interpretată de către otomani ca o cucerire a țării de către poloni, „ci ca o simplă colaborare la restabilirea drepturilor Porții Otomane” (V. Ciobanu).

În legătură cu evenimentele din toamna anului 1600, este necesar de menționat că și împăratul Rudolf II a ținut să le amintească polonezilor despre drepturile Coroanei ungare asupra Transilvaniei și Moldovei.

Desigur, rivalitatea politico-diplomatică polono-austro-turcă era în favoarea lui Ieremia Movilă, care caută să consolideze și mai mult autonomia țării față de otomani și polonezi. Ieremia Movilă respinge pretențiile în bani ale polonilor și cere de la rege evacuarea trupelor polone din țară și din cetățile Suceava și Hotin.

După bătălia de la Mirăslău, Mihai Viteazul s-a retras în Țara Românească, dar nu reușește să se mențină aici. Din ianuarie 1601, Mihai se află la Curtea împăratului Rudolf al II-lea și solicită sprijin în vederea recuceririi Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești. În acest context, politica transilvăneană a lui Ieremia Movilă era de

a-1 susține pe Sigismund Bathory, care se afla în Moldova și la sfârșitul lunii martie 1601 acesta reocupă scaunul Transilvaniei, ceea ce a grăbit hotărârea Habsburgilor de a sprijini intenția lui Mihai Viteazul. Cu toate că în iulie 1601, un sol polonez cerea împăratului Rudolf al II-lea să nu-l sprijine pe Mihai împotriva Moldovei ori a Țării Românești, Habsburgii nu țin cont de cererea regelui Sigismund III, declarând că Moldova aparține Ungariei, împăratul considerându-se moștenitor al acestei țări.

În lupta de la Guruslău (24 iulie 1601), Sigismund Bathory a fost înfrânt de trupele conduse de Mihai Viteazul și generalul Basta. Dar repede între aceștia apar neînțelegeri și cel din urmă, la 9 august 1601, îl asasinează pe Mihai. Uciderea lui Mihai a fost o acțiune premeditată. O scrisoare din iunie 1651 a contelui Ladislus Chiaky către împăratul Ferdinand al III-lea pare să lămurească acest lucru. Contele nu recomandă ajutorarea lui Mihai-Vodă Pătrașcu, deoarece bunicul său Mihai-Vodă fusese necredincios față de împăratul Rudolf, a fost omorât prin oamenii generalului Basta **din consiliul și decretul împăratului** în tabăra de la Turda.

VIII. 5. Problema unirii Țărilor Române după Mihai Viteazul

Odată încolțită în mintea românilor, ideea unirii nu mai dispare. La un sfert de veac după Unirea realizată de către Mihai Viteazul, un alt domn român revine la această idee. Este vorba de Radu Mihnea, care a fost de patru ori domn în Țara Românească și de două ori domn în Moldova. Domnia care interesează aici se referă la anii 1623-1626. Fiul său, Alexandru Coconul în răstimpul 1623-1627 a fost domn în Țara Românească. Sugestivă, la problema unirii, este informația reprezentantului Veneției la Istanbul, care, într-un raport datat 11 aprilie 1625, preciza că va trimite o scrisoare către Radu Mihnea, „care e acum principe în Moldova și fiul său în Valahia, care e foarte tânăr și condus de tată”. Cu alte cuvinte, ambele țări românești erau conduse de către Radu Mihnea. De asemenea, pe piatra de mormânt a acestui domn, înmormântat la Mănăstirea Radu-Vodă din București, sunt asociate stemele Țării Românești și a Țării Moldovei.

Realizarea unității politice a țărilor românești, extracarpătice și, după unele informații, chiar ale Transilvaniei, a fost promovată activ și de către Vasile Lupu, care, în acest scop, în anii 1637 și 1639, a realizat două campanii împotriva lui Matei Basarab, intenționând să instaleze acolo pe fiul său Ioan. Vasile Lupu a înțeles foarte bine că ideea sa poate fi realizată doar cu acordul Porții și numai pe cale militară. Epoca medievală nu a cunoscut o cale pașnică de unificare a statelor. Specificul realizării planului lui Vasile Lupu consta anume în faptul că unitatea dinastică putea fi realizată numai prin forță, dar și cu acordul Porții. Însă campania întreprinsă împotriva lui Matei Basarab în anul 1637 nu a fost dusă la bun sfârșit. Domnul muntean își avea și el susținătorii lui la Poartă care l-au convins pe sultan să interzică lui Vasile Lupu supunerea Țării Românești, decizie primită de sultan către 7 noiembrie 1637. În

această situație, domnul Moldovei s-a văzut nevoit să renunțe temporar la planul său. Peste doi ani, în noiembrie 1639 Vasile Lupu, beneficiind și de acordul Porții, intra iarăși în Țara Românească. Se pare că de această dată domnul Moldovei era sigur de succes și în câteva acte emise după trecerea frontierei cu Țara Românească se intitula „**domn al Moldovei și al Țării Românești**”. Dar și de această dată planul lui Vasile Lupu nu a reușit. Sultanul într-adevăr a permis intrarea lui Lupu în Țara Românească, fiind asigurat de sfetnicii săi că Matei Basarab va ține cont de porunca sultanului și nu va opune rezistență militară. Dar, sfătuit de prietenii săi de la Poartă, pe care îi plătea foarte bine, Matei Basarab a opus rezistență lui Vasile Lupu, armata căruia era mai mult pentru a-l intimida pe domnul muntean, nu pentru lupte. Dar acest plan nu a reușit, trupele lui Vasile Lupu sunt bătute, iar sultanul i-a cerut să renunțe la Țara Românească. Așadar, lupta lui Matei Basarab la Poartă pentru păstrarea scaunului domnesc s-a încununat de succes. Pentru a aplană situația, în decembrie 1639 spre Țara Românească și Moldova porneau doi ceași care aduceau, pentru ambii domni, firmele de confirmare la domnie.

Grigore Ureche în *Letopisețul* său scris prin anii 1642-1647 remarcă ideologia de unitate a românilor din Țara Românească. Referindu-se la numele de Vlahia el scria: „Ce noi acesta nume nici-l putem da țării noastre Moldovei, ci Țării Muntenesti, că ei nu vor să dispartă, să facă doao țări, ci scriu că **au fostu tot un loc și o țară**”. Așadar, muntenii se referă la situația existentă până la formarea celor două state românești independente. Acest lucru nu l-a înțeles, spre deosebire de Dimitrie Cantemir, Ureche, sau poate nu a dorit să-l înțeleagă.

În continuare cronicarul moldovean scrie că „noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintâi, măcară că s-au tras de la un izvod”. Nimeni nu neagă acest fapt: „izvodul” este comun, dar în virtutea anumitor factori, în spațiul românesc extracarpatic s-au format două state.

Ideea că Moldova și Țara Românească au fost **o țară** este dezvoltată de Dimitrie Cantemir. O parte a lucrării *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* redactată de el, se numește *Hronicon, a toată Țara Româniască (careă apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul)*. Pentru Cantemir, românii din Dacia, „**astădzi sint moldovenii, muntenii și ardelenii**”. Altă parte a lucrării amintite se numește *Hronicon Daco-Romanii, adecă a Țărâlor Românești*.

Problema unei eventuale uniri a Moldovei și Țării Românești a fost abordată și de Imperiul Otoman. Sugestivă aici este informația cronicarului Ioan Neculce, care, referindu-se la domnia a doua a lui Constantin Duca-Vodă (12 septembrie 1700-26 iulie 1703) în Moldova, prezintă o discuție care a avut loc între marele vizir și Constantin Brâncoveanu, cel din urmă chemat la Adrianopol, unde se afla atunci Poarta, în anul 1703. Vezirul la chemat pe Brâncoveanu „la adunare” și l-a întrebat „pentru Țara Moldovei ce s-au stricat și s-au pustiit”, s-a întâmplat aceasta din cauza „de oști ce au călcat-o” sau „au strâcat-o domnul”. Brâncoveanu, având pică pe Constantin

Duca și dorind ca el să fie mazilit, a răspuns că „au strâcat-o domnul, carele este acmu domnu într-însa”. La aceasta vizirul l-a întrebat: „**Dar pute-vei tu să porți de grijă acei țări, să-ți fie pre samă, să o tocmești, să fie plină de oameni?**”.

Evident, era propunerea de unire a celor două state românești sub puterea lui Constantin Brâncoveanu venită, după cum se vede, din partea marelui vizir. Cu alte cuvinte, pentru redresarea situației, Poarta nu excludea o eventuală unire a celor două țări românești extracarpătice. Ioan Neculce ne prezintă și poziția lui Constantin Brâncoveanu: „**foarte era cu voie să fie domnu a 2 țări**, că pentru acie aduce oști streine pen țara noastră și schimba domnii dintr-însa, să o strâci și să rămâe pustie”. Așadar, Brâncoveanu este învinuit de Ioan Neculce în aducerea oștilor străine și ruinarea Moldovei în vederea realizării planului său de unificare a celor două țări românești. Totuși, cronicarul moldovean scrie că Brâncoveanu nu a dat răspuns vizirului, până nu a primit răspuns de la unchiul său, mai ales de la stolnicul Constantin Cantacuzino, rugând vizirul să aștepte cinci zile.

Sfatul acestuia este sugestiv: să mulțumească lui Dumnezeu că nu-i pe voia neprietenilor; „să-și păzească treaba și grija țării sale”; Stolnicul îl preîntâmpina categoric să nu mai audă de amestecul lui Brâncoveanu în problema aceasta, că dacă nu îl va asculta, atunci când Brâncoveanu se va porni din Adrianopol, el, stolnicul, va trece în Ardeal, iar când Brâncoveanu va ajunge la București, el, stolnicul, va fi la Adrianopol și „ce va vide, să nu să sparie”. Ținând cont de sfatul primit, Brâncoveanu a răspuns vizirului că „**nu va pute purta grijă a doo țări**, ce sint de margine”, propunând vizirului să mazilească pe Constantin Duca și să poruncească țării „să-și aleagă ei pe cine le va plăce domnu”.

Doi autori, Elena Gaidagis și Nikas Gaidagis, într-o recenzie la lucrarea istoricului grec Athanasios E. Karathanasis *Învățații greci în Țara Românească (1670-1714)*, aduc o informație conform căreia „la întâlnirea boierilor munteni și moldoveni de la Arnăuț Kioi, la 15 iunie 1703, Comnen **a susținut ideia unirii principalelor**, dar sub protecția Țării Românești”. Așadar, transmiterea scaunului Moldovei lui Constantin Brâncoveanu pare a nu fi ideea otomanilor, ci a unei părți a boierilor moldoveni, care au discutat problema dată cu boierii munteni chiar în ziua mazilirii lui Constantin Duca.

De asemenea, unii domnii fanarioți, domnind succesiv și în Moldova, și în Țara Românească, se intitulau „domn ai Moldovei și Țării Românești”, realizau sigilii cu stemele ambelor țări.

IX. Situația politică externă a Țărilor Române în secolul al XVII-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea

Obiective:

- *Să stabilească influența rivalității polono-austro-otomane asupra Țărilor Române în prima treime a secolului al XVII-lea*
- *Să analizeze situația politică externă a Țărilor Române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*
- *Să estimeze locul și rolul Țărilor Române pe arena externă în timpul domniei lui Gheorghe I Rakoczi, Matei Basarab și Vasile Lupu*
- *Să evalueze relațiile dintre Țările Române în timpul domniei lui Gheorghe I Rakoczi, Matei Basarab și Vasile Lupu*
- *Să argumenteze influența relațiilor politice europene asupra situației politice externe a Țărilor Române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*

IX.1. Rivalitatea polono-austro-turcă pentru influență în Țările Române în prima treime a secolului al XVII-lea

Evenimentele din toamna anului 1600 au dus la izgonirea lui Mihai Viteazul, la lichidarea operei sale de unificare a Țărilor Române și chiar la uciderea domnului muntean, au constituit un prilej favorabil pentru acutizarea rivalității dintre cele trei mari puteri ale timpului – Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic și Republica Nobiliară Polonă – pentru influență în Țările Române.

Prin revenirea lui Ieremia Movilă în scaunul Moldovei și prin instalarea lui Simion Movilă în scaunul Țării Românești, se constituie o alianță dinastică între cele două țări, sprijinită mai mult de Polonia, dar recunoscută și de otomani, ea nu era destul de puternică. Otomanii aveau candidatul lor la domnie, pe Radu Mihnea, dar sultanul nu putea să intervină hotărât în sprijinul lui. Cu toate acestea, pe la începutul anului 1602, Radu Mihnea reușește să-și impună autoritatea asupra teritoriului Olteniei, dar nu se menține mult timp. Habsburgii impun aici candidatul lor, Radu Șerban, care îl informa pe Ieremia Movilă că el a devenit domn al Țării Românești din mila lui Dumnezeu și cu voia împăratului creștin Rudolf II (1576-1611).

Rudolf II hotărăște să se mulțumească cu succesele obținute în Transilvania și Țara Românească, respingând ideea unei expediții împotriva Moldovei. Împăratul își dădea foarte bine seama că polonezii „se cred îndreptățiți la acea provincie, fiind gata a-și apăra dreptul și cu armele”. Apreciind în așa fel situația, împăratul nu se decide la un conflict cu Polonia, cu atât mai mult că până în 1606, Imperiul Habsburgic s-a aflat în stare de război cu Poarta. O altă cauză a eschivării de la o expediție împotriva Moldovei a fost faptul că „nici stăpânirea asupra Ardealului

nu e încă asigurată”. De asemenea, nu era definitiv întărită situația lui Radu Șerban în Țara Românească.

Polonia, după înlăturarea lui Simion Movilă, de asemenea, nu era dispusă să se amestece în Țara Românească. Prin hotărârea Seimului din 1603, polonii se mulțumesc cu menținerea pozițiilor în Moldova, lăsând Habsburgilor și otomanilor disputa pentru Țara Românească și Transilvania.

O nouă mișcare împotriva Habsburgilor începe în toamna anului 1604 și a fost condusă de Istvan Bocskai. În februarie 1605, Bocskai este ales principe de nobilime și de secui. Noul principe al Transilvaniei a avut o atitudine ostilă față de domnul Țării Românești, instalat de Habsburgi, acuzându-l de nesinceritate față de sultan și propunând Porții numirea lui Simion Movilă.

În aceste condiții, Radu Șerban apelează la sultan și trimite o solie la Poartă. Dar sultanul a promovat o politică oscilatorie atestând „încrederea fragilă de care se bucura la Poartă proaspătul «convertit» politic Radu Șerban” (Șt. Andreescu).

Încercarea din 2 iulie 1605 a lui Simion Movilă să intre în Țara Românească l-a determinat pe Radu Șerban să caute o apropiere de principele transilvănean. În urma negocierilor, principele trimite un sol la Radu Șerban care, la 6 august 1605, a încheiat un tratat conform căruia domnul muntean jura credință principelui și se obliga să fie „prieten prietenilor și dușman dușmanilor” acestuia, să retragă trupele muntene din Transilvania. La rândul lor, transilvănenii se obligau să-l determine pe Simion Movilă să renunțe la atacurile asupra Țării Românești, îi promet domnului sprijin diplomatic la Poartă și refugiu în Transilvania, în cazul în care va fi nevoit să părăsească țara. Alianța cu Transilvania a întărit simțitor pozițiile lui Radu Șerban.

Raporturile lui Ieremia Movilă cu Polonia au continuat să fie bune, cu toate că domnul nu putea satisface întru totul pretențiile în bani ale polonezilor, trimițând sume mai mici decât cele pretinse. Un factor destabilizator al raporturilor moldo-polone erau trupele de mercenari poloni care au venit în țară cu Simion Movilă.

Intenția lui Ieremia Movilă de a interveni în Țara Românească era direcționată și spre menținerea unor relații încordate între Imperiul Otoman, Polonia și Imperiul Habsburgic. El înțelegea că pacea dintre sultan și împărat ar fi accentuat atenția Porții față de Moldova. De aceea, când în 1606 otomanii și Habsburgii au început negocierile de pace, Ieremia și Simion Movilă intervin pe lângă Rudolf al II-lea să nu încheie pace cu Poarta. Aceste demersuri, precum și apropierea lui Ieremia Movilă de Polonia, îl determină pe sultan să pună la ordinea zilei problema schimbării domnului Moldovei. Dar, la sfârșitul lunii iunie 1606, Ieremia Movilă s-a stins din viață.

Pe 23 iunie 1606 Istvan Bocskai încheie pacea cu Habsburgii. Conform tratatului, a fost restabilită independența Transilvaniei și a *Partium*-ului, principele transilvănean își extindea autoritatea sa asupra unor comitate (Satu Mare, Ugoci etc.), dar cu condiția că, în cazul în care el va muri și nu va lăsa urmași, aceste comitate urmau să fie întoarse Habsburgilor.

După moartea lui Iștván Bocskai (4 ianuarie 1607), Dieta convocată la Cluj îl alege principe pe Sigismund Rakoczi (1607-1608), dar el nu este recunoscut de Habsburgi, care intenționau să instituie un control dur asupra celor trei țări românești, în Moldova urmând a fi instalat Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul. În condițiile când în Transilvania se ridică un nou pretendent, Gabriel Bathory, pe 5 martie 1608 Sigismund Rakoczi s-a văzut nevoit să abdice de la tron.

Moartea lui Ieremia Movilă (1606) a marcat începutul unei perioade complicate în istoria Moldovei. Situația creată a fost folosită de otomani „pentru a produce prima breșă în sistemul suzeranității colective polono-otomane asupra Moldovei” (V. Ciobanu). În conformitate cu actul din 4 august 1598 sultanul a acordat scaunul Moldovei fiului lui Ieremia, Constantin Movilă. Dar de acest pas al Porții au fost nemulțumiți boierii moldoveni care l-au propus la scaun pe Simion Movilă, asigurându-l pe marele vizir că și polonii îl vor accepta.

Dar regele a pus la îndoială legitimitatea acțiunilor Porții și a boierilor. Polonii pretindeau că dreptul de a propune domn în Moldova aparține exclusiv regelui în baza faptului că „a mântuit de multe ori acea țară de vrăjmași”. Acțiunile Porții au fost calificate ca o tentativă de a lichida dreptul Poloniei de numire a domnilor. Turcii au insistat ca polonii să-l recunoască domn pe Simion Movilă, lucru acceptat și de Sigismund III în 1606. Dar, în septembrie 1607 Simion Movilă se stinge din viață. Moartea acestuia a declanșat o perioadă de lupte pentru scaunul Moldovei între urmașii lui Ieremia și Simion Movilă. Deoarece aceste lupte erau purtate la inițiativa celor două văduve, Elisabeta (soția lui Ieremia) și Margareta (soția lui Simion), N. Iorga a numit acest răstimp „războiul celor două cumnate”.

Încercarea lui Mihai Movilă, fiul lui Simion, de a se instala în scaunul țării nu reușește. Pe la sfârșitul lunii noiembrie 1607 trupe polone intrau în Moldova și îl instalau în scaunul de la Iași pe fiul Elisabetei, Constantin Movilă (1607-1611), confirmat și de sultan în martie 1608.

Principele Transilvaniei Gabriel Bathory, cu toate că pe 31 mai 1608 semnase un tratat cu Țara Românească, avea o atitudine ostilă față de Radu Șerban. Principele caută să-l atragă de partea sa pe Constantin Movilă, care era și el supărat pe Radu Șerban, pentru că acesta îl susținuse pe fostul domn Mihai Movilă. În acest context, pe 18 iulie 1608 la Iași a fost semnat un tratat care prevedea reînnoirea alianței și prietenia cu Principatul Transilvaniei, domnul și principele se obligau să fie credincioși unul față de altul, domnul Moldovei se va strădui să fie „prieteni prietenilor și dușman dușmanilor”, nu va uneli împotriva principelui, va acorda principelui ajutor când acesta „va porni împotriva dușmanilor”, sau dacă „va fi constrâns să renunțe la regatul său și să vină în Moldova”, el va fi asigurat cu cele necesare.

În pofida acestui tratat, raporturile moldo-transilvănene rămân tensionate, fiindcă principele pretindea un tribut anual de 8.000 de florini, pe care l-ar fi promis

moldovenii. În primăvara anului 1609, Gabriel Bathory chiar intenționa să întreprindă o expediție în Moldova. Nobilimea transilvăneană, nemulțumită de Gabriel Bathory, organizează un complot împotriva lui, dar nu reușește să-l înlăture. Nobilii care au participat la complot, se retrag în Țara Românească, ceea ce a tensionat și mai mult raporturile dintre cele două țări.

În condițiile când primejdia din partea lui Gabriel Bathory se agravează, Constantin Movilă caută o apropiere de Radu Șerban și în martie 1610 cei doi domni s-au împăcat. În iulie 1610 Constantin Movilă a refăcut alianța și cu Gabriel Bathory și în decembrie principele ataca Țara Românească. Radu Șerban se retrage în Moldova, iar Gabriel Bathory se adresează Porții în speranța de a obține și domnia Țării Românești.

În aceste condiții, Constantin Movilă și Radu Șerban încep negocierile cu arhiducele rege Matiaș al II-lea, finalizate cu semnarea tratatelor din februarie 1611. Constantin Movilă spera că după înlăturarea lui Gabriel Bathory din Transilvania și instalarea aici a unui membru al Casei de Austria, se va putea constitui o confederație a celor trei state de la Dunărea de Jos, sub protecție Habsburgică. Radu Șerban reușește să revină în scaunul Țării Românești (iunie 1611), iar Radu Mihnea se retrage la turci. În iulie 1611, trupele lui Radu Șerban trec în Transilvania, reușind să zdrobească lângă Brașov trupele lui Gabriel Bathory.

Evenimentele din Țările Române au neliniștit Poarta și sultanul a trecut la acțiuni hotărâte. În toamna anului 1611, în scaunul Țării Românești este reinstalat Radu Mihnea, iar în scaunul Moldovei, fără a se mai consulta cu polonii, otomanii îl înlătură pe Constantin Movilă și îl instalează pe Ștefan II Tomșa (1611-1615). Constantin Movilă se retrage în Polonia.

Așadar, începând cu toamna anului 1611, pozițiile Porții în Țările Române se întăresc simțitor, situație care a fost apreciată de Ștefan Andreescu drept „restabilirea completă a dominației în Țara Românească și Moldova”. Spre sfârșitul anului 1611, Radu Mihnea semna un tratat cu Gabriel Bathory prin care părțile se obligau la acțiuni comune împotriva tuturor inamicilor, cu excepția sultanului.

În Moldova, Ștefan II Tomșa își începe efectiv domnia în ianuarie 1612. Problema externă principală era reglementarea raporturilor cu Polonia. În urma negocierilor care au avut loc, la 8 octombrie 1612 era semnat un tratat, care prevedea că domnul Moldovei va acorda toată credința regelui polon și Republicii; va depune toate eforturile pentru a menține pacea între rege, pe de o parte, sultan și hanul Crimeii, pe de altă parte; cetatea Hotinului rămânea după Polonia, soarta ei urma să fie hotărâtă de rege și sultan; domnul Moldovei urma să elibereze din prizonierat pe nobilii polonezi care se aflau în Moldova și va trimite oamenii săi la Seim pentru a depune jurământul de fidelitate. Dar tratatul nu a asigurat liniștea între cele două țări. Doi ani mai târziu, polonii cereau de la sultan înlăturarea lui.

Între timp, otomanii se gândesc și la mazilirea lui Gabriel Bathory. Acesta, în aprilie 1613, semnase cu Habsburgii un tratat prin care se obliga să-i ajute la luptă împotriva tuturor dușmanilor, cu excepția Porții. Dar aceasta nu l-a salvat. Otomanii întreprind o expediție în Transilvania și aici este instalat Gabriel Bethlen, ales principe și de **Dietă** (octombrie 1613). Domnii Moldovei și al Țării Românești s-au grăbit să semneze tratate de alianță cu noul principe transilvănean, obligându-se „a trăi ca frații și a nu se părăsi unul pe altul până la moarte”. Această situație nici pe departe nu-i aranja pe otomani și pe 1 iulie 1614 sultanul a emis o **ahidname** prin care se confirma încă o dată autonomia Transilvaniei, se interzicea domnilor Moldovei și Țării Românești să procure cetăți în Transilvania, în cazul în care domnii Moldovei și Țării Românești se vor răscula, ei să nu fie adăpostiți în Transilvania.

Susținut de Poartă, Gabriel Bethlen întreprinde câteva expediții împotriva Habsburgilor, silindu-l pe împăratul Matei al II-lea să semneze tratatele din 1615 și 1617 prin care se retrocedau Transilvaniei posesiunile ocupate de Habsburgi și împăratul se obliga să respecte tratatul din 23 iunie 1606.

Cu toate că era nemulțumit de Ștefan II Tomșa, regele polon nu se decide să rupă deschis relațiile cu Poarta. De aceea, oficial, el nu susține expediția doamnei Elisabeta întreprinsă în Moldova (noiembrie 1615) în scopul de a instala în scaunul de la Iași pe un alt fiu al ei, Alexandru. Expediția are un succes deplin: Ștefan II Tomșa este alungat și Alexandru Movilă devine domn (noiembrie 1615-iulie 1616). Revenirea Movileștilor în scaunul de la Iași a fost apreciată la Poartă drept o încălcare gravă a dreptului sultanului de a numi domn în Moldova și o asemenea acțiune nu putea fi tolerată. Otomanii hotărâseră ca în Moldova să fie numit un domn mai binevoitor polonilor decât Ștefan II Tomșa. Alegerea a căzut pe domnul Țării Românești Radu Mihnea, iar la Târgoviște urma să fie instalat Iliaș Alexandru. Acest plan al Porții a fost tradus în viață în vara anului 1616. Elisabeta și Alexandru Movilă nu reușesc să se retragă din Moldova și, în august 1616, Movileștii cad în mâinile turcilor și tătarilor, prin aceasta partida polonofilă a urmașilor lui Ieremia Movilă este lichidată. Polonezii nu mai puteau cere Porții îndeplinirea Tratatului din 1598 – dinastia ereditară a Movileștilor în scaunul Moldovei, și ei sunt nevoiți să accepte situația nou-creată.

Domnia lui Radu Mihnea pune capăt stăpânirii familiei Movileștilor și influenței accentuate a polonilor. Totuși, domnul nu a luat măsuri severe împotriva boierilor polonofili, dimpotrivă, le acordă o atenție deosebită, restituindu-le satele confiscate, le face danii din domeniul domnesc, îi atrage la conducerea țării, bucurându-se de aprecierea înaltă a lui Miron Costin, care considera că merită numele de Radu cel Mare. Radu Mihnea s-a grăbit să normalizeze și raporturile cu Polonia. La 12 septembrie 1612 era semnat un tratat care prevedea că Radu Mihnea va depune jurământ de credință regelui Poloniei; eforturile necesare pentru menține-

rea păcii între rege, pe de o parte, și sultan și han, pe de altă parte; nu va permite tătarilor să treacă prin Moldova; va înceta tulburările de la hotarul cu Polonia; va asigura trecerea liberă a solilor și agenților poloni în Imperiul Otoman; libertatea comerțului, libertatea religiei catolice în Moldova, eliberarea prizonierilor, iar polonezii promiteau restituirea Hotinului.

Dar răgazul pașnic polono-otoman nu a fost de lungă durată. În primăvara anului 1617, oastea otomană se apropia de hotarele Podoliei. Conflictul cu Poarta nu era dorit de polonezi, de aceea hatmanul Zolkiewski s-a străduit să evite ciocniri deschise, începând lungi negocieri care au finalizat pe 22 septembrie 1617 cu semnarea unui nou tratat polono-otoman. În tratat se constata că pacea dintre cele două părți „a fost stricată din pricina cazacilor și tătarilor”, de aceea hatmanul va depune toate eforturile pentru a împiedica incursiunile cazacilor în posesiunile otomanilor, polonezii nu vor ataca Transilvania, Țara Românească și Moldova, nu vor susține pretențiile în scaunele Țărilor Române, vor trimite tătarilor cadourile obișnuite. La rândul lor, otomanii promiteau că tătarii nu vor mai ataca Polonia, negustorii poloni vor fi liberi să meargă în posesiunile otomane, inclusiv în Moldova, Țara Românească și Transilvania, aceste trei țări nu vor pricinui nicio daună Poloniei.

Dar nici această pace nu avea să pună capăt contradicțiilor polono-otomane. Pe 1 septembrie 1618, Radu Mihnea se adresa din tabăra de lângă Chișinău hatmanului Zolkiewski cu propunerea de a media în continuare negocierile de pace dintre poloni, otomani și tătari.

La începutul lunii februarie 1619, Radu Mihnea a fost mazilit și în Moldova este numit croatul catolic Gaspar Grațiani, în favoarea căruia se pronunțaseră Habsburgii. Prin acest pas, Poarta „făcea și o concesiune imperialilor ce trebuia să contribuie la stabilitatea pozițiilor otomane în spațiul carpato-danubian. În schimb, Curtea imperială a văzut în numirea lui Gaspar Grațiani în Moldova un adevărat succes care îi deschidea perspectiva realizării, pe cale diplomatică, a obiectivelor politicii sale la Dunărea de Jos” (V. Ciobanu). Cu alte cuvinte, prin numirea lui Grațiani se reactualiza vechea rivalitate otomano-habsburgică. În aprecierea lui Gh.I. Brătianu, Grațiani „pregătește trecerea în tabăra creștină, punându-se în serviciul politicii războinice a hatmanului polon Zolkiewski”.

În anul 1618 a izbucnit Războiul de 30 de ani, iar în luna august 1619 principele transilvănean Gabriel Bethlen atacă Imperiul Habsburgic, reușind să ocupe Bratislava (octombrie), și să asedieze Viena (noiembrie). În aceste condiții, vechiul dușman al principelui, Gh. Homonnai, susținut de polonezi, intra în Transilvania. Gabriel Bethlen s-a văzut nevoit să ridice asediul Vienei și să revină în Transilvania. Această acțiune a polonilor a provocat nemulțumirea Porții. Dar sultanul nu se gândea să poarte un război lung cu Polonia și Gaspar Grațiani primește porunca de a media negocierile polono-otomane. Însă domnul Moldovei tindea să devină și

stăpân al Transilvaniei, și al Țării Românești facând numeroase demersuri imperiale, polonilor și Porții. Conform unei surse, domnul Moldovei ar fi încheiat cu polonezii un acord prin care a promis că, în caz de reușită în lupta împotriva Porții, el va supune cele trei țări românești Coroanei poloneze, dar cu condiția că atâta timp cât el va fi în viață să le conducă singur. Dar planurile lui Gaspar Grațiani nu reușesc și în august 1620 el era deja mazilit.

Scaunul Moldovei a fost dat fostului domn al Țării Românești Alexandru Ili-aș, adus de o oaste otomană de circa 60.000 de oșteni și 20.000 de tătari. Fiind informat despre evenimentele din Moldova, hatmanul Zolkiewski trece Nistrul. Dar în ajutorul trupelor polone sosește doar Gaspar Grațiani cu un mic detașament. În lupta din 10 septembrie 1620, de lângă s. Țuțora, oastea polonă a suferit înfrângere, a început retragerea și, urmărită până la Nistru și într-o nouă bătălie cu otomanii a fost complet zdrobită. Hatmanul Zolkiewski a căzut pe câmpul de luptă, iar Gaspar Grațiani a fost omorât de boierii săi. Așadar, polonezii nu reușesc să readucă Țările Române sub controlul lor.

În anul 1621 otomanii, în frunte cu sultanul, încep o mare expediție împotriva Poloniei. În octombrie 1621, la Hotin a fost semnată o nouă pace polono-otomană, conform căreia regele se obliga să restituie Hotinul, să fie delimitate hotarele, tătarilor să-și primească darurile obișnuite prin intermediul domnului Moldovei, cazacii să fie opriți de a mai provoca daune posesiunilor otomane, regele să fie prieten prietenilor și dușman dușmanilor Porții. La rândul lor, otomanii promit că vor confirma pacea, vor pune în Moldova un domn „care să fie prieten polonilor și care să contribuie la menținerea păcii”, tătarii nu vor mai ataca Polonia, dimpotrivă, atunci când vor fi chemați, vor merge în serviciul regelui.

Întorcându-se din expediție, sultanul îl mazilește pe Alexandru Ili-aș și îl numește domn în Moldova pe Ștefan II Tomșa (1621-1623), un „dușman declarat al cercurilor conducătoare poloneze” (V. Ciobanu). Din primăvara anului 1622, politica externă a lui Ștefan II Tomșa se reorientează de la dușmănie cu Polonia la mediator al îmbunătățirii raporturilor cu Imperiul Otoman. Această reorientare s-a datorat pierderilor teritoriale ale Moldovei în 1621 (Reni și câteva sate, luate de otomani). Polonezii nu au fost receptivi la propunerile domnului Moldovei, urmărind readucerea Moldovei sub regimul suzeranității colective polono-otomane, în care preponderența să fi revenit Coroanei polone, iar primul pas în această direcție era, în opinia regelui, înlăturarea din domnie a lui Ștefan II Tomșa și înlocuirea lui cu Petru Movilă. Cu toate acestea, în februarie 1623, tratatul de pace polono-otoman a fost reînnoit. El prevedea stoparea incursiunilor tătarilor în Polonia, „neamul tătăresc să nu locuiască în Moldova”, cazacii să nu atace posesiunile otomane. În cazul în care sultanul ar merge în expediție împreună cu domnii români și principele transilvănean, regele să nu acorde dușmanilor Porții ajutor. Regele este atenționat că Transilvania este țara sultanului „de aceea regele să arate prietenie

desăvârșită” față de principe. Dacă domnii Moldovei sau ai Țării Românești vor fugi în Polonia, să fie extrădați Porții, domnii Moldovei să fie în prietenie cu regii poloni.

Prin aceste stipulații, tratatul întărea și mai mult pozițiile Porții în Țările Române. Ca rezultat al acțiunilor polonilor și al ostilității domnului muntean Radu Mihnea, Ștefan II Tomșa a fost mazilit, domnul muntean este trecut în scaunul Moldovei, iar în Țara Românească rămâne fiul său, Alexandru Coconul. Politica externă a acestuia a fost apreciată de M. Costin în felul următor: „și la turci credință și la creștini laudă avia, că toate era cu înțelepciune legate”.

După moartea lui Radu Mihnea (ianuarie 1626), scaunul Moldovei a fost dat lui Miron Barnovschi. El își zicea și Movilă, fiind nepotul unei surori a lui Ieremia Movilă. Miron Barnovschi a promovat o politică externă de echilibru, binevoitoare totuși polonilor. În anul 1627, Poarta îi poruncește medierea păcii cu Polonia, fiind înputernicit de a pedepsi pe oricine, chiar și pe ostașii otomani, care ar fi putut tulbura liniștea dintre cele două țări. Drept rezultat, pericolul unui nou război polono-otoman a fost înlăturat.

Căsătoria lui Miron Barnovschi cu sora nobilului polon Maximilian Przerewski (1626), primirea indigenatului polon (26 iulie 1628-20 februarie 1629) și prestarea jurământului de credință regelui, precum și uneltirile lui principelui, au dus în cele din urmă la căderea lui (iulie 1629) și la retragerea în Polonia.

Pentru un timp scurt, domnia Moldovei a fost luată de Alexandru Coconul (august 1629-aprilie 1630). La începutul lui aprilie 1630, Miron Barnovschi face o încercare de a ocupa scaunul Moldovei, dar este respins de oastea comandată de Vasile Lupu și Grama Stolnicul. Cu toate acestea, Alexandru Coconul este mazilit, și în scaunul țării este numit Moise Movilă. Cele două domnii ale lui Moise Movilă (1630-1631; 1633-1634) nu îndreptățesc încrederea otomanilor. Încercarea lor de a-și întări pozițiile în Moldova prin Alexandru Iliș (1631-1633) tot nu reușește. Fostul domn, Miron Barnovschi, atras în cursă, vine la Istanbul cu gândul de a fi întărit în scaunul țării, dar este omorât. Scaunul Moldovei este dat de otomani lui Vasile Lupu. Anterior, în Transilvania a fost numit principe Gheorghe I Rakoczi, iar în Țara Românească – Matei Basarab. Prin aceste manevre, Imperiul Otoman și-a întărit substanțial pozițiile în Țările Române.

Așadar, primele decenii ale secolului al XVII-lea au prezentat în sine ani de luptă atât deschisă, cât și diplomatică între cele trei mari puteri ale timpului pentru influență în Țările Române. Aceste conflicte au creat o instabilitate politică sporită. În acest timp, stăpânul în scaunul domnesc din Moldova s-a schimbat de 19 ori, în Țara Românească de 15 ori.

IX. 2. Țările Române în timpul domniei lui Gheorghe I Rakoczi, Matei Basarab și Vasile Lupu

După moartea lui Gabriel Bethlen, tronul Transilvaniei, pentru un timp scurt, aparține Caterinei de Brandenburg (1629-1630) și lui Ștefan Bethlen, dar la sfârșitul anului 1630 este dat lui Gheorghe I Rakoczi (1630-1648). Deja la începutul lui 1631, el a oprit trupele habsburgice care au încercat să ocupe câteva comitate ale Transilvaniei restabilind pacea prin tratatul din 3 aprilie.

În anul 1632, Gheorghe I Rakoczi a sprijinit venirea lui Matei Basarab din Transilvania în Țara Românească, unde, în septembrie, este ales de boierii munteni domn. El a fost recunoscut și de Poartă, dar cu un preț foarte mare, inclusiv haraciul a sporit de la 45.000 la 130.000 de taleri).

Vremuri tulburi erau în acest timp și în Moldova. Ca rezultat al mișcării anti-grecești îndreptate împotriva lui Alexandru Iliaș (1631-1633), cel din urmă părăsește țara și se retrage în Imperiul Otoman. Boierii îl aleg în scaunul domnesc de la Iași pe Vasile Lupu. Dar acesta, apreciind corect situația (la scaunul domnesc mai erau trei pretendenți), care nu era în favoarea lui, a refuzat domnia Moldovei și s-a alăturat acelor boieri care l-au preferat pe Miron Barnovschi. Acesta, sosind în capitala otomană pentru a fi confirmat în scaun, a fost executat. Tradiția istorică expusă în cronica lui Miron Costin îl învinuiește de acest rezultat tragic pe Vasile Lupu. Dar izvoarele istorice nu confirmă acest fapt. Un martor ocular al acelor evenimente, agentul lui Gheorghe I Rakoczi la Istanbul, Ștefan Korosi, scria principelui că sultanul „a dat poruncă să fie ucis Miron Barnovschi” și că „toate acestea le-a pus la cale Moise-Vodă cu muftiul și cu Bostangi-pașa”. După executarea lui Miron Barnovschi, în scaunul Moldovei este numit Moise Movilă. Dar domnia acestuia a fost de scurtă durată și în primăvara anului 1634 domnia Moldovei este dată de către sultan lui Vasile Lupu.

Venirea lui Vasile Lupu în scaunul de la Iași a coincis cu un moment de tensiune între Imperiul Otoman și Polonia, însă în vara anului 1634 situația s-a ameliorat, între cele două părți s-au început negocierile de pace, în care s-a implicat și domnul Moldovei. În toamna aceluiași an la Istanbul a fost semnat tratatul de pace.

Inițial, raporturile lui Vasile Lupu cu Matei Basarab sunt destul de amicale. Încă în aprilie 1634, când se afla la Istanbul, Vasile Lupu și solii lui Matei Basarab au încheiat o alianță verbală, iar mai târziu cei doi domni au schimbat și „scrisori de credință”. Cu toate acestea, din vara anului 1634 relațiile dintre cei doi domni se înrăutățesc. În aceste condiții, Matei Basarab începe negocierile cu Gheorghe I Rakoczi și în martie 1635 principele propunea domnului un tratat care prevedea prietenia și bunăvoința dintre cele două țări, principele îl va ajuta pe Matei Basarab împotriva tuturor dușmanilor, inclusiv „împotriva voievozilor străini”, cu excepția sultanului.

O direcție importantă a politicii externe a lui Vasile Lupu au fost acțiunile de înlăturare a lui Matei Basarab și de obținere a scaunului Țării Românești. O primă încercare a fost făcută deja în vara anului 1635, apoi în 1637. În timpul acestui conflict, Gheorghe I Rakoczi s-a aflat de partea domnului muntean, dar trupele trimise în Țara Românească au ocupat o poziție de expectativă. Relațiile lui Vasile Lupu cu principele rămân foarte tensionate până în august 1638, când Gheorghe I Rakoczi intervine ca mediator între domnul Moldovei și cel al Țării Românești. Dar pretențiile reciproce și ambițiile lui Matei Basarab au dus la eșecul negocierilor de pace moldo-muntene. În acest context, Vasile Lupu continuă negocierile cu Gheorghe I Rakoczi și pe 29 septembrie 1638 încheie cu principele un tratat de alianță. Tratatul sublinia credința ambilor față de sultan, obligația principelui de a nu face niciun rău domnului Moldovei și țării sale, de a-l ajuta împotriva tuturor dușmanilor, cu excepția Porții. Gheorghe I Rakoczi promite și ajutor împotriva voievozilor străini, dar face o remarcă esențială: „Vasile voievod să nu pășească și să nu pornească fără știrea și consimțământul nostru sub niciun motiv și nici un chip cu arme de război – ca dușman, împotriva lui Matei Voievod sau a țării acestuia”.

Solia munteană care purta negocieri cu Gheorghe I Rakoczi reușește să reînnoiască tratatul de alianță, dar cu condiția accentuării dependenței lui Matei Basarab față de principe. Domnul muntean s-a obligat să plătească „prietenia” lui Gheorghe I Rakoczi cu un tribut anual de 5.000 de florini, să-i dea poclon un cal frumos cu hamuri demne de un principe și un altul bustru.

Succesul diplomatic înregistrat de Vasile Lupu în relațiile cu Gheorghe I Rakoczi, precum și avizul favorabil de la Poartă îl determină pe domnul Moldovei să întreprindă o nouă încercare pentru a obține scaunul Țării Românești (1639). Dar nici de această dată Vasile Lupu nu reușește să-și realizeze intențiile.

La începutul deceniului V al secolului al XVII-lea, Vasile Lupu intervine activ în negocierile ruso-otomane în vederea soluționării conflictului din cauza cetății Azov, ocupată de cazaci în 1637. Încercările otomanilor de a-și retroceda cetatea pe cale diplomatică sau militară au eșuat și în februarie 1642 domnul Moldovei primea porunca Porții de a interveni în negocierile ruso-otomane și a-l determina pe țar să poruncească cazacilor evacuarea Azovului. Conform unor surse, în caz de reușită, lui Vasile Lupu i s-a promis domnia pe viață în Moldova și Țara Românească.

Unele surse, și după ele întreaga istoriografie care a atins problema dată, afirmă că anume ca rezultat al acțiunilor diplomatice ale lui Vasile Lupu, țarul Mihail Fiodorovici a poruncit cazacilor să retrocedeze otomanilor Azovul. În realitate, încă în ianuarie 1642, cu mult înainte ca Vasile Lupu să primească porunca Porții de a interveni în negocieri, un Sfat al reprezentanților stărilor sociale convocat la Moscova a hotărât ca Azovul să fie retrocedat Porții. Hotărârea trebuia doar anunțată Porții într-un mod onorabil pentru Rusia, lucru pe care l-a făcut Vasile Lupu. Oricum, în

fața otomanilor și în fața multor contemporani ai acelor evenimente, cedarea făcută de Moscova a fost prezentată drept un succes al diplomației lui Vasile Lupu. Vasile Lupu zadarnic a așteptat mai multe luni ca otomanii să-și onoreze obligația referitor la acordarea domniei Țării Românești. Atunci când s-a convins că Poarta nu are de gând să facă acest lucru, Vasile Lupu și-a schimbat atitudinea față de Matei Basarab. După anevoioase negocieri, în toamna anului 1644, între cei doi domni a fost semnat tratatul de pace care a pus capăt îndelungatului conflict dintre ei.

În anii 1644-1645, Gheorghe I Rakoczi se angajează în Războiul de 30 de ani, înfăptuind câteva expediții militare împotriva Habsburgilor. Prin Pacea de la Lintz (16 decembrie 1645) Gheorghe I Rakoczi alipea la Transilvania câteva comitate.

Către anul 1645, Vasile Lupu reușește să potolească și orgoliul polonilor în ce privește „dreptul” lor la suzeranitate asupra Moldovei. Căsătoria fiicei lui Vasile Lupu, Maria, cu principele lituanian luteran Jan Radziwill și cununia acestora de către Petru Movilă după obiceiul ortodox a constituit un succes remarcabil al diplomației domnului Moldovei.

În aprilie 1645, otomanii încep un război cu Veneția pentru cucerirea insulei Creta. În acest context, unele țări europene intenționau formarea unei noi Ligi antiotomane, la care să fie atrase și Țările Române. Vasile Lupu și Matei Basarab întreprind acțiuni comune în vederea aderării la Ligă. Dar ideea nu a mai fost realizată, deoarece în iulie 1646, Adunarea senatorilor poloni convocată la Cracovia s-a pronunțat împotriva declanșării războiului antiotoman. Seimul nobililor polonezi din octombrie 1646 de asemenea s-a pronunțat împotriva războiului cu Imperiul Otoman, mai mult chiar, regele Vladislav al IV-lea a fost învinuit de acțiuni ilegale prin faptul că a recrutat oaste și i s-a cerut să o demobilizeze.

În anul 1648, în legătură cu începutul luptei cazacilor conduși de Bogdan Hmelnițki pentru a ieși de sub suzeranitatea regelui Poloniei, situația Moldovei s-a agravat și mai mult. De la bun început, domnul Moldovei a fost aliat al Poloniei, ceea ce a provocat nemulțumirea cazacilor și a tătarilor, aliații lor. În toamna anului 1648, un detașament de tătari se întorcea din Polonia cu prizonieri și pradă, jefuind și regiunile periferice ale Moldovei. Vasile Lupu, care avea de la sultan privilegiul de a apăra țara de tătari, cu toată împotrivirea unor boieri, a luat decizia să-i atace. Drept rezultat, un mare număr de tătari au căzut pe câmpul de luptă, mulți prizonieri luați din Polonia au fost eliberați. După aceasta, raporturile lui Vasile Lupu cu tătarii s-au înrăutățit brusc. Primejdia de a fi atacat de tătari era foarte mare și domnul Moldovei caută să-i îmbuneze, promițându-le 100.000 de galbeni. Dar tătarii ar fi răspuns că bani au și ei destui, de aceea intenția lor de a ataca Moldova rămâne neschimbată, fiindcă moldovenii i-au atacat și le-au luat prizonierii.

Atacul se produce la începutul lunii ianuarie 1649, când cca 2.000 de tătari intrau în Moldova jefuind țara până aproape de Iași. Oastea lui Vasile Lupu reușește să-i zdrobească pe tătari. În viață au fost lăsați doar vreo cinci dintre ei, lăsați

să meargă acasă și să povestească celorlalți despre soarta lor tragică. Cu toate că Vasile Lupu avea învoirea sultanului de a se apăra de tătari, măcelul din ianuarie 1649 a fost destul de groaznic. Domnul Moldovei s-a așteptat la plângeri din partea hanului Crimeii, de aceea, el a hotărât să trimită sultanului cadouri. Sultanul însă ar fi refuzat să le primească amenințându-l: „așteaptă-mă pe mine asupra ta, cum tu ai bătut pe tătari, așa și eu voi bate pe oamenii tăi moldoveni”.

Amenințările vin și din partea tătarilor. Pe 22 ianuarie 1649, la Vasile Lupu a sosit un sol de la hanul Crimeii care a cerut prizonierii eliberați avertizându-l că „dacă-i va da, va fi păstrată prietenia și dragostea” ca și mai înainte, iar dacă nu, „să fie sănătos fratele meu Hmelnițki, că atunci și fără voia lui, singur îi voi lua cu forță”. Dar tătarii nu s-au hotărât la un atac decât împreună cu cazacii, atac declanșat în august 1650. Țara Moldovei a fost ruinată de la Nistru și până la Carpați. În aceste condiții, Vasile Lupu a fost nevoit să semneze un tratat impus de Bogdan Hmelnițki, prin care se obliga să-și mărite cea de a doua fiică, Ruxanda, cu fiul hatmanului, Timofei, promitea hatmanului să fie „cu el în prietenie veșnică și dragoste”, să fie împreună împotriva dușmanilor, să renunțe la prietenia cu polonii și „să nu aibă nici un gând rău asupra oștii zaporojene”.

Semnarea tratatului de alianță și acordul lui Vasile Lupu de a-și căsători fiica cu fiul hatmanului l-au situat pe domnul Moldovei într-o poziție foarte nefavorabilă față de Poartă, Țara Românească, Transilvania și Polonia. De aceea, domnul Moldovei a căutat să trăgăneze cât mai mult posibil această căsătorie. În noiembrie 1650, regele Jan Cazimir a solicitat Seimului acordarea indigenatului polon lui Vasile Lupu, ceea ce, în opinia regelui, va duce la ruperea alianței cu B.Hmelnițki. Dacă Vasile Lupu nu va primi indigenatul polon, menționa regele, „el va fi nevoit să se țină de jurământul dat lui Bogdan Hmelnițki”. În virtutea acestui demers al regelui, pe 24 decembrie 1650 Vasile Lupu a fost primit „sub apărarea polonă”. Dar această măsură nu a fost în stare să asigure securitatea lui Vasile Lupu din partea cazacilor. Bogdan Hmelnițki, după mai multe amenințări la adresa domnului Moldovei că îi va trimite „100 de mii de pețitori” „sângeroși” (Buținski), în august 1652, intră iarăși în Moldova. În fața noii primejdii căzăcești, Vasile Lupu a cedat și și-a căsătorit fiica cu fiul hatmanului. Prin acest act situația lui Vasile Lupu s-a înrăutățit și mai mult, fiind suspectat și de țările vecine, și de boierime. Nu era de invidiat nici soarta Ruxandei. Unul din ziarele timpului *Gazette de France* din 15 noiembrie 1652 scria: „fiul generalului Hmelnițki, Timus, deja de două ori și-a bătut tânăra soție, fiica domnului moldav, reproșându-i purtarea nedemnă cu marele vizir, încă în timpul când era ostatecă la Serai și vroia cu ajutorul lui să obțină libertatea. Dar tatăl tânărului Hmelnițki, dorind să mențină relații cu tatăl miresei, își reține fiul de la comportare nedemnă cu soția”.

IX.3. Situația politică externă a Țărilor Române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea

Boierimea moldoveană, nemulțumită de apropierea lui Vasile Lupu de cazaci, se mobilizează în jurul marelui logofăt Gheorghe Ștefan. Începând lupta pentru scaunul Țării Moldova, acesta a luat toate măsurile pentru a-și crea o situație externă destul de favorabilă. Reușind în aprilie 1653 să se instaleze pentru un scurt timp în scaunul de la Iași cu ajutorul principelui Transilvaniei și al domnului Țării Românești, cu care avea deja, „o singură voință și simțire” și erau „legați prin jurământ”, Gheorghe Ștefan solicita confirmarea Porții. Dar, în scurt timp, el este alungat din scaunul țării de către cazacii sosiți în ajutorul lui Vasile Lupu. Abia după înfrângerea cazacilor (iulie 1653), noul domn al Moldovei caută o apropiere mai strânsă de Republica Polonă, Gheorghe Ștefan își dădea foarte bine seama că bunăvoința regelui Jan Cazimir putea fi obținută doar în schimbul unui serviciu foarte util republicii, de aceea el promitea că va depune toate eforturile pentru a dizolva alianța cazacilor și a tătarilor, se declară devotat regelui și cere să fie luat sub protecție. Dar polonezii au primit cu rezerve cererea domnului de a fi luat sub protecția regală.

Între timp, Gheorghe Ștefan primește confirmarea Porții în scaunul țării. Profitând de atitudinea binevoitoare a Porții, Gheorghe Ștefan continuă dialogul politico-diplomatic cu Polonia, promițând (31 august 1653) că imediat ce va ocupa Suceava, unde se afla Timofei Hmelnițki, va trimite polonilor ajutor militar în Ucraina pentru a lupta împotriva cazacilor. Promisiunea era condiționată de intervenția regelui polon pe lângă principele Gheorghe Rakoczi II și Matei Basarab, ca ei, „rămânând în această alianță de arme”, să trimită în Ucraina ostile care sunt cu el în Moldova. Domnul Moldovei îl mai informează pe rege că și hanul Crimeii înclină spre pace cu Polonia. Împușcarea lui Timofei Hmelnițki în timpul asediului Sucevei și plecarea cazacilor din cetate au plasat raporturile lui Gheorghe Ștefan cu Jan Cazimir într-o nouă fază. Polonezii insistă ca Gheorghe Ștefan să trimită ajutor armat în lupta împotriva cazacilor și în octombrie 1653 domnul Moldovei îl anunța pe rege că a trimis în ajutor polonezilor 1.000 de oșteni.

Moartea lui Timofei Hmelnițki la Suceava a situat și raporturile lui Gheorghe Ștefan cu Bogdan Hmelnițki pe o poziție nouă. Situația devenind complicată, domnul Moldovei face încercarea de a normaliza relațiile cu hatmanul ucrainean și trimite soli la hatman. Bogdan Hmelnițki a fost nevoit să țină cont de noua situație din Moldova. Pentru hatman, era foarte important ca Țara Moldovei să nu-i fie ostilă și ca noul domn Gheorghe Ștefan să nu devină aliat al Poloniei. Schimbul de scrisori între domnul Moldovei și hatman i-a favorizat pe cazacii asediați în Suceava și ei au primit dreptul de a pleca nestingheriți în Ucraina.

La 8 ianuarie 1654, Rada de la Pereiaslavl a luat hotărârea despre intrarea Ucrainei în supușenia Rusiei, act care a dus la o nouă regrupare a forțelor politice și a exer-

citat o mare influență asupra Europei de Sud-Est. Cercetările istoricilor ucraineni de după anul 1991 au revizuit total mitul despre așa-numita „unire” a Ucrainei cu Rusia ca rezultat al hotărârii Radei de la Pereiaslavl. Se subliniază că textele înțelegerilor de la Pereiaslavl și ulterior de la Moscova reflectau relațiile de vasalitate nominală. În pofida intențiilor Moscovei, partea ucraineană își menținea organizarea politică și social-economică, delimitarea administrativă, forțele armate etc. De asemenea, în actele respective nu se prevedea interzicerea activității politice externe de către hatmanul ucrainean. Hatmanul nici nu a anunțat cazacilor textele documentelor care au fixat condițiile la care s-a ajuns la Moscova. Din această cauză, relațiile de suzeranitate-vasalitate cu țarul, așa și nu au fost confirmate de organul suprem legislativ al Ucrainei, deci ele nu au fost legitimate conform normelor de drept în vigoare la mijlocul secolului al XVII-lea în Europa Central-Răsăriteană. De aici, caracterul pur nominal al acestor documente.

Sursele documentare prezintă o imagine destul de clară despre reacția lui Gheorghe Ștefan la știrea trecerii cazacilor în supușenia Rusiei: domnul Moldovei manifestând și dușmănie, și teamă. El a încercat să deregleze relațiile comerciale cu Rusia, dar a renunțat în scurt timp la această măsură.

Surse venite din Moldova informau Departamentul solilor că Gheorghe Ștefan, aflând despre actul de la Pereiaslavl, se pregătea să fugă în Țara Ungurească (Transilvania – *I.E.*). Aceasta nu s-a întâmplat însă, deoarece în Moldova se afla pelerinul rus Arsenie Suhanov, care, în timpul convorbirilor cu Gheorghe Ștefan, a reușit să-l convingă pe domn să nu se teamă de vreo intervenție a Rusiei.

În condițiile când Ucraina a trecut în supușenia Rusiei, „echilibrul de forțe” în această parte a Europei a fost serios destabilizat și Republica Polonă începe activ să-și caute aliați pentru a restabili situația. Jan Cazimir spera să formeze o coaliție antirusă la care să fie atrase Imperiul Otoman, Crimeea, Moldova, Țara Românească și Transilvania trimițând în acest scop, în ianuarie 1654, spre Istanbul, cu trecere prin Moldova, pe Nicolae Bieganowski. Pentru a-i convinge și pe otomani să acorde ajutor Republicii Polone, Bieganowski, pe de o parte, încearcă să-i alerteze declarând că oastea ruso-ucraineană în curând va începe lupta împotriva Imperiului Otoman, pe de altă parte, încearcă să-i cumpere făgăduind Porții un tribut de 150.000 de zloți anual.

Între timp, domnul Moldovei caută să-1 asigure pe regele Poloniei de prietenia sa, informându-l că „acei dușmani” (țarul și cazacii – *I.E.*) intenționează să năvălească asupra Poloniei. Urmându-și jocul diplomatic, în februarie 1654 Gheorghe Ștefan trimite la Moscova pe solul Ioan Grigore, care sosește în capitala Rusiei și comunica verbal la Departamentul solilor dorința domnului de a intra cu țara sa în supușenia Rusiei cu drepturi similare cu ale Ucrainei.

Raporturile lui Gheorghe Ștefan cu tătarii, de asemenea, erau pașnice. În noiembrie 1653 la domnul Moldovei au venit soli tătari de la han cu propunere de bună

vecinătate, ceea ce i-a permis să intervină în negocierile polono-tătare, insistând ca polonii să trimită un sol la han, urmărind să-i rupă „de prietenia și de liga țărănească” (a cazacilor – *I.E.*).

Așadar, către luna martie 1654, se evidențiază o politică externă foarte clară promovată de Gheorghe Ștefan, esența căreia consta în menținerea unui climat favorabil în relațiile cu vecinii influenți prin cereri de protecție Poloniei și Rusiei, prin declarații de prietenie cazacilor și tătarilor.

În luna martie 1654, se conturează primele regrupări de forțe menite să refacă „echilibrul de forțe” în această parte a Europei. Către luna martie 1654 între Crimeea și Polonia a fost încheiat un tratat, conform căruia hanul se obliga să acorde ajutor regelui în lupta împotriva Rusiei. Acest tratat obliga Moldova, Țara Românească și Transilvania să trimită ajutor regelui în lupta împotriva Moscovei.

Rusia, satisfăcută de modificarea „echilibrului de forțe” în favoarea ei, depune eforturi pentru a preîntâmpina pericolul formării unei coaliții antiruse sub egida Poloniei. Cu acest scop, în Moldova și Țara Românească este trimis Gavriil Samarin, dar misiunea lui se încheie fără succes.

Negocierile lui I. Grigore, amintit mai sus, au continuat câteva zile și la 13 aprilie el părăsea Moscova cu o scrisoare a țarului (4 aprilie) în care se spunea: „te miluim, te laudăm cu bunăvoință și sub înalta noastră mână a Măriei noastre împărătești, pe tine, Ștefan, voievod și stăpânitor al Țării Moldovei, și toată Țara Moldovei orânduim și fiți primiți”. Bazându-se pe această scrisoare în istoriografia sovietică s-a tras concluzia că țarul a primit Moldova în supușenia rusă.

Dar răspunsul țarului este doar un acord principial de a primi Moldova în supușenia rusă. Spre Moldova, împreună cu Ioan Grigore, a fost trimis diacul Tomila Perfiriev, dar el a fost întors de B.Hmelnițki înapoi la Moscova, sub motivul că domnul Moldovei nu este sincer în intențiile sale, nu dorește niciun bine țarului. Atitudinea lui B. Hmelnițki a oprit pentru un anumit timp negocierile dintre Iași și Moscova.

O tactică similară ducea Gheorghe Ștefan și față de Polonia. El aprecia negativ actul de la Pereiaslavl, jura prietenie „pe veci” polonilor și propunea să organizeze o alianță cu tătarii pentru a lupta împotriva „forțelor unite ale rebelului și Moscovei”.

Acest comportament al domnului Moldovei, la care se adaugă și informarea Porții despre evenimentele din această regiune, inclusiv despre sosirea solului rus, au dus la consolidarea pozițiilor sale în țară. Încă în august 1653 turcii l-au confirmat pe Gheorghe Ștefan în scaunul țării, dar în Crimeea se mai afla fostul domn Vasile Lupu, care, conform unor documente, își făcea planuri în vederea organizării unei noi campanii împotriva Moldovei. Acțiunile sus-menționate ale domnului Moldovei au fost imediat apreciate de către sultan și în mai 1654 Vasile Lupu a fost adus la Istanbul, poziția lui Gheorghe Ștefan s-a întărit considerabil.

În raporturile cu tătarii Gheorghe Ștefan a dus o politică favorabilă Republicii Polone, solicitând ca regele să trimită un sol la han pentru a-i determina pe tătari la

alianță, îi sfătuia pe poloni să confirme prin jurământ tratatul încheiat cu tătarii. Curierei din Moldova, Muntenia și Transilvania au solicitat Bahcisaraiului să acorde sprijin militar polonilor în lupta împotriva rușilor, cerere la care noul han ar fi răspuns că el nu va trimite oșteni în ajutorul nimănui. Gheorghe Ștefan a jucat un rol activ în realizarea alianței polono-tătare încheiate la 20 iulie 1654 (V.Ciobanu). Articolul X al acestei alianțe era deosebit de favorabil Moldovei: „hanul să fie prieten prietenilor și dușman dușmanilor regelui polon, de aceea va fi acum aliatul principelui transilvănean și al domnilor moldav și valah în calitatea lor de aliați ai regelui polon și vasali ai sultanului turc. De acum înainte **hanul nu va mai invadea** statele lor, deoarece aceasta ar fi contrar prieteniei”.

În vara anului 1654, politica externă a lui Gheorghe Ștefan evoluează într-o nouă conjunctură internațională. Pe de o parte, el primea indigenatul polonez pentru ajutorul dat regelui împotriva cazacilor. Pe de altă parte, în iunie 1654, încep operațiile militare dintre Rusia și Polonia, foarte favorabile pentru prima. Acest eveniment a influențat activitatea lui Gheorghe Ștefan. La 24 iunie 1654 I. Grigore se întoarce la Iași. Desigur, el a relatat domnului despre mersul negocierilor de la Moscova, despre poziția țarului și hatmanului B. Hmelnițki. Drept consecință domnul Moldovei îi anunța pe poloni că pe viitor nu va mai acorda ajutor Republicii Polone și începe pregătirea unei noi solii spre Moscova. Hatmanul ucrainean, de asemenea, informa țarul că în timpul apropiat la Moscova vor sosi oamenii lui Gheorghe Ștefan, care vor depune jurământul de credință, așa cum a făcut și el, hatmanul.

Operațiile militare din iarna lui 1654-1655 au demonstrat din nou superioritatea Rusiei și sultanul a luat hotărârea să nu mai participe la operațiile militare împotriva Rusiei. Ca rezultat al poziției luate de Poartă, situația se schimbă. Iarăși apare perspectiva înfrângerii Poloniei de către ruși de aceea, în iunie 1655, Gheorghe Ștefan încearcă să restabilească legăturile cu Moscova, însă B. Hmelnițki, bănuindu-l de „hiclenie” pe domnul Moldovei, nu permite trecerea soliei moldovene spre Moscova.

Răscoala seimenilor (1655) din Țara Românească a fost un eveniment care a orientat politica externă a lui Gheorghe Ștefan spre o alianță mai durabilă cu Țara Românească și Transilvania. Trupele aliate ale lui Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gheorghe II Rakoczi i-au înfrânt pe seimeni. În consecință, a fost încheiată o nouă alianță între conducătorii celor trei țări românești.

În martie 1656 o altă solie din Moldova porni spre Moscova. În componența soliei intrau persoane cu autoritate în Moldova – reprezentanți ai cultului și puterii de stat, în total 31 de persoane în frunte cu mitropolitul Ghedeon și logofătul al doilea Grigore Neanul. Ajunși la Moscova, solii moldoveni au prezentat verbal un proiect de tratat, care a fost scris apoi la Moscova în limba greacă. Examinând textul documentului din 1656, observăm că, în primul rând, domnul și boierii țin să sublinieze că în pofida suzeranității otomane și a plății tributului, Imperiul Otoman, „cinstea Domniei însă și rânduiala țării cu nimic n-a stricat”. Prezintă astfel situația, boierii

solicită și de la țar ca „rânduielile noastre și ale țării noastre să nu se strice”, dimpotrivă, să se revină la situația țării care era anterior instaurării suzeranității otomane „în felul acela și în aceeași rânduială să viețuim și să ne conducem și noi împreună cu toată țara noastră”. Evident, elita politică moldoveană nu ocolește problema integrității teritoriale a țării, dimpotrivă, o scoate și mai mult în evidență: „mai rugăm pe Măria Ta pentru câteva cetăți care sunt la hotarul țării noastre și pe care le țin păgânii sub cârmuirea lor. Cetățile acelea să ne miluiești Măria Ta ca să fie iarăși în hotarul țării noastre și în stăpânirea noastră precum au fost dintru început la Domnii vechi, înainte de le fi luat turcii, și să fie cu porunca Măriei Tale să punem oameni din țara noastră în acele cetăți precum au fost și mai înainte și să avem ordin și porunca de la Măria Ta, că putere avem, să luăm cetățile acelea din mâinile turcilor și tătarilor”. Așadar, esența proiectului elitei politice moldovene se reducea la înlăturarea suzeranității otomane cu ajutorul țarului, menținerea statalității și refacerea integrității teritoriale a țării. Pentru toate acestea, se prevedea doar plata unor daruri anuale către Curtea de la Moscova, dar nu tribut. Poziția elitei politice a țării este mai mult decât evidentă: domnii și boierii conduceau țara în timpul suzeranității otomane și, desigur, ei nici nu se gândeau să piardă această conducere în eventuala obținere a ajutorului din partea Rusiei. Solicitarea repetată ca țara să se întoarcă la rânduielile după care se conducea înainte de instaurarea suzeranității otomane atestă destul de limpede că elita politică din Moldova a căutat să evite orice posibilitate de pretenții asupra Moldovei din partea țarului, pentru a evita repetarea situației din Ucraina.

Conform criteriilor elaborate de istoricul din Rusia V.V. Trepavlov, un teritoriu aparține unui stat, în cazul de față Rusiei, numai în cazul când se realizează: includerea teritoriului (poporului) în simbolică supremă a statului – în titulatura țarului sau în stema statului; impunerea la impozite în folosul statului unic; răspândirea în regiunea dată a acțiunii legislației rusești și supunerea departamentală a instanțelor interne ale statului; apartenența regiunii la una din subdiviziunile administrative ale statului.

Oricât ne-am străduit, dar nimic asemănător nu vom găsi în doleanțele elitei politice moldovenești prezentate în proiectul de tratat din anul 1656, deci, despre o dorință a elitei politice moldovenești de includere a Țării Moldovei în componența statului rus nici nu poate fi vorba.

Negocierile de la Moscova s-au încheiat la sfârșitul lunii iunie 1656, când a fost emisă o carte de danie din partea țarului, dar întocmirea tratatului moldo-rus n-a fost dusă până la sfârșit. În Moldova trebuiau să plece doi soli de la țar, care așa și nu au mai venit în Moldova. Este limpede că nici jurământul lui Ghedeon de la 7 iulie 1656 n-a rezolvat definitiv această problemă.

În același an, Gheorghe II Rakoczi intenționa să pună mâna pe coroana polonă. Conform stipulațiilor tratatelor din septembrie 1656, Rakoczi a primit ajutor din partea Moldovei, Țării Românești și Ucrainei. Evenimentele legate de campania lui Rakoczy în Polonia nu puteau rămâne fără atenția cuvenită din partea Porții. Sulta-

nul se pregătea să pedepsească Transilvania, Valahia și Moldova pentru organizarea campaniei împotriva Poloniei. Pentru început, tătarii, la chemarea polonilor, având și încuviințarea Porții, în iulie 1657, zdrobesc oastea lui Rakoczi, care se afla în Polonia. Ulterior, domnii Moldovei și Țării Românești și principele Transilvaniei au fost înlăturați.

În anul 1659, Gheorghe II Rakoczi organizează lupta împotriva turcilor, luptă care viza revenirea lui Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban în domnia Moldovei și, respectiv, Țării Românești. Dar otomanii nu erau dispuși să tolereze aceste acțiuni ale lui Gheorghe II Rakoczi și împotriva lui este întreprinsă o nouă expediție. La 2 mai 1660, trupele lui Rakoczi sunt înfrânte, el este grav rănit și în iunie se stinge din viață.

Încercarea lui Ioan Kemeny, care devine principe (1 ianuarie 1661), de a se întări în Transilvania nu reușește datorită orientării sale antiotomane. În septembrie 1661 otomanii numesc un nou principe, pe Mihai Apafi (1661-1690). Acesta este apreciat o unealtă docilă în mâinile otomanilor, tributul crește până la 40.000 de forinți.

În deceniul al 7-lea s-a înrăutățit și situația Moldovei și Țării Românești. Prin beratul din 1-10 iunie 1669, hatmanul Doroșenko era recunoscut principe peste „trei țări”, avându-se în vedere Ucraina, Moldova și Țara Românească. Dar acest plan nu a fost tradus în viață.

Tot în acest timp are loc o nouă regrupare a forțelor politico-militare ale Imperiului Otoman, Imperiului Habsburgic, Republicii Polone și Rusiei. În anul 1664, Imperiul Otoman încheie un armistițiu pe 20 de ani cu Habsburgii și, prin intermediul hanului tătar, caută să obțină sprijinul Rusiei în lupta împotriva Poloniei sau, cel puțin, neutralitatea ei. Planurile războinice ale otomanilor și înfrângerea suferită de polonezi de la tătarii în noiembrie 1666 au determinat Curtea de la Varșovia să negocieze cu Moscova și pe 20 ianuarie 1667, în localitatea Andrusovo, a fost încheiat un armistițiu polono-rus pe un termen de 13,5 ani. Pacea ruso-poloneză deschidea o nouă pagină în evoluția relațiilor internaționale din Europa de Sud-Est și de Răsărit.

Rusia caută să atragă în coaliție și pe Habsburgi, dar împăratul refuză sub pretextul că a încheiat de curând pace cu Poarta și nu are motive să o încalce. Pacea dintre Rusia și Polonia a tensionat relațiile cu Poarta, care a calificat armistițiul ruso-polon drept o încălcare a drepturilor sultanului asupra Poloniei. În anul 1668, Poarta încheie pace cu Veneția, ceea ce-i permite concentrarea tuturor forțelor împotriva Poloniei, de la care cucerește cetatea Camenița (1672). După pierderea Cameniței, pe 20 octombrie 1672, la Buciaci, este semnat un tratat polono-otoman prin care teritoriul dintre Nistru și Nipru era cedat Porții otomane, specificându-se că Podolia trece sub administrație directă otomană. Modificările teritoriale intervenite în Ucraina în favoarea Porții, care au dus la apropierea otomanilor de hotarele Poloniei și Rusiei, neliniștesc Curtea de la Moscova, care se adresa țărilor europene cu propunerea de a-și uni forțele împotriva otomanilor. Domnul Moldovei Ștefan Petriceicu, de

asemenea, este nemulțumit de pasivitatea regelui și cere reluarea luptelor împotriva otomanilor. În aceste condiții, în aprilie 1673, Polonia refuză ratificarea tratatului de pace de la Buciaci și începe pregătirile pentru noi confruntări cu otomanii. Dar din nou este înfrântă. În luptă se implică Rusia trupele căreia în anul 1674 trec Niprul și ocupă o serie de localități din dreapta râului. Însă acțiunile Rusiei nu s-au încununat de succes. Pe 6 aprilie 1678 Poarta reconfirmă încă o dată pacea cu Polonia și, în urma operațiilor militare desfășurate, alungă garnizoanele rusești din orașele din dreapta Niprului. În aceste condiții, la sfârșitul anului 1678, Moscova, prin intermediul domnului Moldovei Gheorghe Duca și a hanului Crimeii, începe negocierile de pace cu Poarta, care au finalizat pe 13 ianuarie 1681 cu semnarea tratatului de la Moscova. Prin acest tratat Rusia a recunoscut teritoriul dintre Nipru și Nistru, cu excepția Kievului, după Imperiul Otoman. Noile teritorii au fost date domnului Moldovei Gheorghe Duca pentru a fi administrate și el se intitula „Io Duca, voievod din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei și Țării Ucrainei”. Domnul Moldovei a luat o serie de măsuri pentru redresarea situației din Ucraina, repopularea orașelor și satelor distruse, inclusiv cu locuitori din Moldova etc.

Înfrângerea turcilor la Viena (1683) a avut urmări imediate și pentru stăpânirea lui Gheorghe Duca în Ucraina, punând capăt stăpânirii efective a domnilor Moldovei în Ucraina. Nicio acțiune reală a lui Dumitrașco Cantacuzino la răsărit de Nistru nu este cunoscută, în afară de titlul său din câteva documente (17 iulie 1684, mai 1685), unde se intitula „voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei și Țării Ucrainei”.

În decembrie 1683, fostul domn al Moldovei Ștefan Petriceicu, susținut de polonezi și cazaci, face o încercare reușită de a ocupa scaunul de la Iași. Dar, spre sfârșitul lunii, situația lui se complică. Domnul și boierii hotărăsc să se adreseze după ajutor Rusiei și trimit la Moscova pe Mitropolitul Dosoftei. La 9 februarie 1684 solii moldoveni au ajuns la Kiev, dar sunt întorși înapoi.

Pe de altă parte, boierii moldoveni refugiați în Polonia prezentau Curții de la Varșovia un memoriu (1684) conform căruia Moldova urma să înfăptuiască o uniune reală cu Republica Polonă, asemănătoare cu unia polono-lituaniană din 1569. În acest caz, în Moldova ar fi fost înlăturată suzeranitatea otomană, plata tributului, schimbarea domnilor, Moldova și-ar fi păstrat religia, armata, limba și toate celelalte privilegii de care se bucura Lituania. Dar nici acest proiect nu a fost realizat.

După o scurtă domnie a lui Dumitrașcu Cantacuzino (1684-1685), domn a fost ales de către boieri Constantin Cantemir, care a promovat o politică externă destul de precaută, mai ales față de polonezi. În timpul campaniei poloneze din anul 1686, el nu s-a ridicat la luptă împotriva lui Jan Sobieski, dar refuză oferta regelui de a merge împotriva otomanilor sub motivul că fiul său și ai altor boieri sunt ostateci la Istanbul, oastea lui este mică și aceștia nu ar mări cu mult numărul armatei poloneze, că el consideră că mai mult ar ajuta pe polonezi, furnizându-le informații despre

otomani.

În anul 1686, între Polonia și Rusia a fost încheiată „pacea veșnică” și Rusia a aderat la Liga creștină. Polonia caută să folosească potențialul militar al acesteia pentru a ocupa Moldova. În ianuarie 1687, polonezii au solicitat țarului trupe pentru a cucerii Chilia, Ismailul și Tighina. Dar cererea a fost respinsă. Zadarnice au fost și cererile lui Constantin Cantemir față de rege de a nu intra în Moldova, în 1687 polonii intrau din nou în țară, dar expediția a suferit eșec și de data aceasta.

Succese mai remarcabile împotriva otomanilor obțin trupele austriece care în august 1687 au ocupat Transilvania. Împăratul Leopold spera să-l atragă de partea sa pe domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, dar acesta amâna angajamentul formal de a se alia cu Habsburgii. În vara anului 1687, un corp de cavalerie condus de generalul Veterani a intrat în Țara Românească și a ocupat o serie de localități. Șerban Cantacuzino trimite la Veterani pe Constantin Brâncoveanu și, după negocieri îndelungate, Veterani părăsește Țara Românească (septembrie 1687). Cu toate acestea, în primăvara anului 1688 s-a ajuns la o înțelegere de principiu între domnul muntean și imperiali. Șerban Cantacuzino se obliga să treacă de partea Habsburgilor numai în cazul când Imperiul Otoman va fi înfrânt. Pe 9 martie 1688, solii lui Șerban Cantacuzino au semnat un jurământ de supunere către Leopold I, act apreciat drept „formal și de circumstanță”, prestat „de nevoie”. După aceasta Șerban Cantacuzino trimite la Viena o solie pentru a trata condițiile „închinării” și aderării Țării Românești la *Liga sfântă*, dar pe 28 octombrie se stinge din viață.

Noul domn Constantin Brâncoveanu continuă negocierile cu Habsburgii, dar caută să modifice esența lor. Însă solul trimis de domnul anterior nu a ținut cont de instrucțiunile lui Brâncoveanu și, conform vechilor instrucțiuni, a cerut de la Habsburgi stăpânirea ereditară a Țării Românești și Moldovei pentru familia Cantacuzino și sprijin militar. Prin acordul încheiat la 20/30 ianuarie 1689, imperialii nu și-au luat niciun fel de obligații, pe când Muntenia trebuia să coopereze cu Austria pe plan militar, să întrețină trupele imperiale cu bani și provizii.

Victoriile obținute de Habsburgi (1686 – otomanii pierd Buda; 1687 – otomanii sunt zdrobiți la Mohaci; 1687 – Habsburgii ocupă Transilvania) asupra otomanilor îi silesc pe cei din urmă să se așeze la masa negocierilor. La începutul anului 1689, în capitala Imperiului Habsburgilor sosesc împuterniciții Porții, care propun împăratului să semneze pacea în baza principiului *uti possidetis*. Polonezii cer de la austrieci ca la negocierile de pace să fie luate în considerație și pretențiile lor teritoriale, insistând să li se cedeze partea de nord a Moldovei până la Iași. Ulterior, pretențiile poloneze cresc: toate teritoriile dintre Nistru și Dunăre. La rândul său, Leopold cerea de la otomani să cedeze drepturile pe care turcii le-au avut până acuma în Moldova, Muntenia și Transilvania.

Negocierile de la Viena decurgeau destul de greu și în cele din urmă N. Mavro-

cordat, reprezentantul Porții la tratative, a declarat că sultanul este gata să cedeze Poloniei și Austriei doar acele teritorii pe care ele le-au cucerit în timpul războiului. Deoarece propunerea nu a fost primită, negocierile au intrat în impas.

În noiembrie 1689 trupele imperiale intrau din nou în Țara Românească ocupând Bucureștii. Fiind asigurat că va primi provizii, bani și 1.500 de cai, imperialii se retrag din Țara Românească, dar concomitent, un alt corp de armată austriac, condus de generalul Heissler, intra în Muntenia prin Câmpulung și ocupa iarăși Bucureștii (decembrie 1689). Constantin Brâncoveanu se retrage din capitala țării și ulterior la o întrevedere cu Veterani domnul muntean îl asigură de credința sa față de Viena, însă nu poate trece deschis de partea împăratului, fiindcă este amenințat de tătari, care din clipă în clipă vor intra în țară. Heissler se retrage din Țara Românească.

Curtea de la Viena purta negocieri și cu domnul Moldovei, silindu-l să accepte la 15 februarie 1690 semnarea unui tratat inegal. Constantin Cantemir se obliga să renunțe la suzeranitatea otomană și să jure credință împăratului, îndată ce trupele sale vor ajunge la Brăila sau Șiret. Tot în acest caz, el va furniza trupelor imperiale provizii și, la nevoie, îi va susține pe austrieci cu oaste, va informa pe imperiali despre mișcările tătarilor, pentru iarna în curs va preda austrieilor 25.000 de taleri, 100 de cai și 500 de boi, va acorda libertate deplină cultului catolic. Împăratul promitea că va apăra Moldova de dușmani, va depune toate eforturile pentru a elibera pe fiul domnului, ostatic la Poartă, va păstra acest tratat în taină, va respecta Biserica Ortodoxă și clerul, întărirea domnului pe viață, iar fiului mai mare – titlul de conte. În așa fel, Habsburgii lăsau deschisă problema domniei în Moldova după moartea lui Constantin Cantemir. Domnul urma să trimită 4 deputați pe lângă generalii imperiali din Transilvania. Boierii erau asigurați că se vor bucura de aceleași privilegii ca și ceilalți nobili din Imperiu, dar de bir va fi scutită numai persoana lor, nu și moșia. În caz de război „pentru apărarea patriei”, boierii urmau să ridice armele. În sfârșit, Moldova trebuia să plătească împăratului un tribut, mărimea căruia urma să fie fixată ulterior. Însă austriecii nu reușesc să traducă în viață acest tratat. Suferind înfrângere pe câmpul de luptă (august 1690, Zărnești) și cedând presiunii diplomației poloneze, în vara anului 1690, împăratul formal renunță la Moldova în favoarea Poloniei.

În acest timp, amenințarea venea dinspre Polonia. Domnul Moldovei își dă seama de ineficiența unei noi expediții în Moldova, de aceea, la 2 octombrie 1691, Constantin Cantemir se adresa lui Jan Sobieski cu rugămintea de a nu intra în Moldova, fiindcă „ai să-ți pierzi degeaba aceste oști”, dar față de moldoveni ar trebui să ai „un respect creștinesc”. Cu toate acestea, polonezii au invadat Moldova, dar campania a suferit eșec. Constantin Cantemir nu s-a împăcat niciodată cu faptul că polonezii au ocupat câteva cetăți din nordul Moldovei (Neamț, Suceava, Câmpulung ș.a.). Domnul Moldovei s-a convins definitiv că „eliberarea” poloneză ar însemna de fapt ocuparea țării, de aceea el începe lupta pentru alungarea polonilor din țară, luptă pe

care nu a dus-o la bun sfârșit, fiindcă în martie 1693 se stinge din viață.

În ce privește politica lui Constantin Brâncoveanu față de imperiali, el susține Poarta în intenția ei de a-l instala principe în Transilvania pe Imre Thokoly, trezind prin aceasta nedumerirea lumii creștine. Căutând să-și refacă autoritatea știrbită, el reia corespondența cu Leopold și cu generalul Veterani, trimite la împărat o solie, îi primea bine pe reprezentanții împăratului care treceau prin București. Curtea de la Viena a apreciat la nivelul cuvenit strădaniile lui Constantin Brâncoveanu și pe 30 ianuarie 1695 el obține titlul de principe al Sfântului Imperiu, iar ulterior, dreptul de a cumpăra imobil în Brașov și construirea unei case la Sâmbăta de Sus.

Cunoscând bine intențiile polonilor, Brâncoveanu a intrat în legături cu noul rege, August al II-lea, care intenționa continuarea politicii predecesorilor săi de a ocupa țările române. Domnul muntean s-a declarat gata să înceapă ostilitățile împotriva Porții numai în cazul când polonii vor ocupa Camenița, cetățile de pe Nistru și Bugeacul. Brâncoveanu s-a adresat direct și Moscovei, propunând țarului să trimită o oaste în Bugeac, asigurându-l că moldovenii și muntenii îi vor susține pe ruși. Dar, pe de altă parte, țarul era informat că Brâncoveanu nu intenționa să se ridice la luptă împotriva otomanilor, deoarece avea frică de tătarii belgorodeni (Cetatea Albă).

Antioh Cantemir, de asemenea, era la curent cu planurile regelui polon. Pentru a nu admite ruina țării și incorporarea ei la Polonia, în 1698 domnul Moldovei trimite reprezentanții săi la rege cu rugămintea ca oastea polonă să nu intre în Moldova, ci să coboare spre Bugeac. Domnul promitea că îndată ce polonii vor cuceri Bugeacul, el se va alia cu Polonia în aceleași condiții ca și Lituania. Domnul Moldovei nu a neglijat nici relațiile cu Rusia, urmează exemplul domnului muntean, dar negocierile nu au nicio finalitate.

Între timp, trupele habsburgice desfășoară cu succes operații militare împotriva otomanilor și prin Tratatul din 28 iunie 1686 silesc Transilvania să recunoască suzeranitatea împăratului Leopold I. La 2 septembrie 1686 trupele imperiale cuceresc Buda, iar pe 12 august 1687 otomanii suferă o înfrângere zdrobitoare la Mohacs, fiind săvârșită cucerirea întregii Ungarii. În aceste condiții, în august 1687, trupele imperiale intrau și în Transilvania. Prin tratatul semnat cu imperialii la 27 octombrie 1687, principele Mihai I Apafi a acceptat instalarea trupelor habsburgice în Transilvania. Autonomia principatului a fost știrbită, iar atribuțiile principelui reduse considerabil. La 9 mai 1688, generalul austriac A. Caraffa obține o declarație a nobilimii transilvănene, conform căreia ei „de bună voie și îndemnați numai de râvna creștinească renunță la protecția otomană ... și sincer și cu bună credință primesc părinteasca ocrotire a Maiestății sale pentru ei și pentru urmașii lor din Transilvania”. Câteva zile mai târziu, la 13 mai 1688, Dieta a confirmat această declarație. Prin acest act suzeranității otomane în Transilvania i s-a pus capăt.

Habsburgii trebuiau să reglementeze raporturile cu nobilimea transilvăneană și să stabilească statutul politico-juridic al Transilvaniei. Cu acest scop, pe 4 decembrie

1691 a fost emisă așa-numita Diplomă Leopoldină. „Intențiile părintești” ale lui Leopold sunt exprimate în 18 articole prin care se recunoșteau vechile legi și obiceiuri ale Transilvaniei, Directorului de stat suprem (guvernatorului – *I.E.*) i se vor da autoritatea, poziția și prerogativele care i se cuvin, el trebuie să fie întotdeauna prezent în provincie, Transilvania urma să plătească un tribut de 50.000 de florini imperiali (taleri) în vreme de pace și 400.000 de florini renani pe timp de război etc. De rând cu altele au rămas nesoluționate două probleme majore: problema românilor transilvăneni, care urmau să rămână în aceeași situație de până acum și problema principelui Transilvaniei.

În aprilie 1690 a decedat principele Mihai I Apafi. Fiul său, Mihai II Apafi era minor. Câțiva ani mai târziu (mai 1696) Mihai II Apafi a fost dus la Viena, iar peste un an el a renunțat la tronul transilvănean în favoarea dinastiei Habsburgilor, primind în schimb titlul de duce imperial și o rentă anuală de 12.000 de florini. Din acel moment *de iure*, împărații Habsburgi devin adevărați stăpâni ai Transilvaniei.

Îndelungatul război al *Ligii sfinte* împotriva Imperiului Otoman sleise de puteri ambele părți. Imperiul Habsburgic, care cucerise întinse teritorii de la otomani, avea toate motivele să încheie pace. Țările Române urmăreau cu atenție desfășurarea evenimentelor, sperând ca în legătură cu încheierea păcii să se îmbunătățească și situația lor. Pretențiile teritoriale ale Rusiei erau ațintite asupra Kerciului, dar, neobținând nimic, în ianuarie 1699 plenipotențiarul rus P. Voznițan a semnat cu Poarta un armistițiu pe 2 ani de zile.

La negocierile de la Karlowitz, problema Țării Românești nu a fost pusă. Polonezii insistau însă să obțină Țara Moldovei. În legătură cu această cerere, Ioan Neculce scria că otomanii au răspuns că „Țara Moldovei nu pot să o de, să le fie lor podani, că este volnică, că turcilor îi închinată, nu-i luată cu sabia”. Conform tratatului polono-otoman din ianuarie 1699, între cele două state urma să fie restabilit hotarul existent la 1672, înainte de cucerirea Cameniței de către turci. Garnizoanele poloneze staționate în orașele și cetățile Moldovei urmau a fi retrase și Moldova „întreagă și liberă să fie”. Garnizoana otomană trebuia să părăsească Camenița, cetatea urmând a fi retrocedată Poloniei. Tătarii din Bugeac și alții care în timpul războiului au ocupat unele teritorii ale Moldovei urmau să le părăsească. Domnul Moldovei urma să fie în relații de prietenie cu regele Poloniei, atâta timp cât asemenea relații se păstrează între rege și sultan. Fugarii trebuiau retrocedați reciproc. Hotarul definitiv între Imperiul Otoman și Polonia a fost stabilit conform tratatului de delimitare teritorială semnat în octombrie 1703 la Iagorlâc.

Sistemul de tratate de la Karlowitz a modificat „echilibrul de forțe” dintre țările creștine și Imperiul Otoman în defavoarea otomanilor care au suferit importante pierderi. Pentru prima dată problema moștenirii Imperiului Otoman, pusă încă în secolul al XVI-lea (Papa de la Roma, 1519), a avut o realizare practică. Ea devine cunoscută de acum înainte ca „problema orientală”.

IX.4. Influența relațiilor politice europene asupra situației politice externe a Țărilor Române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea

După semnarea păcii de la Karlowitz (1699), în Europa se conturează o nouă situație internațională. Imperiul Habsburgilor începe un îndelungat război pentru moștenirea spaniolă (1701-1710) și, temporar, caută să aibă liniște la hotarele sale de răsărit. Polonia, slăbită în urma operațiilor militare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, destabilizată de puternice frământări interne, de lupta dintre diferite facțiuni pentru putere, de asemenea, renunță la planurile ei de instaurare a dominației în Țările Române. Imperiul Otoman era cuprins de haos politic, economic și financiar. El a fost zguduit și de puternice războaie care au izbucnit în Georgia (1703), Arabia (1704), Siria (1705) etc. Rusia, după semnarea tratatului de pace cu Imperiul Otoman (13/23 iulie 1700), începe un îndelungat război cu Suedia pentru ieșire la Marea Baltică (Războiul Nordic). „Problema orientală”, temporar, a fost abandonată de Moscova.

Nu erau stabile nici raporturile dintre cele două țări românești extracarpătice. Constantin Brâncoveanu urzea planuri de înlăturare a domnului Moldovei Antioh Cantemir și obține la Poartă mazilirea acestuia, în Moldova fiind numit un alt candidat al domnului muntean, Constantin Duca. Acțiunile de a supune indirect Moldova, precum și altele, au complicat propria situație a lui Constantin Brâncoveanu, care în primăvara anului 1703 era chemat la Poartă pentru a-și dovedi fidelitatea față de sultan. Cu toate eforturile depuse, călătoria spre Istanbul nu putea fi evitată. Pentru a-și asigura o bună primire în capitala otomană, Constantin Brâncoveanu trimite importante sume de bani și cadouri marilor demnitari de la Poartă. Ajuns aici, domnul muntean acceptă ridicarea tributului (la cele 280 de pungi se mai adăugau 240) și primește însemnele domniei de la sultan. Mazilirea lui Constantin Duca în Moldova s-a făcut tot cu concursul lui Constantin Brâncoveanu, fiind învinuit că ar fi stricat țara și s-ar fi „încumătrit cu solul Moschicescu” (E. Ukraințev) care, în septembrie 1700 a trecut prin Iași.

Zdrobirea trupelor suedeze de către ruși sub Poltava (27 iunie /8 iulie 1709) a atras după sine schimbări esențiale în orientarea politică externă a Țărilor Române. Carol al XII-lea s-a retras în posesiunile otomane din dreapta Nistrului, lângă s. Varnița, unde și-a construit o cetate din lemn și pământ pe care a numit-o Stokholmul Nou. Domnul Moldovei Mihail Racoviță (1707-1709) s-a opus instalării la Iași a regelui suedez. Prin aceasta el a atras dușmănia regelui, care a contribuit la mazilirea domnului moldovean. Venirea lui Carol al XII-lea în Moldova a acutizat relațiile ruso-otomane. Petru I întrevedea posibilitatea unui nou conflict cu Poarta, cu atât mai mult că despre aceasta îi preîntâmpina pe ruși domnul Moldovei Mihail Racoviță.

Știrile sosite din Țările Române, referitoare la pregătirile otomanilor de război,

I-au determinat pe Petru I să ceară de la otomani reconfirmarea tratatului de pace de la Constantinopol din iulie 1700, confirmare făcută în ianuarie 1710. Cu toate acestea, relațiile pașnice dintru Rusia și Imperiul Otoman nu s-au menținut mult timp. În august 1710, mare vizir este numit Baltaji Mehmed-pașa. El a luat o atitudine războinică față de Rusia și, alături de han, o atitudine ostilă față de domnul Moldovei, care în noiembrie 1710 a fost mazilit și înlocuit cu Dimitrie Cantemir.

Pe 20 noiembrie 1710, Poarta a declarat război Rusiei. La o săptămână după aceasta, Petru Tolstoi și întreg personalul ambasadei ruse la Istanbul au fost arestați. Pentru a se asigura de un eventual atac din partea Habsburgilor, sultanul cere împăratului respectarea tratatului de pace de la Karlowitz. Cu aceste evenimente în istoria politică a Țărilor Române se deschidea o nouă pagină.

Sosind în Moldova, Dimitrie Cantemir avea și porunca Porții să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu și să-l trimită la Istanbul. Dar porunca nu era finală: Cantemir trebuia să aștepte reconfirmarea ei din partea Porții, reconfirmare care așa și nu a mai venit. În această situație, informează Ion Neculce, văzând că toți creștinii au speranțe în ruși a hotărât și el „a să ajunge cu creștinii”. Acțiunea era foarte riscantă, de aceea, sub motivul că dorește să-i informeze mai bine pe otomani despre intențiile rușilor, obține încuviințarea Porții de a trimite la ei solii. Dimitrie Cantemir a câștigat foarte repede autoritate în fața lui Petru I. El reușește să transmită țarului corespondența lui P. Tolstoi, aflat în închisoarea Edikule, iar la sfârșitul lunii decembrie 1710, solii lui Dimitrie Cantemir, Ilie Abaza și Ion Mirescu, erau la Kiev, unde s-au întâlnit cu Petru I și, probabil, au discutat relațiile dintre cele două țări. La începutul lunii ianuarie 1711, la Petru I a sosit un alt sol al domnului Moldovei, căpitanul Procopie Cunicovschi, care i-a promis țarului un ajutor de 20.000 de oșteni în cazul în care trupele ruse vor intra pe teritoriul țării. Astfel, pentru Rusia se crea o situație favorabilă în viitorul război cu Imperiul Otoman.

Pe 25 februarie, în Catedrala Adormirii Maicii Domnului din Kremlin a fost citit manifestul despre declararea războiului Imperiului Otoman. La 2 aprilie 1711 Petru I se adresa cu o scrisoare lui B.P. Șeremetiev, în care-i cerea să se întâlnească la Luțk, pentru a discuta împreună anumite probleme. Pe 13 aprilie, la reședința lui Petru I de la Luțk, a avut loc un „consiliu” la care s-a decis ca trupele ruse să ajungă la linia Nistrului nu mai târziu de 20 mai. În același timp, la Luțk se afla și un sol al lui Dimitrie Cantemir, vistiernicul Ștefan Luca, care a negociat cu țarul problema alianței cu Rusia. Rezultat al acestor negocieri a fost *Diploma* semnată pe 13 aprilie de Petru I și de contele G.I. Golovkin. Dar la „consiliul” amintit mai sus, textul *Diplomei*, deci și problema alianței cu Moldova, nu au fost discutate.

Diploma din 13 aprilie 1711 nu prezintă un act final al negocierilor moldo-ruse, ci doar prima etapă a lor, în care este expus, în temei, punctul de vedere al țarului. Din textul *Diplomei* de la Luțk reiese cât se poate de clar că Dimitrie Cantemir și-a exprimat dorința să fie „sub protecția” țarului, care a acceptat să-l primească „sub

apărarea” sa. Și dacă Dimitrie Cantemir urma ca la intrarea trupelor ruse în Moldova să se declare „domn supus” al țarului, aceasta nu semnifica decât că el „va fi sub protecția noastră (a țarului – I.E.)”. Petru I declara prompt că „noi nu vom avea dreptul să punem domn în Moldova”, scaunul țării fiind întărit după dinastia Cantemireștilor. Țarul recunoștea că „după vechiul obicei moldovenesc, toată puterea cârmuirii va fi în mâna domnului Moldovei”, „domnul să aibă putere asupra tuturor și asupra fiecăruia dintre boierii moldoveni, după obiceiul dinainte, fără a reînnoi legiuirile lor”, domnul, ca și mai înainte, va stăpâni toate orașele țării și va încasa toate veniturile acelui principat, „boierii și toți supușii domniei Moldovei să fie datori a se supune poruncii domnului”, „toată legea și judecata să fie a domnului și fără hrisovul domnului nimic nu va fi întărit sau desfăcut de către măriia noastră, țarul”. Cât privește conceptul teritorial, și el a rămas neschimbat în conștiința elitei politice moldovenești: „Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărnicire moldovenească asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele țării Muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele țări”. În acest sens, avem și prevederile Tratatului din 28 iunie 1711, pe care îl avem în redacția cronicarului Ion Neculce, tratat care stipulează destul de limpede conceptul teritorial al elitei politice moldovenești: „Țara Moldovei cu Nistru să-i fie hotarul, și cu Bugeacul și cu toate cetățile tot a Moldovei să fie”.

Din anumite motive, textul *Diplomei* nu a fost acceptat de Dimitrie Cantemir, care a purtat negocieri cu țarul, până când s-a ajuns la redactarea unui text final la sfârșitul lunii mai 1711. Textul tratatului a fost citit boierilor abia după 24 iunie 1711, când la Iași a sosit și Petru I.

Între timp și oastea rusă se apropiase de hotarele Moldovei. Încrederea că oastea rusă va obține victorie îl face pe Dimitrie Cantemir să invite trupele ruse să intre mai repede în Iași pentru a-l apăra de tătari. La 1 iunie 1711, Dimitrie Cantemir întâmpina corpul de armată din 3.000 de ostași conduși de G.I. Kropotov și detașamentul (500 ostași) de moldoveni conduși de Apostol Chigheci. Puțin mai târziu, conform lui N. Iorga – între 17 și 23 iunie 1711, Dimitrie Cantemir s-a adresat moldovenilor cu un manifest în care-i chema să se ridice la luptă împotriva otomanilor. Manifestul aducea la cunoștința populației că „țarul ne-a dat de știre nouă și altora pentru că oricine poartă numele de creștin să se suie călare și să se unească și el cu oștirea Măriei sale, iar care nu va voi, averile i se vor confisca”. Viitorii oșteni erau anunțați că domnul a primit bani de la țar pentru 10.000 de ostași. Acei care vor continua colaborarea cu turcii erau avertizați că-și vor pierde averile și „pedeapsa-i va fi tăierea capului”. Dacă „cineva din voi nu se va înfățișa în tabără până la 15 iulie, va fi pedepsit cu asemenea pedepse”.

La 24 iunie 1711, la Iași sosește țarul Petru I. Abia după aceasta Dimitrie Cantemir anunță boierilor conținutul tratatului, care a fost discutat de ei. Conform *Cronicii*

Racovițene, „după ce cetea logofătului un pont, întreba Dimitrașco-Vodă pre boieri: bunu-i acest pont? Ei ziceau: bun; iară care pont nu era pre voia boierilor, ei răspundeau că nu-i bun, și de aci stau până așezau cum era mai bine”. Fragmentul dat sugerează ideea că textul tratatului a fost chiar modificat în urma discuției lui de către boieri. Cu toate că boierii s-au pronunțat mai ales împotriva instaurării dinastiei Cantemir la scaun, în cele din urmă, la 28 iunie 1711, textul tratatului a fost semnat la Țuțora. Originalul tratatului semnat de domn și boieri nu este cunoscut. Conținutul lui (14 articole) îl aflăm în *Cronica* lui Ioan Neculce. Domnul și boierii au avut grijă să precizeze exact statutul Moldovei, situație exprimată în primul rând în titulatura domnului, care era „săninatul domn al Țării Moldovei samodirjețu (singur stăpânitor) și colegat (prieten) Țării Moskicești, iar nu robu supus”. Deci titulatura desemna puterea monarhică a domnului. Un alt articol prevedea restabilirea integrității teritoriale a țării: hotarul pe Nistru, Bugeacul și cetățile retrocedate Moldovei. Oastea rusă urma să se afle în cetățile Moldovei numai până „s-a întemee” țara, apoi „să lipsească oastea moschicească”. Era lichidat birul pe care Moldova îl plătea turcilor: „să nu de țara nici un ban”. Țarul nu avea dreptul să-l mazilească pe domn, după moartea căruia „țara” urma să aleagă pe cineva din neamul lui. Domnul se obliga să aibă o oaste de 10.000 de oșteni, cu întreținere din vistieria rusă. Se limita strict posibilitatea răspândirii influenței Rusiei în Moldova. „Moscalii” nu aveau dreptul să primească dregătorii în țară, „nici să s-însoare în țară, nici moșii să cumpere”. Rusia se obliga să nu încheie pace cu otomanii, iar dacă acest lucru se va întâmpla și Moldova va rămâne iarăși „suptu stăpânirea turcească”, Dimitrie Cantemir urma să primească „2 părechi de curți” la Moscova, moșii și să fie întreținut până la moarte din vistieria statului rus. În cazul în care lui Dimitrie Cantemir „nu i-ar place” în Rusia, el primea dreptul să plece în oricare altă țară creștină.

Spre deosebire de Dimitrie Cantemir, domnul muntean Constantin Brâncoveanu a promovat politica menținerii în scaunul domnesc. O cronică afirma că Constantin Brâncoveanu nu vrea să meargă nici spre o parte, nici spre alta, „ca să nu i se întâmple vreo greșeală, măcar că mulți îl îndemna să meargă la moscali, iar el nici cum nu vrea ...”. Lui Brâncoveanu i-a reușit de minune să-și demonstreze fidelitatea față de Poartă, chiar și în condițiile când în noaptea spre 18 iunie, Toma Cantacuzino, comandantul armatei, trece cu câțiva însoțitori de partea rușilor.

Între timp oastea unită moldo-rusă începe marșul spre sud în întâmpinarea turcilor și tătarilor. Bătălia hotărâtoare s-a desfășurat lângă localitatea Stănilești. Forțele erau prea inegale. Turcii dispuneau de circa 180.000 de ostași, pe când oastea moldo-rusă număra circa 38.000 de oșteni. În timpul bătăliei, care pe 9 iulie a durat câteva ore otomanii au pierdut circa 14 mii de ostași, morți și răniți. Pe 10 iulie ienicerii refuză să atace tabăra moldo-rusă. Între timp, de la Petru I veni și propunerea de a semna pace. Cu toată împotrivirea regelui Suediei și a hanului tătar, marele vizir a acceptat să semneze tratatul de pace, lucru făcut pe 12 iulie la Vadul Hușilor. Con-

form păcii, Rusia retroceda Porții orașele cucerite anterior (Azov, Taganrog ș.a.), părțile se obligau să nu intervină în problemele poloneze, comerțul reciproc, restituirea reciprocă a prizonierilor, Petru I s-a obligat să permită regelui Carol al XII-lea să plece în Suedia prin Polonia.

Un succes mai remarcabil îl obține generalul Ronne, care, în fruntea unui corp de armată de circa 12.000 de oșteni, asediază și cucerește orașul Brăila. Dar, fiind înștiințat de încheierea păcii, a părăsit orașul. Așadar, încercarea lui D. Cantemir de a înlătura suzeranitatea otomană cu ajutorul Rusiei a eșuat. Campania, slab pregătită, slab susținută, s-a terminat cu eșec.

După semnarea păcii, oastea rusă a părăsit Moldova, iar Dimitrie Cantemir, o parte din boieri și cca 4.000 de moldoveni au trecut cu traiul în Rusia. Ulterior, unii dintre ei au revenit în țară.

Starea de tensiune dintre Rusia și Turcia a mai durat câțiva ani. Carol al XII-lea refuză să părăsească Stockholmul Nou, de aceea Petru I nu respecta celelalte prevederi ale tratatului de pace. Drept rezultat, în vara anului 1713, detașamente de turci și tătari au atacat cetatea lui Carol al XII-lea de lângă s. Varnița și au distrus-o, iar regele suedez a fost trimis la Istanbul. După acest eveniment, în 1713, la Adrianopol, între Rusia și Imperiul Otoman a fost semnat un nou tratat de pace care, în temei, repeta clauzele tratatului din 1711.

Constantin Brâncoveanu, temându-se de oarecare bănuieli din partea Porții, recurge la represalii împotriva Cantacuzinilor, care, anterior, au trecut de partea rușilor. Prin acest act sultanul trebuia convins încă o dată de fidelitatea domnului, care pedepsește pe acei care l-au trădat pe el și pe stăpânul din Istanbul. Cu toate acestea, situația domnului muntean nu se îmbunătățește. El este învinuit de trădare, legături tainice cu dușmanii Porții. Drept rezultat, Poarta hotărăște mazilirea lui. În martie 1714, reprezentantul sultanului a sosit la București cu porunca de a-l aduce pe Constantin Brâncoveanu și familia sa la Istanbul. Supus unor torturi groaznice, Brâncoveanu și-a declarat în fața otomanilor toate averile sale și, pe 15 august 1714, domnul muntean, patru fii ai săi și vistiernicul Ianache Văcărescul au fost decapitați.

În anul 1714 a început un nou război otomano-venețian. Profitând de această situație, în anul 1716, Imperiul Habsburgic declară război Porții. Austriecii obțin câteva victorii răsunătoare, otomanii sunt înfrânți la Petrovaradin (5 august 1716), și Timișoara (septembrie 1716). În aceste condiții, o parte din boierii munteni în frunte cu Mihai și Constantin Cantacuzino s-au adresat comandantului suprem al trupelor imperiale Eugeniu de Savoia pentru a interveni în Țara Românească în vederea înlăturării suzeranității otomane. În scurt timp, a fost ocupată Oltenia. Domnul Țării Românești, Nicolae Mavrocordat a fost prins de trupele imperiale. În aceste condiții, în Țara Românească intervin activ trupele otomano-tătare, care în noiembrie 1716 îl instalează în scaunul de la București pe Ioan Mavrocordat. În pofida acestui fapt, la 14 decembrie 1716, la Târgoviște a avut loc o adunare a boierilor austrofili care a hotărât promovarea politicii

de apropiere de Austria și numirea unui alt domn în Țara Românească, pe Gheorghe Cantacuzino. Boierii munteni s-au adresat împăratului cu un memoriu în care cereau sprijin eficient în vederea înlăturării suzeranității Porții și alungarea otomanilor din principalele orașe (Brăila, Giurgiu, Turnu). Boierii se obligau să întrețină două garnizoane imperiale, la București (2000 de oșteni) și Craiova (1500).

Sesizând primejdia care se abătuse asupra sa, Ioan Mavrocordat începe negocierile cu austriei și reușește să-i convingă să-și retragă trupele la apus de râul Olt. În același timp, domnul muntean obține și retragerea trupelor otomane la sud de Dunăre, obligându-se să furnizeze austriei informații, în schimbul recunoașterii lui domn în Țara Românească. Succesul diplomatic al lui Ioan Mavrocordat este consolidat prin convenția încheiată cu Poarta la 24 februarie 1717, care prevedea evacuarea trupelor austriece peste râul Olt și în Transilvania, autoritatea lui Ioan Mavrocordat urma să se răsfrângă asupra a 12 județe din Muntenia, autoritatea austrieilor se va extinde asupra Olteniei, domnul va informa pe imperiali despre mișcările trupelor otomane, va trimite la Sibiu 100 de punți cu bani.

Războiul austro-otoman a afectat și Moldova. O parte din boierime, nemulțumită de politica promovată de Mihai Racoviță, trimit o solie la austriei, care cere sprijin militar pentru înlăturarea domnului și a suzeranității otomane. Drept rezultat al acestei adresări, un detașament de cca 300 de ostași austriei trece Carpații și ocupă Cetatea Neamțului. Detașamentul imperial s-a bucurat de susținerea unei părți a moldovenilor. Întreg teritoriul dintre Carpați și Șiret nu mai asculta de Mihai Racoviță. La începutul lunii ianuarie 1717, detașamentul austriac ocupă Curtea domnească din Iași, domnul Mihai Racoviță a reușit să se retragă la Cetățuia și, în scurt timp, sosește ajutorul de la tătari. Austriei intrați în Iași sunt nimiciți, câțiva boieri moldoveni, învinuiți de trădare, sunt executați.

Cu aceste evenimente, operațiile militare care ruinează Țările Române încează. Între Imperiul Habsburgic și Poartă încep îndelungate negocieri de pace care finalizează cu tratatul de la Passarowitz (21 iulie 1718). Conform tratatului, hotarele Moldovei și Țării Românești dinspre Polonia și Transilvania rămâneau neschimbate. Oltenia și Banatul erau anexate de Habsburgi, invocându-se principiul *uti possidetis*. Populația Țării Românești, care în timpul războiului a emigrat în Imperiul Habsburgic, poate să se întoarcă la locurile de baștină. S-a prevăzut libertatea catolicismului în posesiunile otomane, libertatea comerțului, prinderea răufăcătorilor.

Așadar, războiul austro-turc nu a adus Țărilor Române decât ruină și pierderi teritoriale. Tratatul de la Passarowitz nu a asigurat o pace trainică în Europa de Sud-Est. Țările Române atrag o atenție sporită din partea marilor puteri ale timpului, Imperiul Habsburgic și Rusia țaristă. Doar Republica Polonă, istovită de războaiele anterioare cu otomanii, anarhia internă, amestecul străin în problemele interne, nu mai putea realiza oarecare planuri de anexiuni teritoriale. Astfel, rivalitatea polono-habsburgică pentru Țările Române, predominantă în a doua jumătate a secolului al

XVII-lea, se schimbă într-o rivalitate austro-rusă. Dar ambele țări, și Rusia, și Austria, își dădeau foarte bine seama că Imperiul Otoman încă este destul de puternic și că înfrângerea militară a acestuia se putea face doar prin unirea forțelor. De aceea, în anul 1726, între Rusia și Austria este semnată o convenție antiotomană, dar războiul împotriva Porții izbucni mult mai târziu, în octombrie 1735, cu o expediție a trupelor ruse împotriva tătarilor din Crimeea.

La 12 aprilie 1736, Rusia a declarat oficial război Porții. Scopul Rusiei în război a fost formulat de feldmareșalul Minih (1683-1767). Planul, expus lui Biron și comunicat împărătesei Ana Ioanovna, dezvăliua destul de limpede planurile imperiale, cu indicarea clară a teritoriilor ce urmau să fie cucerite de la Azov și până la Constantinopol în următorii patru ani de zile: Azovul și Peninsula Crimeea, Moldova, Valahia și Constantinopolul.

În acest context internațional, orientarea politică externă a clasei politice din Țările Române a fost determinată de evenimentele anterioare. Cucerirea Transilvaniei, Banatului și Olteniei de către Habsburgi arăta destul de clar scopul Curții de la Viena – ocuparea Țărilor Române și transformarea lor în provincii imperiale. De aceea, în mod obiectiv, privirile clasei politice românești se îndreptau spre Rusia ortodoxă de la care așteptau libertate.

Operațiile militare din anul 1736, în general, au fost favorabile trupelor ruse, însă până la realizarea planului scontat, mai era încă departe. Rusia se adresează Austriei pentru a continua împreună războiul împotriva Imperiului Otoman. În ianuarie 1737, la Viena, reprezentanții Austriei și Rusiei au semnat o convenție care prevedea ajutorul reciproc în lupta împotriva otomanilor. Deja în această convenție a fost pusă sarcina intrării trupelor ruse în Moldova: dacă va fi posibil, prin Moldova de pătruns în interiorul teritoriului otoman și, în caz de necesitate, oastea rusă să se unească cu oastea imperială.

Ceva mai târziu, în martie 1737, a fost semnată declarația despre operațiile militare comune împotriva Turciei. În conformitate cu această declarație, la sfârșitul lunii mai, Austria a declarat Porții război și la începutul lunii iunie a început operațiile militare pe teritoriul Țării Românești, reușind să ajungă la București. Constantin Mavrocordat, domnul țării, nu s-a aliat austrieilor. El s-a retras în sudul Dunării unde a obținut ajutor de la otomani, reușind ulterior să-i înfrângă pe austriei în câteva locuri (Pitești, Perșinari).

Prin pasul Oituz, trupele imperiale (5.000-6.000) pătrund și în Moldova. Grigore Ghica se retrage în tabăra de la Țuțora, primește ajutor de la otomani, reușind să-și formeze o oaste de vreo 6.000 de oameni. Trupele imperiale s-au oprit la hotarele Moldovei, așteptând evoluția ulterioară a evenimentelor.

Intrarea Austriei în război a fost apreciată de Curtea de la St. Petersburg ca un motiv convenabil pentru a începe negocierile de pace în vederea realizării planurilor sale pe cale pașnică, fără pierderi materiale și umane. În fața pericolului ruso-austri-

ac, Poarta acceptă negocierile de pace.

La 14 iulie 1737 instrucțiunile Sankt Petersburgului pentru solii ruși care urmau să meargă la negocieri cu otomanii erau deja elaborate. Râurile Cuban și Nistru trebuiau să devină hotare stabile între Rusia și Turcia. Totuși, în continuare, documentul preciza că cererile teritoriale ale reprezentanților Rusiei urmau să depindă de mersul operațiilor militare. În legătură cu aceasta, a și fost pusă problema Moldovei și Munteniei: dacă turcii vor fi înfrânți, atunci trebuie ca și condițiile ruse să fie modificate și să se ceară răspândirea hotarelor până la Dunăre cu cererea Moldovei și Munteniei, ca ele să rămână cnezate deosebite și pe deplin independente față de Poartă, „deoarece sunt de aceeași credință cu noi, să fie sub protecția Măriei sale imperiale”. Solii ruși trebuiau să convingă Austria că Rusia nu pretinde la aceste teritorii, Moldova și Muntenia trebuiau să devină independente. În acest caz, și Austria nu trebuia să aibă pretenții teritoriale față de aceste două țări.

Cu asemenea planuri, reprezentanții Rusiei au sosit la Nemirov, unde pe 5 august a început Congresul de pace. Solii ruși încearcă să convingă Sankt Petersburgul în absurditatea cererii Moldovei și Munteniei, cu atât mai mult că cea din urmă este ocupată de trupele habsburgice. Ei cereau învoirea ca în timpul negocierilor să numească numai de râul Nistru. În ce privește Moldova și Muntenia, reprezentanții Rusiei propuneau alipirea lor sau numai a Moldovei la Polonia.

Sankt Petersburgul a dat un refuz categoric. Noile instrucțiuni secrete solicitau solilor ruși din Nemirov să ceară Moldova și Muntenia, așa cum prevedeau instrucțiunile din 14 iulie, dar nu ca o condiție *sine qua non*, ci cu intenția ca ulterior, în funcție de situație, cererea să poată fi mărită sau micșorată. În același timp, solii erau avertizați că Rusia nu dorește ca Moldova și Muntenia să nimerească în mâinile Austriei.

Primind noile instrucțiuni, la 8 august 1737, solii ruși înaintează reprezentanților Porții următoarele condiții: anularea tuturor tratatelor ruso-otomane semnate până acum; părțile tătărăști: Kuban, Crimeea și celelalte până la Dunăre rămân în componența Rusiei; Moldova și Muntenia devin barieră între Rusia și Turcia, cu cnejii lor deosebiți, care nu vor depinde de nimeni și, în virtutea faptului că sunt de o credință, vor beneficia de protecția Rusiei; sultanul să recunoască după țarii ruși titlul de împărat; retrocedarea reciprocă a prizonierilor; libertatea comerțului; menținerea bunelor relații între Poartă și Republica Polonă, în baza tratatului de la Karlowitz. Reprezentații Porții au apreciat aceste condiții „înrobitoare”, iar împuterniciții Austriei au înaintat o notă de protest, declarând că prin acest pas Rusia le împiedică obținerea Moldovei și Munteniei. În continuare, Rusia și Austria micșorează substanțial cererile lor, dând de înțeles otomanilor că fiecare în parte este gata chiar și să încheie o pace separată în baza principiului *uti possidetis*. Dar reprezentanții Turciei au declarat că ei nu sunt împuterniciți să cedeze teritorii și au nevoie de noi consultări la Poartă. La 25 august reprezentanții Porții au părăsit Nemirovul, unde

urmau să revină peste 40 de zile. Așteptările au fost însă zadarnice. Negocierile de la Nemirov au eșuat. Conform informațiilor lui Ioan Neculce, un anumit rol a avut în aceasta și domnul Moldovei Grigore Ghica, fratele lui Alexandru Ghica. Și, sarcastic, cronicarul notează: „Că ave Grigore-Vodă mare jeli și frică, c-or lua creștinii țara, ce nu numai el, ce și grecii lui și n-or ave ce stăpâni și ce mânca la Țarigrad”. Totuși factorul determinant părea fi cel militar, otomanii reușind să obțină mai multe victorii asupra trupelor Habsburgilor. În toamna anului 1737, trupele austriece au fost izgonite din Muntenia și Oltenia.

Acest final al negocierilor de la Nemirov necesita reluarea operațiilor militare împotriva Imperiului Otoman. În primăvara anului 1738, Viena și Sankt Petersburgul au semnat o nouă convenție militară potrivit căreia Rusia trebuia să desfășoare operații militare în direcția Nistrului și Crimeii. Conform planului, oștile ruse trebuiau să treacă Nistrul, să dea o bătălie sau să ocupe Benderul. Dar în 1738, trupele ruse nu ating linia Nistrului.

În luna mai 1739 a fost semnată o nouă convenție ruso-austriacă care prevedea continuarea operațiilor militare împotriva Porții. Vara anului 1739 aduce noi succese trupelor ruse. La 18 iulie detașamentele de avangardă ale armatei ruse încep trecerea Nistrului. Domnul Moldovei Grigore Ghica cu o oaste de cca 5.000 de oșteni a încercat să împiedice mișcarea detașamentelor de avangardă rusești spre Hotin, dar zadarnic. Otomanii suferă înfrângere la Stăuceni și garnizoana turcă din Hotin părăsește cetatea.

Comandantul suprem al armatei ruse Minih privea Moldova ca un stat dușman, de aceea oastea lui prăda satele din țară. Minih informa Sankt Petersburgul că în pofida faptului că satele sunt foarte bogate, niciunul din ele nu rămâne întreg, pâinea semănată se folosește zilnic drept furaj, iar ce nu se reușește se distruge (*толочим*). Abia pe 4 august Minih a dat un nou ordin armatei sale: satele volohe (românești) să nu fie arse, deoarece acești volohi au promis să asigure oastea noastră cu carne și provizii, dacă le vor fi păstrate satele, să fie arse numai satele lipcanilor care vor fi arătate.

În condițiile când oastea rusă începe marșul spre Iași, Grigore Ghica numește doi caimacami și se retrage din capitala țării spre sud. Între timp, o delegație de boieri moldoveni sosesc la Ștefănești și se adresează rușilor cu rugămintea ca țara să fie declarată „independentă”, sub protecția Rusiei. În calitate de comandanți de polcuri în oastea rusă erau doi fii ai lui Antioh Cantemir, Constantin și Dumitrașcu. La 2 septembrie 1739 Constantin Cantemir intră în Iași și, după informația lui Ioan Neculce, „i-au ieșitu înainte mitropolitul și cu caimacanii și cu alți boieri care să mai tâmplasă, și călugări, și negustori din laturea târgului, despre Muntenime, și i-au închinat cheile țării și steagurile slujitorilor. Și s-au împreunat cu mare bucurie ș-au purces pen Eșu”.

La 3 septembrie, în Iași a intrat comandantul suprem al oștirii ruse Minih.

Peste câteva zile, la 5 septembrie 1739, între boierii moldoveni și Minih a fost semnat un tratat alcătuit din două părți a câte 12 articole fiecare. Prima parte cuprinde obligațiile Moldovei, a doua – doleanțele boierilor moldoveni. Mă voi opri la examinarea doar a acelor articole care determinau viitorul statut politico-juridic al Moldovei.

În primul articol al primei părți a tratatului, boierii moldoveni o recunosc pe Ana Ioanovna „preamilostiva și prezenta doamnă a noastră”. Țarina urma să „primească și să cinstească” pe locuitorii Moldovei „ca pe propriii supuși credincioși”. În felul acesta, spre deosebire de tratatele examinate anterior, dreptul țării de a-și alege domn a fost ignorat. Era încălcat grav ceea ce Dimitrie Cantemir numea „sămnul vredniciei și slobozirii: puterea monarhicească...” – criteriul esențial al ființei statale a Moldovei.

Prin articolul II, boierii moldoveni și slujitorii cultului se declarau sub protecția împărătesei și „observațiile ei juste ca pe legile noastre le acceptăm”. Drept răspuns Minih a notat pe textul tratatului că ei se vor simți „supuși fericiți ai Măriei sale imperiale”.

Articolul IV încă o dată indică faptul că boierii moldoveni renunțau la institutul domniei – veniturile publice ale țării de care, până acum, dispunea domnul țării erau transmise Anei Ioanovna.

Conform articolului V, boierii se obligau să nu întrețină niciun fel de corespondență cu dușmanul Măriei sale, și dacă „din țara dușmană” le vor sosi anumite informații, vor informa despre aceasta pe „împuternicitul Măriei sale Imperiale”. Deci, observăm că în Moldova trebuia să fie și un împuternicit imperial, funcțiile căruia nu sunt determinate în prezentul tratat.

Partea a doua a tratatului cuprinde doleanțele părții moldovenești. În primul articol boierii cereau ca, în calitate de supuși ai Rusiei, ei să se bucure de aceleași libertăți, privilegii și prerogative de care se bucură ceilalți supuși ai împărătesei. Minih consideră că această chestiune nu este de competența sa și o lasă la hotărârea Sankt Petersburgului. El promite doar să emită un ordin pe armată ca să nu se facă acestei țări nici cele mai mici presiuni.

În articolul 2 boierii cereau ca dregătoriile lumești și eclesiastice să fie date oamenilor aleși dintre moldovenii care le merită. Și această chestiune este lăsată de Minih pentru rezolvare Sankt Petersburgului. Ioan Neculce consideră că articolul a fost acceptat de Minih în sensul că „moscal, grec sau alți oameni străini să nu încapă nici la o dregătorie în țară, numai cu neguțătorii”.

Prin articolul 5 boierii cereau ca moldovenii ce urmau să fie pedepsiți – să fie judecați conform legilor locale. Minih acceptă aceasta.

Astfel, practic, se încheie șirul articolelor care determinau viitorul statut politico-juridic al Moldovei. Din ele reiese destul de limpede că, în cazul realizării tratatului, Moldova urma să devină o simplă provincie rusească, cu o umbră palidă de autonomie. Cronicarul Ioan Neculce ne informează că boierii au fost impuși să

semneze tratatul: „Aceste ponturi au dat Meneh boierilor și au dzisu că, de n-or primi, a da foc tîrgului. Și i-au făcut cu de-a sila de-au iscălitu, că se tîmplasă și boieri de nu s-învoie. Și au iscălita toț”.

Tratatul semnat de boierii moldoveni și comandantul suprem al armatei ruse Minih trebuia ratificat de Ana Ioanovna. Dar până la aceasta nu s-a mai ajuns. La 21 august/1 septembrie 1739 Austria și Imperiul Otoman au semnat la Belgrad pace, tratatul fiind ratificat la 7(18) septembrie. La 12 septembrie 1739, Minih primește știrea despre încheierea păcii separate dintre fostul aliat – Austria și Imperiul Otoman. Ieșirea Austriei din război și primejdia unei năvăliri din partea Suediei au silit Rusia să înceteze operațiile militare și în octombrie 1739 oastea rusă părăsește Moldova. Tratatul din 5 septembrie 1739 a rămas literă moartă.

Războiul din 1735-1739 a adus mari pierderi. Hotarele Rusiei ajung la râul Bug. Moldova a fost ruinată, o bună parte din populație, mai ales din ținutul Hotinului și Cernăuți a fost transferată pe pământurile rusești. În legătură cu acest moment, trimisul Suediei la Poartă von Hopkins, într-un raport din anul 1742, menționa că rușii, sub motivul că otomanii au luat prizonieri ruși, au ridicat din Moldova 15.000 de familii pe care le-au dus în Rusia. Cu toate intervențiile domnului Moldovei, doar o parte au revenit în țară, mulți dintre moldoveni nu au mai revenit la baștină. Câștigul țării a fost mic și de scurtă durată. Din *Cronica* lui Ioan Neculce aflăm că „au vinit poruncă la Grigore-Vodă cum că au dat Hotinul în sama lui. Și în cetate șide pașa, iar den afară n-ave treabă măcar o palmă. Și au trimis pre Lupul sârdariul pârcălab la Hotin”.

X. Țările Române și Imperiul Otoman la sfârșitul secolului al XVII-lea–mijlocul secolului al XVIII-lea

Obiective:

- Să stabilească cauzele instaurării regimului otomano-fanariot în Țările Române
- Să caracterizeze procesul de instaurare a regimului otomano-fanariot
- Să analizeze statutul politico-juridic al Țărilor Române în timpul regimului fanariot
- Să estimeze condițiile instaurării regimului otomano-fanariot în Țările Române

X. 1. Cauzele și începutul regimului otomano-fanariot în Țările Române

Problema începutului regimului otomano-fanariot în Moldova și Muntenia a fost discutată în istoriografia românească. De obicei, se consideră că epoca fanariotă, în Moldova, începe în anul 1711, iar în Țara Românească, în anul 1716. În pofida acestui fapt, o bună parte din istorici consideră că nu se poate vorbi despre un anumit an al începutului regimului otomano-fanariot, deoarece domni de origine greacă au fost numiți în Moldova și Țara Românească încă din secolul al XVII-lea, deci, în opinia lor, acest regim începe în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea.

În ce privește cauzele instaurării acestui regim, de asemenea, s-au dat explicații diferite. Unii istorici au afirmat că principala cauză a introducerii acestui regim de către otomani a fost neîncrederea în domnii locali, în boierimea locală, care se ridica la luptă pentru înlăturarea suzeranității otomane. Alții au afirmat că principala cauză a constat în faptul că datorită condițiilor vitrege, boierimea locală s-a ruinat și, ducând lipsă de bani, ea nu mai putea participa la lupta din Istanbul pentru scaunul domnesc, care era din ce în ce mai scump. Valeriu Veliman considera că introducerea acestui regim „a fost dictată de rațiuni politice și militare, prin ea urmărindu-se menținerea Țării Românești și Moldovei în sfera de influență a Porții și preîntâmpinarea oricăror manifestări ale vechilor năzuințe românești de emancipare națională”. „Defecțiunea cantemiriană a determinat Poarta să apeleze la formula politică fanariotă”, se afirmă și în sinteza *Istoria României* (1998).

Pentru mai mulți istorici (A.D. Xenopol, N. Iorga, Andrei Pippidi ș.a.), defecțiunea domnitorilor români n-a fost cauza instituirii domniilor fanariote, odată ce domniile fanariote pe tronul Principatelor au precedat anul 1711.

Veniamin Ciobanu observa că, „deși învingătoare în 1711, Poarta otomană a devenit pe deplin conștientă de pericolul pe care îl reprezentau pentru dominația ei în Principatele Române tendințele expansioniste ale puternicilor săi vecini. Pericolul

era cu atât mai mare, cu cât tendințele se conjugau, așa cum s-a văzut, cu afirmarea tot mai vădită a dorinței de eliberare a românilor din cele două principate. Defecțiunea lui Dimitrie Cantemir a constituit o lecție prea usturătoare pentru ca sultanul și înalții săi demnitari să-i ignore învățămintele. În scopul de a evita urmările nefaste pentru otomani ale sustragerii, indiferent sub ce formă, a Moldovei și a Munteniei de sub dominația lor, se impunea inaugurarea unei noi politici, în primul rând față de cele două Principate. Urmarea acestor considerente a fost modificarea substanțială a statutului lor juridic. Ea s-a concretizat în instaurarea domniilor fanariote, prin numirea mai întâi la Iași și apoi la București, a lui Nicolae Mavrocordat”.

Într-un studiu ulterior, Veniamin Ciobanu (1999) aborda problema instaurării regimului fanariot din, am afirma, perspectiva europeană a Moldovei și Țării Românești: „Această «integrare spirituală» cu Europa Centrală era considerată, și nu fără temei, de cercurile conducătoare otomane ca un pericol real pentru stabilitatea pozițiilor Imperiului, înainte de toate, în nordul Dunării. De aceea, trebuia înlăturat, prin întreruperea brutală a contactelor, pe toate planurile, ale spațiului românesc extracarpatic cu restul Europei. Iar mijlocul la care s-a recurs a fost tocmai instaurarea regimului fanariot. Astfel că, după anul 1711, data la care se consideră că amintitul regim a început să funcționeze în Principate, mai întâi în Moldova și, apoi, din anul 1715, și în Țara Românească, imaginea apartenenței la Europa se estompează treptat, fiind subminată de eforturile regimului în discuție de a integra Principatele Române în sfera de cultură și civilizație orientală”. Așadar, regimul fanariot a semnat „întreruperea contactelor directe cu Europa”.

Examinând relațiile româno-otomane, putem remarca varietatea acestora pe parcursul secolelor, caracterul lor fiind diferit, diferență care se datorează și perspectivei din care acestea sunt privite. Dar, privite din perspectiva unei istorii a adevărului, observăm o degradare în esență a acestor relații. Nimicirea dinastiilor domnitoare din cele două țări românești au acutizat la maximum raporturile dintre diferitele partide boierești, fiecare străduindu-se să înainteze candidatul ei la domnie dintre boierii pământeni, evident, partida „turcofilă” fiind favorizată în această competiție de Poartă. Atunci când și această formă de supraveghere a Țărilor Române s-a epuizat, treptat otomanii numesc în scaunele de la Iași și București străini, greci din Istanbul, în care aveau mai multă încredere decât în candidații propuși de boieri. Etapa respectivă coincide cu înăsprirea crizei politice interne și externe a Imperiului Otoman, înăsprirea împilării economice și a controlului politic din partea Porții, Țările Române fiind obligate să susțină economic, financiar și militar eforturile otomanilor de a cuceri noi teritorii de la statele creștine din Europa, eforturi care s-au manifestat din plin începând cu anii 70 ai secolului al XVII-lea, cele mai elocvente exemple fiind cucerirea Cameniței (1672) și asediul Vienei (1683). Poziția geostrategică a Țărilor Române, situate la hotarul cu lumea creștină, putea favoriza intențiile otomanilor numai în cazul unei fidelități totale a

acestora față de Poartă, fidelitate, care, însă, era mult sub așteptările Istanbulului. Din acest considerent, începând cu anii 70 ai secolului al XVII-lea Poarta face primele încercări de a introduce în Tarile Române o nouă soluție politică, numind în scaunele Țărilor Române dregători greci. Astfel, în anul 1673, domn în Moldova era numit Dumitrașcu Cantacuzino, capuchehaia lui Ștefan Petriceicu la Istanbul, „grec țarigrădean”, „grec tâlpiz și fricos, cu piele de iepure la spate, și neavându nici o milă de țară ...”, dar care, totuși, „știe rândul acestor țări”, cum îl caracteriza cronicarul Ioan Neculce. Fidelitatea lui Dumitrașcu Cantacuzino față de Poartă era asigurată și de faptul că „doamna lui era la Țarigrad”.

De fapt, încă Dimitrie Cantemir scria că otomanii s-au gândit să așeze în Moldova un grec care să-și aibă casa și rudele la Constantinopol, cu alte cuvinte, o persoană fără legături cu țara și deci care putea fi ușor ținută sub control.

Această nouă formulă politică a premers regimul fanariot și a pus începutul unei noi etape în relațiile Țărilor Române cu Imperiului Otoman, definită în literatura istorică cu termenul protofanariotism. Florin Constantiniu deosebea o etapă protofanariotă în istoria Țărilor Române: 1673-1685 pentru Moldova și 1673-1678 pentru Țara Românească.

Leonid Boicu, de asemenea, scrie că „Poarta a avut ideea instalării fanarioților în Principate cu mult înainte, ca de pildă, la jumătatea secolului al XVII-lea, dar condițiile politice internaționale au îndemnat-o la amânare, ea preferând să «tundă turmele», «nu să le jupoaie». După cum am văzut, împrejurările s-au schimbat la începutul secolului al XVIII-lea, constrângând-o acum să facă uz de un instrument ca sistem (regimul turco-fanariot) de înăsprire a exploatării și tutelei”.

De asemenea, în *Istoria României* (1998) se afirmă că „Imperiul Otoman apelează insistent în ultima treime a secolului la formula pefanariotă. Sfârșitul secolului lasă să se observe influența crescândă a grecilor constantinopolitani în climatul politic, aflat acum sub înrâurirea acestor elemente. Pe măsură ce recesiunea otomană se adâncește, Imperiul Otoman stimulează penetrația constantinopolitană în viața socială și politică, experimentând prin Nicolae Mavrocordat o primă domnie moldoveana pefanariotă ce anunță soluția radicală a instalării regimului fanariot în 1711 în Moldova și, respectiv, 1716, în Țara Românească. Pefanariotismul, la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primii ani ai secolului următor, a vizat deopotrivă structura socială și instituția centrală. El s-a accentuat după pacea de la Karlowitz în condițiile reechilibrării raportului de forțe din zona Țărilor Române. Elementul deosebit pe care l-a adus noua situație, deși venea în prelungirea mai vechilor intenții, de la începutul secolului al XVII-lea, de creare, prin grupările grecești și levantine, a unei baze sociale pentru restaurația otomană, a fost fără îndoială apelul la grecul constantinopolitan și nu la cel naturalizat. De aici a rezultat și dezaprobarea factorilor politici interni, care în textele istorice ale timpului dau expresie, în forme variate, reacției împotriva acestei soluții. Ostilitatea se fixează la nivelul unui fapt ideologic, nefiind

confundabilă cu sentimentul antigrec, deoarece atașamentul pentru elenism este o constantă a culturii românești”.

S-a afirmat chiar că „prin numirea domnilor fanarioți, se urmărea integrarea spațiului de la nord de Dunăre în sistemul economic și administrativ otoman”.

X. 2. Statutul politico-juridic al Țărilor Române în timpul regimului fanariot

Regimul fanariot a însemnat, în primul rând, desemnarea domnilor direct de către Poarta otomană. În legătură cu acest moment, unii istorici (A.A. Alexandrescu-Dersca) au opinat că acești domni „încetează de a mai fi șefi de stat”, ajungând „simpli dregători asimilați pașalelor cu două tuiuri”. Domnii fanarioți au fost integrați în ierarhia administrativă otomană, responsabili numai în fața sultanului.

Cu toate acestea, existau și excepții. Așa, când la 1730 se stingea din viață domnul Țării Românești Nicolae Mavrocordat, soția lui, Smaranda, a cerut boierilor să solicite Porții numirea în scaunul de la București a lui Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae, cerere acceptată de sultan. În legătură cu acest eveniment, unul dintre contemporanii acelor evenimente, cronicarul grec Atanasie Comnen Ipsilanti menționa că „s-a păzit încă alegerea domnului de către boierii de țară”, „ca să nu se strice dreptul țării la alegerea domnului”.

În pofida faptului că în scaunele de la Iași și București erau numiți greci dintre foștii dragomani de la Poartă, au fost și unele excepții. În prima jumătate și la mijlocul secolului al XVIII-lea, au domnit doi reprezentanți ai familiei românești Racoviță, iar începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, patru reprezentanți ai familiei românești Călmașu (Callimachi), originară din ținutul Orhei. Familiile Mavrocordat și Ghica au predominat. Din cei 39 de ani (1711-1750) lor le-au revenit 29, iar familiei Racoviță doar 10 ani. Andrei Oțetea a stabilit că între diferite neamuri grecești au existat chiar anumite înțelegeri cu privire la succesiunea în scaunul Moldovei sau al Țării Românești. Așadar, caracteristic pentru regimul fanariot din prima jumătate a sec. al XVIII-lea a fost faptul că în Moldova și Țara Românească au domnit două familii grecești și una românească.

În opinia lui Valeriu Veliman, numirea direct de către Poartă a grecilor din Istanbul nu a urmărit scopul să schimbe fundamental statutul juridic al celor două țări românești extracarpătice și, în realitate, acest regim „nu a dus la modificarea în esență a statutului juridic al Țării Românești și Moldovei”.

Leonid Boicu (1986) menționa că „Problema constă în corecta deslușire a termenilor. Pe domnitori, nu atât etnia, cât administrația lor îi definea, și anume: executori mai mult sau mai puțin fideli ai unui regim, chiar sistem, care trebuie numit, cum s-a și făcut, turco-fanariot, ceea ce nu se reduce la o stare de spirit,

ci definește un cadru și exercițiu juridico-politic. Practica are antecedente anului 1711, dar devine sistem după acel an”. Opinia a fost susținută și de alți istorici care remarcă că „domni străini de țară întâlnim și în veacul precedent, după cum o parte dintre «fanarioți» sunt români sau greci românizați. Așadar, nu etnia principilor trebuie avută în vedere, ci administrația lor și mai ales statutul politico-juridic al țării”. Domnii fanarioți, de regulă, erau numiți din rândul dragomanilor, de cele mai diferite origini etnice: greci, albanezi, români, din cartierul Fanar, al Constantinopolului.

Izvoarele publicate care reflectă raporturile Țărilor Române cu Poarta otomană în epoca fanariotă oferă informații și în privința instituției domniei. Unele dintre ele acordă domnilor „independență” deplină, în sensul recunoașterii puterii depline de administrare a țării. În mai multe acte sunt menționate prerogativele domnului ca autoritate supremă asupra tuturor supușilor și asupra întregului teritoriu al țării, dreptul suprem în materie fiscală – introducerea și perceperea impozitelor, dreptul de a percepe taxele vamale etc. Domnii au dispus și de autonomie juridică, fiind instanța supremă de judecată în țară. Domnii români au avut dreptul să mobilizeze oșteni pentru a-și apăra țara în fața trupelor străine.

Documentele timpului fixează mai clar și obligațiile domnilor față de Poartă: îndeplinirea rapidă și corectă a tuturor poruncilor sultanului, achitarea obligațiilor bănești și materiale, furnizarea informațiilor referitoare la Țările Române și la țările învecinate.

Autonomia Țărilor Române a fost garantată de Poartă prin **berat** (diplomă de investitură), acordată domnilor în epoca fanariotă (V. Veliman). Și în această perioadă principiul autonomiei politice a reprezentat fundamentul raporturilor dintre Principatele Române și Poartă. Mai multe acte otomane subliniază că Țările Române sunt „separate la cancelarie, scutite de a fi călcate cu piciorul și libere în toate privințele”. Această formulă precizează clar poziția distinctă a Țărilor Române în cadrul sistemului politico-administrativ al Porții. Pentru Moldova, formula o avem într-un act din 6-15 iunie 1740, pentru Țara Românească, într-un act din 17-26 aprilie 1742: „principatul Țării Românești, dintre anexele țărilor mele bine păzite, fiind separat de cancelarie și scutit de a fi călcat cu piciorul și liber în toate privințele, judecarea și rezolvarea pricinilor și litigiilor pe care sârmanii supuși ce locuiesc și stau și sunt stabiliți în principatul pomenit le au, fie între ei, fie cu persoane venite din alte locuri, sunt încredințate întru totul voievozilor lor”.

Este de remarcat și faptul că von Hopkins, reprezentantul regelui Suediei la Poartă, consemna într-un raport al său din 1742 că Țările Române nu se numărau printre cele 16 beilerbeilicuri otomane din Europa. Von Hopkins subliniază că Moldova și Țara Românească se bucurau fiecare de privilegii speciale obținute „prin tratate de capitulații”, una dintre cele mai importante constând în aceea că erau guvernate de principii creștini.

Pentru desemnarea statutului politico-juridic al Țărilor Române erau folosite și alte sintagme ca: „anexe ale țărilor bine păzite”, „proprietate rămasă în moștenire”, „provincii privilegiate”. Acestea urmau să sublinieze suzeranitatea Porții asupra Țărilor Române, apartenența lor la sistemul politic otoman, dar nu și la un sistem instituțional.

De regulă, domnia era dată pentru trei ani de zile. Însă acest principiu era încălcat permanent. Domnii erau schimbați înainte de expirarea termenului – aceasta se făcea pentru că otomanii beneficiau de mari profituri materiale și financiare. Așadar, o trăsătură caracteristică a regimului fanariot a constituit-o procesul de schimbare a domnilor. În Moldova, stăpânul scaunului domnesc a fost schimbat de 11 ori, iar în Țara Românească de 10 ori, domnii fiind instalați în scaun de câte 3-4 ori în fiecare țară.

Țările Române au continuat să fie un teatru de război, unde marile puteri ale timpului căutau să-și satisfacă interesele lor strategice. Aceasta a provocat mari pierderi materiale, financiare, umane și teritoriale. La 1715 otomanii ocupă o bună parte din nordul Moldovei și formează raiaua Hotin, teritoriu retrocedat pentru puțin timp (iunie 1740) Moldovei. De asemenea, la 1718, Oltenia a fost anexată de Imperiul Habsburgic, teritoriu retrocedat Țării Românești în 1739. Aceste cedări teritoriale au însemnat atât încălcarea de către Poartă a vechilor tratate încheiate cu Țările Române, cât și slăbiciunea militară a Imperiului Otoman. Este de remarcat și faptul că fanarioții, în măsura posibilităților, de altfel nu prea mari, au apărut integritatea teritorială a Țărilor Române.

În materie de politică externă, fanarioții au fost lipsiți total de dreptul de a promova o politică externă independentă față de Poartă. Drepturile lor s-au limitat la obligația de a culege informații în folosul Porții. Și doar Ioan Mavrocordat participă nemijlocit la negocierile de pace de la Passarowitz. Leonid Boicu menționa că „domnitorii fanarioți, ca foști mari dragomani ai Porții, aveau vechi relații cu reprezentanții Puterilor la Constantinopol, ceea ce le îngăduia un joc politic de oarecare amplitudine în planul secund al desfășurărilor”.

Este de remarcat și faptul că, cel puțin, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, domnii fanarioți nu se mai situează în fruntea mișcării de eliberare a românilor, acest rol revenind doar partidelor boierești din Moldova și Țara Românească. În legătură cu aceasta, Leonid Boicu sublina: „S-a făcut afirmația că începând cu anii războiului din 1716-1718 lupta antiotomană nu va mai fi condusă de domnitori, ca în secolele precedente, ci de boieri. Este un adevăr, în măsura în care boierii indigeni aveau capacitatea și voința de a conduce lupta. Regimul autorității totale domnești, funcționând ca un pendant al Porții, nu putea duce o luptă deschisă fără periclitarea țelului suprem al fanarioților: scaunul domnesc. Tendințe învăluite în mister sau gesturi brusce antiotomane ale unor domnitori fanarioți poartă pecetea celor mai intime preocupări pentru asigurarea tronului, în schimb, boierimea autohtonă, grație tocmai

poziției sale față de domnitorii fanarioți, ca exponenți ai regimului turco-fanariot, va acționa subteran sau «legal» prin plângeri, ceea ce dă o notă reală, validă luptei ținând la impunerea revendicărilor majore: domnitor național și, în general, administrație națională”.

În epoca fanariotă, s-a ajuns la o exploatare fiscală excesivă a populației. Majoritatea obligațiilor încasate de la țărani încep să fie plătite în bani. Este de reținut menținerea unor dări vechi care se colectau pentru satisfacerea cerințelor Porții, din secolul precedent. Este vorba în primul rând de **bani steagului**, impozit plătit de țărani, preoți, mazili, posibil și de boieri. Darea este amintită în timpul domniei lui Grigore Ghica (1735-1741) și Constantin Mavrocordat (1741). În timpul lui Constantin Mavrocordat se plăteau câte 105 parale de persoană. În folosul statului s-au plătit **berbecii**, dare amintită și în timpul domniei lui M. Racoviță (1716-1726), **sulgiul** (în bani), **ialovița** (în natură și în bani), **ban domnesc** (temporară, în bani și în natură), **văcăritul**. Darea a fost foarte grea pentru populație. La 1741 C. Mavrocordat a desființat văcăritul, măsură apreciată de N. Grigoraș drept „poate cea mai democratică din istoricul organizării vistieriei moldovenești”. Totuși, Ioan Mavrocordat, care ocupă scaunul Moldovei între 1743-1747, reintroduce această dare – 7 lei și 45 bani pentru fiecare vită. O altă dare era cunița, plătită atât de străini (negustorii ieniceri din Bender la 1731 plăteau **cunița** pentru pășunatul animalelor în Moldova, negustorii armeni (1739) plăteau cunița pentru cumpărări de vite din Moldova), cât și de boieri, negustori, văduve, țărani ș.a.

Uneori, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, este atestat **țigănăritul** – o anumită sumă de bani pentru fiecare cap de rob (1713-2 ughi de cap de rob) și **fumăritul**, dare care s-a extins asupra casei, grajdului etc. în Iași. Era o dare foarte grea, este menționată ultima dată în timpul lui Grigore II Ghica (1735-1741).

Cu toate că fanarioții au încercat să reglementeze plata impozitelor de către populație, ei întotdeauna au adunat mai mult. Spre exemplu, Mihail Racoviță (1741-1744, Țara Românească), în primele 14 luni de domnie, a încasat 7 „ciferturi” de la populație.

O formă specifică de jefuire erau „împrumuturile” de la mitropolit, marii dregători, boieri ș.a. Același M. Racoviță a „împrumutat” 4.332 de pungi cu bani în anii 1741-1742.

După cum s-a menționat, la renta în bani erau convertite renta în natură (dijma) și renta în muncă. Bani se luau pentru dijma din pâine, fân, livezi, grădini, vin, stupi etc.

Obligațiile în muncă constau din boieresc și clacă. Boierescul putea fi achitat parțial și cu bani. Spre exemplu: în loc de cele 24 de zile fixate de hrisovul din 1749, țăranii puteau lucra doar 12, pentru celelalte 12 să plătească bani (2 lei). Claca nu avea un număr de zile fixe și se îndeplinea la cererea stăpânului la cositul fânului, la prășit, la arat etc.

Fanarioții au apărut interesele Țărilor Române în fața negustorilor turci care jefuiau populația. Grigore Ghica (1733-1735, Țara Românească) a impus supușii

otomani care se așezau în țară să plătească dări pentru vitele lor, interzice turcilor să se ocupe cu agricultura și să țină vite pe moșia Paraipani (Vlașca) a Mănăstirii Radu-Vodă „făr-de voie și făr-de tocmeală”.

De asemenea, Mihail Racoviță (1741-1743, Moldova) a obținut izgonirea la-zilor (negustori turci, originari din Asia Mică), obținând permisiunea Porții să fie „alungați din tot principatul, fiind desființate și piețele neguțătorești și bâlciurile, ba chiar li se dărâmară cu totul și locuințele lor”.

Fanarioții din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu toate că au căutat o cale de compromis cu clasa politică locală, au exclus pe mitropoliți din sfera vieții politice, recunoscându-le doar autoritatea ecleziastică.

Mai mulți domni fanarioți au folosit sigilii cu stema unită. În opinia Mariei Dogaru, fanarioții au recurs la acest mijloc „din tactică diplomatică ... pentru a se integra în societatea românească, pentru a nu fi socotiți străini de neam ...”. Este de remarcat că încercarea de apropiere s-a făcut și pe alte căi. Spre exemplu, în noiembrie 1732, Constantin Mavrocordat s-a căsătorit cu moldoveanca Ecaterina Ruset.

Veniamin Ciobanu sublinia că pentru regimul fanariot a fost caracteristic dese schimbări de domnie, mutarea domnilor dint-o țară în alta, *devenită sistem*, începând cu sfârșitul deceniului al treilea al secolului al XVIII-lea. Prin acest sistem, Poarta obținea sume importante de bani din principate. Prin schimbarea deasă a domnilor, instituția domniei a degradat.

Cât privește haraciul plătit Porții în această perioadă, situația se prezintă în felul următor. La 1702-1703 haraciul anual plătit Porții era de 141.718 guruși (283 de pungi acce). Începând cu anul 1742, haraciul se ridica la 285.000 guruși, ridicare motivată prin realipirea Olteniei la Țara Românească. Haraciul Moldovei la 1711 era de cca 65.000 de imperiali. La 1718-1719 Moldova plătea 65.454 guruși. La 1761 haraciul Moldovei era de peste 67.454 guruși. Așadar, numai în cadrul Țării Românești, avem o sporire considerabilă a haraciului, în ce privește Moldova, volumul haraciului practic a rămas stabil în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Dar exploatarea economică din partea Porții nu s-a limitat doar la haraci. Mari sume bănești erau plătite în legătură cu obținerea domniei, pentru reînnoirea domniei. Aceste sume erau atât de mari, încât, conform unor istorici (V.Veliman), ele au constituit una din cauzele decăderii Principatelor Române. Fanarioții au achitat Porții nenumărate dări extraordinare în bani și produse alimentare, care, de asemenea, secătuiau Țările Române. Leonid Boicu menționa că „forța economică a Principatelor este însă mult diminuată de monopolul parțial otoman și regimul de jaf și incurie fanariot”.

Pentru câștigarea și menținerea bunăvoinței dregătorilor otomani, fanarioții au suportat nenumărate cheltuieli neoficiale (blănuri, ceasuri, diamante etc.). Spre exemplu, pe M. Racoviță (1730-1731) bunăvoința demnitarilor otomani l-a costat 1.000 de pungi. La 1742 Constantin Mavrocordat și Mihai Racoviță au căutat să obțină bunăvoința unui demnitar otoman cu o casetă cu diamante de 13 pungi, secretarul

său afirmând că și 150 de pungi e puțin. Dacă ei totuși vor să-i facă un peșcheș bun, să-i trimită domnul Moldovei 2-3 fete frumoase împodobite, pot fi și moldovence.

Domnii fanarioți, cel puțin în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, au susținut și cultura românească. În aprecierea lui N. Iorga, „acești străini (fanarioții – *I.E.*) sunt cei care au îngropat slavonismul”. În Academia Domnească era și o clasă „de moldovenește”. La 1741 Constantin Mavrocordat încerca să întemeieze școli în orașele Moldovei. Domnul cerea ca corespondența dintre organele centrale și locale să fie purtată în limba română, Constantin Mavrocordat obligându-l pe ispravnicul de Soroca să-și caute logofețel și să scrie numai românește.

Totuși, nu se poate nega și un alt fenomen, cel de grecizare a culturii românești. Secretarul administrației austriece a Olteniei, Nicolaus de Porta, menționa în *Raportul* din 1726 că „adaosurilor slave în limbă (limba română – *I.E.*) li s-au suprapus cele grecești, care continuau să o corupă, fenomen posibil și explicabil, după părerea sa, numai datorită faptului că turcii desemnau în fruntea Moldovei și a Țării Românești doar „voievozi greci”. Aceștia, la rândul lor, au adus cohorte de „oficiali greci”, așa încât „*hinc lingua graeca de facto floret, et in Ecclesia Vaivodae*”. Tot el indică și distrugerea nobilimii autohtone, care avea, conform opiniei lui Veniamin Ciobanu, „rolul de factor de conștiință de sine a unui popor”.

Înainte de a încheia subiectul dat, sunt de remarcat două aprecieri ale fanarioților făcute de N. Iorga. Fanarioții, în opinia sa, „politicește sunt otomani, cultural, ei, venind din italianismul de la Padova, sunt filozofi de modă franceză ...”. Și tot N. Iorga considera că atunci „când s-au deprins fanarioții cu țara, nu au fost nici mai buni, nici mai răi decât alții, deseori se întâmpla să fie chiar mai buni”. Pe de altă parte, V. Ciobanu era convins că secolul al XVIII-lea românesc s-a aflat sub zodia nefastă a regimului fanariot, alimentat și întreținut, în domeniul „cadrelor”, care l-au întrușipat, de grecii din Fanar. Viciile regimului fanariot erau atât de grave, încât aproape anihilau avantajele, mai ales cele naturale, de care beneficiau aceste țări.

Așadar, se poate constata că în timpul fanarioților statutul juridic al Moldovei și al Țării Românești rămânea acela de state vasale Imperiului Otoman. Regimul turco-fanariot, pe de o parte, a determinat un regres economic, politic și militar al Țărilor Române, pe de altă parte, a avut loc și un proces de orientalizare a culturii și civilizației românești, limba greacă fiind folosită în administrație, școală și biserică, au fost preluate, într-o anumită măsură, moravurile, îmbrăcămintea și modul de viață din capitala Imperiului Otoman. Dar, nu poate fi negat nici faptul că unii domni fanarioți, care au domnit succesiv și în Moldova, și în Tara Românească, prin seria de reforme pe care le-au realizat (administrativă, judecatorească, socială, fiscală, bisericească etc.), au contribuit esențial la procesul de modernizare a societății românești. Caracteristic pentru regimul fanariot a fost restrângerea autonomiei Țărilor Române, grecizarea domniei și a dregătoriilor, a bisericii, învățământului, culturii în general, sporirea controlului otoman, a obligațiilor față de Poartă, fiscalitatea excesivă etc.

Bibliografie selectivă

A. Surse

1. Uricariul Axinte, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I-II, ediție de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1994.
2. *Călători străini despre Țările Române*, vol. I-VIII, București, 1968-1983.
3. *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, Editura Academiei Române, 1965.
4. *Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII–începutul secolului XVII*, ediție de Constantin Rezachevici, București, 2006.
5. *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I-III, îngrijit de Mustafa A. Mehmed, București, 1968-1980.
6. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI* publicate de Ion Bogdan, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, Ed. Academiei, 1959.
7. *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, B, Țara Românească, C, Transilvania*, București, 1975-prezent.
8. *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), întocmit de Șt. Pascu, C. Cihodaru, Konrad G. Güdisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Editura Academiei Române, București, 1977.
9. Gemil Tahsin, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601–1712)*, București, 1984.
10. Greceanu Radu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, ediție de Aurora Ilieș, București, Editura Academiei, 1970.
11. *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, Editura Academiei, 1960.
12. Maxim Mihai, *Noi documente turcești privind Țările Române și Înalta Poartă (1526-1602)*, Brăila, 2008.
13. Maxim Mihai, *O istorie a relațiilor româno-otomane. Cu documente noi din arhivele turcesti*, vol. I, *Perioada clasică (1400-1600)*, Brăila, 2012.
14. Greceanu Radu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*, ediție de Aurora Ilieș, București, Editura Academiei, 1970.
15. *Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360-1858)*, editor Ion Eremia, CEP USM, Chișinău, 2013; Ediția a II-a, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2014.

B. Literatura

1. Achim Viorel, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, Editura Enciclopedică, 2008.
2. Ambruster Adolf, *Romanitatea românilor istoria unei idei*, București, 1993.
3. Andea, Susana, *Din relațiile Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească în sec. al XVII-lea*, Cluj-Napoca, 1997.
4. Andreescu Mihail, *Instituții medievale în spațiul românesc*, Editura Fundației România de Măine, București, 2003.
5. Andreescu Ștefan, *Restitutio Daciae* [vol. II]. *Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659*, București, 1989; [vol. III], *Studii cu privire la Mihai Viteazul*, București, 1997.
6. Apetrei Cristian Nicolae, *Reședințele boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2009.
7. Bacalov Sergiu, *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (studiu istorico-genealogic)*, Chișinău, CEP USM, 2012.
8. Bărbulescu Mihai, Deletant Dennis, Hitchins Keith, *Istoria României*, București, 1998.
9. Bătrâna Lia, Bătrâna Adrian, *Biserica „Sf. Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț, 2012.
10. Boicu L., *Principatele Române în raporturile politice internaționale. Sec. al XVIII-lea*, Iași, 1986.
11. Brătianu Gh. I., *Tradiția istorică despre întemeierea statelor medievale românești*, București, 1980, (Chișinău 1991).
12. Brătianu Gheorghe I., *Sfatul domnesc și adunarea stărilor*, București, 1995.
13. Brezeanu Stelian, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București, 2002.
14. Brezeanu Stelian, *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, 1999.
15. Cazacu Matei, Mureșan Dan Ioan, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*, Chișinău, Ed. Cartier, 2013.
16. Ciobanu V. *Politică și diplomatie în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601-1634)*, București, 1994.
17. Ciobanu Veniamin, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană: sec. al XVIII-lea*, Iași, 1999.
18. Ciobanu Veniamin, *Românii în politica Est-Centrală europeană: 1648-1711*, Iași, 1997.
19. Coman Marian, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Polirom, 2013.

20. Constantinescu Radu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546)*, Direcția Generală a Arhivelor României, București, 1978.
21. Constantiniu Florin, *Constantin Mavrocordat*, București, Ed. Militară, 1985.
22. Constantinov, V. *Țara Moldovei și Țara Românească în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, Iași, 2007.
23. Djuvara Neagu, *Thocomerius - Negru Vodă. Un voivod cumăn la începuturile Țării Românești*, București, Ed. Humanitas, 2007.
24. Dragnev D.M., *Reformele lui Constantin Mavrocordat în contextul modernizării timpurii*, în: Dragnev Demir, *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Chișinău, Cartdidact, 2012, p. 187-208.
25. Drăgan Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania între 1440-1514*, București, 2000.
26. Eremia Ion, *Falsificarea istoriei sau „Fenomenul Stati” în Republica Moldova*, Chișinău, 2003.
27. Eremia Ion, *Mit și realitate în relațiile moldo-ruse din anul 1654*, în: *Istoriografie și politică în Estul și Vestul spațiului românesc*, coordonatori: Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș, Chișinău-Oradea, 2009, p.153-175.
28. Eremia Ion, *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653)*, Chișinău, Cartdidact, 1999.
29. Eremia Ion, *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, Editura Pontos, 2010.
30. Eremia Ion, *Țara Moldovei și Rusia. Relații politice în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, Chișinău, USM, 1993.
31. Eremia Ion, *„Tratatul” moldo-rus din anul 1656: abordări istorice paralele*, în *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc*, Editura Universității din Oradea; Chișinău: Cartdidact, 2010, p. 135-151.
32. Eremia Ion, *Demografie și politică la Est de Carpați în secolul al XIV-lea: aspecte istoriografice*, în: *Studia Universitatis Moldaviae*. Revista Științifică a Universității de Stat din Moldova, 2013, nr. 4 (64), p. 3-17.
33. Eremia Ion, *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*, în: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*, Chișinău, 2008, p.39-62.
34. Felezeu Călin, *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta otomană (1541-1688)*, Cluj, 1996.
35. Feneșan Cristina, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, București, 1997.
36. Gemil Tahsin, *Românii și otomanii în secolele XIV-XV*, București, 1991. Ed. II, Constanța, 2008.

37. Georgescu Valentin Al., *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980.
38. Giurescu Constantin, *Vechimea rumâniei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul* (<http://www.scribd.com/doc/92000593/Constantin-Giurescu-Vechimea-rumaniei-in-%C5%A2ara-Romaneasc%C4%83-si-leg%C4%83tura-lui-Mihai-Viteazul>).
39. Giurescu Constantin C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, ed. II, 1997.
40. Giurescu C. C., *Probleme controversate în istoriografia românească*, București, 1977.
41. Gorovei Ștefan S., *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997.
42. Gorovei Ștefan S., Szekely Maria Magdalena, *Princeps omne laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Suceava, 2005.
43. Grigoraș Nicolae, *Instituții feudale din Moldova*, vol. I: *Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1971.
44. Iosipescu Sergiu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă până la consolidarea domniei a toată țara Românească*, în vol.: *Constituirea statelor feudale*, București, 1980, p. 50-97.
45. *Istoria românilor*, vol. IV-VI, București, 2001-2002.
46. Maxim Mihai, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadru juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, București, 1993.
47. Maxim Mihai, *Teritorii românești sub administrația otomană în secolul al XVI-lea*, în: *Revista de Istorie*, București, 1983, nr. 8, p. 602-617; nr. 9, p. 879-890.
48. Murgescu Bogdan, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1999.
49. Olteanu Ștefan, Șerban Constantin, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969.
50. Olteanu Ștefan, *Societatea carpato-danubiano-pontică. Structuri demo-economice și social-politice*, București, 1997.
51. Panaiteșcu P. P., *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova: orânduirea feudală*, București, 1964.
52. Panaiteșcu P.P., *Interpretări românești: studii de istorie economică și socială*, ed. II, București, 1994.
53. Papacostea Șerban, *Românii în secolul XIII*, București, 1993.
54. Papacostea Șerban, *Oltenia sub stăpânire austriacă*, București, 1971.
55. Papacostea Șerban, *Evul mediu românesc: realități politice și curente spirituale*, București, 2001.
56. Panaite Viorel, *Pace, război și comerț în islam*, București, 1997.

57. Panaitescu Petre, *Mihai Viteazul*, București, 2002.
58. Papacostea Șerban, *Geneza statelor medievale românești*, Cluj, 1988.
59. Papacostea Șerban, „Prima unire românească”: *Voievodatul de Argeș și Țara Severin*, în: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVIII, 2010, p. 9-24.
60. Parasca Pavel, *Politica externă și relațiile internaționale ale Țărilor Române în epoca medievală*, Chișinău, ULIM, 2006. Partea 1: *De la primele formațiuni statale timpurii până la începutul sec. al XVI-lea*.
61. Pecican Ovidiu, *Istoria românilor*, vol. I: *De la origini până la 1690*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010.
62. Pippidi Andrei, *Tradiția politică bizantină în Țările Române*, București, 1982.
63. Pop Ioan Aurel, *Români și maghiari în secolele IX-XIV*, Cluj, 1996.
64. Pop Ioan-Aurel, Șipoș Sorin, *Silviu Dragomir și dosarul Diplomei Cavalerilor Ioaniți*, Cluj-Napoca, 2009.
65. Popa Radu, *Țara Maramureșului în secolul al XIV-lea*, București, 1970.
66. Pungă Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași, 1994.
67. Postică Gheorghe, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V-XIII)*, Editura Academiei Române, București, 2007.
68. Rădulescu Adrian, Bitoleanu Ion, *Istoria Dobrogei*, Constanța, 1998.
69. Rădvan Laurențiu, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, 2004.
70. Rădvan Laurențiu, *Orașele din Țările Române în evul mediu: sfârșitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XVI-lea*, Iași 2011, (<http://books.google.md/books?id=VNUKHbeLwpAC&pg=PA628&lpg=PA628&dq=constituirea+statelor+medievale+în+istoriografia+românească&source=bl&ots=DM>).
71. Rezachevici Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881. I. Secolele XIV-XVI*, Ed. Enciclopedică, București, 2001.
72. Rezachevici Constantin, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV–XVI. Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, 2001.
73. Cernovodeanu Paul, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714)*, București, 1997.
74. Sava Igor, *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea*, Chișinău, Pontos, 2012.
75. Spinei Victor, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1983; Chișinău, 1994.
76. Stoicescu Nicolae, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968.
77. Stoicescu Nicolae, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, Editura Academiei, București, 1983.

78. Stoicescu Nicolae, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XV–XVII)*, București, 1968.
79. Stoicescu Nicolae, “*Descălecat*” sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric, în vol: *Constituirea statelor feudale*, București, 1980, p. 97-110.
80. Theodorescu Răzvan, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, vol. I-II, București, 1987.
81. Vîrtosu Emil, *Titulatura Domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1960.

Ion EREMIA

ISTORIA ROMÂNILOR

Epoca medievală

Note de curs

Redactare – *Antonina Dembițchi*
Asistență computerizată – *Maria Bondari*
Procesare copertă – *Natalia Berebiuc*

Bun de tipar 27.12.2017. Formatul 70x100 ¹/₁₂.
Coli de tipar 16,7. Coli editoriale 15,0.
Comanda 90. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009